JOSEPHI ANTONII WEISSENBACH
BREMGARTENSIS HELVETII
SS. THEOLOGIÆ DOCTORIS

DE ARTE CRITICA:
AC
MAXIME ILLA,
QUÆ
DOCTRINAM, TRADITIONEM, DISCIPLINAM, HISTORIAM ECCLESIÆ
RETRACTAT;

LIBER UNUS.

IN USUM ECCLESIASTICORUM,
QUI IN FORO SUO NOLINT
OBITER VERSARI.

CUM TABULIS DUABUS.

AUGUSTÆ VINDELICORUM,
SUMPTIBUS FRANCISCI ANTONII VEITH, BIBLIOPOLÆ.
PROPE FORUM VINARIUM, vulgò Weinſtadel, *Nro.* 29.
M DCC XCIV.

Ars Critica habet varium uſum: quem quidem primo in moderatum dividas, et immoderatum. Hic vero an petulantibus ingeniis plus damni, an ille docilibus plus commodi ferat, incertum habeo. *Ex gallico Auctoris ignoti.*

PRÆFATIO
SUPER INSTITUTO HUJUS OPERIS.

Compertiſſimum eſt, etiam noſtra ætate, quæ ſibi videtur ſola ſapere, plerosque horum, qui accedunt Theologiam et Hiſtoriam Eccleſiæ, nec ſubactos judicio eſſe, nec cognitione antiquitatis imbutos.

Quod etſi incommodum habet, eſt ejusmodi, ut paulatim lectione ipſa tollatur. Minus ferendum, quod nil audiunt de legibus, quas CRITICA certiſſimas ſtatuit, et tam Catholici quam Proteſtantes, licet ipſi non ſervent, tamen admittunt conſenſu magno, exiguntque ab omnibus aliis. *

* Paucas excipio, quæ ſpectant *Traditionem*. Quamquam et hic a ſuis abeunt cordatiores Proteſtantium: maluntque Scripturæ ſenſum, qui Dogmata ſpectat, petere a Patribus primorum ſæculorum, quam Hebræam, Græcamve Grammaticam ponere fundamentum Fidei, ac ſtatuere judicem controverſiarum.

His ducibus deſtitutos neceſſum eſt aberrare, ferrique in devia. Quo enim ſciendi avidiores ſunt, hoc ſæpius impingent, conflantes ſibi laborem, ac negotium faceſſentes, ex duplici capite pœnitendum; quia tempus terunt inutiliter, et inter decurſum implicantur variis opinionibus, quas, cum anni accedunt, fovent ac per omnem vitam non deponunt.

Non minus conſtat, Candidatos eosdem per imperitiam irruere in quemvis veterem librum; ſive *Patris* ille, ſive *Concilii*, ſive *Hiſtorici* ſit. Auctorem norunt; ſed in ceteris, quæ hunc ſpectant, ac maxime in editionibus ejus, tam ſunt peregrini, ut ſincera et ſpuria, integra et corrupta nullo diſcrimine habeant; imo res magni momenti, hinc pendentes, vel prætereant ſæpe, vel minime aſſequantur.

Malo afferri remedium haud poteſt, ni ſit ad manus lucubratio quam brevis, tam curata, cujus illi ductum ſequantur. Brevem dico; quia, etſi in tot ſubſidiis parandis poſſent ſumptum tolerare, (Et quin poſſint per luxus immanitatem?) ad legen-

legendum nec otium habent, nec afferunt patientiam negotio parem.

Conſtitui ergo apud animum meum, Artis regulas, quas uſibus privatis deſtinabam, juris publici facere; ſpe fretus, beneficio brevitatis, diſpoſitionis, perſpicuitatis tenendas facile: ſed et cetera, quæ hinc ſequuntur, ſuo marte a pluribus eruenda. En totam rationem Inſtituti hujus; quo cognito absque ambagibus rem ipſam invado, contentus præmittere *Capita*, quæ tractanda ſumpſi. Sunt autem oppido pauca.

OPERIS
DISPOSITIO ATQUE CONSPECTUS.

CAPUT I.

Cognitio *indolis* et *naturæ* Artis Criticæ. 1

CAPUT II.

Cognitio *neceſſitatis* et *utilitatis* Artis Criticæ. 8

CAPUT III.

Cognitio *cautionum*, quas Ars Critica *lectioni præmittit.* 18

CAPUT IV.

Cognitio *methodi* et *ordinis*, quem jubet *in legendo* ſervare. 54

CAPUT V.

Cognitio *auctorum*, quibus *ordine legendis* facem præfert. 71

CAPUT VI.

Cognitio aliorum auctorum, qui *legendi moleſtiam levent, partemque operæ in ſe ſuſcipiant.* 114

CAPUT VII.

Cognitio *Grammatices*, ſive de peritia linguæ, qua utuntur dicti auctores. 122

CAPUT VIII.

Cognitio legum in *Hiſtorica Fide* æſtimanda. 138

CAPUT IX.

Cognitio Operum veteribus *ſuppoſitorum.* 146

CAPUT X.

Cognitio Operum verorum quidem, ſed *corruptorum.* 193

CAPUT XI.

Cognitio *Gloſſematum*, quæ, ſublata e margine, auctorum verbis miſcentur. 204

CAPUT

CAPUT XII.

Cognitio *vocum, litterarum, ſignorum,* quæ ſpectant veterum emendationem. 215

CAPUT XIII.

Cognitio dexteritatis in *reſtituendo ſententiam*, locosve affectos ſanando. 225

CAPUT XIV.

Cognitio *Editionum.* 237

CAPUT XV.

Cognitio *Codicum Manuſcriptorum.* 271

CAPUT XVI.

Cognitio *Bibliothecarum*, quibus codices Manuſcripti ſervantur. 293

CAPUT XVII.

Cognitio *Nummophylaciorum* celebriorum. 307

CAPUT XVIII.

Cognitio *vetuſtiſſimarum Inſcriptionum* hodieque extantium. 310

CAPUT XIX.

Cognitio *Criticorum* ipſorum, qui his de rebus præcipiunt. 319

Finem tractationi impono ſubjectis periculis, ſive exercitationibus criticis; quarum eſt

Prima,

Epiſtola de faciendo DELECTU in monumentis veterum cognoſcendis. 331

Secunda,

Examen *Canonum* SARDICENSIUM, quos ferunt a Sede Romana pro Nicænis obtruſos. 351

APPRO

APPROBATIO.

Cum præſens Opuſculum *de Arte Critica* nihil contra catholicam Fidem, bonosve Mores contineat, et Principia hujus Artis erudite exponat, illud imprimendum eſſe cenſeo. Auguſtæ Vindelicorum, die 28. Februarii, 1794.

Imprimatur.

JOANNES NEPOMUCENUS, Epiſcopus Pellenſis, Vicarius generalis.

JOS. ANT. STEINER, SS. Theol. Doctor, Eminentiſſ. ac Sereniſſ. Elect. Archiep. Trevir. Epiſcopi Auguſtani Conſil. Eccleſ. Major. Pœnitent. Conſiſtorii Aſſeſſor, Viſitator generalis, ad inſig. Colleg. S. Mauritii Canonicus et librorum Cenſor.

DE
ARTE CRITICA,
AC
MAXIME ILLA,
QUÆ
DOCTRINAM, TRADITIONEM, DISCIPLINAM, HISTORIAM ECCLESIÆ RETRACTAT,
LIBER UNUS.

Caput I.

Cognitio indolis et naturæ Artis criticæ.

Scholaſtici, qui malo ſuo Criticen contemptim habebant, putabantque eſſe infra dignitatem ſuam de illa cognoſcere, perſuaſerant ſibi ac aliis, hominem Criticum diſtineri totum advertendo, et recordando. Quo mihi videntur ne nomen quidem ejus artis tenuiſſe. Cum enim Græci a diſcernendo hoc petiſſent, ſubjecta notio non memoriæ res eſt, ſed judicii ex ipſa inſtitutione majorum.

 Non

Critica proprie dicta. Non autem nunc loquor de Critica univerſe, ac generatim, qua ſignificatione patet latiſſime, totamque diſcernendi, ac judicandi facultatem complectitur; ſed accipio illam, ut ipſi Critici, ſtrictiore multo, ac proprio ſenſu. Sic conſiderata definitur *facultas recte judicandi de veterum ſcriptis.* Non autem de argumento, ipſoque operis pretio, niſi caſu, qui inter docendum alia ex aliis nectit; verum de lingua, ſententia verborum, ſtilo, ætate, integritate, fide, auctore ipſo ſolet æſtimare. Promiſcue ergo et contra legem Critici vocantur, qui libros novos, præſertim vernaculos, recenſent, deque illis judicium ſuum interponunt. Non ad Criticen ipſam, ſed ſcientias alias, puta Logicam, Metaphyſicam, Phyſicam, Matheſin, Jurisprudentiam, Theologiam hoc pertinet; quibus qui eſt intime imbutus, poteſt ſi velit non ſolum ex æquo ac bono, ſed etiam vero de illis pronuntiare. Sed ideo non exercebit noſtram artem, neque Criticum aget, verum *Cenſorem.* Ex iſta cognitione pendent omnes ſive externæ, ſive interiores Criticæ leges. Inde et dotes diſcas, quas debent plurimas afferre, qui animum ad hoc genus ſtudii appulerunt. Cum enim (ut omnis humana ſcientia) vel in rebus verſetur, vel in verbis, quædam ponit in anteceſſum, quæ curam utrisque debitam planiorem reddant, ac explicatam. Ergo ſummi viri hunc honorem illi habent, ut dicant affirmate, illam, ſicut multis opibus inſtruit vim memoriæ, ſic alteram judicii longe acrius frequen-

quentiusque exercere. Nam præter operoſiſſimas inquiſitiones, quibus naturam linguæ vocat ad examen, quantum eſt acumen primum in notitia ſpuriorum operum, quæ ſive ignoratio, ſive fraus, et diligentia perverſa ſcriptoribus plurimis velut ova aliena ſuppoſuit; tum vero lacunarum, locorumve vel corruptorum, vel aſſutorum: item artium conjectandi, ceterisque adminiculis, quibus tituli, numeri, voces, verſus, imo quævis obſcura, dubia, depravata lectio reſtitui debet, ac perſanari? Mitto editiones fideles vel infideles: curatas vel negligentes: bellas vel deformes: plenas vel mancas: recuſas, vel exſcriptas e prioribus: mitto notiones ſtili, virtutesque, ac vitia ſcribentium: mitto ceteram ſuppellectilem, quibus ars iſta jam ad inſtrumentum, jam ornatum utitur; quantum quæſo deſudare debet in rationibus ſcribendi non ſolum cuilibet ſectæ, ſed etiam ætati familiaribus? Iſtuc etſi ſolum eſſet, tam Hiſtoriæ litterariæ, quam Chronologiæ partem magnam præmitteret: imo juberet, (quando pleraque res geſtas continent) ipſius Hiſtoricæ fidei univerſas leges penitiſſime, ac quod ajunt ad unguem cognoviſſe *

Complectitur quam plurima.

Cum ergo tam multa pertineant ad hoc inſtitutum, ſuſcipitur a nobis, ut diſerte ſumus profeſſi,

 non

* Multi, qui artem Criticam tradiderunt, ne verbulum quidem faciunt de his legibus Hiſtoricæ fidei Admonent quidem magnopere. ſine curata notitia veterum ſcriptorum nil promoveri in hoc negotio Quid autem magis ad iſtam pertinet, quam ſcire, quæ habilitas ſit cujusque ad teſtimonium dicendum, ſi, uti ſæpiſſime fit, aliquod factum debet de ſcripto transfigere?

non in gratiam veteranorum; ſed ad tyrones juvandos; quorum conditio non patitur, ut multa diſcant nullo duce; verum poſtulat inter ſeveriora levamen, non augmentum, non acceſſionem infinitam laboris. Iidem vero, ſi jucunde, ſi via ac ratione, ſi exemplis hæc tradas, ſub onere nunquam fatiſcent. Habent enim alterna quietis quiddam: ſuisque vicibus non tam diſtrahunt mentem, quam recreant; cujus hæc eſt mira conditio, ut nequeat intendere iisdem, verum varietate ſtudiorum levetur; ac initium novi operis peracti ſolatium evadat. Sic apes non ex uno genere, ſed floribus innumeris jam mel, jam ceram legunt: ipſique homines malunt uti cibis variis, quam eodem; cujus ingeſtio non temperans et nauſeam habet, et cruditatem. Ergo diſciplinam vaſtiſſimam amplexus de illa ſic præcipio, ut vulgaribus dimiſſis tanto intentius cetera perſequar. Surget ex his ipſis ſeges copioſa: eritque per comprehenſionem tot rerum ſæpe maximus in minimo labor. Nam accidit omnibus breviariis diligenter confectis, ut auctori exhibeant tantundem moleſtiæ, quantum lectoribus commoditatis ferunt. Statuo autem primis capitibus quædam generalia, quæ ad Criticos, ac Cenſores æqualiter ſpectant.

I. *Ars*

I. Ars Critica cum ſit facultas recte judicandi, nemo poteſt agere Criticum vel cenſorem, niſi ea, de quibus judicat, habeat in numerato, et his intime imbutus ſit.

Uſus et Accomodatio.

Hac prævia lege, cujus eſt maxima evidentia, cuique nemo repugnet, mox domum remittuntur centuriæ minutorum judicum, qui contenti ex obtrectatoribus ſua exſcribere, juxta cum ignariſſimis ignari ſunt omnium eo ſpectantium, quorum volunt diribitores haberi. En primum ac præcipuum fructum germanæ Critices! quæ velut aſpectu fugat illud examen fucorum, qui litteratos circumſtrepunt hodie, ſauciantque aculeis jam felle tinctis, jam veneno. A quibus magnopere contendam, ut ferocia tantiſper poſita diſcant privatim, quod publice doceant. Et vero facient; modo eis auferatur unus alterve ſcriptor vernaculus, quibus aſſueverunt. Una tuliſti omnem ſapientiæ apparatum, qui ſupercilium facit majus coma, ut circumſpiciant ſe tam inſolenter, ac ſi parentes eſſent, vel reſtitutores omnium litterarum. Fontes nusquam viderunt, ex lacunis omnia habent: factique ad pompam et oſtentationem, ſuæ nuditati alienas veſtes obtendunt.

Ipſa appellatione decernit adverſum uſurpatores ſuos.

Has vero juvat illis detrahere in oculis omnium, apud quos captant popularem auram.

— — *moveat cornicula riſum,*

Furtivis nudata coloribus; ut habet FLACCUS noſter *. Si enim frontem non perfricuerunt, et quid ſupereſt pudoris, deſiſtent ab amentia, qua prædicant de rebus ſuis; ne audiant demum, facilius eſſe obtrectare, quam ſcribere: et fere, quod HIERONYMUS jam admonuit, nullos protervius judicare de aliis, quam qui ipſi efficere nihil noſſent.

Cum autem ſcribant ventris cauſa, veniabile ſit per me, quod judicant, quæ non intelligunt; verum iſtud quis ferat, quod etiam illa, quæ nec legerunt?

II. Poteſt quis agere inſignem Criticum in foro ſuo, quantumvis hoſpes in ceteris.

Uſus et Accomodatio.

Quales non ſunt, qui ſe continent intra unum quoddam genus: modo iſti ſint pares.

Ars iſta, ut ſupra dixi, facultas eſt judicandi de rebus, quas quis tenet, quarumque notitiam ſit adeptus. Ergo non eſt ex æquo et bono, non audire quemquam pronuntiantem de his, quæ cognita habet multo uſu, quorumque notitiam præ ceteris ſibi paravit; ſi fors deficiat in aliis, quæ huc non pertinent.

Atqui hoc ſolenne eſt illis, qui in Theologia, Jure, Philoſophia quid præſtiterunt. Putant arbitrium omnium rerum penes ſe eſſe: et cum horum ignarus ex merito ſibi quid ſumit, quaſi de injuria expoſtulant, contra legem omnem æquitatis

* *Horatius Liber I. Epiſtola 3. v. 19. et 20.*

tatis, et prudentiæ; objicientes eorum inſcitiam, quæ neque profeſſus ſit aliquando, neque nunc affectet. Sed ſuum produnt dedecus, non aliorum; cum elatione mentis huc venerunt, ut gloriam litterarum, quarum ipſi expertes ſunt, invideant bene meritis, atque modeſtis: habentque ægritudinem ex eo, quod debet jucundiſſimum eſſe; quando præbet opportunitatem fruendi alienis laboribus, ſuæque inopiæ impendio minimo levandæ. Huic vitio nulli tam dediti, quam Scholaſtici, quibus ſatis eſt ad deſpuendum quemlibet, ſi ſtadium Academiæ non decurrit, nullave laurea fuit ornatus. Scholas, ajunt, non trivit, et judicat de *littera* --! litteris!

Quare iſtis, quorum cauſam ago, providendum unice, ut lucro apponant arrogantiam magiſtrorum Scholæ: tantoque minus etiam ipſi falcem mittant in alienam meſſem; perdantque gloriam, quam in ſuo genere ampliſſimam ſunt conſecuti, ſi morbo ſimili laborantes miſcent ſe illis, quibus pares non ſunt: quæque nunquam ſive ſerio, ſive feliciter tractaverunt. Neglectio hujus præcepti multos perdidit hac ipſa ætate; qui poterant laudem certiſſimam ſibi parare in uno, ſi non plura attigiſſent. Cum enim ſe continendo intra orbitam nec in ceteris rudes eſſent habiti, fecerunt, ut jam nec ibi inveniant fidem, ubi maxime excellunt. Exempla haud procul habeo, verum ejusmodi, quæ poſſint in offenſionem incurrere. Præteribo proin, ac ſilentio involvam.

CAPUT II.

Cognitio neceſſitatis, et utilitatis Artis criticæ.

Multi tantum abſunt, ut hujus artis neceſſitatem quamdam aut utilitatem agnoſcant, ut depri-mant potius omnibus modis, habeantque exoſam: quin mala noſtra potiſſimum in illos conferant, qui ejus ludum aperuerunt. Quam in rem verba CLUVIGNII repetunt, neque in Galliis ante Fran-ciſcum primum, neque in Italia ante captam Con-ſtantinopolim, cum maxime vigere cœpit Critice, Atheum quemquam reperiri *. Hi mihi nunc placandi ſunt; quod ſpero, me æquiores poſt ha-biturum, quando viderint, me nullo diſcrimine, quod ex vero opponi poſſit, non tantum aſſumere, ſed etiam impendio confirmare.

*I. Ingens hodie abuſus Critices: isque haud dubie ex Scholis Proteſtantium (quod ipſi fatentur**) ad noſtros homines delatus.*

Uſus, et Accomodatio.

Deinde damnant omnes ſua diſciplina abutentes.

Legerunt multi libros eorum, qui diſſident a nobis: ac propter exiſtimationem ſive litterarum ſive probitatis non attenderunt, hæc ingenia carere fræno, quod noſtris merito injectum eſt per re-verentiam, quæ inſtituto majorum Eccleſiæ maxi-ma

* Ipſe RICHARDUS SIMON fatetur, ſimul ac ſtudia liberalia in Europa vigerent, mox Græce, ac Latine doctos tanti-ſper, veterem Eccleſiæ interpretem coepiſſe in contemptum adducere, præſertim Italos, qui ſibi potiſſimum elegantiam literarum arrogaſſent.

** et nos alibi oſtendimus.

ma debetur. Primus quod ſciam ſub medium ſuperioris ſæculi JOANNES LAUNOIUS vexillum ſuſtulit; de quo Galli populares dicebant, *ſolere eum quovis anno aliquem Cœlitum ex ara depellere.* Verum et alia multa loco movit, ceterisque viam aperuit ad majora audenda *. Res iſta in Galliis processus magnos habuit, ſuccedente mox NICOLAO RIGALTIO, atque omnia notante, quæ ritibus Eccleſiæ adverſa in ſpeciem legebat. Demum per alios ad omnes nationes inſtar peſtilentiæ permanavit. Quod dudum conqueſti ſunt viri cordati, ac litterarum ſi qui alii amantes quam plurimi. Poſſent utramque paginam implere horum graviſſimæ voces; debet autem nunc abeſſe; ne morentur alio properantem. Unum comittere haud poſſum, ut prætercam ſapientiſſimum hominem, ac de omni Critica meritum præclare, JOANNEM MABILLONIUM, quem ea res ægerrime profecto habuit. Sic enim *in Tractatu de Studiis Monaſticis Parte II. cap.* 13. cum ſtomacho expoſtulat: *Adeo impudenter iſta* (Criticen intelligit) *abutuntur, ut haud minus, quam ex errore, & ignorantia, detrimentum mens inde patiatur. Temerario auſu materias ſuapte ſponte definiunt, ſine prævio eorum examine: et nedum in eorum diſcuſſione, de quibus in humanis ac naturalibus ſcientiis communiter agitur, talem ſibi uſurpant poteſtatem; verum etiam in iis, quæ ſpectant ad orthodoxæ Fidei dogmata. Super his*

* Vide THEOPHILUM RAYNAUDUM *in Antemurali adverſus fortia ingenia.*

enim arbitrario plura identidem aſſerunt; majori ſane fiducia, quam ſi Oecumenicum enuntiaret Concilium. Et hic forte inter morbos unus eſſe deprehenditur, queis præſens ſæculum miſere laborat; quandoquidem ſi præcedentibus ſæculis noxiæ ſimplicitatis, nimiæque credulitatis vitium adſcribitur, noſtro hoc ævo nil fere ab iis, qui acri ſe præditos ingenio jactitant, recipitur, quin prius ipſorum cenſuræ plane ſubdatur. Hæc qui legit, vocem ipſam veritatis audire ſe putat; ſed hodie minora ſunt vero.

II. Hoc ipſum oſtendit, quæ neceſſitas incumbat Theologo, ut temerarios petat iiſdem telis, quibus utuntur: erigatque machinas ex ipſa Critice ad illum perpetuum aſſultum excipiendum.

Uſus, et Accomodatio.

Denique hoſtes, quos plurimos habet præſertim in ſcholis.

Non tam actum agunt, quam deridiculo ſunt, qui præſidio Syllogismi, et arcanis Metaphyſicæ freti, novatoribus clamores opponunt: putantque contemptu, auctoritate, ignavia ipſa negotium abſolvi. Quibuscum per Deum! minime ſentimus. Nam ex quo tot monſtra exiſtunt ab inferis, ac caput tollunt, congrediendum paribus armis. Non id agitur, ut eludamus, ictumve declinemus; quod fecerunt hactenus viri non indocti, ſed qui ejus ſcientiæ, quæ debet fidem Eccleſiaſticorum codicum tueri, nec nomen perceperunt. Nempe habent ſectas ſuas, quæ ſe putant absque hoc placere ſibi poſſe: ac ingenia in hoc conſumunt, ut ceteris ægre faciant, qui in hæc minime jurarunt.

Porro

Porro qui nomine Antiſtitis delectus juvenum habent, formantque ſacerdotes, vetuſtatem ſacram raro commendant: nec ejus pericula capiunt. Unde illi toti in quæſtionibus, quæ Examini ſubjiciuntur: et quibus putant ſcientiam, non dico ſacram, ſed etiam humanam omnem contineri. Nil ergo novi, ut nomen urbis, vel libri inſontis putetur hæretici eſſe: et talia multa contingant, quæ ne referri quidem poſſunt ſine catholici nominis opprobrio.

Accedit, quod libri huc pertinentes rari ſunt, ſtantque magno pretio: nec fere, præterquam in bibliothecis, reperiuntur. Itaque tyrones ducibus carent: et quia a magiſtris audiunt, crepundia hæc eſſe, ne quidem *Conciliorum collectionem* norunt, aut cujusquam Patris probam editionem: neſciunt, inquam, an in ulla Hiſtoria, dogmati vicina, fides rata ſit; an nutet, vel in dubio verſetur etc. Accedit obſequium cæcum, quo excipiunt omnes allegationes: ne quidem cogitantes, locos plerosque ſic truncari, et corrumpi, ut teſtari debeant adverſus eum ipſum, cujus nomen gerunt. Quod ſi verba ſunt eadem, nec quod præceſſit, nec quod ſequitur, conjunctum his vident; ut tam juſta ſit, quam vetus querela, ex centum ſententiis veterum vix duas, ſicut decet, exhiberi a Summiſtis, ac Doctoribus ſcholarum. *

Eſt

* Iſtud cum alii multi, tum ipſe *Sirmondus*, qui eſt tamen mirabili temperantia, *in Antirrhetico* his exprobravit, cum de Canonibus Eccleſiæ veteris illi ſermo eſſet.

Revincens eos ex propriis rationibus.

Eſt ergo apud multos ignoratio ingens vetuſtatis ſacræ, conjuncta cum damno nihilo minori non tam Theologiæ, quam ipſius religionis; cujus rationibus minime convenit, cum verſamur in exteris, et domeſtica negligimus. Quod debebant eruditionis hujus oſores alieno malo ab iisdem diſcere, quorum viam, ac rationem in docendo hodieque ſequuntur. Contigit enim ſuperiori ætate, cum cathedræ ſcholarum ſubtilitatibus perſonarent, velutque ſpinis quibusdam ſepirentur, ut bonæ litteræ peſſumirent ubique terrarum, ac numero nullo haberentur. Ita alii, conſueto naturæ vitio, cum valerent arte judicandi, haberentque exoſam barbariem, dominatu tanto cervicibus incumbentem, in hoc vires univerſas expertum ibant, an poſſent loco pellere inolita ſtudia, Muſisque, a quibus per auſteritatem multi abſterrebantur, nativam elegantiam reſtituere. Ergo impenſe colebant humaniora, addictique Philologiæ toti erant in Hiſtoria, Poëſi, Rhetorica, Grammatica emendanda. Quo factum, ut paulatim magiſterium ſibi vendicantes, cum ſperarent vi verborum, ac nova eruditione ſe multa efficere, non ſolum proſcinderent adverſarios, ac ludibrio exponerent, verum etiam per luxuriam ingenii vel de ſacris proferrent ambigua, apertumve in errorem interdum prorumperent. In ea colliſione animorum et ſcholarum, cum irent omnia in pejus, unaque mores in plurimis labem feciſſent; pars autem neutra quid concederet,

deret, denique hoc conſecutum eſt, ut a verbis et artibus ad dogmata veniretur. Unde miſer diſcerptæ Eccleſiæ ſtatus, ac mala innumera, quæ ſine lacrimis vel enarrare, vel audiri vix poſſint. Res tam in aperto eſt, ut ſi dictis nomina ſola quorundam ut VALLAE, FICINI, MARULLI, REUCHLINI, WIMPFELINGI, ERASMI, HUTTENI, PIRKHEIMERI, ZIEGLERI, FLAMINII, MORATÆ, PALEARII, STEPHANORUM, PALINGENII adſcribam, tranſactum plane ſit de tota quæſtione.

Hæc ſi ſcirent (quam multa enim ignorant, qui ſibi ſoli ſapiunt, et a ſuis videntur omnia edocti?) ſed mitius agam, hæc ſi expenderent apud ſe reſidui Scholaſtici, pigeret priſtini faſtus, qui prohibet devexa ætate quemquam audire recta monentem: ſed etiam diſcipulos abſtinet a tam ſalutaribus, tam neceſſariis diſcendis. Verum homines opinioſi, quæ nunc nemo ipſis excutiet, ſaltem cum vita ponent; ego vero, tot aliis diſtentus, nolo bonas horas conterere, depaſcique mentem recordatione triſtium. Quæ ipſa eſt cauſa, quod triennio abhinc conceptam *Diſſertationem de Præputiis* * *Scholaſticorum ſuccreſcentibus* abrupi. Sufficit ſummorum Theologorum verba ſubjicere, digna exiſtimatione, et ſapientia illorum. Et quidem S. AMBROSIUS *Epiſtola* 31. *et* 12. *nunc* 18. *ad Valentinianum Imperatorem* ait: *Nulla ætas ad perdiſcendum ſera eſt. Erubeſcat ſenectus, quæ emen-*

* Solenne enim eſt mihi *præjudicia* ſic appellare.

emendare ſe non poteſt. Non annorum canities eſt laudanda, ſed morum. Nullus pudor eſt ad meliora tranſire. Et S. AUGUSTINUS *Epiſtola* 166. *olim* 28. *ad Hieronymum: Ad diſcendum, quod opus eſt, nulla mihi ætas ſera videri poteſt; quia etſi ſenes magis decet docere, quam diſcere, magis tamen decet diſcere, quam quid doceant ignorare.* Quod ſi quid addere licet etiam externæ, profanæque litteraturæ, Romanorum ſapientiſſimus MARCUS CATO, qui & *Cenſorius* eſt dictus, Græcas litteras ſenex didicit; quæ res, ut legitur ſæpe apud Ciceronem, neque ipſi infra dignitatem eſt viſa, et apud alios exiſtimationem viri, quam putabant augeri vix poſſe, amplificavit majorem in modum.

Neque mihi quis oggerat, Metaphyſica Dogmaticam carere haud poſſe. De hoc dubitavi nunquam. Sed cum ejus in pluribus eſt comperta neceſſitas, non debet longius, et ad ea, quæ non ſunt dogmatis, extendi Jam apud Patres ſubtilitatis multum fuit; ſed ſolum ubi res, locusque poſcebant; videlicet ab ortu hæreſeos Arianæ. Quamquam vel ipſi hanc ægre admitterent, dolerentque vehementer, per occaſionem illam in ſacros ſermones, conventus, tractatus de Fide cœpiſſe introduci ſtrepitum, ac dicacitatem Græcanicæ Philoſophiæ Quam in rem graviſſimis, ut ſolet verbis, Theologorum Orientis præcipuus, et per Antonomaſiam ſic dictus Nazianzenorum Antiſtes GREGORIUS *Oratione de laudibus Athanaſii* conqueritur: *Fuit quondam tempus, cum res noſtræ flo-*

rerent,

*rerent, ac præclare ſe haberent; cum nimirum ſuperflua hæc et verborum lepore * atque arte fucata tractandæ Theologiæ ratio ad divinas cauſas ne aditum quidem habebat; verum idem erat calculis ludere, inverſionis celeritate aſpectum fallentibus, aut omnigenis et laſcivis corporis flexibus ſpectatores ludificari, quod novi quidquam et curioſi de Deo vel dicere vel audire: ſimplex contra ingenuaque oratio, atque doctrina pietas exiſtimabatur. At poſtquam Sexti et Pyrrhones, et contradicendi libidine incitata lingua velut gravis quidam ac malignus morbus in Eccleſias noſtras infeliciter obrepſit, quod Actorum liber de Athenienſibus narrat, ad nihil aliud vacamus, quam ad novi aliquid dicendum vel audiendum. O quis Hieremias confuſionem noſtram, caliginemque deplorabit, qui ſolus lamentationes calamitatibus exæquare novit!* Quod ſi vir ſanctus ac prudens ſic perſtringit acumen magiſtrorum, quid putas facturum, ſi fata ſcientiæ ſacræ ad nos usque proſpexiſſet animo! fata inquam, quæ propter multorum curioſas quæſtiones ſubire debuit, cum ſibi viderentur ad ſummam dignitatem hanc evexiſſe, et myſteria captu ſuperiora retegere, ſi aliis atque aliis ſubtilitatibus naturæ conditionem iſti accomodarent, ſylvamque dogmatum acceſſione tot argutarum rerum ſine modo cumularent? Sic enim effectum eſt, ut, cum nihil inacceſſum ſibi vellent, per infidum

* Theologi nempe Græci contra quam fit apud Scholaſticos Latinos, elegantias, ac munditias haud ſecus ac Philoſophi gentiles naviter retinebant.

ſidum ac inanem laborem res ſummi momenti ex oculis amitterent. *Ne quid minus: ne quid nimis!* Et hic quidem ne divina (quæ neque debent, neque poſſunt cognoſci) pro cognitis habeamus, nimiumque ſtudium, multamque operam neceſſariis ac utilibus detractam in abſtruſas, difficiles, ſpinoſas res conferamus. Sic fiet, ut in ceteris, quæ cognitione digniora ſunt, atque uſum maximum habent, imo aſſiduum, tanto plus curæ, induſtriæque ponamus. Fit enim natura, ut quando quæſtioni præcipuæ incidunt novæ quæſtiones, intentio animi tantopere diſtrahatur, ut vix poſſit redire eo, de quo maxime, ne dicam unice, fuiſſet quærendum. Quod ipſe AUGUSTINUS, qui acumine tantum valuit: et cujus ingenium ex mente Eraſmi quæſtionibus velut alebatur, *Libro IV. de Doctrina chriſtiana num.* 39. animadvertit.

& natura ipſa, complexuque Theologiæ.

Velim autem in noſtro inſtituto præ omnibus expendi, quod cognitio Scriptorum Eccleſiaſticorum, ſtudiumque Antiquitatis & Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, ad quam ratio Diſciplinæ pariter ſpectat, cum Theologia intime juncta, imo conſerta ſit. Hæc enim non eſt de genere artium, in quibus nova reteguntur, partusque humani ingenii venditari ſolent. Nihil minus. De divinis iſtuc docet, quod Chriſti Eccleſia per decurſum ſæculorum velut depoſitum quoddam cuſtodivit ſemper, ſuisque credendum vel agendum certiſſime præſcripſit. Nec ſolum Dogmata, atque Præcepta,

ſed

ſed etiam Evangelii natales, incunabula, progreſſus, incrementa, ſedium præcipuarum origo, certamina Martyrum, pœnitentium labor, Aſcetarum ſanctitas, Paſtorum curæ, & ſolertia: rurſum officia, myſteriaque templorum, Hæreſes, Concilia, poſtremo fata, & mutationes quæcunque Eccleſiarum revocantur ad ſacram ſcientiam. Nam in omnibus his cum opera providentiæ elucent, tum recluduntur uberrimi fontes inſtitutionis Chriſtianæ. Hic habes, quid obtinuerit a prima ætate: quid inductum proceſſu temporis: quid more, uſuque inolitum vel abolitum: quaque ratione explicatio ipſa doctrinæ, quæ eſt propria Theologia, adoleverit paulatim, & ad illam, quam videmus, perfectionem deducta ſit.

Sed dicam duobus verbis, ſine notitia Antiquitatis capita Scripturæ multa intelligi minime poſſunt; tanta connexio eſt, tamque perpetuus reſpectus ſive veteris ad novum, ſive novi ad vetus Teſtamentum. Quid quod præcipua pars divinarum litterarum in Hiſtoriis eſt; ubi ipſa profana ad leges prudentiæ, rationem regendi, exempla civilium virtutum diriguntur? De ceteris Theologiæ cauſis nil dico, quando palam eſt, ac habetur ex ipſis verbis, quodcunque *traditum*, *præceptum*, *deliberatum*, *decretum*, *laudatum*, *correptum*, *emendatum*, *inculcatum* ſit ab Eccleſiis, monumentis majorum contineri. Quod magis oſtendent, quæ ſequuntur. Nec enim poſſum omnia initio cumulare. Vide FRIDERICI SPANHEMII JUNIORIS *Orationem*

de ſacrarum Antiquitatum pærſtantia Tomo II. Libro 10. *Miſcellaneorum ſacræ Antiquitatis* * Nempe ſine hac notitia nec veteres intelligi poſſunt, nec controverſiæ decidi. Utrinque enim ad inſtituta veterum ſolet provocari.

Ante, quam venitur ad periculum capiendum, neceſſe eſt, præmittere quædam, quæ doceant generatim, quid oporteat præſtari ab hoc, qui ſit ſtudioſus germanæ Theologiæ: velitque arma capere adverſum eos, qui ad evertendam rem chriſtianam coitionem fecerunt.

CAPUT III.

Cognitio cautionum, quas Ars critica lectioni præmittit.

De iſta cognitione cum præcipio, non aliam volo, quam quæ huc, ad ſacram antiquitatem, ſtudiumque Theologiæ refertur. Debet autem hoc, cum ſit aliquoties dictum, non dici ſemper, ſed impreſſum ſemel memoriæ, ſemper obverſari.

I. Probe

* De induſtria hunc allego; quia putat rem omnem Romanam interpretatione ſiniſtra vetuſtatis niti; ideo ſuos incitat ad hanc impenſius ſcrutandam. Ejusdem inſtituti ſunt JOANNIS CLERICI, JOANNIS ALPHONSI TURRETINI, & JOANNIS MARTINI CHLADENII Orationes.

I. Probe ſpectandus finis, cujus cauſa ad vetuſtatem quis accedit. Homo Theologus illa non quærit, quibus res chriſtiana neque nititur, neque eguit aliquando; verum perpetuum filum traditionis, et ſive dogmatum, ſive legum ſimplicitatem, conſtantiamque attendit ac demiratur.

Uſus, et Accomodatio.

Hoc præceptum video a plurimis negligi. Nam juniores, quaſi in Claſſicum Græcum, Latinumve incidiſſent, rationem elegantiæ habent, ac ſublimes ſenſus, metaphoras, oratoria ſchemata, argutias, pigmenta requirunt. In ipſo ſtilo, quem infra dicam adverti debere, potius numeros, et clauſulas morantur, quam faciem, et lineamenta ſcribentis, quæ oblata occaſione, ortove dubio poſt recognoſcant. Itaque identidem his inculces, ſic mentem avocari potius a ſenſu Scripturæ, teſtimonio Traditionis, probatione Dogmatum, regulis morum, ſeveritate Diſciplinæ. Idipſum dicas de ratione docendi Gentiles, vincendi Hæreticos, frenandi flagitioſos, ceteros juſtitia, vitæque interioris puritate imbuendos. Nam horum omnium haberi ratio debet; quia plurimum conducunt ad finem, quem Candidatis ſcientiæ ſacræ præſtitutum oportet. *Ars critica in legendo non ſpectat eloquentiam, vel conciones.*

Quod ſi concionibus deſtinatus vult ſeligere, quæ dicat ad frequentem populum, non ille Theologum, ſed oratorem agit in legendo. Ubi non eſt opus, ut multos evolvat. Habet enim diſſertiſſimos, ſive Græcorum, ſive Latinorum; a quibus *Sunt hæc alterius fori: et abſolvuntur paucioribus.*

bus ſi abit ad ceteros, operam, ac tempus perdat. Qui vero ſint illi, quibus utatur, dixi in opere *de Eloquentia Patrum*. Quin auſim adjicere, cui non licet per occupationes in eloquentibus Patribus verſari, illi ſatis eſſe, ſi legat hoc ipſum opus, ibique notata argumenta, cum poſcet uſus, in fontibus requirat. Præcipue laudavi inter *Latinos* Tertullianum, Minutium, Cyprianum, Lactantium, Pacianum, Ambroſium, Severum, Hieronymum, Auguſtinum, Paulinum, Eucherium, Salvianum, Vincentium, Leonem, Bernardum. Apud *Græcos* Clementem, Origenem, Athanaſium, Baſilium, Nazianzenum, Nyſſenum, Aſterium, Chryſoſtomum, Syneſium, Iſidorum, Nilum, Theodoretum, Damaſcenum. Quibus liceat Nemeſium, Æneam Gazæum, Georgium Nicomedienſem jungere; quia propter Scriptorum brevitatem ſpatio tridui abſolvuntur. Et quidem

TERTULLIANUM

Laconem dixi abruptum, qui acumine temperet auſteritatem; ſed adverſarios, quos ſit nactus, pondere ſententiarum velut elidat.

MINUTIUM

Ingenioſum, eruditum, ac magis quam ſint ceteri, cultum, ſententioſum, elegantem.

In LACTANTIO

Oſtendi flumen, ſonitumque Tullianum, et ſtringentes numeros, quibus in confutando ad ſtuporem uteretur.

In

In Paciano

Tam gravem, quam terſam, incitatamque dictionem.

In Ambrosio

Cum tractus perpetuos nobilium ſententiarum, tum ſuavitatem, et auctoritatem plane paternam.

In Severo

Facilitatem, brevitatem, puritatem, venuſtatem, æquabilitatem.

In Hieronymo

Varietatem, libertatem, ornatum, eruditionem, acrimoniam, impetum, lacertos.

In Augustino

Ingenium, argumentationem, effata grandia, intimam pietatem.

In Paulino

Mitiſſimam et ſanctiſſimam mentem, quæ arte dicendi ac litteris non minus, quam virtutibus, eſſet ſubacta.

In Eucherio

Pigmenta, blanditias, flores, et fragrantiam pietatis: tum vero exquiſitas ſententias, quas imbutus meditatione cœleſtium ob fœcunditatem ingenii, dicendique peritiam dexteritate mira, ac ſermone molliſſimo flectit, verſatque in omnem partem.

In Salviano

Commendavi ſeveritatem, æſtum orationis, facultatem amplificandi, hucusque non viſam, ac externis quoque oratoribus ſuperiorem.

In Vincentio

Denſitatem, ac nervos.

In Leone

Dignitatem, prudentiam, tornatas periodos, et comprehenſionem tam rerum, quam verborum ſingularem.

In Bernardo

Ubertatem, feſtivitatem, caſtas delicias, uſum excitandi, calorem, aculeos, emblemata, phraſin divinam.

Hæc de Latinis. A quibus ad Græcos facto tranſitu, dixi

Clementem, et Origenem

Docendo maxime accommodatos.

Athanasium

Tam perſpicuum, et gravem; ut neque doctrinam, nervum, nitorem deſideres.

Basilium

Preſſum, ſuavem, dilucidum, calentem, limatum, planeque Atticum.

Nazianzenum

Velocem, ſplendidum, argutum, ſublimem, numeroſum.

Nyssenum

Ornatum, illuſtrem, diffuſum.

In Asterio

Miratus ſum vigorem, munditias, flores, motus, deſcriptiones luculentas.

In Chrysostomo

Hærentem litteræ interpretationem; deinde copiam, leporem, ornatum, puritatem, vim verſatilem; popularitatem vero tam jucundam, ut mihi videretur plebis omnia ſenſa, mores, affectum ipſum exprimere.

In

In Synesio

Opulentiam imaginum et ſententiarum, cultum, ſplendorem, ingenium, inciſam brevitatem: neque raro vim, ac gravitatem.

In Isidoro

Admonui ineſſe candorem, perſpicuitatem, confidentiam, robur, Laconiſmum.

In Nilo

Fere eadem cum negligentia, quæ deceat illum, ac per ſe ſola placere poſſit: item ubertatem mirandam ſive ſimilium, ſive ſententiarum, quam minime affectat, ſed adhibet dexterrime.

In Damasceno

Ornatum virilem, diſpoſitionem facilem, copiam doctrinæ, perſpicuitatem: cumque uſus fert, vigorem quoque ac celeres motus.

II. Debet lector cujusque Scriptoris ætatem, ſed et præcipua ibi geſta ſcire, ac ipſum præcipue, quem verſat, velut de facie noviſſe.

Cujus rei eſt idonea cauſa; quando hæc notitia mores, controverſias, mutationes, ſtudia, ac qui hinc pendent, fines, ſenſusque verborum velut ob oculos ſtatuit: et rebus de ſe obſcuriſſimis, certe ſuſpectis, lucem plurimam infert. Plerique mentem veterum ideo non aſſequuntur, quia quæ hanc debent explicare, lectioni jungenda putant, non præmittenda. Quo quidem vehementer falluntur, ſeque ipſi impediunt majorem in modum. Nam quod alios minime lædit, offen-

Lector veterum debet, multa præ noſſe, antequam legat.

offendiculo eſt illis. Quælibet ætas familiarem phraſin habet: et voce eadem alluditur ad diverſa; ut ſenſus tantum diſtent, quantum a majoribus ipſi diſtamus. Præcipue vero ſcriptoribus Eccleſiæ ſua verba ſunt; quibus quo propius ad ſe accedunt, hoc longius a ceteris abeunt. *

Quod ſi de rebus, ac perſonis ſit ſermo, multa injiciunt moram, et pariunt difficultatem improviſam, hac ſola de cauſa; quia neſcit lector, ſcriptorem cujusdam auctoritate deceptum, actumve affectu ſuxiſſe errorem: fors etiam ſic locutum, cum res nondum diſcuſſa eſſet judicio Eccleſia; minus conceptis apud nos formulis adſtricta. Itaque, quod toties eſt dictum, ſecurius quam nos illi diſputabant.

Uſus et Accomodatio.

Quam multa ſuperiore ſæculo de Clemente Alexandrino, Origene, Synesio ultro citroque vocata in dubium! Hodie, cum eorum omnia ſcimus, hoc uno tranſactum eſt, ſi damus, profanam philoſophiam, cui aſſueverant ab ineunte ætate, voces, et ſenſa varia affricuiſſe illis, quæ fruſtra cum Evangelica ſimplicitate componere quis allaboret.

Tertullianus, cum eſſet acri, ac vehemente ingenio, tum exacerbatns a Romanis, per aſperitatem vitæ, et ſtili, ipſamque eruditionem, demum

* Sed de hoc infra uberius *Capite ſeptimo*. cum de Grammatica dicetur, et peritia linguæ, quam ars critica requirit.

mum voces a Juriſperitis, et Philoſophis petitas, velut aliud agendo ubique imminet opportunitati, qua commodet rebus ſuis, hoſtique latenter plagam infligat. Quæ qui neſcit quomodo intelliget illum, cui aſſequendo aliunde vix ulla nimia ſive doctriua, ſive attentio eſt? Obſcuratus nempe his umbris deliteſcet magis, ſeque ipſe recondet.

Eusebius Cæsariensis Arianorum patronus fuit; eorumque factionem occultis artibus maxime promovit. Nil ergo mirum, ſi hoc fidem ejus paſſim elevat in rebus, quæ ſpectant motus illos. -- Bonaventura Argonenſis, Patrum magnus cognitor, *de optima methodo hos legendi Parte II. cap.* 12. ſolicite caret, ne quis imponi ab homine ſibi patiatur. *Quem enim latet*, ait, *in Origenem valde propenſum, rebus Arianis omnibus interfuiſſe; imo de hac hæreſi ſuſpectum, ingenio verſatili, vafro, in animos facile irrepenti, præterea cupidum famæ, atque factum ad cuncta ſuſcipienda, quæ ſervirent præſtituto ſibi fini: quem, inquam, hæc omnia latent, ægerrime vitabit laqueos, quos poſteris tetendit captioſo ſtilo. Eſt enim ad fallendum tanto magis accomodatus, quo videtur apertior, ac vetuſtatis, rerumque ſacrarum cognitione præ ceteris inſtructus.*

Gregorius Nyssenus, atque alii, tam ejusdem quam ſecutæ ætatis terebant Origenem; a quo plura traxerunt, ac maxime ſtudium allegoriæ.

Rufinus non indoctus, ſed Origenis nimirum ſtudioſus, familiaritate dein Pelagianorum

corruptus, nusquam eſt fidus horum interpres, quæ fecit latina: ac memoriæ plura mandavit, quæ requirunt cautiſſimum lectorem.

Socrates, et Sozomenus, quorum eſt in multis laudata hiſtoria, pro partibus Novatianorum ſtant uterque.

Theodoretus, veterum doctiſſimus, præceptorem *Mopsveſtenum* habuit, cui ſtudet quavis occaſione: ſed neque veterem amicum, et contubernalem Neſtorium potuit ex animo penitus delere.

Dicenda alia eſſent de Joanne Cassiano, Joanne Maxentio, Claudio Taurinensi, Photio *Patriarcha*, atque aliis hujusmodi; verum, quod ſpectat notitiam perſonarum, ſufficere ſuperiora omnibus poſſunt.

Nunc iſtud verſandum eſt, quod video multis imponere; necdum natis *Arianorum*, *Pelagianorum*, *Neſtorianorum*, ſed et ceteris controverſiis, non potuiſſe hos omnia ſenſa, et verba ſic ponderare, uti nos ſolemus. Præſentibus intenti futura minime proſpiciebant. Atque id oſtendit, quanti referat, cujusque auctoris ætatem noſſe; imo inter legendum, de quo ſæpe dicemus, ordinem temporum magis, quam rerum ſequi.

Quibusdam accidit, ut æſtu certaminis abrepti, fide optima nec cogitantes ferrentur in oppoſitum. Quod videmus in hodiernis concionibus; ubi orator in avaritiam vel luxum ſic invehitur, ut jam prodigis videatur patrocinari, jam

ava-

avaris. Atque ſic fert rhetorum ſtilus, quo Patres utriusque Eccleſiæ ad morem temporis ejus utebantur. HIERONYMUS laudans virginitatem parum abeſt, ut damnare nuptias videatur: ac ideo neceſſe habuit palam ſe expurgare. Ita AUGUSTINUS, quam ſubtilis, quam cautus diſputator, errorem *Semipelagianum*, quem poſt acerrime eſt inſectatus, olim ipſe incurrit. Cum enim nondum Epiſcopus, tamen ſacerdos, confligeret quotidie cum *Manichæis*, proniſſimum fuit, ut libero arbitrio pluſculum daret. Quando manus conferuntur, et pugna extrahitur longius, non licet pluribus commodare mentem; minus ad ſpem victoriæ ſibi temperare. Sententia, adverſus quam decernitur, velut norma debet haberi omnium, quæ negant et affirmant. Hæc regit, flectitque indicia animi omnia; ſed maxime voces, quibus cum Hæreticis videntur facere. Quare hic locum habet, quod legitur apud Jureconſultos: *Quisque eſt interpres ſuorum verborum.* Recipiunt enim bonam et malam mentem: neque ex ſe hæreſim faciunt; quando, ut recte HILARIUS PICTAVIENSIS *Libro II. de Trinitate pag. mihi* 789. *ſenſus, non ſermo fit crimen.*

Porro quid facilius, quam in dogmate nec expenſo, nec ſancito excidere illa, quæ reprehenſionem nunc incurrunt, certe excuſari apud Theologos nullatenus poſſunt? Ejusmodi ſcriptorum fuit idem inſtitutum, quod tenet navarchus in mari ſcopuloſo. Inter duas oppoſitas cautes, ex-

tantem

tantem unam, atque conſpicuam, alteram depreſſam, imo ſub undis latentem agens ſuam oneratiam, dum magis ab hac cavet, quæ oculos incurrit, apud alteram cito poteſt ſic offendere, ut navem non dico frangat, ſed quatiat tamen ac lædat tantiſper. Ad ſimilem modum Pater orthodoxus, quem ſcopuli priorum hæreſum haud laterent, quod alios, naufragio necdum infames parum noſſet, laborabat maxime in fugiendis, a quibus metus erat, parum ſolicitus de ceteris, a quibus nildum periculi vidit imminere. Quæ cum omnia dicantur appoſite, et rem, de qua agitur, velut ob oculos ſtatuant, non eſt tamen jucundior ſimilitudo, ac illa, quam legimus apud THEODORETUM *Dialogo III. cap.* 30. *editionis Sirmondi: Vehemens cum adverſariis contentio fecit, ut modum excederent. Quod et iis, qui arbores colunt, evenire ſolet. Cum enim incurvam plantam viderint, non ſolum ad rectam formam exigunt, ſed in alteram quoque partem ultra directum inflectunt; ut per nimiam in contrarium inflexionem ad rectum ſtatum perducatur.* Alia alii, qui de Patribus, et Hæreſibus ſcripſerunt: atque ipſe DALLÆUS *Libro I. de uſu Patrum*; qui in rem eam (imo ſuam) multa cumulavit *capite quinto.*

Opus eſt ergo, ut ſcriptoris vita legatur ante libros; imo judicia quoque de his lata; quod illi nullo negotio conſtat, qui inſtructus eſt proba editione. Reliqui debent adire quemdam, qui agit de his ſcriptoribus; puta ALEXANDRUM, DU-

DUPINUM, TILLEMONTIUM, CAVEUM, NOURRYUM, SARDAGNAM etc.

Quod monui de phraſibus, et ratione propria loquendi, minus eſt in expedito. Talia nequeunt in anteceſſum a lectore ſciri, verum uſu paulatim diſcuntur. Quamquam non de nihilo dixi, etiam hanc notitiam præmittendam eſſe generatim. Nam cum cujusque ſæculi ſit certa acceptio verborum apud Græcos, et Latinos, per ſe conſequitur, debere ordinem temporum ſervari in legendo. Quod qui facit, velut ducitur a primo, ut hic ſecundum, ſecundus tertium, tertius quartum explicet. Hujus varietatis in acceptione verborum dabo unicum exemplum, nec valde obvium. Quod nobis *Sacerdos* eſt, veteribus, ac maxime CHRYSOSTOMO, Epiſcopum ſignificat; unde *libri* ejus excellentes *de Sacerdotio*, id eſt Epiſcopatu. Quod cum multi neſcirent, graviſſime hallucinati ſunt, tribuentes cuilibet rem ſacram facienti, quod ſolius eſt Antiſtitis. Unus, cum legiſſet, dicere Chryſoſtomum, ſuo judicio paucos ſacerdotum conſequi ſalutem, emiſit librum: *Sacerdos aut ſanctus, aut reprobus*; quo ab Eccleſiaſticis rudibus metum, et admirationem retulit, ab eruditis contemptum. Repetiit id nuper quidam ab eo deceptus, quamvis moderatius, atque reſtrictius; perperam tamen, ac præter mentem ſapientiſſimi doctoris.

Quod ſi obſcurius nonnulli ſcribunt, habentque, ut dictum de TERTULLIANO fuit, dictionem

nem peculiarem, quæ valde recedat a ceteris, confugiendum ad Lexica Critica, quæ hic utramque paginam faciunt: ac ſuo loco curate a nobis indicabuntur.

III. Diligenter notat mutationes, quæ occurrunt paſſim in ſæculis ſuperioribus. Mutationes autem dico in diſciplina, ratione explicandi, uſu myſteriorum, adminiſtranda poteſtate. Nam in ipſa doctrina non fuiſſe hoc magis patebit, quo quis longius erit progreſſus in legendo.

Uſus et Accomodatio.

Debet inter legendum attendere ad mutationes factas.

Sic olim *Baptiſmus* non niſi feſtis diebus Epiphaniæ, Paſchatis, Pentecoſtes collatus.

Confirmatio recentibus à Baptiſmo data.

Euchariſtia ſpecie utraque: et quod magis mirere, jam infantibus diſtributa.

Pœnitentiæ facies longe alia, et quidem in pluribus capitibus.

Extrema Unctio non tantum præmiſſa viatico, verum etiam intra eundem morbum repetita.

In *Matrimonio* novata quam plurima, tam quod ſpectat ſolennitatem, quam impedimenta ejus.

Hic vero lector, ſolitus priſca ſuſpicere, ſi cauſas expendat, non ideo repudiabit, damnabitque uſus præſentes, quomodocunque converſos, ac variatos; verum habebit ob oculos ROBERTI PAULULI ſapientiſſimam hortationem: „Non per „levitatem eſſe introductas novas praxes, veteres„antiquatas. Patres ſuo tempore feciſſe, ordinaſ-

„ſeque,

„ſeque, quod e bono Fidelium fuerat; Eccleſiam „autem, mutatis etiam rebus, ac littera, ſpiritum „tamen Canonum antiquorum conſervaſſe; cum „nec commode fieri poſſit, ac ſæpe nec expediat, „revocare priorem patrum diſciplina nova aboli-„ta: firmiterque credendum ſit de illis, quibus „eccleſiaſticæ diſciplinæ cura incumbit, antiquæ „rationem ſic habituros, ut nec hodiernam con-„temnant." *Libro II. de Sacramentis cap.* 12. *Inter opera Hugonis Victorini.*

IV. Quando ejusmodi eſt mutatio, ut habeat difficultatem, illa oblata, etiam extra ordinem conſulit æqualium ſcripta, quæ affundant lucem. Nam ſæpe nec opinantem ab his tricis expedient.

Uſus, et Accomodatio.

Hac in re vehementer eſt aberratum ab ſuperiori ætate. Plerique, cum ſtadium Theologiæ eſſent emenſi, ſat habebant tenere ſpecioſas rationes, quibus ingenia perſpicacium hominum declinant potius, quam tollunt objecta. Nam multa ſunt hujus generis, quæ ſcholaſticam ſubtilitatem ſic torſerunt, ut præſidio familiarium *diſtinctionum* in quæſtione implexa exitum alium non reperirent. Atque hoc egregii ſcriptores, ac præcipue illuſtris Godovius in ſua *Hiſtoria eccleſiaſtica* notavit.

Harumque rationem ex ipſa Hiſtoria petere.

Exemplum obvium præbet *Canon Gelaſii Diſtinct.* 2. *apud Gratianum de Conſecrat.* * qui habet hunc

* Inter opuſcula Gelaſii vocatur *Decretum contra Manichæos.*

hunc in modum: *Comperimus, quod quidam ſumpta tantummodo corporis ſacri portione a calice ſacri cruoris abſtineant; qui procul dubio, quoniam neſcio qua ſuperſtitione docentur obſtringi, aut integra ſacramenta percipiant, aut ab integris arceantur; quia diviſio unius, ejusdemque myſterii ſine grandi ſacrilegio non poteſt provenire.* Hic deprehenſi doctores ſcholarum, quando carent notitia antiquitatis, ideoque ad argutias delapſi, ne deberent *uſum calicis*, quem vocant, ſacræ menſæ convivis omnibus cedere, non habent, quo confugiant, quam epulas ipſius ſacerdotis. Nec enim quid amplius extundi ex his verbis illorum præcipui reſponderunt. Verum periti Hiſtoriæ, et cognitores ætatis ejus inierunt aliam viam, quæ accederet propius ad veritatem. Nam Canonem, qui aures catholicas vehementer percellit, ſic declarant. Illa tempeſtate, quando una in templo ara ſtabat, unumque de die fiebat ſacrum, ſub quo omnes cum Epiſcopo ſacerdotes divinam rem faciebant (haud ſecus ac hodie *feriis Ordinationum*) tandem omnes et *Clerici* et *Laici*, qui aderant, partem *ſub ſpecie utraque* panis et vini ſimul capiebant. Ita diſerte Critici ex documentis antiquis referunt. Atque hac minime fucata animadverſione, quidquid faceſſebat negotium, continuo ſublatum eſt. Una mirari licet ſummorum Pontificum ad id ætatis inſignem ſolertiam, qui hoc indicio latentes in urbe Manichæos detectum ibant. Nam iſti magnopere horrebant vinum, et phraſi domeſtica *fel*

prin-

principis tenebrarum vocabant. En ſuperſtitionem a Gelaſio notatam! cui certiſſimum addit ſuffragium *Sermo S.* LEONIS *quartus de Quadrageſima*: auctorque *Libri Pontificalis*, de ipſo Gelaſio memorantis, cum hic ſacris præeſſet, Manichæos repertos Romæ, quos juſſiſſet in exilium deportari. Ita qui hæc objiciunt, non noſtris, verum ſuis rebus incommodant, atque una *Tolerantiæ*, quam clamant, vulnus graviſſimum infligunt.

Quod dictum eſt de Manichæis, illuſtrat GUILIELMUS CAVE *ad annum* 440. *Hiſtoriæ Litterariæ Eccleſiaſticorum Scriptorum*. Ait enim: *Anno* 443. *quamplures Manichæi a Vandalis ex Africa fugati Romæ latebras quærebant: et quo tutius laterent, Catholicorum myſteriis ſe immiſcuerunt. Hoc vero indicio tanquam ſorices ſe prodebant, quod ſumpto pane poculum Euchariſticum reſpuebant. Monuit id plebem mox Leo: quaque nota execrabiles hæretici eſſent diſcernendi. En ipſius verba*: Cum ad tegendam infidelitatem ſuam noſtris audent intereſſe myſteriis, ita in Sacramentorum communione ſe temperant, ut interdum, ne penitus latere non poſſint, ore indigno Chriſti corpus accipiant; ſanguinem autem redemptionis noſtræ haurire omnino declinant. Quod ideo veſtræ notum facimus ſanctitati, ut vobis hujusmodi homines et his manifeſtentur indiciis, et quorum deprehenſa fuerit ſacrilega ſimulatio, a ſanctorum ſocietate ſacerdotali auctoritate pellantur. *In Quadrag. Serm.* 4. *pag.* 217. Quibus ſubdit: *Hoc igitur tempore in Eccleſia Romana*

fideles Euchariſtiam ſub utraque ſpecie ſumere ſolebant: et qui aliter facerent, infami hæreſeos ſigno palam notabantur. Si alia jam ſint Eccleſiæ Romanæ placita, mores alii, viderint, quorum intereſt. Ubi doctor Anglus ſophiſmate certiſſimo utitur; tum quod nil dicit de ſacro, ad cujus finem nullo diſcrimine corpus Domini *ſub utraque ſpecie* e manu ſacerdotis omnes ſumebant; tum quod hæreſin cum hæreſis indicio aperte confundit. Non enim habebatur hæreticum, ſi cui privato vel ægro præberetur ſpecies unica; ſed cum quis ſpeciem vini declinaret, ſe prodebat hæreſi alia implicitum; videlicet in hac Chriſtum non eſſe: quique ſunt alii Manichæorum errores, non tot quin plures. Eccleſia, quæ pro comperto habet, nec ſine carne *ſub ſpecie vini*, nec ſine ſanguine *ſub ſpecie panis*, Chriſtum eſſe, quoties e re ſua videbitur, jam *ſub utraque*, jam *ſub una ſpecie* dominicam cœnam præbere poteſt: atque hæc ejus placita moresque ſemper fuerunt, et erunt. Viderint hoc pariter, quorum intereſt, ut Cavei verba redhibeantur. Nam intereſt profecto quamplurimum.

Idipſum toties dicas de veteri jure Eccleſiaſtico. Nam et recentius ſine notitia illorum Codicum nec explicari ſatis, nec intelligi poteſt: et in complexu amborum (quæ eſt optima ratio tradendi ejus) utramque paginam Hiſtoria facit. Nempe apud majores, quo ſunt magis a nobis remoti, fere nulla ſcriptura jus illud conſtabat: nec etiam aliunde, quam ab avita obſervatione arceſſebatur.

Ita diſerte S. AUGUSTINUS *Libro II. cap. 9. de Baptiſmo contra Donatiſtas: Conſuetudinis robore tenebatur orbis terrarum, et hæc ſola opponebatur inducere volentibus novitatem.* Quid eſt autem conſuetudo Eccleſiarum, quam ejus temporis rationes propriæ? Unde vero has petent homines ſacri? Ex Jure hodierno? Minime gentium. Raro enim, ac curſim has tradunt interpretes ejus, etiam fuſiſſimi. Ex tractatibus, et quæſtionibus Theologicis? Multo etiam minus. Aut quos tu mihi Theologos nominas earundem rerum diribitores? *Morales, Dogmaticos, Polemicos, Exegeticos, Scholaſticos?* Horum quosdam iſta ne tangunt quidem; alii, ut maxime vellent ac poſſent, per molem et varietatem materiæ, quam verſant, dimittere coguntur. Nonnulli ex principibus, qui ſe latius extendunt, capita plura ſuis placitis immiſcent; ſed ſunt iidem, quos ſcimus in Hiſtoria maxime verſatos, hujusque præ ceteris amantes. Itaque ipſi ad fontes nos remittunt, ſuoque exemplo impenſe commendant illud ſtudium, illam notitiam ſacræ antiquitatis, de qua nunc ſermonem habemus. Hæc ſola docet originem inſtitutorum, conditionem ætatis, et negotiorum in omni ſacra diſciplina, vel adminiſtratione: ac veriſſime dicam, verba dare, nil aliud, qui ſive privatim, ſive publice hæc omnia ſuppleturos ſe pollicentur. Nemo ducere alios poteſt, quod ipſe non didicit. Illi vero minime didicerunt, qui ita de ſe prædicant; quia, ſi didiciſſent, tautopere non prædicarent.

carent. Methodus protrita hactenus præcipuum eſt argumentum, quod poſſit efficere, quam ſit neceſſaria lectio veterum monumentorum.

V. Vehementer attendit ad initia ſive bonorum, ſive malorum, quæ fuerunt apud Chriſtianos ubicunque gentium, atque terrarum.

Uſus et Accomodatio.

Rurſum initia rerum diligentius obſervare, imo reſpicere itentidem inter progreſſus.

Qui hæc obſervant, dum legunt Eccleſiaſticos codices, negotio nullo comperient, hinc omnia in partem utramque fluxiſſe, quod profani, et ſacerdotes vel deſciverint a vetere inſtituto, vel edocti damno ſuo hoc iterum revocarent.

Eadem opera providentiæ mirabilem œconomiam diſcunt, inter bona permittentis mala quædam: et ex malis bona alia eruentis. Quando id maxime oſtendit ſupremum adminiſtratorem, qui modo eodem, quo hominum iniquitas recte factis ſuis abuti, ſic ſolet divina æquitas male factis ipſorum ad fines alios ſibi opportunos uti. *Sola eſt divina vis, cui mala quoque bona ſunt; cum competenter eis utendo alicujus boni elicit effectum. Ordo enim quidam cuncta complectitur; ut quod ab aſſignata ordinis ratione diſceſſerit, hoc idem in alium, tamen in ordinem relabatur; ne quid in providentiæ regno liceat temeritati;* quemadmodum tam acute, quam eleganter vir ſummus Severinus Boëthius animadvertit. * Putant Proteſtantes, ſe cauſæ ſuæ patroci-

* *Libro IV. de Conſolatione Philoſophiæ Proſa 6.*

trocinari, quando dicunt, diſciplinam et doctrinam Eccleſiæ ab exceſſu Apoſtolorum, certe ſecundo ſæculo feciſſe vitium; ſed potiſſimum ſæculo quarto, et quinto degeneraſſe. Quo ipſo Reformationis, quam vocant, nervos incidunt; minime reputantes, ſe detrahere Chriſto, in cujus promiſſis tam parum fidei et conſtantiæ agnoſcunt. Quanto ſatius perſuaderent ſibi providentiam in Eccleſia magis, quam in natura eminere: atque illam a conditore nusquam deſertam in neceſſariis, et præcipuis, tam ſanctitatem, quam veritatem hunc in diem retinuiſſe?

VI. In percurrendo monumenta veterum vel profanæ Hiſtoriæ rationem habet. Sæpiſſime enim cum ſacra connectitur. Mutuo et accipiunt lucem, et reddunt.

Uſus, et Accomodatio.

Ut de nexibus ceteris, quas quidam Critici in utraque Hiſtoria varios oſtendunt, nunc nihil dicamus, principes per fas, et nefas ſe miſcebant cauſis religionis: ac ex ſtudiis horum pax et bellum Eccleſiæ pendebat. Quid quod ipſi Eccleſiaſtici (ut hodie videmus, et ſine juſtiſſima indignatione vix poſſumus referre) aularum aſſeclæ fierent: ibique gratiam conſecuti, res omnes ſacras ſive ſuis ſive regis affectibus ſervire cogerent? Ita Eusebius Nicomediensis, ita Ursacius, et Valens, ita Theophilus Alexandrinus, ita Vigilius, ita Paulus Constantinopolitanus,

Non negligat Hiſtoriam profanam.

TANUS, ita PHOTIUS, et ſæculis omnibus alii aliique numero ingenti fecerunt.

Hunc ergo nexum expendere oportet; quod hic geritur negotium anceps, et res in conflictu jurium, atque cauſarum momenti quamplurimum habet. Quamquam hoc onere nos multum levarunt hodierni ſcriptores Eccleſiaſticorum Annalium præſertim GODOVIUS, DUMENILIUS, et qui nuperrime aſpexit lucem, BERALTUS. Nil enim omittunt eorum, in quibus conſociatio eſt quædam Hiſtoriæ noſtræ cum externa. FLORIUM de induſtria non appellavi, etſi hac in re præſtiterit plurimum. Sed ille, cum lis eſt orta inter imperium, et ſacerdotium, præſertim in Galliis, et inter ſocios, ſibi nimis indulget, raroque inter utramque partem medius manet. Æquiorem video LUDOVICUM MAIMBURGUM, et ipſum popularem ejus, in *Hiſtoria de lapſu Romani Imperii poſt Carolum magnum, et de Cæſarum contentionibus cum ſummo Pontifice propter confirmationes* * *et jura ſuprema.* Cum enim eorum ſæculorum monumenta huc ſpectantia verſarit ſingulari patientia, quod omnes fatentur, nec quid horum diſſimulat, ſic etiam tuetur libertatem de controverſia judicandi; ut qui legunt eum attentius, jam Gallum in eo, jam Eccleſiaſticum requirant ſæpiſſime. Sed de ſtudio partium, quæ peſtis eſt Hiſtoriæ tam atrox quam publica, in loco dicetur.

VII.

* Voce barbara *Inveſtituras* dicimus.

VII. Ars Critica ſtudio veritatis indifferentem ſe præbet ad quosvis eventus: bona et mala perinde habet, ut moveatur in neutram partem; ſed ut ſupra reſpectu nationum a favore ac odio pura, ita hic a ſervitute libera, in ferendo judicio tam res, quam perſonas non ſibi, ſed potius ſe illis accommodet, et ſalva reverentia, quam nunquam ponit, ſcapham ſcapham appellet.

Uſus, et Accomodatio.

Non ſolum Hebræi, ſed etiam Græci ac Romani ſuos magiſtros malebant patres, quam doctores vocare. Nos ſcriptores Eccleſiæ ſic ſalutamus, tam ætatis cauſa, quam auctoritatis. Et ætatis quidem, quia jam quarto ſæculo S. BASILIUS plaudentibus omnibus * ſcripſit: *Veneranda ſunt vetuſta dogmata; quod ob antiquitatem, ceu canitiem quamdam, habeant quiddam reverendum.* Et certe in hoc differunt res religionis ab aliis, quæ uſu perficiuntur; ubi neceſſe eſt, nova veteribus ſemper antecellere. Sed etiam propter auctoritatem debetur hæc appellatio. Cum enim Chriſto filios ſuſtulerint quamplurimos, hosque finxerint, ac educarint, poſteris quoque ſunt propoſiti, ut eos venerentur patrum loco; quia omnibus dati magiſtri, quemadmodum annis, ſic vitæ ratione, Apoſtolis propiores fuerunt. Præcipuos illorum Spiritus ſanctus *poſuit regere Eccleſiam Dei*: in quo munere ſunt tam probe verſati, tamque diligen- *Nulli affectui indulget.*

 ter,

* *Libro de Spiritu ſancto cap. 29.*

ter, ut cuncta exigentes ad præſcriptum Evangelii, hoc etiam ſanguine confirmarent. Quidquod libros ſuos hac mente ſcripſerunt, ut prodeſſent poſteris, ac utilitas latius manaret? Stilo non vulgarem dignitatem, ſed etiam pondus adjicit, qui, omnibus dictis exemplum jungens, nil docet, quod non ipſe præſtiterit. * Igitur ex æquo facit, qui volens vetuſtatis promptuarium adire, concipit reverentiam non ſolum erga res, ſed etiam auctores, quorum opera adminiſtratæ hæ ſunt, aut litteris mandatæ. Sed falluntur vehementer, quando horum diſcrimen non faciunt, ſed pares plerosque habent. Quamprimum enim audiunt nominari Patrem, quaſi cœlo demiſſum ſpectant, ac legunt; putantes verſus ſingulos redolere ſanctitatem, ac Chriſtum ſpirare. Quæ nimia eſt reverentia. Nec enim, ut fatear ingenue, vixerunt omnes, quemadmodum ſcripſerunt; imo, ut majus quid dicam, illi ipſi, qui erant admirabili pietate, indulgentia, manſuetudine, ſibi ſemper non conſtabant. Ut ſummi fuerint, tamen homines fuerunt. Ergo humanitus quid pluribus accidit tam in vita, quam in ſcriptis tantorum virorum; et quidem quod ſcripta ſpectat, cave putes, conſpiraſſe aliquando in errorem; verum ita habe, incautos ac neſcientes aliquem ſingulos admiſiſſe.

Patribus reverentiam habet ſingularem;

nec tamen nævos diſſimulat.

Nam

* Vide, quæ hanc in rem fuſe, curateque differui *Libro I. de Eloquentia Patrum Diſſertatione* 3. *cap* 2. *a num.* 22. Monere Lectorem hoc loco juvat, quod opus *de Eloquentia Patrum* in eadem, in qua præſens, officina libraria *Fr. Ant. Veith* venale proſtet.

Nam quidam ex ſanctiſſimis PAPIAM ſecuti *regnum Chriſti millenarium* ſtatuerunt. Quidam volebant, hæreticos de integro purgandos ſacro fonte. Alii innuerunt, ductum naturæ, et rationem humanam per ſe ducere ad ſalutem. Alii in negotio *Trinitatis* re nondum expenſa aliqua ſecurius, quam decuit, protulerunt. Pluribus, cum fuerint in recta ſententia; tamen, cum dicerent comparate aut impetu ſermonis ad hyperbolem raperentur, exciderunt verba, quæ nemo poſſit ad legem exactæ veritatis revocare *. Quid igitur? clamores tollamus? damnemus eos ad animandum hæreticos: et dum errorem evellimus, alium ſeramus? Minime; ſed ſi eos cum delectu et judicio ut homines; cum modeſtia item atque honore ut Patres volvamus. Hæc eſt media illa via, qua itur tutiſſime. Reverenter, nec ſine præfatione veniæ hi lapſus notari debent: quædam, cum uſum non habent, præſtat oblitterare, et relinquere in tenebris, quam protrahere in lucem, ne oculos debiliores offendant. Certe ſcriptor citra ignominiam dimittendus eſt; ut quisque videat, te ſcriptum quoque benigne accipere, lenire, trahere in bonam partem; imo verbo excuſare potius, quam accuſare. Satis eſt enim, ſi ratum non habeas: et cum iſti cœleſtibus donis velut licentiam ſint conſecuti, ut tractentur mi- *Utriusque complures ſunt cauſæ.*

 tiſſime,

* Recole hic, quæ ſupra *praecepto II.* de HIERONYMO et AUGUSTINO dixi.

tiſſime, non permittas aliis, ut ſibi idem ſumant, auferantque impune; quando ipſi, ſi viverent, caſtigarent ſua dicta non rogati, ac ſententiam in ſe primi ferrent. Quod cum ſæpe ſit monitum, hic iterum moneri debet; quia degimus tempora, quibus multi volunt inimicitiis Patrum clareſcere; putantque ſe tanto majores futuros, quanto illi minores evaſerint. Ergo, quoties licet, deprimunt eos: quamque conſenſu ſæculorum adepti ſunt venerationem, prorſus evertunt. Iſtud beatus AUGUSTINUS, cum abeſſet ab omni invidia, et ſibi minus, quam aliis indulgeret, in Juliano, Pelagii ſectatore, culpavit vehementer; ut adeo *miſerabilem inſaniam* vocaret; cui ſit fortiter occurrendum; quod fidem tantorum hominum eodem modo deceret tueri adverſus dicacitatem, et petulantiam, quo contra profeſſos hoſtes Evangelium ipſum defenderetur. Sed de hoc in aliis operibus fuſe perſcripſi.

Eodem refertur, ne facie illa ſimplici priorum temporum, induci nos ſinamus ad contemptum: ſintque deſpectui, quæ debebant venerationem habere: Ageremus enim contra clariſſimam legem æquitatis, quando res adoleſcentis Eccleſiæ, in clade tanta litterarum, et imperio ad ruinam vergente, exigeremus ad lucem noſtram, quæ poſt ſcholas erectas, totque libros emiſſos artibus ſingulis eſt plurima illata. Ut enim de Philoſophia, et Hiſtoria nil dicam, in ipſa doctrina Morum explicavimus varia, quæ in expedito

dito tum non erant. Offendit me ſæpenumero, çum audio dicentes, *Ethicam a Scriptoribus Eccleſiæ obiter tractatam: et quæ huc pertinerent, inter legendum omittere licere, vel ſtrictim percurrere.* Licet enim hanc diſciplinam ratione et via non tradiderint, ut nos ſolemus (nam id neque in Evangelio eſt factum) tamen ex ſola narratione præclare dictorum, et geſtorum, ſtudioquo pietatis tum magis ardente, vivendi normam ſaluberrimam eruemus. Puriora illa ſæcula virtutis cujusque exempla magna tulerunt: et plures ſcio, qui, cum parum afficerentur ſcriptis aſcetarum, eaque abjicerent, delati ad præcepta, factave primorum temporum, dederunt ſe penitus pietati, ac res fluxas ſusque deque habuerunt. Nempe receptum eſt opinione communi perſpicacium hominum, vetera, quo minorem præferunt ſpeciem, tanto majorem religionem ſpirare: et, quod eſt toties dictum, neque dici unquam ſatis poteſt, verba movere, exempla trahere: multoque plenius opere, quam præceptis doceri; quia cognatum eſt omnibus nobis imitandi ſtudium, facimusque omnia libentius, ſi quem ducem ſumus nacti. Quam in rem præclare MARCUS TULLIUS *Oratione pro Archia poëta num.* 6. admonuit: *Quam multas nobis imagines non ſolum ad intuendum, verum etiam ad imitandum fortiſſimorum virorum expreſſas, ſcriptores et Græci, et Latini reliquerunt! Quas ego mihi ſemper in adminiſtranda republica proponens, animum et mentem meam ipſa cogitatione hominum excellen-*

Etiam in ipſa morum doctrina, quam methodo non tradiderant.

cellentium conformabam. Quod ſi tantum valet apud profanos, cæleſtisque doctrinæ expertes, quanto magis valere apud nos debet, qui non præſentibus ſumus nati, ſed futuris? Atque utinam hæc lectio noſtra tempeſtate revocari in uſum poſſet! non ſolum apud religioſos, et ſacerdotes, ſed etiam reliquos ſtatus; præſertim matronas, juvenes, puellas. Quam ſanctior horum vita, quam fœcundior illorum doctrina foret! Cum autem poſterius ſperare vix liceat, tanto magis curandum hominibus ſacris, ut hæc imprimant ſibi: ſicque poſſint et aliis, quorum curam gerunt, impendio commendare.

Quamquam, ut verum dicam, in *Pædagogo* CLEMENTIS, in *Opuſculis* CYPRIANI, in *Moralibus* BASILII, in *Officiis*, aliisque AMBROSII, in *Tractatibus* CHRYSOSTOMI, in HIERONYMI, AUGUSTINI, PAULINI *Epiſtolis* (mitto, quæ tot in *Sermonibus* habentur) doctrina morum præclare traditur *: et ſunt innumera apud Græcos, ac Latinos; in quibus ratio ſingulorum ſtatuum habetur: ac tam pro Præſulibus et Eccleſiaſticis, quam regibus, principibus, conjugibus, viduis, virginibus, cœnobitis documenta aurea leguntur. Quare apum inſtar ad hos hortos convolemus. Nam cum poni interdum poſſint alia ſtudia, certe intermitti, a ſtudio Ethices nusquam erit nobis vacandum.

* Non debent hic præteriri *Apophtegmata Patrum* a Joanne Baptiſta Cotelerio *in Eccleſiae Graecae Monumentis Tomo I. a pagina* 338. exhibita. Habent enim multa inſignia, non ſolum pro coenobitis, ſed etiam reliquis quibuscunque.

candum; quia non eſt aliquod vitæ tempus, quo deceat Chriſtianum ab ornandis moribus, componendisque affectibus ſuis avocari. Juvat autem quod ſupra dixi, Sanctorum monitis etiam exempla jungere. Quem in finem tum *Vitæ Patrum ex* ROSWEIDI *recenſione*, tum *Acta Martyrum ſincera*, quæ RUINARTUS dedit, pro omnibus in hoc genere conducent. Vide ad hæc monita GEORGII PASCHII lucubrationem *de variis modis Moralia tradendi.*

Sed maxime in rebus Diſciplinae colendus veterum candor.

Doctrinæ morum aſtines ſunt Germani *Canones*, qui quidem legi haud poſſunt, quin ſpeciem objiciant paſtorum illorum, qui greges Chriſti tum paſcebant: ſuamque dignitatem ſine ullo præſidio alio per ſe ipſi tuebantur. Absque opibus, ac cetera pompa, planeque imparati ab his, quibus circumfluunt nunc ſucceſſores, cum præter virtutes ſuas haberent neminem in comitatu, per ipſam exiſtimationem probitatis legatos Chriſti referebant, qui malis terrori, bonis ſolatio eſſent: principes ipſos monerent officii ſui: a juribus ſacris nec latum unguem abirent: objectu pectoris tegerent aras, et commiſſum ſibi populum, quo libebat, nutu ſolo impellerent. Nempe cum religio non egeat adminiculis humanis, quod deerat natalibus, ac ſplendori externo, penſabat auctoritas: Deusque ipſe fidelibus miniſtris gratiam, venerationem, fiduciam, obſequium conciliabat. Amabantur juxta ac timebantur. Quod contra nunc accidit; cum ſacra poteſtas deridi-

culo

culo eſt præfectis civilibus, vileſcitque in dies magis, ex quo minores antiſtites jus ſuum proferre putant jure primatus imminuto. Ergo ſinum vetuſtatis etiam hac ex parte rimemur: ac regimen ſacrum, quale nobis illi Canones exhibent, animo centies repræſentemus. Nil præſentius ad peſtem morum comprimendam, abuſusque tollendos; imo omnia, ſaltem in cœtibus, reſtituenda, quæ per ignaviam in divinis inſtitutis, ritibus, officiis, ratione docendi, et caſtigandi, ſacrorumque univerſo miniſterio luxata ſunt. Singula apud privatos novam faciem induent: diſciplina domeſtica, quæ cæpit prorſus remittere, tantiſper ſe colliget, pelleturque lethalis torpor, Reſpicient ſe ipſi magiſtratus: viri non docti tantum, ſed etiam experti, probique præficientur Eccleſiis; qui nunquam ſinant, ut metu rigoris priſtini detrectetur emendatio. Ad quod obtinendum ſacerdos quisque poteſt ſymbolam conferre; præſertim ſi æqualibus, ſi diſcipulis, ſi patribusfamilias partes officii amanter inculcet. Semper erant, quos pigeat a priſcis moribus abiiſſe tantopere; Deoque juvante veternum excutient, veſtigia majorum relegent; ut abſoluta *Tridentina Synodo*, Epiſcopi multi, et inter alios S. Carolus Borromæus ſucceſſu ingenti per egregios miniſtros effecit.

Porro cum Canones leguntur, danda opera eſt, ut in illis, qui ritus ſpectant, non hæreas externæ ſpeciei; quæ ſæpe præter ſcenam, vel cerimo-

rimoniam præferre nihil videtur. Interna ſpectanda, et cortice detracto nucleus eruendus eſt. Nam ut BERNARDUS ESPENIUS *Tractatu Hiſtorico-Canonico in Jus Eccleſiaſticum univerſum Parte X. cap.* I. §. 2. prudenter admonuit, ſæpe ſub illa ſuperficie exterioris diſciplinæ quædam regulæ morum latent, ſane quam ſanctiſſimæ; cujus rei exempla quinque ſubjungit de *abſtinentia ſacrorum miniſtrorum a nuptiis*: de eorum *immunitate ab oneribus civilibus*: de *aſſignatis decimis, ac proventibus*: de *Tonſura Clericali*: de *intervallis ſuſcipiendorum ordinum*; quæ habent ſingula cauſas graviſſimas, mentemque ipſius Evangelii, et Apoſtolorum ſic declarant, ut pateat luculenter, conditionem ſacrorum hominum ſine his longiſſime abſuturam a præſtituto ſibi fine. Unde concludit eo ipſo loco. *Ex his quisque facile judicare poteſt, quam utile, imo neceſſarium ſit pro aſſequenda genuina diſciplinæ Eccleſiaſticæ notitia non hærere in ipſo exteriori cortice, ſed rationem, et ſpiritum Eccleſiæ in ea ſtabilienda præcipue eſſe rimandum, et attendendum.*

VIII. Studioſus antiquitatis non ideo ſolum legit ut lecta ſciat, atque cognoſcat more aliorum legentium, ſed ut pronuntiet de illis, ac ſententiam ferat; poſſitque ſingulorum rationem reddere, ſi quando uſus tulerit.

Quidquid legit, expendat, ac dijudicet, ſcire haud contentus.

Hic vertitur cardo rei apud homines, quos cupiam hoc libro erudire. Ratio jam habetur ex ſupra dictis; ſed quædam addenda ſunt, quibus firme-

firmetur magis, ac illuſtretur. Illi qui legat animi cauſa, ut fallat tempus, ut ſe avocet a ſeriis, ut colligat materiem ſermonum, ſatis fuerit ſcientia nuda rerum, quæ olim in Eccleſia per omnes ætates ſive bona, ſive mala acciderunt. Habet enim plurimum varietatis notitia tot eventuum: atque ex ipſa varietate voluptas exiſtit non minima contuentis principes viros, a quibus hæc omnia ſunt adminiſtrata: tum ſeriem rerum conſequentium ſeſe; bella, pugnas, motus, coitiones, turbas, lites, obtentus, novitates; præſertim cum invidiæ quid habent, vel admirationis. Quod maxime fit in ſubitis mutationibus, in diſcidiis Eccleſiarum, in ſparſis erroribus, indeque moto e ſedibus ſuis orbe univerſo; cum ſacri antiſtites evocati a gregibus ſuis coirent in Synodos, et ſtatuerent, quod publica e re nominis chriſtiani decens, commodum, neceſſarium videretur. Augetur hic ſenſus oblectamenti, et remiſſionis animi, cum cognitio locorum, ac temporum acceſſerit, quæ per ipſum uſum ſingula ut præſentia ſiſtit eruditis lectoribus. Verum qui longius non progreditur, ſed gradum hic figit: cum parum ſollicitus facta a cauſis interioribus arceſſere, nexum conſiliorum, et commiſſuras operis non expendit, quaſi in recordatione eſſet ſita omnis utilitas: nec in eo caput eſſet ac ſumma illius, ut ſolertia in judicando, et animadverſione liberali, quidquid occurrit gravius, magnique momenti, in rem propriam verteretur, incaſſum laborat, et

tam

tam vetuſtati, quam diſciplinæ nobiliſſimæ, quam Cicero * *teſtem temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ, magiſtram vitæ, nuntiam vetuſtatis appellat,* injuriam palmarem facit. Hiſtoriam enim per neglectum melioris uſus neſcit aptare, perditque horas, non hunc in finem datas. Certe apud cordatos non poteſt magis prodere, quam parum habeat ſubactæ rationis, qui ſic verſatur in ſcriptis antiquorum. Quanto magis Theologus, cujus ſunt præcipuæ partes in quæſtionibus dogmàticis, quæ absque judicio, ac principiorum intima cognitione turbantur potius, quam componuntur? Peccet minus, quam alii nil agendo, peccat tamen: et, ut audacius videatur dici, nihilominus dicendum eſt, me malle hos, qui in ſtudio Theologiæ Scholaſticos terunt, et in magiſtri ſententia ſola acquieſcunt, quam qui jacto nullo fundamento, cum indolem ſacrorum negotiorum ignorent, ex memoria de dogmatis, diſciplina, Hiſtoria paſſim decernunt, voluntque videri, omnes lectionis impatientes in ignoratione maxima verſari.

Uſus, et Accomodatio.

Hiſtoria ipſa non legatur animi cauſa, vel temporis fallendi.

Qui nondum maturuerunt, et aſſuetudine diſcernendi carent, ſibi paſſim perſuadent, ſaltem in parte, quæ eſt mere hiſtorica, relatione exemplorum, et teſtimoniorum rem totam abſolvi. Non id agitur o mei! non id agitur. Qui enim conten-

* *Libro II. de Oratore num. 9.*

contentus eſt narrationibus, equidem habet, quo ſuam, et aliorum appetentiam paſcat: habet quod miretur: habet quod laudet, vituperet, vel in medio relinquat; ſed quia, quæ factum circumſtant, neque expendit, neque connectit cum præviis, et conſequentibus: quia operis difficultatem, arcanos fines, adminicula non perſpicit; verbo dicam, quia hæret in foliis, non fructus petit: nunquam ſtudia populorum, agitationes affectuum, principum conſilia, machinas veteratorum diſcet Hoc POLYBIUS, quem ego inter duces hujus ſcientiæ præcipuos numero, vel de profana Hiſtoria admonuit; ait enim ſapienter, *qui ſic legat*, *potius ſpectaculum*, *quam verum documentum habere*; quod ſcilicet in conſuetudine communis commercii, ad quod natus eſt, veriſimilia ab his, quæ ſpecie veri carent, non diſtinguat: teneatve, quid caſu, quid ingenio, cupiditate profectum: aut præſidiis, quæ recta ratio, ſtudium officii, amor religionis ſuaſit, debeatur. Ne quidem experientiam ſejunget a commentis *: quæque conjectando dicuntur ab his, quæ habenda ſunt pro exploratis, imo teſtes dant non corruptos, triobolares, inimicos, remotos a probitate, temporum nec vicinos, nec æquales. In ſumma, inſiſtet relatis: quod proditum eſt, teſtatum habebit: elogia pro judiciis recipiet: hiſtoriam arcanam cum publica, annales cum commentariis, audita cum viſis, hauſta e fon-

* Sic voco *ſpeculationem*.

e fontibus cum derivatis, denique ſcripta cum his, quæ ſolo ſermone feruntur, perpetuo miſcebit.

Denique ne locum a libro, velut membrum a corpore avellas, cum agitur de capite morum vel dogmatum; ſed quoties quid occurrit, quod videtur pugnare cum Theologis, tum feras ſententiam, cum nexum omnem, neque tantum, quæ præcedunt, ſed etiam quæ ſequuntur, perlegeris. Cautio ſumme neceſſaria ad idoneum judicium ferendum! Nam ſæpe ex perſona adverſarii quædam loquuntur; interdum de induſtria ſuſpendunt lectorem: ac quod præcipuum eſt, reſervant ultimo loco. Quare apud hunc, qui totum abſolvit, nullum errandi periculum. Lineæ extremum ſuperiora omnia declarat, et mens ſcriptoris percepta litem diremit *S. Pacianus in Parœneſi ad Pœnitentiam* graviorum ſcelerum reos ſic perterret, ut putes eum omnem ſpem veniæ illis auferre. Verum hoc more oratorum tam dextre facit, ut pateat ad extremum, propoſitum aliud non habuiſſe, quam ut metu impelleret certius, imo adigeret ad evincendum pudorem, pœnasque ſubeundas. Sed vide aliud ſpecimen, haud paulo jucundius; quod mutuabor a *Joanne* DALLÆO, *Libro I. de uſu Patrum cap.* 5. *ad finem:* *Inter opera Athanaſii*, inquit, *extat Tractatus quidam* *, *in quo neque nitorem, neque nervos, neque acumen jure deſideres. Ceterum ejus Scriptor duarum* *Judicium ſervetur ad finem.*

* *Tomo II. p.* 316. *Editionis veteris.*

in Chriſto naturarum diſtinctionem tanto niſu conſtituit, ut ad Neſtorii placita deflectere videatur, ſi ea tantum legas, quæ initio diſputationis habentur. At poſtremum caput oſtendit, auctorem in recta fuiſſe ſententia. Si tempore, vel quapiam alia injuria ultimum hoc caput intercidiſſet, non poterat Scriptor ille propter periculoſas locutiones, quas æſtu diſputationis adverſus Eutychianos ſuſceperat, abreptus adhibet, Neſtorianus non haberi. Idipſum dicam, ſi quem lectorum defeciſſet patientia ante opuſculi finem. Certe enim prævertiſſet auctoris mentem, atque contra, quam erat meritus, de ejus expoſita doctrina ſtatuiſſet.

In omnibus his ſunt judicii præcipuæ partes.

Sed vides, me fieri longiorem, quam initio conſtitui. Qui judicio valent, per ſe ipſi hæc diſcent nullo docente; ut adeo nec opus ſit pluribus regulis; contra qui non pollent hac facultate, quantumcunque cumules legum, ac regularum, his nihil præſtiteris. Fit enim per hebetudinem mentis, ut vel neſciant in loco adhibere, vel earum nullam habeant rationem *. Quos nolim inſtituere ego, nec unquam admiſerim ad Criticen, ſive antiquitatem. Non per Deum! non ſunt initiandi his ſacris, quæ homines reducant ad ſapientiam, a qua olim receſſerunt. Tam parum poſſunt ejusmodi rebus operam dare, quam qui curis, ac laboribus vacui non ſunt; vel carent ſeceſſu, quo recipiant ſeſe; vel aguntur perturbationibus, ac impuritate tranſverſum rapti, ſancti, verique nil

* *Certum omnibus ac exploratum eſt*, ait in ſuis *Sententiis* Clariſſ. RUPEFUCALTIUS, *conſilia poſſe dari, non judicium.*

nil habent; ſed ſunt hoſtes omnium ſacrorum; qui cum metum divinitatis abjecerint, nequeunt alia mente accedere ad litteras, quam ut abutantur his ad perniciem plurimorum. Ubi maxime habet locum illud FLACCI:

Sincerum eſt niſi vas, quodcunque infundis, aceſcit *.

Sit ſane, ut velint interdum utilitatem percipere, ac ſtare pro vero; parum agent ob inolitam conſuetudinem. Rectiſſime enim dixit: S. JOANNES CASSIANUS *in Collatione Patrum*, neſcio qua; *Ut oculus aliqua re turbatus videre nequit; ita animus præfervidis affectibus commotus veritatem intueri non valet.* Quare puto, neminem eſſe his ſtudiis aptiorem, quam cœnobitam, vel rerum humanarum vinculis ſolutum. Iſte ſolus ſibi vacat: et quando didicit de ſe abjectius ſentire, quam alii, caritati multa tribuet, jactantiæ nihil. Quo minus ſibi ſapere videtur, hoc magis hauriet ex ſapientiæ fontibus; qui quia proficiſcuntur a Deo, ardenti prece et orabit illum quotidie, et exorabit. Sic in uno homine præſidia divina, et humana jungentur, evadetque idoneum inſtrumentum juvandi quocumque mortales. Nam hoſtes veritatis et religionis pudore afficiet: probos ſolabitur, Eccleſiæ lacrymas terget. Servator, cui ſoli ſtudet placere, ſemper quidem, ſed maxime in arduis, implexisque habebit rationem ejus:

 atque

* *Libro I, Epiſt. 2. verſ. 54.*

atque coepta ſic ſecundabit, ut quo viribus ſuis non erat venturus, comite cœleſti auxilio facillime perducatur.

CAPUT IV.

Cognitio methodi et ordinis, quem jubet Ars critica in legendo ſervare.

§. I.

Præcepta generalia.

Præcipui uſus eſt id argumentum, dignumque quod impendio tractetur. Et tractatum eſt a pluribus diligenter. Verum, ſi quis probe attendat, inſunt ei varia, lectioni omni communia; quæque nil ſpectant præter externam hujus conditionem. Atque iſta nemo a nobis hic requirat. Nam potius a legibus prudentiæ debent peti, quam Critices. Quamquam *Libro IX. de Eloquentia Patrum*, *Diſſertatione* I. *cap.* I. ſtatui plures regulas, ratione, auctoritate, exemplisque ſacris, et profanis probe firmatas. Huc autem illæ recidunt.

Ratio legendi univerſe.

1. Ne tam curemus magno numero, quam magno delectu legere.
2. Ut inſiſtamus operi, dum ſit omne abſolutum: et, quod eſt majoris momenti, ſecreverimus plane inque adverſaria retulerimus.
3. Ut certum ſervemus, liberumque tempus, iſti negotio tribuendum.

4. Ut

4. Ut etiam legamus horis ſubceſivis: neque illa lectione ordinaria excluſam velimus hanc, quæ ſuſcipitur præter ordinem.
5. Ut cum frequens ſit lectio, non ceſſet eſſe moderata.
6. Ut legamus attente, neque obiter, quædam oculis magis, quam animis percurrendo.
7. Ut quædam illuſtria reguſtemus, componamus cum aliis, neque glutiamus tantum, ſed ruminemus etiam, ac concoquamus.
8. Ne ſtudio legendi, at contentione officia alia rumpamus temere, ſive omittamus.
9. Ut potius ſilentio, quam voce, quod quidam ſolent, legamus.
10. Ut ordine id fiat, et norit quisque, quid primo, quid ſecundo, quid tertio loco ſit ſumendum in manus.

Id unum de integro inculcandum eſt; ut copia maxime, et confuſio vitetur. Nimis enim multa complectitur cognitio antiquitatis, quæ ſi velis labore improbo brevi abſolvere, damni plus ferat, quam commodi. Noſtro ſæculo THOMAS WOOLSTON, homo Anglus, cum ſe ardore nimio contuliſſet ad lectionem Patrum, duplicem inſaniam incurrit. Nam primum mente eſt motus: cumque ſe collegiſſet, Evangelium coepit oppugnare, prodigia Chriſti omnia ad allegoriam detorquens. Tam vero inſolenter, tam ſtolide id factum, ut compeſcere morbum nemo poſſet. Putaſſes de integro furere; certe fuit inſanabili per-

 vicacia

vicacia ad obitum usque. Alii in alio genere, in quo poterant præ cunctis eminere, lectione confuſa ſaltem memoriam turbarunt. Nam cum legerent uno die diverſa, quæ poſtulant attentionem: imo a ſtudio leviore tranſirent ad gravius, cerebro vim intulerunt, onerantes, ut ſic dicam hanc animæ facultatem, quæ alimentum concoquere debet, et in ſuccum, ſanguinemque convertere. Ut ergo eruditionem pararint, indiggeſta erat, ac informis. Quod non ſolum ſermone oſtenderunt; in ſcriptis ipſis apparuit *. Sed lege obſecro, quæ *illo opere* dixi cura multa, et meditatione.

Sed etiam qui te jubent veteres legere, profecto nolunt, ut his jungas quælibet ſermoni ſubjecta, vel rejecta ad calcem. Tum id facies, cum ſe ſolis intelligi nequeunt. Secus jacturam temporis magnam facies, confuſionem, quam dixi, facilius incurres: ac, quod res eſt, potius recentibus dabis operam, quam veteribus vacabis. Illa collectanea habent ingentem farraginem, cum oſtentatione eruditionis tam imtempeſtiva, quam inani. Rei ſumma hic ſpectatur, non omnia, quæ circumſtant, eove trahuntur violenter. Paucos excipiam Commentarios ex ſummis, qui breviores ſunt, vel habent digniora, quam ipſe auctor.

* Comprimunt ſe rerum ſpecies, ac impediunt; ut plane appareat in poteſtate hominis non eſſe, quæ nimia, vagaque lectione mandavit memoriæ. De quot librorum pretio hic foret detrahendum, ſi quis vellet oblata occaſione ad cenſuram uti!

auctor. Alias malim eundem librum bis legi, quam ſemel, tot ſarcinis, et quisquiliis onuſtum.

Demum quæ legis, quoties licet, noſtris temporibus accommoda. Quod non fit tantum meditatione, ſed etiam adverſariis probe diggeſtis. De hoc item in opere *de Eloquentia Patrum*, *libro eodem* habeo ſingularem Diſſertationem. Addo, quod tum exciderit, eſſe pro ratione enotandi elegantem methodum, gallice ſcriptam, inſertamque *Bibliothecæ univerſali* JOANNIS CLERICI *Tom. II. pag.* 1315. Non diffiteor, judicio nondum firmato quædam primum exſcribi, quæ poſt velles omiſiſſe; ſed hoc ipſum id commodi habet, quod ſic uſum acquiras delectus melioris. Porro loci longiores nunquam exſcribi debent; ne lectio abrumpatur, et laboris diuturnitas tædium pariat. Præſtat hoc indicare; vel cum vacamus, opesque reconditas percurrimus, ſummatim enotare. Multi ob memoriæ felicitatem has induſtrias flocci habent; quod minime facerent, ſi aliquando expendiſſent ſecum, quanti interſit ratione, et via progredi in vaſtioribus argumentis.

§. II.

Præcepta, quæ propius huc faciunt.

Hactenus leges criticæ, quantumvis via longior, et obſcura veſtigia, iter ipſum impeditum eſſet, belle procedebant. Nunc alia omnia — non cauſſa difficultatis, quæ nulla eſt apud expertos, ſed propter diſcrimen, tam eorum qui docent, quam qui diſcunt. Nam hoc paragrapho inquiritur *via Compendii*, ubi,

quæ ſit brevior: quæ facilius teratur: quæ certius ducat ad terminum, intento digito monſtrari debet. Nec enim vagandum eſt more quorundam, nec cuique habenda fides; ut faciunt non ducem ſecuti, ſed fremitum vocantium ad diverſa. Unde fit, ut inter errores conterant vitam; aliunde brevem, etſi ars, ut habet HIPPOCRATIS *aphoriſmus*, nequaquam tam longa foret. Cum ergo ſit decretum, quo tendamus, ſe obtendunt tot periti viarum, ut horum ipſa nos copia inopes reddat: timendumque ſit, ne tritiſſima regia fiat. Non more plebis habere optima debemus, quæ nunc obtinent apud pleroſque. Non ad opinionem componimur, nec ſecundum ſtudia vivimus, ſed rationem. Quare cogitandum, quod ſcripſit *ad Gallionem fratrem* ANNAEUS SENECA, cum quæreretur de via ad beatitatem.* *Nihil magis præſtandum eſt, quam ne pecorum ritu ſequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum eſt, ſed qua itur.* Sic enim, ut pergit id loci, neceſſum eſt evenire acervum aliorum ſuper alios ruentium; ut ſolet in confuſione, cum ipſe ſe populus premit. Tum enim cadit nemo, qui non alium trahat. Nam primi ſequentibus impedimento ſunt: ac pauci tantummodo ſibi errant, verum exempli pravitate faciunt errare complures. Malunt enim homines credere aliis, quam ipſi judicare: traditurque per manus ſiniſtrum judicium; ut ſint propria diſpendia plerumque ex alienis.

CRE-

* *Libro de vita beata cap.* I.

CRENIUS opuſcula plurium collegit *de methodo ſtudiorum* univerſe; de noſtro præter ERASMUM *in methodo ad veram perveniendi Theologiam*, HYPERIUM *Libris quatuor de Theologo, ſeu de ratione ſtudii Theologici*: CHYTRÆUM *de ſtudio Theologiæ recte inchoando*: POSSEVINUM *in Bibliotheca ſelecta de ratione ſtudiorum ad diſciplinas, et ad ſalutem omnium gentium promovendam*: HEIDEGGERUM *de ratione ſtudii Theologici*, JOANNES MABILLONIUS *de ſtudiis monaſticis*: PETRUS ANNATUS *ad Theologiam poſitivam apparatu*: LUDOVICUS ELIAS DUPINUS *Methodo ſtudii Theologici recte inſtituendi*: AUGUSTUS HERMANNUS FRANCKIUS *Methodo ſtudii Theologici*: JOACHIMUS LANGIUS *opere ejusdem tituli*: JOANNES FRANÇISCUS BUDDÆUS *Iſagoge Hiſtorico-Theologica ad Theologiam univerſam, ſingulasque ejus partes*: MARTINUS GERBERTUS *Apparatu ad eruditionem Theologicam* præclare quamplurima monuerunt. Sed fieri nequit, ut iſti, qui ſunt notiſſimi, aliique agmine longo ſe omnibus probent. Ut enim nil dicam, nunc eſſe quotidie faciem novam Eccleſiæ, conditio cujusque candidati identidem hinc reſpici debet. Nam alii quidem, ſi non ſunt ſtupidi (ſtupidos enim nec princeps ad ſacra ſtudia, nec Epiſcopus ad *ſacros Ordines* poſſit admittere) vulgari ſunt ingenio, et quale multis contingit. Alii facile arripiunt univerſa; ſed in morem raſæ tabulæ nullam imaginem eruditionis informatam animo habent. Alii valent memoria; ut quidquid legerint retineant.

Ratio nobis propria.

neant. Aliis contra accidit; ut debeant ob recordationem enotare quæ legunt, ac recolere. Rurſum alii vacant, alii negotiis ſunt impliciti ac laboribus ſaluberrimis diſtinentur. Alii ſunt ardentes, quibus fræno ſit opus, non calcaribus; alii urgeri debent, quia laborem non ferunt per ingenii volubilitatem. Alii rudem habent Hiſtoriæ imaginem; alii percipuas res, ac perſonas in anteceſſum noverunt, etiam profanas. Alii abundant libris: alii carent. Alii habent, quos conſulant, viros doctos; alii in hac parte deſtituti ſunt plane, ſibique ſoli relinquuntur, Ut vero de his dixi, liceret de ceteris dicere; quando conditiones non tot quin plures ſunt; quarum quisque videt haberi haud poſſe eandem rationem, ſed homines tam diverſos viis diverſis oportere duci; quando, quod hunc juvaret vehementer, impedimento eſſet alteri futurum.

Hæc ego reputans cum animo meo, quia video irruere multos in antiquitatem; et in hac vagari magis quam procedere, conſtitui munire novam viam, quæ quidem uni magis, alteri minus, tamen omnibus poſſit convenire. Nempe edoctus malo meo, in id maxime incumbo, ut eorum, qui poſſit aliquando et ornamento Eccleſiis, et præſidio eſſe, tam valetudini, quam otio parcatur; reliqui numero majore, quam ſit factum, ſaltem ad id doctrinæ veniant, quod ratio vitæ ſuſcepta expoſcit. Hæc autem via eſt ejusmodi.

1. Eligi

1. Elige tibi Hiſtoricum Eccleſiaſticum ex his, quos dixi. Et quidem pro primis quatuor ſæculis mallem FLORIUM. Quod ſi iſtum non habes, GODOVIUM, DUMESNILIUM, vel; qui mihi valde arridet, BERALTUM.

2. Quo facto, quod velis illi aſſueſcere, attentam ſæculi, quod habes ob oculos, lectionem præmitte.

3. Tum fontes ipſos adibis, ordine temporis habito, quo quisque auctorum ſcripſit. Nam ſæpe poſteriora alludunt ad ea, quæ præceſſere, et ſic ſequeris naturam ipſarum rerum, evolventium ſe paulatim, ac explicantium *.

4. Ne vero putes, velle me rationem CLAUDII SALMASII ut teneas; de quo Joannes Baptiſta Lantinus *Præfatione ad Homonyma Salmaſiana hyleo jactricæ*: Quidquid ſupereſſet de veterum libris, ceterisque monumentis, diviſo in certa ſpatia omni ævo, ætatum et temporum ordine pervolviſſe, initio ab antiquioribus ducto; ita ut omnes unius ætatis ſcriptores perlegeret, conferretque: donec illius ſæculi linguam, mores, ritus, et quidquid ex iis, quæ reſtant, monumentis colligi poteſt, in numerato, et ſub uno aſpectu poſita haberet. Inde ad conſequentia tempora ad usque ultima ſimili ratione progredi ſolitum, et obſervare, quidcunque novi in linguis, artibus, ceterisque prædictis

---

* Porro ordinem temporis, quo ſcripti ſunt libri, vides in ipſo Hiſtorico hos citante: vel certe in optima editione; quæ illos, quoties licet, ita diſponit.

dictis ſuccedens ætas inveterat: quidquid a prioribus poſteriores ſcriptores accepiſſent, id aſſecutum eſſe, nihil ut illum fugeret, quod ad Hiſtoriam omnis generis ſpectare poſſet. Nam, ut fatear ingenue, hoc non admittam, niſi in ſæculis, quæ tulerunt paucos ſcriptores. Alterum experientia teſte fieri ab homine uno non poteſt. Sed neque a Salmaſio eſt factum. Ad quod opus erat, ut non ſolum legeret centenos, ſed eorum omnia intelligeret, ac ante omnibus diſciplinis, ſive Philoſophorum, ſive Mathematicorum, ſive Medicorum, ac Juriſconſultorum, imbutus eſſet. Quod ſi ſecutus eſt hanc rationem, non præſtitit id curate; quod apparet in pluribus capitibus harum diſciplinarum, quas obiter ſalutavit. Nam id ipſi exprobatum eſt ab his, qui cognitas, et familiares habebant a pluribus annis, eum locos pro ſe allegare, quarum mentem minime percepiſſet. Fuerit ille monſtrum eruditionis, non ideo imitandus eſt nobis, ſed admirandus. Quamquam narratio Lantini non eſt, ut credi poſſit: neque ideo ſolum; quia paradoxa tolluntur in majus, ſed quia ſuperat omnem fidem, eſſe cui tantum otii, tantumque virium, ut lectioni innumerabilium librorum, quorum eſt ſumma varietas, aliter quam equis velisque, certe obiter, inſiſtat. Quod mihi manifeſtum ſit, quam primum ad calculos revoco rem tantam, ejusque rationes ſubduco. Exempli gratia *ab anno Chriſti* 378. *ad* 431. (quo ſpatio valde decrevit numerus profanorum

aucto-

auctorum) habemus nonniſi *ſexaginta duos* homines, qui libros ſcripſerunt; ut fere ſingulis annis reſpondeant ſinguli. Sunt enim ex Chriſtianis *triginta novem;* ex ceteris *viginti tres.* Nihilominus qui velit eorum omnia legere ad pernoſcendam ætatis conditionem, diebus noctes jungat neceſſe eſt.

Nam ſi eligo ex his tantum undecim; EPHRÆMUM, BASILIUM, NAZIANZENUM, NYSSENUM, LIBANIUM, AMBROSIUM, EPIPHANIUM, CHRYSOSTOMUM, RUFINUM, HIERONYMUM, AUGUSTINUM, habeo quadraginta volumina formæ maximæ; quæ intra tres annos nemo evolverit cum cura et attentione.

Novi doctiſſimum virum, eumque perpetuæ lectionis; de quo ferebant, neſcio an ore ipſius exceptum, *eſſe lecta ab eo triginta millia librorum.* Id cum audiſſet præfectus militaris inter copias Boruſſicas, qui ad eum inviſerat, mirari ſe magis dixit hominis valetudinem, quam doctrinam: qui per annos triginta ſeptem præter cognitionem linguarum, perſcripta opera, occupationes ceteras potuiſſet quovis die duos libros abſolvere, nullo cerebri, nullo oculorum, nullo ſtomachi, nullo alterius organi vitio; quæ tamen viderentur omnia labori nusquam intermiſſo ſuccumbere, ac facere vitium debuiſſe. Hæc et hujus generis alia certiſſime ad MENKENIUM ſpectant, qui de *Charletaneria eruditorum*; vel PALÆPHATUM, qui *de incredibilibus Hiſtoriis* ſcripſit. Narrari autem

debent

debent hominibus, qui quod audierint verum habent: resque miras, quas uſu non noverunt, ſtupent una et credunt. Sed in viam redeamus.

Ergo methodus Salmaſiana poterit locum habere his ætatibus, quibus pauca ſunt litteris mandata, et initio Chriſtianæ rei, cum ortæ non erant controverſiæ Arianæ. Quamquam profana, tunc ſcripta, vix quidquam ad nos; nam locos, qui tangunt rem Chriſtianam habes apud PETRUM DANIELEM HUETIUM, TOBIAM ECKHARDUM, DOMINICUM DE COLONIA, NATHANAELEM LARDNER, JOANNEM CHRISTOPHORUM KÖCHERUM etc.

Porro argumenta, Evangelio oppoſita, haud opus apud profanos colligere; quia a noſtris, puta TERTULLIANO, ORIGENE, MINUTIO, CYPRIANO, ARNOBIO, LACTANTIO, AUGUSTINO, OROSIO, CYRILLO ALEXANDRINO, ceteris, repetuntur omnia, atque ſolvuntur.

In ſæculis ſequentibus iſta ſervabis, cum ordinis gratia, tum temporis compendio.

Delectus, et Ordo, in quovis genere ſcriptorum.

I. Cum omnia, quæ poſſis legere in veteribus, vel *Hiſtorica* ſint; vel *Exegetica*; vel *Polemica* adverſum Gentiles ac adverſum Hæreticos; vel demum *Moralia* et *Diſciplinaria*, in has claſſes quamcunque lectionem diſtribues, ſerie nusquam mutata, niſi apud ſcriptores, quorum pauca habemus.

II. Omittes omnia *ſuppoſititia*, niſi habent præcipua quædam, aut magis laudata.

III.

III. Omittes omnia *Exegetica*; nec enim ſpectant ad hoc forum agnoſcendi Eccleſiæ vetuſtatem. Sunt iſta interpretum, et qui Scripturæ dant operam. Equidem et hic quædam opportuna offendas; ſed tanti non eſt propter locos quosdam emetiri ſilvam infinitam.

IV. Omittes omnia, quæ repetuntur, ſuntque excepta a prioribus. Hoc autem contingit ſæpiſſime, quod tacente me ipſus reperies inter legendum.

V. Omitte, quæ ſpectant monſtroſas opinationes primorum Hæreticorum Uſum jam nullum habent, et quando pugnant cum certiſſimis principiis, citius a Metaphyſica, et Theologia naturali proteruntur, quam intricata, obſcuraque lectione deſuetarum notionum.

IV. Inter ea, quæ mores habent, minime opus diu hærere in manifeſtis, quæ ipſi Gentiles de juſtitia, prudentia, fortitudine, temperantia, educatione liberorum, pravis uſibus, amore patriæ, obſervantia magiſtratuum, ſervanda fide, amicitia, benignitate, miſeratione pauperum etc. præceperunt.

VII. In libris, qui ſectas, ac opiniones gentilium Philoſophorum excutiunt, ſatis eſt tenere ſummam rei: neque perſequi omnes minutias ſive rerum, ſive vocum, quæ his domeſticæ, et familiares fuerunt. Tanto plus curæ ponendum, ut principia ſcias, quibus ſuum quisque ædificium velut fundamentis ſuperſtruxit:

quæque hæreſibus quibusdam in Eccleſia occaſionem dederunt.

VII. In Hiſtoriis dimittenda ſunt omnia, quæ ſive ex profanis, ſive ſuis præcedentibus hauſerunt; præſertim ſi ſint parum firma, et apocryphis nitantur.

IX. Præcipue vero hoc teneas de Hiſtoria ſacrarum litterarum, quæ recurrit identidem apud Eccleſiæ ſcriptores, nec raro fuſius ſolet exornari.

X. In vitis Sanctorum poſt ſex, vel ſeptem priora ſæcula habendus eſt magnus delectus tam apud Græcos quam Latinos. Et quidem quæ ab aliis veniunt, quam æqualibus, auctoritatem nullam habent. Sed etiam illæ, quarum ſtilus ad oratorium, vel poëticum accedit, dignitatis et fidei plurimum amittunt apud idoneos judices. Quo magis decet habere rationem illarum, quæ ſcriptæ ſunt graviter, et quædam capita Traditionis ſacræ poſſunt illuſtrare.

XI. Chronica legi non debent, niſi ab illa ætate, qua ſua, ſive propiora commemorant. Nam quæ priorum ſunt temporum, ſumpſerunt ab aliis, neque poſſunt horum cautionem præſtare. Ipſa Chronologia hic vacillat vehementer; et ſi teſtatior foret, non eſt noſtri inſtituti *. Quorum eſt deſcriptioni temporum ſtudere, habent alios auctores, quos certius in poſtulatis illi ſuis ſequantur.

XII.

* Sola enim, Chronologia *litteraria* Criticen regit.

XII. In *Moralibus*, ac maxime Sermonibus ad populum licet innumera miſſa facere. Nam eadem repetuntur paſſim; neque agitur nunc de *communibus Locis*, quos dicunt, verum conditione ætatis ejus, rebusque noſtris ſive lapſis, ſive reſtitutis. Quod licet mox reſcire; quia argumenta ex titulis noſcuntur. CHRYSOSTOMUS iis, quæ dicit de avaritia, et pauperibus juvandis, volumen formæ maximæ poſſit implere. Majoris ſunt momenti pro cognitione vetuſtatis, quæ *de Statuis*, *de Eutropio*, *Saturnino et Aureliano*, *Diodoro Tarſenſi*, *Circenſibus ludis*, ceterisque habet illorum temporum propriis. *Sermo* S. AUGUSTINI *de ludo Cæſareenſi, et tres de Conviviis in templis Martyrum* * plus docent de priſcis moribus, quam decem alii, quorum contrita ac vulgaris eſt materia de vitio, vel virtute generatim. *In Orationibus* BASILII SELEUCIENSIS *viceſima ſeptima* dehortatur a ludis Olympicis; *triceſima octava* Judæis oſtendit, veniſſe Meſſiam: idque excellenti ratione, ex *hebdomadibus Danielis* **. Sunt ergo potiſſimum terendi ſermones, qui quoddam caput religionis, et hiſtoriæ tangunt: ſive in ritibus, diſciplina, factisque ſingularibus verſantur.

XIII. Sed video tanto plures a *Conciliis* abſtineri. *Ac maxime in Conciliis.* Cauſantur enim improbitatem laboris, et cognitionem

* Quorum tamen ſola ſumma vel argumentum extat *in Epiſtolis, libroque IV. de doctrina chriſtiana.*

** Hanc quidam negant BASILII eſſe.

tionem implexam. Si ex æquo judicandum eſt, hæc partem magnam faciunt Eccleſiaſticæ antiquitatis Non ideo tamen Eccleſiarum ſcrinia rimanda, non vaſtæ *Collectiones* in numerato habendæ, non *Acta* omnis ætatis, quæ huc pertineant, excutienda ſunt. Ne ordine quidem eſt opus, quem illa jam habent aſſignatum; verum ſolo delectu. Hoc facto ſe plurima offerent, quæ ſint præſidio, ſociamque operam jungant. Videbimus id in loco; nunc enim plusquam ſatis eſt deſcribere viam, quæ illo ferat. Quatuor ſunt genera Conciliorum, ***Diœceſana***, ***Metropolitica***, ***Patriarchalia***, ***Oecumenica***.

Dioecesana ſinguli Antiſtites intra fines Epiſcopatus ſui cum Theologis, paſtoribus, præpoſitis celebrant Horum præſes cum ſit ipſe Epiſcopus, qui poteſt ſolus ferre leges, vis decretorum non excedit limites ditionis ejus.

Metropolitica Epiſcopi totius provinciæ præſidente, ac dirigente Metropolita habent. Iſtorum poteſtas latius patet: neque aliis, quam illorum omnium finibus continetur; quando quilibet ex conſcriptis Patribus hic judicem agit: et apud ſuos in uſum deducit, quæ numerus ſuffragiorum major ſancivit.

Patriarchalia coguntur ab uno ex Patriarchis majoribus ***Romano***, ***Alexandrino***, ***Antiocheno***, ***Conſtantinopolitano***, ***Hieroſolymitano***; et conſtant omnibus Epiſcopis ac Metropolitis, ex vetere inſtituto illi

illi ſubjectis. Hæc cum ultimis ſæculis ſint valde rara, olim fere toties habebantur, quoties Epiſcopi negotiorum cauſa urbem regiam adibant; quia Patriarcha per opportunitatem gerendæ rei conſuluit eos de variis capitibus: et ſuper hæc leges cum illis condidit. Tales Synodos quamplurimas *Conſtantinopolis* exhibet: eorumque apud *ſcriptores Byzantinos* mentio frequens inter legendum occurrit.

Oecumenica ſunt, cum vocante Pontifice ſummo; Imperatore vero, ceterisque principibus conſciis, ac promoventibus ex omni Romano orbe conveniunt antiſtites; ut ſic juncta opera, ſtudioque communi de gravibus negotiis decernant. Atque hæc habent ſummam poteſtatem; quia referunt Eccleſiam univerſam

Genera Conciliorum priora licet facile expedire; modo quis ſciat cujusque locum, tempus, cauſam, præcipuum eventum *. Appendices, cum feret occaſio, hi facile reperient, qui ſe ſtudio diſciplinæ ſacræ addixerunt. Duces enim libros habent, his colligendis, illuſtrandisque unice ſervientes. Quare præcipua cura conſumitur, ut Oecumenicorum, ac etiam

Ancyrani,	Neocæsariensis,
Gangrensis,	Antiocheni,
Laodiceni,	Sardicensis,

 ac

* Collectiones illas, quæ ſpuria multa admixta habent, per ſe patet, legi minime debere. Quare *Iſidori*, *Reginonis*, *Burchardi*, *Ivonis* ſubjecto in Indice, quod Canones ſpectat, ne memini quidem.

ac variorum *Africanorum*, fere ejusdem ætatis perfectos Canones habeamus Nempe iſtorum magna auctoritas ſemper fuit; non quidem, quod hanc ex ſe poſcerent; verum a ſummo Paſtore, vel Concilio alio ex ſuperioribus, rata habita, corporique Canonum inſerta fuiſſent. Maxime autem huc facit illa ratio, quam editio *Labbeo-Coſſartiana*, vel *Harduiniana* ſequuntur. Curatiſſimæ ſunt enim, nihilque omittunt eorum, quæ poſſint ad Hiſtoriæ vel Decretorum notitiam pertinere. Vide *Inſtitutiones Juris Eccleſiaſtici*, quas Espenius in hac parte optimas emiſit; ſi enim ad manus fuerint, ſæpenumero Collectione ipſa facile carebitur.

Non ergo opus, ut tam multa noris de

Cauſis, *Judiciis*,
Appellationibus, *Interdictis*,
Excommunicationibus, *Bonis*, *et* *Beneficiis*,
Patronatibus, *et* *Collaturis*,

ceteriſque forenſibus; quæ ſunt omnia ſequiorum temporum, et ne quidem ad Eccleſiam valde pertinent; etſi a multis pro præcipuo munere Epiſcoporum habentur. Nam hinc maxime fit, quod Canones veterum, ipſosque *Tridentinos* fere nusquam niſi in chartis perſtare videmus; cum tamen illorum vis ſumma eſſe ac perpetua deberet; quando ſanctitate iſta leges ipſæ civiles haud ſecus emendantur, ac Ethica naturalis a doctrina morum chriſtiana corrigitur; ne pro virtutibus vitia, ut toties fit, quibusdam incautis obtrudant.

Clauſula.

Atque ex dictis manifeſtum eſt, œconomia hac in legendo et confuſionis plurimum tolli, et *de ſumma* tot librorum *duas tertias deduci*; quod eſt ingens compendium, atque allicere ad legendum plures debet, quam moles indiggeſta hinc avocabat. Sed iſto non contentus (quod mihi permagno ſtetit) ordine ſæculorum indicabo, quid ex quolibet Eccleſiæ ſcriptore volvi debeat, quid præteriri.

CAPUT V.

Cognitio auctorum, quibus ordine legendis Ars critica facem præfert.

Series ſingulorum Auctorum.

Non indicem nominum hic habes; neque numerum Patrum, aliorumve ſcriptorum veterum inimus; minus Canones, ac titulos diſciplinæ ſacræ ſecundum ſeries ſuas collocamus. Iſtuc nullo negotio licebat ex aliis exſcribere. Majus quid molitus ſum, et vetuſtatis ſtudioſos recta huc duco, ubi miſſis ambagibus citra laborem inquirendi mox aggredi poſſint ad ipſam lectionem, aliumque ex alio auctorem in manus ſumere. Sic autem ordinatæ ſunt claſſes, ut opera eadem a ſpurio ſincerum diſcernerem: quædam auctoribus vindicarem, atque ipſa *Fragmenta*, quæ pretium habent, minime negligerem. Quo item ratio temporis et finis eſt habita; quam olim ſi eſſem ipſe ſecutus, non unum, ſed plures an-

nos, quorum jacturam feci, in lucro nunc ponerem. Nempe hoc ferunt res noſtræ; *errando diſcimus*, ac docemus; ut quaſi ludo providentiæ unius damnum alterius compendium ſit. Sed quid dico ulterius? Quando plurimi, qui ad hunc ductum ſe conferent, et ſuis, et aliorum uſibus errorem aptabunt. Quæ laboris egregia eſt merces: mihique jucundior, quam ſi ipſe, via certa, ac breviſſima progreſſus, ſatis habuiſſem tam facile partis ſolus frui. Quod faciunt multi me haud paulo doctiores; qui unam rationem ſui habentes de ceteris parum curant: neque reputant tot utilitates, quas illi capere ex cunctis a ſe præceptis maximas poſſent. Quanto ſatius, ut pateant cuivis reperti fontes: et quotquot ſitiunt, inde hauriant pro arbitratu? Mihi, cui res publica cordi eſt (et cui non decet eſſe hoc tempore calamitoſo?) alienis ut meis lætor; ac afficior tanto magis, quod et hic quidam grates habebunt longe abſenti; tum ibi, quo omnes ſpectamus, a bonorum Largitore, cui nil præſtatur gratuito: quique minima obſequia uberrime rependit, fructum operæ ampliſſimum ſum conſecuturus. Porro præmonitos volo quoscunque lectores, ne ſcriptorum ſerie tanta terreri, minus abſterreri ſe ſinant a pulcherrime coeptis. Equidem onus eſt, quod impono; verum ejusmodi, quod mentione ipſa ſingulari multum amittat ponderis ſui. Non ſe putent ſuccumbere debere, hoc levamine adjuncto. Iter difficile ingreſſuros deeſſe ſibi nusquam

decet

decet ſpe lucri; quanto minus, cum paſſus ſinguli deſignantur: atque omnia, quæ poſſint præſidio eſſe, una traduntur? Methodus apta, et facilis valde juvat ſcientiam quamvis parandam. Quamquam, ut fatear, in hac non ſunt poſita univerſa. Labor legendi manet. Levatur enim, non tollitur. Nam et experti viarum in tabulis deſcribunt, qua ſit illi pergendum, qui velit verbi gratia ruinas Græciæ veteris, vel Ægypti videre; verum moleſtiam ſive itineris, ſive luſtrationis non demunt; quando hanc ferre ipſius eſt viatoris: neque alteri committere licet, quod cuique per ſe ſit exequendum.

Delectus et Ordo quo veterum ſcripta legi debent quovis ſæculo.

SÆCULO I. ET II.

Claſſis prima Patrum Apoſtolicorum.

Lege S. BARNABAE *Epiſtolam* Suppoſititiam quidem, ſed primæ ætatis.

HERMAE *librum*, cujuscunque ſit.

S. CLEMENTIS ROMANI priorem et poſteriorem *Epiſtolam ad Corinthios.*

S. IGNATII *Epiſtolas VII.* germanas, cum *Actis Martyrii.*

S. POLYCARPI *Epiſtolam ad Philippenſes* cum *Fragmentis*, et *Epiſtola Eccleſiæ Smyrnenſis de martyrio ejus.*

S. JUSTINI *Apologiam utramque.*
Paræneſin ad Græcos.

S. Justini *Elenchum*, ſeu Orationem ad eosdem.
Epiſtolam illi tributam, forte antiquiorem, et pretioſam, *ad Diognetum.*
Athenagorae *Apologiam pro Chriſtianis.*
de Reſurrectione mortuorum.
Tatiani Aſſyrii *Orationem ad Græcos.*
Theophyli Antiocheni *contra chriſtianæ religionis calumniatores ad Autolycum.*
Hermiae *Irriſionem gentilium Philoſophorum.*
S. Irenaei *libros adverſus hæreſes.*
S. Melitonis *Fragmenta.*

SÆCULO III.

Claſſis ſecunda Patrum, antiquiorum, qui fuerunt usque ad Cæſares Chriſtianos.

Clementis Alexandrini *Orationem exhortatoriam ad Gentes.*
Pædagogi libros II.
Opuſculum: *Quis dives ſalvus.* *
Tertulliani *Apologeticum.* **
ad Scapulam libellum.
de Teſtimonio Animæ.
de Præſcriptionibus adverſus Hæreticos
de Reſurrectione carnis Libros adverſus Marcionem.
Vellem tamen his præmitti faciliora ejus; puta:

de Oratione.	*de Pœnitentia.*
de Spectaculis.	*de Habitu muliebri.*

Ter-

---

* *Stromata* ſunt pro iis, qui valde ſunt verſati in veterum Philoſophia. Accedit, quod auctor de induſtria obſcure ſcripſit, et nullo ordine.

** *Libri duo ad Nationes mutili*, argumentum idem habent; ſæpe et verba eadem.

TERTULLIANI *de cultu fœminarum.*

de velandis virginibus.

ad Martyres. *de Patientia.*

Sic enim fiet, ut paulatim ejus ſtilo quis aſſueſcat, ſane difficili.

Porro, quæ ſcripſit, Montano jam junctus, non ſunt omittenda; nempe

de Exhortatione Caſtitatis.

de Monogamia.

de Fuga in Perſecutione.

de Jejuniis adverſus Pſychicos.

de Pudicitia.

Cætera omittere licet absque piaculo; nec enim magnum uſum nunc habent, et ſunt valde implexa.

MINUTII FELICIS *Octavium.*

S. HIPPOLITI *Chronicon.*

Fragmenta, germana.

De Epiſtola JULII AFRICANI, quam ordo nunc exhibet, dicemus apud Origenem.

NOVATIANI *Librum de Trinitate.*

de Cibis Judaicis.

Epiſtolam inter Cyprianicas triceſimam primam; *

Niſi differre eo placet; quod eſt commodius.

Habentur autem hæc omnia poſt libros Tertulliani, *in Appendice.*

ORIGENIS *Libros VIII. contra Celſum*, ſane optimos.

Dialogum contra Marcionitas.

ORI-

* Hæc enim numero a *Pamelio*, et *Baluzio* locatur.

ORIGENIS *Philocaliam.*

de Precatione librum.

Exhortationem ad Martyrium.

Epiſtolam ad Julium Africanum pro hiſtoria Suſannæ. Juliana autem, quæ hanc hiſtoriam impugnat, præmitti debet.

Cetera licet præterire: et præſtaret multa ne ſcripta quidem fuiſſe. Quæ bona inſperſit, ſatius reperire in loco, apud auctores, qui teſtem advocant. Nam ideo tot aberrationes, et loca corrupta terere neutiquam vacat. Me non pœnitet, hanc lectionem abrupiſſe.

SIXTI II. *Pontificis Romani* *, *Enchiridion Sententiarum.*

S. CYPRIANI omnia germana, ac primo *Sermones*, tum *Epiſtolas*, tum *Libros.*

Epiſtolæ requirunt pluſculum attentionis, ac continent varia ad Hiſtoriam, doctrinam, diſciplinam ſpectantia.

S. DIONYSII ALEXANDRINI paucula quæ ſuperſunt.

COMMODIANI *Inſtructiones adverſus Gentium Deos* pro *Chriſtiana diſciplina adverſus Gentium Deos.*

S. GREGORII NEOCÆSARIENSIS *Panegyricum in Origenem.*

Expoſitionem Fidei, breviorem, atque ex tribus ſolam ſinceram.

Epiſtolam Canonicam.

Cetera non ſunt illius.

SÆCU-

* Qui nunc vindicatus eſt a *Sibero.*

SÆCULO IV.

S. Victorini Petabionensis *Fragmenta.*

Arnobii *Libros VII. adverſus Gentes.*

S. Pamphili Martyris librum reſiduum ex *quinque pro Origene.*

S. Methodii *librum de Libero arbitrio*, quem Photius corruptum judicat ab Arianis; nec immerito.

S. Petri Alexandrini reſiduos *XV. Canones de Pœnitentia.*

Lactantii *Inſtitutionum divinarum Libros*, et cetera omnia.

Liber de mortibus Perſecutorum rectius ad ſæculum ſuperius legeretur; quando lucem infert inſectationibus Chriſtianorum, illosque tyrannos coloribus clariſſimis depingit. *

Ex ſuppoſititiis *Carmen de Paſſione Domini* dignum eſt lectu.

Claſſis tertia Patrum adusque collapſum imperium Occidentis.

Hæc omnia pertingunt *ad annum* 340. et ſpatio trium menſium commode leguntur. Nunc amplior aperitur, campus; reſiduum Sæculi IV. quo cœperunt controverſiæ Arianæ. Quare habenda cura, ne alia legamus, quorum minor eſt neceſſitas. Ordo ipſe mutandus, ut ſupra admonui: et apud Patres fuſiores ſeorſim volvenda

1. Hi-

* Quamquam de Imperatoribus multa dabit Hiſtoricus Eccleſiaſticus, quem dixi ducem eſſe deligendum.

1. *Hiſtorica.*
2. *Polemica* adverſum Gentiles:
3. *Polemica* contra Hæreticos:
4. Quæ *Mores* habent;
5. Quæ *Diſciplinam* ſpectant. *Biblica* enim, ne ſemper repetam, non ſunt noſtri inſtituti. Occurrunt ante ceteros

ALEXANDRI ALEXANDRINI *Epiſtolæ tres ſuperſtites, eæque diſperſæ*, ſed ingentis pretii.

EUSEBII CAESARIENSIS *Præparatio Evangelica.*

Demonſtratio Evangelica.

Hiſtoria Eccleſiaſtica.

Vita Conſtantini magni, cum *Oratione in ejus laudem*; in quibus tempori quid dedit, morique Rhetorum. Vitiis enim non caruit Conſtantinus; quantumvis virtutibus ſuperavit. Sequuntur

Libri quinque adverſus Marcellum Ancyranum; quorum duo poſteriores, *de Eccleſiaſtica Theologia* inſcribuntur.

de Fide adverſus Sabellium.

de incorporali et inviſibili Deo.

de Incorporali.

de incorporali anima.

de Spirituali cogitatu hominis.

Quod Deus Pater incorporalis ſit.

de eodem.

de Reſurrectione, et de Aſcenſione Domini.

de eo, quod dicit Dominus: Non veni pacem mittere, ſed gladium.

EUSE-

Eusebii Caesariensis *de mandato Domini:* Quod dico vobis in aure, prædicate ſuper tecta.

de operibus bonis et malis.

Horum pleraque ex veteri interpretatione P. *Sirmondus* edidit. Nunc veniunt

Julius Firmicus Maternus *Libro de errore profanarum religionum*; ceteri nihil ad nos.

S. Jacobus Nisibita *Sermonibus undeviginti.*

S. Antonius *Abbas Epiſtolis ſeptem.*

Cetera ego incerta habeo.

Serapion *Libro adverſus Manichæos.*

Gregorius Elvirensis *Libro de Fide*, qui et *Confeſſio* vocatur, inter opera Nazianzeni.

S. Eustathius Antiochenus *Alocutione ad Imperatorem Conſtantinum in Concilio Nicæo.*

Diſſertatione de Engaſtrimytho.

Fragmentis apud Fabricium, *Volumine VIII. Bibliothecæ Græcæ pag.* 168.

Marius Victorinus, cujus omnia, quæ religionem ſpectant, volvenda eſſent, niſi Philoſophiam profanam ſacræ doctrinæ miſcuiſſet. Quare ſatius omittuntur.

S. Hilarius Pictaviensis, cujus vel Fragmenta legenda. Soli Commentarii in Scripturam hic mittantur.

Titi Bostrensis *tres* reſidui *adverſus Manichæos.*

Lucifer Calaritanus *Opuſculis ad Conſtantium Imperatorem.*

S. Eusebius Vercellensis *Epiſtolæ, etiam illa ad Gregorium Bæticum* in *Fragmento XII. editionis*

Hilarii

Hilarii Pictavienſis. Intelligo autem, quam *Maurini* curarunt. *

S. Athanasius Operibus omnibus germanis, quæ Scripturam non ſpectant. Sed, ut dixi, illo ordine, apud omnes tenendo, qui multa ſcripſerunt.

S. Ephraem Syrus operibus omnibus ſinceris, quæ non ſunt Biblica.

S. Basilius magnus; apud quem idipſum ſervabis.

S. Zeno Veronenſis *Sermonibus* omnibus ultimæ Editionis Veronenſis.

S. Damasus *Hymnis*, *Epiſtolis*, *Decretis.* Sunt autem perquam brevia univerſa.

Faustinus Presbyter *Libro de Trinitate*, ſeu de Fide contra Arianos, cum *libello precum ad Imperatores*, et *Reſcripto Theodoſii* apud Sirmondum. *Apud Bollandum Tom. I. Actorum Sanctorum Januarii pag.* 2. extat neſcio cujus Faustini *Homilia contra varias Superſtitiones Calendis Januariis uſitatas.*

S. Optatus Millevitanus *Libris ſeptem de Schismate Donatiſtarum.*

S. Cyrillus Hierosolymitanus utroque opuſculo *Catecheſium.*

S. Philastrius *Libro de Hæreſibus*, ubi quidem non omnia cohærent cum ſana Theologia.

S. Gre-

* Joan. Gullielmus Janus 1720. *Lipſiæ* vulgavit Eusebii, Alexandrini Epiſcopi luculentum Sermonem *de die Dominico*, quem, quia neſcio ſuum tempus et locum illi tribuere, hic juxta alium *Euſebium* ponendum duxi.

S. GREGORIUS NAZIANZENUS operibus omnibus ſinceris.

S. MACARIUS Senior *Homiliis*, ceteriſque, lectu digniſſimis. An enim ſint ejus, an cujusdam alterius viri ſancti, non diſputo.

S. PACIANUS *Epiſtolis ad Sympronianum.*

Parœneſi ad Pœnitentiam.

Libello de Baptiſmo.

S. PHOEBATIUS *Libro contra Arianos.*

S. GREGORIUS NYSSENUS ſcriptis omnibus non Biblicis; ne quidem demptis, quæ non ſunt certa. Nil enim huic doctori ſuppoſitum, quod ſit contra dignitatem.

S. AMPHILOCHIUS pauculis quæ extant, ſive hujus ſint, ſive junioris.

S. ARSENIUS *Apophtegmatis.*

Doctrina, et adhortatione ad Monachos.

DYDIMUS ALEXANDRINUS *Libris tribus de Spiritu Sancto.*

Liber adverſus Manichæos; qui quidem non videtur, extare integer.

ISAAC, *diſcipuli S. Ephræm Libellus de S. Trinitate, et Incarnatione.*

S. AMBROSIUS operibus cunctis, quæ ex vero illi tribuuntur, etiam Biblicis. ſi non habent rationem Commentariorum. Nam multa ſuper Libros ſacros ſcripſit, quæ potius ad mores referuntur.

ASTERIUS Amaſenus *Homiliis* omnibus, etiam incertis *apud Cotelerium Tomo II. veterum Monumentorum.* Nec enim indignæ ſunt illo.

SÆCULO V.

EVAGRII Monachi *Capita* legantur,

Liber practicus.

Opuſculum de octo vitioſis cogitationibus.

Scholion de Tetragrammato,

Quædam ejus S. Nilo, et contra quædam hujus Evagrio adſcribuntur; quod quidem noſtra nihil intereſt.

NEMESII *Liber de natura Hominis.*

MARCI Eremitæ *Opuſcula.*

S. EPIPHANII *Ancoratus*

Panarium

Anacephalæoſis.

Epiſtola ad Joannem Hieroſolymitanum.

Epiſtola brevis ad Hieronymum.

Apophtegmata ſeptemdecim.

PRUDENTII *Hymni*, et *carmina* omnia.

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI germana omnia, quæ non ſunt Commentarii. In *Homiliis* vero ſuper libros Scripturæ legatur pars ſecunda, quæ fere excurrit ad mores.

Porro propter ingentem copiam in ſuas claſſes tribue opera; ut toties dixi.

S. CHROMATII paucula, quæ extant.

SEVERIANI *Homiliæ.*

RUFINI *Explicatio Symboli.*

Vitæ Patrum, et itinera per Ægyptum.

Cetera non ſunt tanti, ut his tempus teramus. Nam etiam cum eſt dignius argumentum, habemus aliorum alia potiora.

THEO-

THEOPHILI ALEXANDRINI paucula Canonica, ut *tres Epiſtolæ Paſchales*, cum *Prologo ad Theodoſium Imperatorem.* Item *Edictum*, et *Commonitorium.* *

S. GAUDENTII *Vita S. Philaſtrii*, et novendecim *Sermones.*

SULPITII SEVERI omnia.

OROSII *Libri ſeptem Hiſtoriarum.*

Liber Apologeticus contra Pelagium de Arbitrii libertate.

Commonitorium, apud Auguſtinum *contra Priſcillianiſtas.*

S. HIERONYMI omnia, quæ ſunt illius; quæque Scripturas non verſant.

FASTIDII *Epiſcopi Britanniarum Liber de Vita chriſtiana. Tomo VI. Auguſtini.*

S. AUGUSTINI omitti plurima debent; et *primo*, quæ illi tantum tribuuntur. *Secundo* quæ juvenis ſcripſit ad artes pertinentia. *Tertio* ſacrorum librorum expoſitiones. Commodiſſime ſunt diſtributa opera. Servetur proin ordo editionis ultimæ inter legendum. Index ipſe judicio magno confectus, et qui nullo negotio exhibeat quoscunque locos. Præmittenda ejus lectioni *Vita a S.* POSSIDIO ſcripta.

PALLADII *Hiſtoria Lauſiaca.*

F 2 EVO-

* Opuſculum: *Cujus rei homo ſimilis ſit*, non conſtat ejus eſſe.

Evodii Uzalensis *Epiſcopi Liber de Fide, ſeu de unitate Trinitatis contra Manichæos Tomo VI. Auguſtini.*

Synesii omnia præter *Encomium Calvitii: Ægyptium, de Inſomniis, de dono Aſtrolabii. Hymni,* elegantes, profanam Philoſophiam redolent, ut cætera ejus; quod poſcit attentum lectorem.

Theodoti Ancyrani opuſcula.

S. Paulini Nolani, quotquot ſincera ſunt.

S. Joannis Cassiani itidem omnia.

Socratis, et Sozomeni *Hiſtoria Eccleſiaſtica*; niſi ille familioris Hiſtoricus, hos ipſe in loco adhibeat. Tunc enim non eſt opus, ut legantur, niſi in rebus controverſis.

S. Cyrilli Alexandrini omnia, demptis Biblicis, quæque falſo gerunt illius nomen.

Bachiarii *Epiſtola de recipiendis Lapſis ad Januarium.*

S. Procli Opuſcula.

S. Hilarii Arelatensis etiam.

Flaviani *Epiſtolæ duæ ad Leonem, Romanum Pontificem* *.

S. Isidori Pelusiotae *Epiſtolæ.*

Marii Mercatoris Opera quælibet, nullo diſcrimine. Quæ præfatus eſt in Græca a ſe converſa, valde juvant rem Eccleſiaſticam.

S. Vincentii Lirinensis *Commonitorium.*

Clau-

* Inter Epiſtolas, quarum ingens eſt pretium, præterire non debes a Beſſelio nuper repertas.

CLAUDII MARII VICTORIS *Epiſtola ad Salomonem Abbatem de perverſis ætatis ſuæ moribus.*

SEDULII Opuſcula.

S. DIADOCHI *Definitiones decem de Virtutibus.*

Centum capita de Perfectione ſpirituali.

S. NILI omnia præter *Expoſitionem in Cantica Canticorum;* quæ pertinet ad Exgetica, neque hujus eſt auctoris.

S. EUCHERII *Parænefis ad Valerianum.*

De laude Eremi ad Hilarium.

Sermones, qui nomine *Euſebii Emiſeni*, et *Euſebii Gallicani* circumferuntur; nam plerique Eucherium exhibent loquentem.

Hiſtoria paſſionis S. Mauritii, et Sociorum, quam præclare vindicavit Dominus Rivaz. Argumentum, quod petunt adverſarii a ſtilo, veriſſimum eſt; cum Eucherius omnia vel floribus reſpergat, vel tractibus ſententiarum connectat *. Sed ejusmodi *Acta*, ut dicimus, ex tabulis Eccleſiarum, quæ mendoſa, vel obſcura ſunt, ſublatis, non ſolent de integro perſcribi, minus ornari. Hoc Græcorum eſt. Adde quod

Liber formularum ſpiritualis intelligentiæ, et *Libri duo Inſtructionum*, qui Eucherium parentem habent, genere ſermonis longe differunt a tribus opuſculis ſuperioribus.

* Ideo ego in *Diſſertatione de Eloquentia* ejus, de hoc libro ne quidem mentionemſeci.

THEODORETI omnia præter Commentarios. Leguntur autem poſt Hiſtorica *Epiſtolæ*, tum *Orationes de Providentia*, *Curatio Græcarum affectionum*; tum dogmatica iſto ordine

Epitome divinorum dogmatum

Hæreticarum fabularum libri quatuor

Dialogi tres inter Eraniſtam, et Orthodoxum

Dialogi VII. adverſus Arianos, Macedonianos, et Apollinariſtas.

Quo levabitur labor legendi, reſciſſis quæ dixi, jam non diuturnus, nec ultra viginti dies protrahendus.

S. PETRI CHRYSOLOGI *Epiſtola ad Eutychen*; quæ quidem, ſi quid video ego, brevitate ſua, et gravitate plus decernit de Sede Romana, quam integri Libri recentiorum.

BASILII SELEUCIENSIS *Orationes*, quæ ſunt breves, ac jucundæ. *Libri* autem *de vita, et miraculis S. Theclæ* non ſunt ejus, quia Photio teſte hæc verſibus perſcripſit Baſilius, non proſa.

S. SIMEONIS STYLITAE *Epiſtolæ* aliquot *apud Evagrium, et Nicephorum* Item *Sermo de morte aſſidue cogitanda.*

S. LEONIS magni omnia germana opera. Adde ex his, quæ alterius ſunt, ſed laudem habent

Libros de vocatione omnium gentium

Capitula et auctoritates de gratia, et libero voluntatis arbitrio

S. LEO-

S. Leonis *Epiſtolam ad Demetriadem.*

Codicem Canonum Eccleſiaſticorum veterem.

Pertinet ad hæc tempora *Anonymus*, auctor Praedestinati, quem ſufficit noſſe ex Hiſtorico, vel in breviario capitum legiſſe.

S. Prosperi *Aquitani* omnia præter *Commentarios in Pſalmum quinquageſimum*, et *centeſimum quinquageſimum.*

Carmen de Providentia divina, illi ſuppoſitum, præclarum eſt; *Chronicon* autem *Pithæanum*, ſive *Imperatorium* indignum, quod legatur.

Liber de Promiſſionibus, et Prædictionibus Dei. Eſt auctoris prorſus incerti.

S. Maximi Taurinensis *Homiliæ* omnes, ut ſunt in ultima editione *Muratorii.*

Idacii *Chronicon.* *

Claudiani Mamerti Opuſcula omnia.

Æneae Gazaei *Theophraſtus*, ſive de Animæ immortalitate, et corporum Reſurrectione elegans opuſculum. Ejusdem *Epiſtolæ*, quæ ſunt in *Collectione Epiſtolarum Græcarum Genevenſi* 1606. fruſtra hactenus a nobis quæſita. *Claſſis quarta Sriptorum, qui fuerunt ad usque Imperium Occidenti reſtitutum.*

Valeriani Cimeliensis *Homiliæ.*

Epiſtola ad Monachos parænetica.

* Ut ſemel dicam, cum *Chronica* legi volo, intelligo partem eorum poſteriorem; ſive tempora, quibus auctor propior fuit. Priora (nam fere cum mundo oriuntur) exſcripta ſunt ab aliis: ac utinam non illis, qui præſtare fidem ipſi non poſſunt, remotiſſimi a rebus ac perſonis, ultra memoriam poſitis!

S. Fausti Rejensis opuſcula omnia. Nam ego auctorem prorſus orthodoxum habeo. Vide quæ in viri reverentiam præclare ſcribit Sirmondus *cap.* 8. *Hiſtoriæ Prædeſtinatianæ*: *et* Stiltinghus *in Actis Sanctorum ad* 28. *Septembris.*

Salviani omnia.

Vicroris Vitensis *Hiſtoria Perſecutionis Wandalicæ, cum Appendicibus.*

S. Sidonii Apollinaris omnia.

S. Paciani Patricii *Confeſſio*, et *Epiſtola ad Coroticum.*

Aliquot *Canones.*

Gennadii Massiliensis *libellus de Viris illuſtribus.*

Malchi *Fragmenta duo hiſtorica*, ampliſſima, magnique pretii.

Gelasii Romani *Epiſtolæ*, et alia ſincera.

SÆCULO VI.

Paschasii Diaconi *Libri duo de Spiritu ſancto* *.

Ruricii *Epiſtolæ*; teſtes probitatis, ſed uſus non magni.

Eugippii *Vita S. Severini.*

Joannis Maxentii procacia opuſcula, ſed quæ hiſtoriam illuſtrent ejus ætatis. Quamquam hæc habetur in quovis curato Hiſtorico, quem ducem elegeris.

Vigi-

* Hos laudat *Gregorius magnus Libro IV. cap.* 40. *Dialogorum*; *Baronius* autem *ad annum* 496. ejusdem *Epiſtolam ad Eugippium* æqualem affert, quæ etiam apud Surium exſtat *VIII. Januarii.*

Vigilii Tapsensis, non *Tridentini*, opuſcula mittere poteſt, qui legit Athanaſium.

S. Ennodii opuſcula quævis.

S. Alcimi Aviti *Epiſtolæ.*

Homiliæ duæ de Rogationibus.

De Conſolatoria laude Caſtitatis ad Fuſcinam ſororem.

Fragmenta.

Severini Boëthii *de Conſolatione Philoſophiæ.*

Libri IV. de Trinitate.

Fidei Confeſſio; quæ omnia ſeorſim dat, omiſſis Philoſophicis, editio *Leidenſis* præclara *cum notis Variorum* 8. 1671.

Theodori Lectoris, ſive potius ex Eccleſiaſtica ejus Hiſtoria *Excerptorum Libri duo.* Adjecit quædam *Fragmenta* Henricus Valeſius, quæ ſunt germana.

Agapeti Diaconi *Capita Admonitionum.*

S. Fulgentii omnia.

Marcellini Comitis *Chronicon.*

Zachariae Mytilenensis *Diſputatio de Opificio mundi.*

Syntagma adverſus Manichæos.

Dionysii Exigui *Collectio Canonum.*

S. Caesarii Arelatensis omnia.

S. Benedicti *Regula,*

Sermo in diſceſſu S. Mauri, et Sociorum,

Epiſtola ad Maurum.

Ferrandi Diaconi Opuſcula omnia; ſunt autem minime longa.

JORNANDIS *de Getarum, ſive Gothorum origine,* et *rebus geſtis.*

de Regnorum, et Temporum ſucceſſione.

FACUNDI HERMIANENSIS ſcripta malim legi in Excerptis Hiſtorici Eccleſiaſtici. Imo præcipua habes in ſolis argumentis pro Defenſione trium Capitulorum. Idem dicas de *Dialogo* RUSTICI DIACONI, cujus eſt ſimile inſtitutum in odium Catholicorum.

PAULI SILENTIARII Opuſcula poëtica.

PROCOPII *Libri VIII. Hiſtoriæ.* *

CASSIODORI *Libri VII. variarum Epiſtolarum.*

De ratione Animæ liber.

Monendum hic, *Chronicon* breve culpa librariorum ſcatere erroribus.

LIBERATI DIACONI *Breviarium cauſæ Neſtorianorum, et Eutychianorum*, ubi tamen rumoribus multum dedit.

VICTORIS TUNNUNENSIS *Chronicon*, cui addidit Appendicem JOANNES BICLARIENSIS *ab anno Chriſti* 566. *ad* 590. Et Victor quidem ubique vellicat Orthodoxos, tria Capitula damnantes.

Liber de Pœnitentia, cujus codex extat undecim ſæculorum, qui VICTORIS CARTHENENSIS nomen præfert.

LEONTII BYZANTINI quæ ſuperſunt omnia.

GIL-

* Notandum hoc loco, ad Hiſtoriam Imperatorum Græcorum noſcendam proſtare *Corpus Hiſtoriæ Byzantinae*, ex plurimis ſcriptoribus. Atque id paſſim conſulere licet in omnibus dubiis.

GILDAE *opuſculum de Excidio Britanniæ.*

S. MARTINI BRACARENSIS Opuſcula. *

EUSTRATII *Vita S. Eutychii.*

De vita functorum ſtatu, apud Leonem Allatium *de Conſenſione utriusque Eccleſiæ in dogmate de Purgatorio.*

AGATHIAE SCHOLASTICI *de Imperio, et rebus geſtis Juſtiniani Imperatoris Libri V. Reliquiæ Epigrammatum.*

EVAGRII SCHOLASTICI *Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Libri V. a tempore, quo Socrates et Sozomenus deſierant, ad annum* 594.

JOANNIS CONSTANTINOPOLITANI *Patriarchæ, libellus Pœnitentialis.*

Sermones tres inter opera Chryſoſtomi.

S. GREGORII TURONENTIS *Libri X. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Francorum*, ſane ingentis uſus.

Libri VIII. Miraculorum.

Liber de Vitis Patrum.

Liber de ſeptem dormientibus in majori monaſterio non eſt ejus.

S. LEANDRI *Regula.*

Homilia in laudem Eccleſiæ.

MARII AVENTICENSIS *Chronicon*, quo illud Proſperi proſequitur ab anno 455. ad 581.

ANASTASII *Senioris* SINAITAE, quæ vere ſunt illius.

VE-

---

* In *Libro de Differentiis quatuor Virtutum, ſive Formula honeſtae vitae* multa ſunt Publii Syri, verſa in uſus Chriſtianos.

Venantii Fortunati *tres Epiſtolæ,*

Expoſitio Orationis Dominicæ,

Expoſitio Symboli Apoſtolici,

Aliquot *Vitæ Sanctorum.*

SÆCULO VII.

S. Gregorii magni certa omnia legantur. Et quidem primo loco

Epiſtolæ; tum

Libri Moralium in Jobum,

Homiliæ in Ezechielem.

Sunt enim præcipua operum ejus. Duo poſteriora probe ſcio, eſſe Biblica; verum plus habent morum, quam exegeſis. Accedunt

Homiliæ in Evangelia,

Liber Paſtoralis Curæ.

Libri IV. Dialogorum cum judicio legendi: Ego qui prudentiæ tanti viri tam parum ac virtuti derogem, mecum ſic cogito; collectum ab eo, quidquid ſcripto, et narratione in monaſteriis acceperat. Hæc vero non habent fidem a Collectore; quam nec præſtare is poſſit ſua omni auctoritate. Nititur ergo relatione ſola. Aliter ſentirem, ſi per ſe, vel teſtes idoneos interfuiſſet tam inſolentibus rebus.

S. Eulogii Alexandrini *Fragmenta,* quæ ſola extant, *apud Photium, et Tomo II. Operum S. Maximi pag.* 145.

S. Joannis Climaci *Scala Paradiſi.*
Liber ad Paſtorem religioſum.

Joannis Moschi *Pratum Spirituale.* Quod habet apud me majorem fidem, quam Dialogi Gregoriani. Non ſolum quod ſit minus exoticum; ſed quia recenſet geſta ſuo tempore, quæ viderat oculis ſuis, vel audierat recenti traditione in iisdem locis, ubi contigerant.

S. Columbani opuſcula, quæ mihi videntur ſummi momenti. Nam diſciplinæ Eccleſiaſticæ habent certiſſimam imaginem: et *Epiſtolis quinque* (non enim ſunt plures) ab argumento plurimum accedit pretii.

Leonti Cyprii Opuſcula.

Joannis Biclariensis *Chronicon* ſupra memoravi *apud Victorem Tunnunenſem.*

Nennii, quem alii referunt ad Sæculum IX. *Elogium Britanniæ*; cujus ſola reſtant *Fragmenta.*

Theophili Simocatti omnia.

S. Isidori Hispalensis præter dubia et falſa debent ſequentia omitti
de Differentiis, ſive proprietate verborum
Liber de natura rerum
Liber Procœmiorum de libris veteris et novi Teſtamenti.
Commentarii in libros hiſtoricos veteris Teſtamenti.
Allegoriæ in Scripturam.

An nova editio Madritenſis illi quædam addiderit, ego, qui necdum vidi, non habeo compertum.

S. So-

S. SOPHRONII HIEROSOLYMITANI paucula quæ extant. Adde *Vitam S. Mariæ Ægyptiacæ*, licet alterius ſit, ſed vetuſtioris.

JOANNIS PHILOPONI *Commentariorum in Moſaicam mundi creationem Libri VII.* qui habent quid ſingulare: neque nuda ſunt interpretatio in modum aliarum Exegeſium.

Diſputatio de Paſchate.

Adverſus Procli Diadochi pro æternitate mundi argumento.

Duodeviginti Solutiones.

S. GALLI *Sermo dictus in conſecratione Joannis Epiſcopi Conſtantienſis.*

MARCULFI *Libri II. Formularum Eccleſiaſticarum*; qui ſunt utiliſſimi cultoribus ſacræ diſcipli-næ. Ipſa ſtili barbaries imaginem tempo-rum ex toto refert.

DESIDERII, *Cadurcenſis Epiſcopi*, multis ignoti, *Epiſtolæ.*

FREDEGARII *Chronicon.*

S. ELIGII NOVIOMENSIS paucula, eaque diſperſa.

THEODORI RHAITUENSIS *Liber de Incarnatione Divina.*

S. MAXIMI *Confeſſoris* omnia præter *Exegetica, Computum Eccleſiaſticum*, et *Scholia in opera Dionyſii, Areopagitæ dicti.*

S. ILDEPHONSI germana, quorum quædam noviſſime prodierunt apud ejus populares Hiſpanos.

S. IL-

S. Ildephonsi duo opuſcula ſunt *apud Baluzium Tomo VI. Miſcellaneorum:* et aliquot *Epiſtolæ apud Dacherium Tomo I. Spicilegii.*

S. Anastasii Sinaitae *junioris Dux viæ adverſus Acephalos.*

Libri XI. Anagogicarum contemplationum in Hexaëmeron.

Libri V. Dogmatici de Theologia.

S. Juliani Toletani *Vita S. Ildephonſi Toletani. Hiſtoria de Wambæ, regis Gothorum, expeditione. De Chriſti adventu adverſus Judæos Libri III.*

Libri de Vita Contemplativa, et *Prognoſticon futuri Sæculi* ſunt Juliani Pomoerii, qui ſæculo quinto vergente ſcripſit.

SÆCULO VIII.

Adelmi opuſcula, breviſſima illa.

S. Andreae Cretensis, quæ ſincera ſunt, omnia. Nam quædam movent ſuſpicionem ſequioris ætatis.

Bedae pauciſſima legantur; nempe

Hiſtorica et *Epiſtolæ,*

Liber Pœnitentialis germanus, *apud Marteneum et Manſium in Collatione Conciliorum.*

De prodigiis in *Hiſtoria Eccleſiaſtica Anglorum* dicas idem, quod de *Gregorii* quibusdam *Dialogis.*

S. Germani Constantinopolitani *de VI. Synodis Oecumenicis.*

Epiſtolæ tres de cultu Sacrarum Imaginum.

S. Bo-

S. Bonifacii Opuſcula. Nuperrimam editionem, quæ prodiit, dum hæc ſcribuntur, necdum vidi.

S. Joannis Damasceni ſincera omnia legantur, præter ſcripta *Dialectica* et *Phyſica*, item *de centum hæreſibus compendium*, *ex Epiphanio* ſumptum.

Theodori Abucarae *Opuſcula quadraginta duo.* Volunt quidam juniorem, qui ſchiſmati Photiano implicitus eſſet, ſæculo nono vergente. Quibus hic minime intercedam.

Adriani Papæ Epiſtolæ,
Epitome Canonum,
Capitula octoginta.

Ambrosii Autberti *Vita S. S. Baldonis*, *Tutonis*, *Vadonis*
de conflictu virtutum, *et vitiorum*, qui libellus non eſt magni momenti.

Pauli Warnefridi *Hiſtoriæ Miſcellæ de geſtis Longobardorum Libri VI.*
Vita S. Gregorii et aliorum.
Epiſtolæ,
Carmina, et *Hymni.*

SÆCULO IX.

Claſſis quinta Scriptorum ad usque doctores Scholaſticos.

Georgii Syncelli *Chronographia.*
Paulini Aquilejensis opuſcula.
B. Alcuini omnia germana;

Dogmatica, *Epiſtolæ*,
Vitæ, *Poëmata*,

B. Al-

B. ALCUINI *Moralia*, et *Diſciplinaria*, quæ vocant. *

SMARAGDI ABBATIS, exceptis *Biblicis*, et *Commentario in Regulam S. Benedicti* ** omnia lege.

S. THEOPHANIS *Continuatio Chronici Syncelli*, *I. Parte*; nam *Tabulæ chronologicæ* nec hilum valent: eique abjudicantur a *Papebrochio*. Sed neque pars prior, quam dixi, quibusdam nævis caret.

THEODULPHI AURELIANENSIS *Capitula ad Presbyteros*, ſane memoranda.

de Ordine Baptiſmi.

Liber de Spiritu Sancto.

Percurrantur quoque *Libri VI. Carminum Elegiacorum.* Itidem huc faciunt addita pauca *a Dacherio*, *Baluzio*, *Mabillonio.*

S. BENEDICTI ANANIENSIS *Codex Regularum*, *cum Appendicibus Lucæ Holſtenii.*

S. THEODORI STUDITAE omnia, etiam *Canon in erectione SS. Imaginum*, qui ſæculi noni partus habetur.

S. NICEPHORI PATRIARCHAE *Conſtantinopolitani Breviarium Hiſtoricum.*

Opuſcula adverſus Iconomachos.

Canones, *et Epiſtola ad hos pertinens.*

LEIDRADI *Opuſcula apud Agobardum.*

ANSE-

* Opus hic maxime noviſſima editione, quam curavit Abbas princeps ad S. Emmerami.

** Quæ huc faciunt, deinceps leguntur in *Commentario Edmundi Martene.* Eſt enim loco omnium.

ANSEGISI *Abbatis*, et BENEDICTI *Levitæ Caroli magni*, *et Ludovici Pii Capitula*, *ſive leges Eccleſiaſticæ*, *et Civiles.*

ERMOLDI *Carmen Elegiacum de rebus geſtis Ludovici Pii.*

AMALARII METENSIS *Opuſcula.*

EGINHARDI *Vita Caroli magni.*

Annales regum Francorum.

Epiſtolæ 63.

Quæque *de SS. Martyribus Marcellino*, *et Petro* habet.

AGOBARDI omnia; quæ licet volumen unicum habent minoris formæ, ſunt plura, et neceſſaria.

JONAE AURELIANENSIS omnia. Cui adde in argumento eodem *Dungalum*, æqualem ejus.

S. UDALRICI *Epiſtola de cœlibatu Cleri ad Nicolaum I.* ſive ſit ejus, ſive ſuppoſita.

THEGANI TREVIRENSIS *de geſtis Ludovici Pii*, cum *Epiſtola ad Hattonem.*

WALAFRIDI STRABONIS ſola *Hiſtorica*, et *Eccleſiaſtica*; quæ ſunt perpauca.

ALTFRIDI *Vita S. Ludgeri*, *primi Epiſcopi Monaſterienſis.*

FRECULFI *Chronicon.*

AMULONIS opuſcula certa; ſive *duæ Epiſtolæ*, et *contra Judæos Liber.*

HAYMONIS ſequentia tantum, *de S. Trinitate.*

de corpore et ſanguine Domini.

de varietate librorum. *de voluptate mundi.*

Porro,

Porro, ne quis aberret, *Libri X. de Chriſtianarum rerum memoria* nonniſi Breviarium Rufini exhibent.

B. Rabani Mauri *Pœnitentium Liber*

Epiſtolæ ad Humbertum Epiſcopum, et Bonoſum de nuptiis conſanguineorum,

Liber de Sacris Ordinibus, Sacramentis divinis, et veſtimentis Sacerdotalibus.

Libri III. de Diſciplina Eccleſiaſtica.

Libri III. de Clericorum inſtitutione, et Ceremoniis Eccleſiaſticis.

Libri III. ad Bonoſum Abbatem.

Homilias et *Poëmata* ſatis eſt percurriſſe.

Ex poſt repertis *Epiſtolæ tres de Prædeſtinatione.*

de ſeptem ſignis Nativitatis Domini.

de Vitiis, et virtutibus.

de Paſſione Domini.

Epiſtola ad Heribaldum,

Epiſtola ad Reginaldum,

Opuſcula duo, unum *de Chorepiſcopis*, alterum *de Reverentia filiorum* erga parentes.

Opuſculum *de Chorepiſcoporum Ordinationibus.*

Libellus de oblatione puerorum.

Alia *Poëmata*, iisdem noſcenda.

In *Theſauro Martenei*, et *Durandi Tomo V.* extat *Liber de variis Quæſtionibus adverſus Judæos ſeu ceteros infideles Judaizantes;* qui non eſt idem cum ſuppoſititio

 apud

apud Chifletium; et vocatur *Liber contra Judæos.* Amulonis enim ille habetur.

Reliqua omnia omittuntur.

NITHARDI *de Diſſenſionibus filiorum Ludovici Pii.*

S. EULOGII CORDUBENSIS omnia opuſcula.

FLORI *magiſtri Collectio de Electionibus, et officio Epiſcoporum.*

de Canone Miſſæ.

Liber de Prædeſtinatione contra Joannem Erigenam: quem adimunt illi quidam.

Sermo ejusdem argumenti.

Carmina ſaltem noſcenda ſunt.

S. PRUDENTII TRICASSINI *Dogmatica* opuſcula, cum *Epiſtola* protracta *a Mabillonio Tomo IV. Analectorum.*

LUPI SERVATI *Epiſtolæ*, quæ habentur in pretio.

de tribus Quæſtionibus.

Vita Wigberti.

PAULI ALVARI *Vita S. Eulogii.*

Epiſtolæ.

Indiculus Luminoſus.

Confeſſio.

S. PASCHASII RATBERTI aliquot *Vitæ Sanctorum.*

de Partu Virginis Libri duo, olim S. Ildephonſo tributi.

de Corpore et Sanguine Domini.

Epiſtola ad Fredegarium de eodem argumento.

de Fide, Spe et Charitate.

Cetera non leguntur.

RATTRAV-

RATRAMNI CORBEIENSIS *contra Græcorum errores Libri IV.*

Liber de Prædeſtinatione.

Liber de Partu Virginis.

Liber de corpore et ſanguine Domini, de quo multum contentionis inter Catholicos, et aſſeclas Calvini.

PETRI SICULI *Hiſtoria.*

ISONIS SANGALLENSIS omnia.

AGNELLI, ſive Andreæ Presbyteri *Liber Pontificalis, ſeu Vitæ Pontificum Ravennatum.*

Chronicon, ſive ſit ejus, ſive alterius.

REMIGII LUGDUNENSIS omnia, licet dubia. Nam pertinent ad Hiſtoriam Prædeſtinatianam.

ADONIS *Breviarium Chronologicum*; ſed duarum ætatum ultimarum *usque ad annum* 874. Cetera imperiti, et ignoti ſunt hominis. Verum et ipſe Ado in ſuis non eſt curatus.

Vita S. Deſiderii. *Vita S. Theodori.*

HINCMARI omnia; ſunt enim magno uſui ad illa tempora pernoſcenda.

BASILII *Imperatoris Liber regius ad Leonem filium.*

ANASTASII BIBLIOTHECARII *Vitæ Pontificum*, quarum ultimas ſolum ipſe ſcripſit.

Collectanea de Monothelitis.

HEREMPERTI *Hiſtoria Longobardorum Beneventi.*

PHOTII omnia.

REMIGII ANTISIODORENSIS *Expoſitio de celebratione Miſſæ.*

AELFREDI regis Periplus.

SÆCULO X.

JOANNIS CAMENIATAE *narratio de excidio Theſſalonicæ.*

LEONIS *Imperatoris* quæ pertinent ad *Dogmata, Mores, Hierarchiam.* Cetera mittamus.

NOTKERI BALBULI omnia.

REGINONIS PRUMIENSIS *Chronicon cum proſecutione.*

EUTYCHII ALEXANDRINI *Annales.*

LEONIS GRAMMATICI *Vitæ recentiorum Imperatorum.*

GENESII *de rebus Conſtantinopolitanis.*

S. ODONIS CLUNIACENSIS opera præſtat percurrere, quam terere.

CONSTANTINI PROPHYROGENITI *Hiſtoria de Vita, et rebus Baſilii Macedonis.*

FRODOARDI *Annales*, probiſſimæ notæ.

Hiſtoria Eccleſiæ Rhemenſis, pariter ſupra temporum conditionem.

LUITPRANDI *Hiſtoria rerum in Europa geſtarum,* quæ præclara eſt.

Hiſtoria legationis ſuæ ad Nicephorum Phocam.

Chronicon ab anno 606. ad 960.

Nam et hæc duo ab eruditis laudem tulerunt.

RATHERII VERONENSIS omnia.

ETHELWERDI breves quatuor *Libri Chronicorum.*

Ros-

ROSWITHAE *virginis Hiſtorica* quævis noſcenda; præter pauca, quæ habet de ſæculis prioribus. Hæc enim ex Apocryphis hauſit. *

NICONIS *de impia religione Armenorum.*

Fragmentum ex Epiſtola ad Encliſtum.

SÆCULO XI.

SYLVESTRI II. *Papæ Epiſtolæ.*

Libellus de corpore et ſanguine Domini.

Sermo de informatione Epiſcoporum.

Acta Concilii Rhemenſis.

Sermo Apologeticus in Concilio Moſonenſi.

ALBONIS FLORIACENSIS omnia.

WITIKINDI *Annales de rebus Saxonum geſtis.*

HERIGERI omnia opuſcula.

AIMONII *Hiſtoria Francorum* omiſſa, leguntur cetera, quæ habet, hiſtorica opuſcula.

DITHMARI *Chronicon Martisburgenſe*, prorſus præclarum.

ALPERTI *Libellus de diverſitate temporum;* bonus, ſed absque ordine, quique admiſta habet ab inſtituto aliena de privatis hominibus.

ADELHOLDI *Vita Imperatoris Henrici II.* præclara, ſed cujus initia ſola extant.

Vita S. Walburgis.

FULBERTI CARNOTENSIS omnia præter *Tractatum in Acta Apoſtolorum. Epiſtolæ* habent magnam

* Pro genio Sæculi ejus omnia carmine ſcripſit, præter chriſtianas comoedias, quibus voluit Terentium excutere e manibus juventutis.

gnam laudem. Neque omittendæ ſunt duæ primum repertæ; una a Dacherio, altera a Marteneo.

SIMEONIS JUNIORIS *Orationes trtginta tres* omittuntur; ſunt enim ex Baſilio magno.

Liber divinorum amorum.

Capita moralia, practica, et theologica.

EKKEHARDI *junioris Liber de caſibus monaſterii S. Galli.*

ODORANNI *Chronicon.*

Translatio S. Saviniani.

Apologetici initium, quod ſolum ſupereſt.

BERNONIS AUGIENSIS omnia.

RADULPHI GLABRI *Hiſtoria ſui temporis* parum æſtimatur.

S. ODILONIS omnia.

HERMANNI CONTRACTI *Chronicon*; ſed ſine prioribus ætatibus, quas habet a Beda.

ANSELMI LEODIENSIS *geſta Pontificum Trajectenſium, et Leodienſium.*

CEDRENUS et BENZO lectu indigni; quos ego nec nominaſſem, ni forent, qui illis quid tribuerent.

ADELMANNI BRIXIENSIS omnia, quæ ſunt perpauca.

HUMBERTI CARDINALIS nil debet omitti.

NICETAE SERRONII *Reſponſa Canonica.*

Commentarius in Opera Gregorii Nazianzeni.

S. PETRI DAMIANI omnia germana; quæ quidem editor in tanta varietate laude magna partitus eſt.

HEPI-

HEPIDANI *Annales breves rerum in Alemannia geſtorum.*

Vita S. Wiboradæ.

ARNULPHI *geſta Mediolanenſium.*

ADAMI MAGISTRI *Hiſtoria Eccleſiaſtica a temporibus Caroli magni ad Henricum IV.* cum Appendice de Dania.

LAMBERTI SCHAFFNABURGENSIS *Hiſtoria Germanorum*, quæ præclara eſt, *ab anno* 1050. Nam cetera ex Beda, et aliis hauſit.

JOANNIS SCILLIZZAE *Hiſtoriarum compendium ab anno* 811. *ad* 1057.

Notoria, et conſultatio de Sponſalibus diſcidendis ad Imperatorem Alexium Comnenum.

BRUNONIS *Hiſtoria belli Saxonici*, ubi Henrico IV. valde adverſatur.

S. ANSELMI LUCENSIS *Libri contra Guibertum pro Gregorio VII.*

Collectanea de Facultatibus Eccleſiaſticis, ipſi vindicata a Manſio *in Notis ad Natalis Alexandri Tomum VII. cap.* 5. *Articul.* 6.

Duæ Epiſtolæ.

Orationes duæ, pro Mathilde comitiſſa ſcriptæ.

MARIANI SCOTI *Chronicon*, ſaltem *ab initio Libri III.*

BERENGARII *Epiſtolæ*, et *Recantatio.*

VICTORIS III. Papæ, olim Deſiderii, Caſſinenſis omnia.

GUITMUNDI AVERSANI Epiſcopi, *Opuſcula tria.*

GUILIELMI APULI *hiſtoricum Poëma de rebus Normannorum.*

S. LANFRANCI omnia præter *commentarium in Epiſtolas S. Pauli.*

BALDERICI *Chronicon Cameracenſe, et Atrebatenſe;* quod magni æſtimatur.

Vita S. Gaugerici, Cameracenſis Epiſcopi.

BENNONIS *vita et geſta Hildebrandi*, quod recta opponitur Brunonis, quem dixi, *Hiſtoriæ Henrici IV.* Atque hæc princeps eſt cauſa, cur tanti fiat ab his, quorum id intereſt.

SÆCULO XII.

BERTHOLDI a S. BLASIO opera partium ſtudium æque produnt ac Bennonis nunc dicti narratio, ſed in contrarium iſte nititur.

S. BRUNONIS CARTHUSIANI *Epiſtolæ duæ.*

Elegia de contemptu mundi.

Confeſſio fidei.

MICHAËLIS ASELLI *Dogmatica*, *Hiſtorica*, *Moralia*, et *Diſciplinaria* omnia legantur. Ex poſtremis duobus perpauca habet.

PETRI ALPHONSI, ex Judæo Chriſtiani, *Dialogi XII. cum Moſe Judæo.* Opus præclarum pro religione Chriſtiana, cui ſimile vix reperias apud veteres. Sed etiam adjectus Liber *Rabbi* SAMUELIS egregius eſt.

THEOPHYLACTI *Epiſtolæ.*

Inſtitutio regia ad Conſtantinum Porphyrogenetam.

Encomium in Imperatorem Alexium Comnenum.

THEO-

THEOPHYLACTI *Orationes tres.*

S. ANSELMI omnia non Dialectica et Scholaſtica. Vel inter ſpuria ſunt, quæ tollere velles.

THEOPHANIS CERAMEI *Homiliæ.*

ANTONII MELISSAE *Sententiæ ex ſacris et profanis* noſcendæ ſunt ſaltem.

SIGEBERTI GEMBLACENSIS omnia; etſi *Chronicon* et *Liber de Scriptoribus Eccleſiaſticis* quosdam nævos habent. Auctor pro ætate doctiſſimus ſeceſſit a Sede Romana. Chronicon proſecutus eſt *Anſelmus Gemblacenſis ab anno* 1112. *ad* 1136.

BALDERII, Epiſcopi Noviomenſis, *Epiſtolæ quatuor*, quas puto ſolum haberi *apud Baluzium Tomo V. Miſcellaneorum.*

ODONIS CAMERACENSIS *Opuſcula.*

NESTORIS *Monachi Chronicon Ruſſicum*, quod in Germanicum nunc vertitur.

Vitæ quorumdam Abbatum, et Monachorum cœnobii Peczerini: Utrumque opus ſclavonice ſcriptum habet ſummam æſtimationem, et ſunt qui velint in genere Hiſtorico par nihil haberi.

LEONIS MARSICANI *Chronicon;* quod non eſt totum.

Hiſtoria conſecrationis Eccleſiæ Caſſinenſis.

S. Mennæ Vita.

S. IVONIS CARNOTENSIS *de Eccleſiaſticis Sacramentis.*

Micrologus.

S. Ivo-

S. Ivonis Carnotensis *Epiſtolæ.*

In Micrologo ſunt *ſeptem capitula libelli de Officio Miſſæ*, Bernoni Abbati a quibusdam adſcripta.

Hugonis Floriacensis *Chronicon*, quod valde laudatur.

Domnizonis *Vita Comitiſſæ Mathildis*, quam præſtat legere proſa oratione, in quam e verſibus traducta eſt a neſcio quo.

Anselmi *Scholaſtici Epiſtola, in editione Guiberti Novigentini, a Luca Dacherio curata pag.* 642.

Euthymii *Panoplia* noſcenda probe, ac conſulenda cum feret uſus.

Zonarae omnia.

Alberti *Chronicon Hieroſolymitanum*, inter omnia argumenti hujus optimum. Quamquam Chronologiæ non eſt valde curioſus.

Marbodi *ſex Epiſtolæ.*

Vitæ quorumdam Sanctorum.

Alia nonnulla, ſatis brevia, quæ conditio argumenti prioribus jungit.

Guiberti de Novigento pleraque huc faciunt.

Honorii Augustodunensis itidem.

Udalrici Babenbergensis *Codex epiſtolaris variorum Pontificum, ac Principum.*

Cosmae Pragensis *Chronicon Bohemorum.*

S. Brunonis Signini, quæ *Commentarii*, et *Sermones* non ſunt.

Bernardi Morlanensis *de contemptu mundi* etc. carmina duo.

Alexii

ALEXII ARISTENI *Synopſis Canonum* noſcenda; cum qua *Epitome Canonum*, *Simeoni Metaphraſti* ſuppoſita, plane convenit. Sola ſeries interdum mutatur.

PAULI BERNRIEDENSIS *Commentarius de Vita Gregorii VII.*

Vita B. Herlucæ Virginis.

ALGERI LEODIENSIS *Libri III. de Sacramento corporis et ſanguinis Domini.*

HILDEBERTI CENOMANENSIS omnia, et quidem eo ordine, quo exhibet *Maurinus editor. Tractatus Theologicus*, quantumvis ſcholaſtice ſcriptus, cum Roberto Pullo, et Petro Lombardo munierit viam, percurri debet. Superavit autem multos ſequacium perſpicuitate, brevitate, firmitate.

GOFFRIDI VINDOCINENSIS *Epiſtolæ* cum reliquis; ſunt autem brevia univerſa.

RUPERTI TUITIENSIS *de Victoria Verbi Dei.*

Dialogorum inter Chriſtianum, et Judæum Libri III.

de divinis officiis Libri XII.

de meditatione mortis Libri II.

Altercatio Monachi et Clerici.

de vita vere Apoſtolica.

Epiſtola ad Liezelinum Canonicum. *

de læſione Virginitatis, et an poſſit conſecrari corrupta?

Adde Hiſtorica, quæ habet; *duos libros* ſuperſtites *de rebus geſtis Epiſcoporum Leodicen-*

* Hæc tria ſunt *defenſiones Monachorum adverſus Clericos*, et Canonicos, quos dicunt *regulares*.

dienſium, *et Abbatum S. Laurentii*, *Vitam S. Heriberti*, *Paſſionem B. Eliphii*, *Incendium Tuitii oppidi.*

Laudantur ejus alia, quæ hactenus non prodierunt; niſi ſunt in editione ultima, quæ fertur apud Italos adornata.

HUGONIS FLORIACENSIS *de regia poteſtate*, *et ſacerdotali dignitate Libri II. ad Henricum Anglorum regem.*

Huic, quod eſt longe optimum, ſubjice reliqua, quæ pertinent ad Hiſtoriam.

GNIGONIS CARTHUSIANI *Statuta ordinis Carthuſienſis.*

Meditationes.

Vita S. Hugonis Gratianopolitani.

NICEPHORI BRYENNII *Commentarii de rebus Byzantynis.*

EADMERI *Hiſtoria novorum*, quæ eſt præclara. Initium ducit *ab anno* 1066. Cetera quoque opuſcula *hiſtorica* et *moralia* digna lectu.

SIMEONIS METAPHRASTIS *Vitæ SS.* ſinceræ; numero centum viginti duæ, ſaltem ſic noſcendæ, ut ad tempora ſua referri poſſint, ſicubi uſus poſcat.

Legenda vero ſunt ſequentia: *Epiſtolæ novem.*

Oratio de Planctu beatæ Mariæ.

Poëmata quatuor.

Chronicon, a Leone Armeno ad Nicephorum Phocam; quod eſt forſan alterius.

De

De *Sermonibus*, e *Baſilio magno exceptis*, quæ et huic tribuuntur, dictum ſupra, cum de Simeone juniori.*

HUGONIS VICTORINI miſſis *Scholaſticis*, *Myſticis*, *Exegeticis* pauca ſuperſunt, illi debita; atque hæc ipſa ex Auguſtino vere ſumit. Unde nil juvat editioni operum confuſiſſimæ immorari. Omitti non debet *Epiſtola increpatoria ad Joannem Archiepiſcopum Hiſpalenſem*, qui a Chriſto ad Mahometem defecerat.

Cetera conſulantur, cum ejus auctoritas allegatur; id quod ſatis eſt ad noſtrum inſtitutum.

PETRI DIACONI omnia edita. *Chronico* ſæpe diligentia deeſt, et ordo temporis.

PETRI ABAILARDI ſola quæ *Scholaſtica* et *Biblica* non ſunt, percurre. Non enim de nihilo ſunt, poſſuntque interdum uſui eſſe.

ORDERICI VITALIS *Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Libri XIII.* memorabiles; etſi ſæpin peccat in temporum rationem. Quibusdam ejus carere haudquaquam poſſis.

WILHELMI MALMESBURIENSIS omnia. Eſt enim præcipuus Hiſtoricorum Angliæ, et res *ſeptingentorum* annorum pertexit fide ſumma, ac diligentia.

THEO-

* Hæc ſecundum ALLATII *Diatribam de Simeonum ſcriptis*; cujus ignoratione multi peccant hodieque, ac Metaphraſten vix non pro homine bardo habent nulla idonea cauſa.

THEODORI PRODROMI *Amaranthus*, ſive ſenilis amor,

Amicitia exulans. *Diſſertatio de Sapientia.*
Epiſtolæ ſeptendecim.

Cetera dimittuntur; ut quæ nequidem ad Poëticen valde conducant.

NILI DOXOPATRI *Notitia Patriarchatuum.*

ROBERTI PULLI *Libri VIII. Sententiarum de Trinitate*; ubi ab omni Dialectica, et quos dicunt, *Scholæ terminis* abſtinet; contentus Scriptura, et Traditione.

HERMANNI *Abbatis* Hiſtorica tantum; *Tractatus enim de Incarnatione* eſt mera compilatio.

ANNAE COMNENAE ratio ſcribendi in *Libris Alexiados* præclara eſt, ſed fides deficit. Quare ſatius illis abſtineas. Laudes tributæ rem ipſam non tangunt. Quid quod ipſe ſexus, ac geſta maligna operis famam auxerunt?

FRODAE *Liber Hiſtoricus de Islandia.*

S. BERNARDI omnia, quæ conſtat ejus eſſe, legantur. Ipſa *Exegetica* non habent formam Commentariorum, atque huc maxime faciunt.

Adde *ſcriptores Vitæ*, ejus æquales, ac egregios.

HENRICI HUNTINDONIENSIS *Hiſtoriarum Libri VIII.* Verum ex his mittantur, quæ hauſit ab aliis ſuperiorum temporum. Quod de pluribus admonui inter Hiſtoricos, ſcriptoresque Chronicorum.

Petri Cluniacensis omnia pretioſa ſunt. *Tractatus adverſus Judæorum inveteratam duritiem* graviter eſt ſcriptus ac eloquenter. *Epiſtolæ* maximi ſiunt.

Huic vero par nullus ſucceſſit inter Eccleſiæ Scriptores. Nam virtute, et prudentia fuit magna; doctrina vero *Bernardum* ipſum ſuperavit. Non erat, qui noſtrum agmen clauderet dignius, et monumenta antiquitatis ſacræ nunc obſignaret. Quamquam his finem facere ſuperius licuit ante *duodecimum ſæculum*; quando qui Critices peritiſſimi ſunt, iſta non extendunt ultra initia doctrinæ Scholaſticæ. Et hæc cum ætate Anſelmi Cantuarienſis jam concurrunt. Unus addendus, qui obiit biennio poſt Petrum Cluniacenſem, Otto Frisingensis, cujus omnia habent præcipuam laudem. *Clauſula hujus indicis.*

Videor mihi diligenter, ſtudioque partium nullo hic verſatus. Si quid omiſi in tanto numero (nam et labimur memoria, et ſchedulas omittimus interdum, et indices oris appoſitos excutimus, et inter exſcribendum aberramus) primo veniam, tum iſtud oro, ut erroris indicium fiat, ſemper habiturus grates meliora docenti. Quod ſi agitur de opinionibus præjudicatis, harum ego rationem non habeo. Sed nec aliis excutere animus eſt, quos viderim in illis obfirmari. Diſcendi avidus fui ſemper: et eos, qui ſunt docili ingenio, caritate magna complector. Tales autem quam maxime velim, qui hunc ductum noſtrum ſequuntur. Inſtruxi eos armis, quibus ſua tueri

 poſſint.

poſſint, parati his reſpondere, qui doctrinam, vel diſciplinam Eccleſiæ, cavillis petunt. Nec enim ita ſunt res noſtræ, ut coram judicibus dicere cauſam metuamus. Obteſtor autem omnes, qui huc accedunt! faceſſant difficiles nugæ, rixæ ſolennes: quæque annos abſumunt diſſidia Scholarum. Tantum abeſt, ut religionem juvent; ut obſint illi vehementer; hoc ſolo nomine, quod avertunt animum, et ex bonis horis quotidie quid decerpunt. Si his minus, aliis magis fuiſſemus intenti, eo nunquam veniſſemus, ut nunc de ſumma rei dimicandum foret.

CAPUT VI.

Cognitio aliorum auctorum, qui legendi moleſtiam levent, partemque operæ in ſe ſuſcipiant.

Compendia lectionis Critica.

Multi recentiorum, cum quoddam argumentum verſant, intactum nil relinquunt, quod poſſit eo facere ex quibuscunque veterum monumentis. Igitur ab illa parte nos plane abſolvunt ab ulteriori inquiſitione; et delatis ad talem locum lectione tota licet ſuperſedere. Vides quam habeat commoditatem id prænoſſe: et quantum compendii ſit in eo, ut horum auctorum fidelis recenſio ob oculos verſetur! *

§. I.

* Hoc ipſum dicas de nuda mentione rerum, quæ debent ætate quavis notari. Qualis eſt JOANNIS MABILLONII *Index præcipuarum difficultatum, quæ in lectione Conciliorum, Patrum, Hiſtoriæque Eccleſiaſticæ occurrunt per ſingula Sæcula.* Deſumptus hic eſt ex ejus *Tractatu de ſtudiis Monaſticis*, et ſeorſim excuſus, *typo San-Gallenſi*.

§. I.

Auctores, qui plura capita Antiquitatis ſacræ ſimul exequuntur.

GABRIEL ALBASPINAEUS *Libris duobus Obſervationum Eccleſiaſticarum.* Poſt Pariſinas editiones recuſi ſunt in Germania. Fuit Auctor Epiſcopus Aurelianenſis, et, ut Mericus Caſaubonus ait, ex mera, quantus erat, antiquitate compoſitus.

LUDOVICUS CRESOLLIUS Jeſuita Gallus, in *Myſtagogo*, qui *maxima forma Pariſiis emiſſus* 1629. præbet uberrimam meſſem quam optimæ, ac pulcherrimæ frugis. Idem dico de ejus *Anthologia ſacra.*

ALOYSIUS NOVARINUS in *Schediaſmatis ſacris*, aliisque huc ſpectantibus opuſculis.

CONRADUS RITTERSHUSIUS *Sacrarum Lectionum libris octo.*

JOANNES LUDOVICUS DE LA CERDA *in adverſariis ſacris.*

JOACHIMUS HILDEBRANDUS, ex cujus variis opuſculis de veterum *templis*, *ſacris*, *precibus*, *feſtis*, *nuptiis*, *ratione moriendi* etc. cum una habentur, velut apparatus exiſtit antiquitatum; quem tanto libentius conſulo, quod eſt jucundum videre, quam ſe torqueat interdum, ut quædam horum in comodum *Reformationis* vertere poſſit.

JOANNES STEPHANUS DURANDUS *de antiquis Eccleſiæ ritibus.*

JOANNES FRONTO *Epiſtolis*, et *Diſſertationibus* ſelectis ad Antiquitates Eccleſiaſticas pertinentibus. Accedit *Kalendarium Romanum nongentis annis antiquius cum ejusdem Frontonis Obſervationibus*, et *Præfatione Joannis Alberti Fabricii* 8. 1720.

JOANNES BAPTISTA THIERS opuſculis compluribus, de quibus idipſum dicas, quod de ſuperioribus; niſi quod argumentum inſolens, ac exoticum habent.

EDMUNDUS MARTENE *de antiquis Eccleſiæ Ritibus*. Item *de Eccleſiæ diſciplina in divinis celebrandis officiis.*

CLAUDIUS FLEURY *de Moribus Chriſtianorum.*

§. II.

Auctores, qui quædam ſingularia capita Antiquitatis ſacræ illuſtrant.

JOSEPHUS VICECOMES *de antiquis Baptiſmi ritibus Libri V.* item *de Confirmatione.*

LUCAS HOLSTENIUS *de forma, et miniſtro Sacramenti confirmationis.*

PETRUS LAZERI, Jeſuita Romanus, *Exercitatione de antiquis Formulis fidei, earumque uſu: Diſſertationibus ſelectis ex Hiſtoria Eccleſiaſtica de Perſecutionibus in Eccleſia excitatis ævo Apoſtolico.* *

LUDO-

* Juvat etiam noviſſe CHRISTIANI KORTHOLTI *Paganum obtrectatorem*: GOTTL. FRIDERICI GUDII *Paganum Chriſtianorum laudatorem*, et GEORGII GUILIELMI OVERKAMPFII *Judæos primarios Chriſtianorum hoſtes.*

LUDOVICUS THOMASINUS *de Diebus feſtis.*

GEORGIUS WHELERUS *relatione de Templis primitivorum Chriſtianorum,*

JOANNES ANDREAS SCHMIDIUS *de Notariis Eccleſiæ tum Orientalis, tum Occidentalis;* quem libellum recuderunt *Lipſienſes anno* 1756. Qui hunc non habet, adeat illum PETRI ZORNII *de Notariorum in Eccleſia origine, et uſu Tomo II. Opuſculorum Sacrorum a pag.* 657.

SEBASTIANUS DONATUS *Libris III. de Diptychis profanis, et ſacris Lucæ* 1753.

JOSEPHUS VICECOMES *de antiquis Miſſæ ritibus, et apparatu.*

EMMANUEL A SCHELSTRATE *Diſſertatione de Diſciplina Arcani*, ex poſteriori editione, quæ habet quasdam acceſſiones.

BENEDICTI BACCHINI, monachi Caſinenſis, *de Eccleſiaſticæ Hierarchiæ origine Libri III.*

JACOBUS MüLLERUS *de ornatu Eccleſiaſtico.*

FRANCISCUS BERNARDINUS FERRARIUS *de ritu ſacrarum Concionum Libris II.*

WILHELMUS ERNFSTUS TENZELIUS *de ritu Lectionum ſacrarum.*

JOANNES MOLANUS *de Imaginnibus, et picturis.*

JOANNES CHRYSOSTOMUS TROMBELLI *Diſſertationibus de cultu Sanctorum.*

JACOBUS PHILIPPUS THOMASINUS *Libro de Votis, Donariis, Anathematis, et Tabellis votivis.*

LUDOVICUS THOMASINUS *Tractatu Hiſtorico-Dogmatico de Jejuniis Eccleſiæ.*

CONRADUS SAMUEL SCHURZFLEISCHIUS *de veterum Agaparum ritu.*

JACOBUS SIRMONDUS *in Hiſtoria Pœnitentiæ.*

JOANNES LAUNOIUS *Libro de cura Eccleſiæ pro miſeris, et pauperibus.*

OLIVERIUS BONARTIUS *de inſtitutione Horarum Canonicarum.*

JOANNES *Cardinalis* BONA *de divina Pſalmodia.*

NICOLAUS SERARIUS, et JACOBUS GRETSERUS *de Eccleſiæ Catholicæ Proceſſionibus.* Accedit aliud Gretſeri ſcriptum *de religioſis Peregrinationibus.*

Idem Gretſerus *Libris tribus de Benedictionibus, et Maledictionibus.*

JOANNES ANTONIUS DANDINUS ALTESERRA *in Aſceticon, ſive originum rei Monaſticæ Libris decem:* vel hujus loco *Dominus Bulteau in Hiſtoire Monaſtique d'Orient.*

LUDOVICUS BULTEAU *in Eſſai de l'Hiſtoire monaſtique d'Orient.*

ANONYMUS *in Epitome Gallica Operis Thomaſſini de antiqua diſciplina Eccleſiæ circa Beneficia, et Beneficiarios Eccleſiæ.*

JOANNES LAUNOIUS *de Sacramento Unctionis infirmorum.*

JACOBUS GRETSERUS *de funere Chriſtianorum.*

ONUPHRIUS PANVINIUS *de ritu ſepeliendi Mortuos apud veteres Chriſtianos: et de eorum cæmeteriis.* Cui accedit HENRICUS SPONDANUS *in Cæmeteriis ſacris.*

JOAN-

Joannes Henricus a Seelen *de veterum Chriſtianorum erga Magiſtratum civilem pietate. In Miſcellaneis pag.* 155.

Nec omitti debet hac ætate, cum tanta dimicatio de *Tolerantia* eſt, quæ ſcribit:

Jacobus Gothofredus *Diſſertatione de interdicta Chriſtianorum cum Gentilibus communione.*

de ſtatu Paganorum ſub chriſtianorum Imperatoribus. *

Utrumque hoc ſcriptum extat *in collectione Operum ejus Juridicorum minorum Lugduni Batavorum curata* 1731.

Elias Frickius *Schediaſmate de cura veterum circa Hæreſes Ulmæ* 8. 1736.

Joannes Schmidius, et Franciscus Guilielmus Schützius *Diſſertationibus de Combuſtione librornm varii generis, et in ſpecie hæreticorum Lipſiæ* 1696. *et* 1697.

Ludovicus Antonius Muratorius *de Ingeniorum moderatione in Religionis negotio Libro II. a cap.* 7. *fuſe.* Laudat librum *operibus poſthumis Thomaſſini ſubjectum de Edictis, aliisque rationibus conſervandæ unitatis in Eccleſia Catholica.* **

Pro Canonibus Eccleſiæ antiquæ habenda ob oculos

* Hic habes omnia Edicta Cæſarum adverſum Gentiles.

** Muratorii capita multum poſſunt decerpere ex Auguſtino; ſecus operoſe legenda in *Epiſtolis*, et *Libris contra Donatiſtas.*

Synopſis Conciliorum, quam *Tomis eorum* cum *duplici apparatu* PHILIPPUS LABBEUS præmiſit. Et quidem hic Apparatus inſignis eſt.

CHRISTOPHORI JUSTELLI *Bibliotheca Juris Canonici veteris.*

JOANNIS CABASSUTII *Notitia Eccleſiaſtica Conciliorum.*

GUILIELMI BEVEREGII *Adnotationes ad Synodica, ſeu Pandectas Canonum Apoſtolicorum, Conciliorum etc.* Hæ enim quantivis ſunt pretii.

CHRISTIANI LUPI *Commentarii in Hiſtoriam, et Canones Conciliorum*; ubi et *Præfatio* laudem habet.

CAROLI LUDOVICI RICHARD *Analyſis Conciliorum Generalium, et Particularium*, quæ hodie et latina habetur.

Porro, quoties occaſio feret, conſulenda *Collectio maxima Conciliorum* ſive LABBEANA, ſive recentior HARDUINI; et FRANCISCI SALMON *Traité de l'Etude des Conciles Paris* 1726.

Pertinet denique ad Præſidia hujus lectionis GEOGRAPHIA et CHRONOLOGIA Eccleſiaſtica, ſine quibus innumera in libris veterum percipi minime poſſunt.

Compendia Geographica.

Et quidem Geographica Eccleſiaſtica abſolvitur his præcipuis operibus.

CAROLI A B. PAULO, Abbatis Fulienſis, *Geographis ſua, ſive notitia antiqua Epiſcopatuum Eccleſiæ univerſæ cum poſthumis animadverſionibus Lucæ Holſtenii.*

Abba

Abbatis COMMANSILLII *Tabulis Geographicis omnium Archiepiſcopatuum, et Epiſcopatuum orbis, quibus ſtatus antiquus et præſens una exhibeatur. Gallice Rhotomagi* 1700. 8. Atque his junctæ ſunt *Tabulæ Chronologicæ*, quantum ſpectat initia, ac progreſſus Eccleſiarum.

FRANCISCI ORLENDII *Orbe ſacro, et profano illuſtrato tribus voluminib. fol. Florentiæ ab anno* 1728. *ad* 32.

CHRONOLOGIAE negotium abſolvunt Compendia Chronologica.

DIONYSII PETAVII *Rationarium Temporum, ex editione Perizonii.*

PHILIPPI BRIETII *Annales mundi, ſive Chronicon univerſale ab orbe condito ad annum Chriſti* 1660.

JOANNIS DOMINICI MUSANTII *Tabulæ chronologicæ, ex tertia editione Joannis Baptiſtæ Faure, Romæ et Bononiæ* 4. *maj.* 1752.

DANIELIS PAPEBROCHII *Conatus Chronologico-Hiſtoricus ad Catalogum Romanorum Pontificum*; qui in *Actis Sanctorum* Tomo *IV. Maji*, quin et ſeorſim habetur.

Vices operum utriusque generis ſæpe ſupplet JOANNIS ALBERTI FABRICII *Salutaris lux Evangelii toti orbi per divinam gratiam exoriens.* Ubi habes *notitiam Hiſtoricam, Chronologicam, Litterariam et Geographicam propagati per orbem terrarum Chriſtianiſmi.*

Quod ſpectat cognitionem rerum, ac perſonarum in *primis Hæreticis*, ſufficit *Lexi-*

con Polemicum SIANDAE vel PLACQUETI habere ad manum. Quamquam et ipſe Hiſtoricus Eccleſiaſticus, cujus ductum ſequeris, eandem ſuppeditat.

CAPUT VII.

Cognitio Grammatices, ſive de peritia linguæ qua utuntur dicti auctores.

Ante, quam homines caperent conſilium ædificandi Babelicam turrim, univerſi erant *labii unius*, *et ſermonum eorumdem*, ut ait Sacer Scriptor *Geneſis cap.* II. *v.* I. Tum vero orta diſſenſio eſt in loquendo, et tanta quidem, ut ille populus tam conjunctus, qui rempublicam unam conſtituerat, velut vinculis ſublatis abiret in partes et ſpargeretur ubique terrarum. Neque hic ſtetit difficultas retinendæ ſocietatis; quando ex illis linguis primigeniis ortæ ſunt aliæ quamplurimæ, quarum varietas magis genus mortalium diſtraxit: neque aliter quam vi armorum, everſisque imperiis eſt factum, ut plures nationes, populique diverſi in eundem ſermonem aliquando coirent.

Grammatices quantum pondus in re Critica.

Cum ergo ſit tanta differentia non ſolum in verbis, verum etiam ſignis verborum, ſive litteris, ac ſententia reddenda, per ſe patet, debere eum, qui velit de quodam ſcripto judicare, hujus linguæ intima cognitione eſſe imbutum. Secus enim pronuntiabit de rebus parum exploratis: aut, ſi præceps non ſit in judicio ferendo, ſæpe ob

ob unicam ſæpe voculam vel ceſpitabit, vel detinebitur in itinere coepto. In promptu ſunt exempla innumera, viros cetera doctiſſimos, ſed hac in parte minus verſatos, non tam alios quam ſe ipſos decepiſſe, ac propter unicum verſum non rite perceptum aberraſſe toto cœlo a ſenſu auctoris: ideo deriſos ab omnibus, hodieque vulgo doctorum fabulam præbere. Ego, qui propero ad alia, illis abſtinebo. Quem juvat infirmitati noſtræ inſultare, habet varios, ac notiſſimos ſcriptores, qui talia cumularunt, præſertim cum neceſſitatem linguæ Græcæ et Hebraicæ operoſius commendarent, aut in Hiſtoria litteraria clarorum nominum hallucinationes proſequerentur.

Quamquam hac ipſa re quidam longius, quam par eſt, progrediuntur. Putant enim doctrinam omnem, ac ſcientiam ab Oriente petendam: neque aliquot ſolum, verum multis linguis eſſe opus, ut quis non dico agere Criticum, ſed venire in cenſum hominum litteratorum poſſit. Longiſſime abſum ab ea ſententia; probe gnarus, ætatem quamlibet effudiſſe examen Cenſorum; qui cum totos ſe contuliſſent ad ſtudium linguarum, per ipſam confuſionem, diſtractamque memoriam non tantum in nulla evaſerint plane perfecti, verum etiam emolumentum aliud nullum ceperint, quam farraginem ſcholiorum, verbis ditiſſimi, rerum ac ſcientiarum tantum non inanes.

Quod igitur hoc caput ſpectat, pauciſſimis me expedio, tot eſſe partes artis Criticæ, quæ ſpectat aucto-

auctorum mentem, quot modis rationis judicium exercere in vocibus licet. Nam oportet ſaltem linguæ, qua ſcriptum, editumve codicem legit, naturam expendere, planeque aſſequi poſſe, cum incidit in aliquem locum implexum atque obſcurum. Quod fiet nunquam, niſi natales ſive vocabulorum, ſive adagiorum teneat: ſciat fabulas, atque ænigmata cognata: vitia, virtutes, diſcrimina ſtili non tantum univerſe, ſed etiam ex uſu ſectarum, ætatum, perſonarum, ordinum habeat in numerato. Quæ omnia cum eſt aſſecutus, quod pauciſſimis contingit, enimvero non aget minutum et triobolarem criticum (qui mos eſt Grammaticorum) ut ferat ſuffragium de germana pronuntiatione, aut orthographia; ſed poſſit majoribus de rebus citra dubitationem ſtatuere; videlicet.

1. Quid auctor reapſe illis verbis voluerit:
2. utrum oratio ejus ſit ſincera, an quodam gloſſemate interpolata:
3 an verba ſana, an vero corrupta:
4. an poſſint emendari, admittantque medicinam:
5. qua ætate ejus liber ſit perſcriptus:
6. an ſui ſermonis fuerit ſat gnarus, elegans, diſertus, ſeque argumento rebusque ipſis, ut decebat, accomodarit:
7. denique cujus auctoris ſit liber anonymus, vel pſeudonymus;

8. quæ

8. quæ quidem maximam partem ex notitia ſtili cujusque pendet; quando in dirimendis controverſiis fere familiam hic ducit.

Eſt autem idipſum ingentis uſus, quodque ſingularem facultatem memoriæ et perſpicaciæ oſtendit. Qui enim in tanta copia Scriptorum hæc omnia continuo diſcernit, debet profecto conſideraſſe verba ſecundum ſuam vim internam, ſecundum rationem originis ſuæ, ſecundum conſuetudinem, moremque ſæculorum, ſcholarum; imo artium, ſcientiarumque ſingularum; quando diverſiſſima eſt acceptio ejusdem verbi, ſenſum alium atque alium ſumentis non ſolum a loco, et tempore, ſed etiam ipſa perſona, ac fine propoſito.

Ab iſtis imparatus non ſolum abſtineat manum a cenſura, ſed diſcat potius, quam doceat; reputans cum animo ſuo, judicium anceps ac incertum calamitatem importare litteris: et eſſe longe deterius vocem ſecus accipere, ac prorſus non intelligere.

Unde hauriatur, vel potius ſuppleatur quod lectori deeſt in difficultatibus Grammaticis ſolvendis.

Quomodo vero, qui ad unguem non tenet poteſtatem omnem verborum, ſaltem in ipſa lectione ſupplere hanc utcumque poteſt? Reſpondeo absque ambagibus: oportet inſtructiſſimum eſſe veteribus Grammaticis; videlicet

ANSONIO POPMA *de uſu antiquæ locutionis, Libris duobus.*

JANO GUILIELMO, vel *Guilielmio*, *filio, in Antiquario*; ubi verba obſoleta, ac formulæ inſolentes explicantur.

PHILIPPO PAREO *in Lexico Critico*; quod utinam ordinatius fuiſſet conſcriptum. Sed maxime FESTO POMPEJO, et VERRIO FLACCO *de Verborum ſignificatione*, ut editi ſunt *in uſum Delphini.*

Imperator JUSTINIANUS, cum induxiſſet in animum imperii legibus conſulere, neque neſciret, verbis non probe intellectis res eis ſubjectas perpetuo fluctuare, ut nemo judicum per inſcitiam de fortunis et vita hominum decerneret, juſſit ſuis *Diggeſtis* peculiarem *Titulum de Verboum ſignificatione* inſerere. Quo factum eſt, ut nemo diligentius Jureconſultis ſervaret proprietatem verborum: poneretur que in laudibus eorum, ſi deperdita hæc injuria temporum omnino fuiſſet, potuiſſe ex ſolis legibus, legumque peritis reſtitui *. Id ipſum addidit animos egregiis viris ut poſt lucem litteris illatam tales commentarios etiam in modum *Lexicorum* emitterent, ſicut fecerunt operæ ingenti pretio

FRANCISCUS HOFFMANNUS *Commentario de verbis Juris etc.*

JACOBUS CUJACIUS *Commentario ad Titulum de verborum ſignificatione.*

BAR-

* Ex vero dixit CUJACIUS, Jurisconſultos verborum peritiores eſſe, quam Grammaticos. Sed vide CAROLUM DUKERUM *de Latinitate veterum Jureconſultorum.*

BARNABAS BRISSONIUS *de Formulis, et ſolennibus populi Romani verbis Libris octo* *.

JOANNES CALVINUS (Kahl) *in Lexico Juridico.*

JOANNES GOTTLIEB HEINECCIUS *in Dictionario Juridico, in quo Barnabæ Briſſonii Opus de Verborum ſignificatione præſtantiſſimum in meliorem ordinem redactum, et pluribus acceſſionibus locupletatum traditur fol. Halæ* 1743.

Mitto alios his priores, ac poſteriores; nec enim opus eſt omnes percenſere.

Neque omitti debent, qui differentias vocum explicarunt; videlicet

HIERONYMUS CINGULARIUS *Tractatu de vocum proprietatibus, ſive terminorum differentiis.*

HENRICUS BEBELIUS *Commentariis de abuſione Latinæ linguæ.*

SIMON VEREPÆUS *Libro III. Exercitationum, quo explicantur dictionum aliquot differentiæ ex Grammaticorum libris.*

BERNARDUS WIDEMANNUS *de Proprietate et Differentiis Latini ſermonis.*

MICHAËL SCHNEIDERUS *in Differentiis vocum nonnullarum etc.*

Quos non ideo appellavi, quod legendos putem. Nam in argumento hoc obiter verſantur, ac phraſibus hærent potius, quam differentiis; de qui-

* Horum eſt optima editio ſecundum recenſionem Franciſci Caroli Conradi *fol. Halæ et Lipſiæ* 1731. Addi poteſt ejusdem *Lexicon Juris, ſive de verborum . quæ ad jus pertinent ſignificatione Libri novendecim ex editione Joannis Chriſtiani Itteri fol. Francof. ad Moenum* 1683.

quibus nunc ſermo eſt. Major enituit cum Antonii Popmæ *Libris IV. de Differentiis Verborum*, qui conſuli debent ex editione Joannis Chriſtiani Meſſerſchmid *Dresdæ et Lipſiæ* 1769. Curatior eſt enim hæc ac plenior ex auctariis aliorum. Notandum eſt autem, uſum Popmæ apud ſcriptores Eccleſiaſticos, præſertim a ſæculo VI. non eſſe in eo, ut germanam ſignificationem ab his intentam aſſequare. Nam fere nullam differentiarum rationem habuerunt, et verbis uſi ſunt longe aliter, quam veteres linguæ periti; ſi pauculos excipias, lectione ſubactos ſtiloque politiores. Potius ergo Differentiæ his ſerviunt, qui aſſueti auctoribus claſſicis putant, lapſa latinitate ſenſu eodem uſurpari voces, phraſesque. Quod cum a profanis ſit neglectum, quanto minus ab Eccleſiaſticis ſperetur, qui verba rebus accomodabant, novataque religione neceſſe habebant univerſa novare?

Accedunt illi, qui ſcripſerunt de locutionibus ambiguis. In talibus extricandis cum excellant Juriſperiti politiores Gothofredus, Regius, Gentilis, Bynskerhoek etc.; tamen id non faciunt inſtituto, juſtisque libris, verum aliud agendo. Suſcepit ergo hanc provinciam Joannes Fredericus Reizius, qui apud Batavos fama litterarum floruit haud vulgari. Inſcriptio operis ſic habet: *De ambiguis, mediis, et contrariis, ſive de ſignificatione verborum, ac phraſium ambigua Trajecti ad Rhenum* 8. *maj.* 1736. Ubi quidem ordine

ordine litterarum oſtenditur, quæ ſint ambiguitates, et quomodo poſſint caveri.

Quod autem ſpectat barbaras voces, ad manum habendi ſunt

CAROLUS DUFRENIUS CANGIUS, cujus eſt notiſſimum *Gloſſarium ad ſcriptores mediæ, et infimæ Latinitatis Pariſiis* 1733. *ſeqq. ſex voluminibus formæ maximæ.* *

MARTINUS MARTINIUS, qui ſcripſit *Lexicon Philologicum, in quo Latinæ, et a Latinis auctoribus uſurpatæ cum puræ tum barbaræ voces ex originibus explicantur etc. Amſtelodami* 1701. *duobus voluminibus formæ maximæ.* **

Quod autem ſcriptores Eccleſiaſticos Græcos ſpectat, reliquorum induſtriam longiſſime ſuperarunt

JOANNES CASPARUS SUICERUS in *Theſauro Eccleſiaſtico e Patribus Græcis excerpto, Græce et Latine Amſtelodami* 1687. *duob. voluminib. formæ maximæ.*

CAROLUS DUFRENIUS CANGIUS in *Gloſſario ad ſcriptores mediæ, et infimæ Græcitatis Græce, et Latine Lugduni* 1688. *duobus voluminibus formæ maximæ.*

BEN-

---

* Hæc editio, a *Maurinis* curata longe præſtat priori ipſius auctoris: habetque inſignes acceſſiones.

** Quibusdam loco omnium horum eſt HENRICI SPELMANNI *Gloſſarium Archaiologicum continens latino-barbara, peregrina, obſoleta, et novatæ ſignificationis vocabula, Scholiis, et commentariis illuſtrata Londini* 1687. *formæ maximæ*; quod ego propter raritatem nunquam vidi.

Benjaminus Hedericus in *Lexico manuali Græco, recenſito, et auсто a Samuele Patrick, et Guilielmo Young Londini* 1755. *forma quarta.*

Commendatio ejuſmodi Lexicorum.

Probe novi, eſſe quosdam, qui facto in doctrina proceſſu, indignum ducunt ad tales libros identidem recurrere. Horum me plane miſeret; imo non eorum, ſed operæ potius, quam hactenus litteris impenderunt. Etiam doctiſſimi, quorum vel memoriam, vel ſcientiam in his rebus plurima effugiunt, nunquam judicant ſe facere contra dignitatem, ſi Lexica Critica conſulant. Oblito, vel ignaro non eſt turpe petere lucem, et quærere magiſtrum; verum illud dedecus habet, ac teterrimam notam, quod aſſequi te ſolo minime poſſis ne ab alio quidem diſcere velle per ignaviam, faſtidium, tumorem. Celeberrimus vir, Dionysius Gothofredus, cujus tanta ſunt merita in hoc genus literarum: quique Grammaticos veteres in corpus unum redegit, ſuis notis adjectis, ex vero pronuntiat, qui hæc præſidia negligerent, exponere ſe omnium ludibriis. Cujus dictum firmatur plurimorum exemplo, qui hac ſola de cauſa prolapſi, etiam aliis illuſerunt graviter: atque ipſi ſibi multum detraxerunt de exiſtimatione, laboribus aliis parta. Cum enim purgare ſe impenſius vellent, citra fucum vero minime poſſent, cauſantes omnia, et quod res erat, unum prementes, verterunt riſum in cachinnos, ac maculam ex magna maximam fecerunt.

Ratum

Ratum eſt ergo, et poſitum extra dubitationem, rei criticæ præſidium maximum in Grammatica eſſe, ac ceteris paribus peritiſſimos cujusvis linguæ de libro ejusdem ſermonis expeditius longe, certiusque judicare. Nec intercedat hic quisquam, et vociferetur, in verbis eſſe totam Grammaticen; in Critica vero ſana, dignaque homine Theologo de ipſis rebus ac ſententiis agi. Ut enim nil dicam, in omni Theologia ſæpiſſime ſummam in vocibus eſſe: neque rarius has cum illa necti neceſſaria junctione, quam tu mihi rem vel ſententiam niſi ſermone explicabis, ne dicam definies? Non latuit hoc beatum AUGUSTINUM, qui inter Theologos veluti ſol quidam emicat, lumenque maximum fundit. Cum enim in opere *de doctrina Chriſtiana* huc veniſſet, ut more Philoſophorum penetraret intima, quæ pertinent ad docendum, principii loco ponit, inter homines nec verba ſine rebus, nec res ſine verbis valere; quandoquidem ſit ita comparatum natura, ut doctrina quælibet vel rerum ſit, vel verborum; res vero nunquam aliter niſi per verba cognoſcantur. Quod maxime in Theologia habet locum. Hæc enim innumera complectitur, quæ nemo ex ſe ipſis novit, nemo oculis, aliove ſenſu poteſt uſurpare. Ut ergo ſubeant animos diſcentium, et rite percipiantur, ſignis eſt opus. Quibus autem ſignis, præterquam his, quæ verba appellamus? Niſi tu, mirabilis Doctor, ac plane inau-

 ditus,

ditus, Theologiam non voce vis tradere, ſed nutibus.

Multa de abuſu Grammatices, et quæ hinc ſequuntur.

Quæ cum ſint veriſſima, non ideo ſuſcipiam cauſam eorum, qui abeunt in oppoſitum, hærentque ita in verbis, quaſi omne negotium his ſolis abſolveretur. Non eſt id, mihi crede, cognoſcere antiquitatem, verum idioma ejus; quia tractatione perpetua Grammatices implicant ſe tricis aliis, huc minime facientibus, dimittunt propoſitum, ac cortice contenti, parum, ne dicam nihil, veri fructus percipiunt, loquaces, imperioſi, in ſententia contumaces, ac per illam impotentiam animi omnibus graves. Dolendum enimvero, artem præclariſſimam ſic degeneraſſe, ut in minutiis perſequendis terat tempus: conatu magno nil agat: et quando inanibus litigiis contumelias addit furioſe, etiam moribus noceat majorem in modum. Quem abuſum damnarunt ipſi Gentiles. Inter alios SENECA *Epiſtola* 88. quæ eſt una ex præcipuis. Ubi quidem cum varia verſaſſet de ſuperfluis ac inutilibus, quæ ſunt in omni genere litterarum, de Antiquariis ita conqueritur: *Plus ſcire velle, quam ſit ſatis, intemperantiæ genus eſt. Quid quod iſta liberalium artium conſectatio moleſtos, verboſos, intempeſtivos, ſibi placentes facit: et ideo non diſcentes neceſſaria, quia ſupervacua didicerunt. Quatuor millia librorum Dydimus Grammaticus ſcripſit, miſer ſi tam multa ſupervacua legiſſet! In his libris de patria Homeri quæritur: in his de Æneæ matre vera: in his libidinoſior Anacreon,*

creon, an ebrioſior vixerit: in his an Sappho publica fuerit, et alia quæ erant dediſcenda, ſi ſcires. I nunc, et longam eſſe vitam nega! Quæ cum de prima dixiſſet inſania, quæ eſt in rebus, ad alteram verborum tranſit. *Ipſi quoque* (ſapientiam profeſſos notat) *ad ſyllabarum diſtinctionem, et conjunctionem, ac præpoſitionum proprietates deſcenderunt: et invidere Grammaticis, invidere Geometris. Quidquid in illorum artibus ſupervacuum erat, tranſtulere in ſuam. Sic effectum eſt, ut diligentius ſcirent loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia ſubtilitas, et quam infeſta veritati ſit.* Denique oſtendit, quousque veniatur hac prurigine dimicandi de minutiis, et ſingularem quamque opinionem affectandi; ut poſtremo vel in maximis rebus jam nihil habeant explorati. *Protagoras ait, de omni re in utramque partem diſputari poſſe ex æquo: et de hac ipſa, an omnis res in utramque partem diſputabilis ſit. Nauſiphanes ait, ex his, quæ videntur eſſe, nihil magis eſſe, quam non eſſe. Parmenides ait, ex his, quæ videntur, nihil eſſe in univerſum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio dejecit; ait, nihil eſſe. Circa eadem fere Pyrrhonii verſantur et Megarici, et Eretrici, et Academici; qui novam induxerunt ſapientiam nihil ſcire. Hæc omnia in illum ſupervacuum ſtudiorum liberalium gregem conjice. Illi mihi non profuturam ſcientiam tradunt; hi ſpem omnis ſcientiæ eripiunt. Satius eſt ſupervacua ſcire, quam nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum; hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ*

goræ credo, nihil in rerum natura eſt, niſi dubium: ſi Nauſiphani, hoc unum certum eſt, nihil eſſe certi: ſi Parmenidi, nihil eſt præter unum: ſi Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos ſumus? Quid iſta, quæ nos circumſtant, alunt, ſuſtinent? Tota rerum natura umbra eſt, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis iraſcar illis, qui nos nihil ſcire voluerunt; an illis, qui ne hoc quidem nobis relinquerunt nihil ſcire. Sic eſt: ſtudium contendendi, ſuaque omnia venditandi perdidit omnes literas: et uti harum nihil intactum, ita ſalvum nihil reliquit. Quos occuparit, ad exotica fere trahet; primum in ſuo foro, tum in quovis alio, ad quem fuerint delati. Primo enim inutilia amplectentur, vel paradoxa, vel falſa aperte; denique omnia in dubium vocabunt libidine judicandi. Et alius quidem nodum in ſcirpo quærens antiquis libris injiciet manus: alius ſtudia humanitatis corrumpet; alius in ſeverioribus diſciplinis omnia miſcebit. Sic factum ab ineunti ætate artium, et ſcientiarum, donec his ultimis ſæculis tempeſtas tota in religionem incumberet. Temeritas Critica cum temeraſſet Traditionem, progreſſa longius in veterum monumentis cenſendis, ſanctum nihil jam habet. Nec Hiſtoria ſibi conſtat, nec Patres, nec Concilia, nec ſenſus ipſe vel Eccleſiæ vel Scripturæ. Odium barbariei Scholaſticæ peperit minutos Philologos, et Criticos: ex his paulatim alii extiterunt hominum et ſuperum cenſores. Multo plures dederunt ſe

cogni-

cognitioni naturalium rerum, ac jurium; quæ poſt initia et proceſſus ſedatiores in eam intemperantiam erupit, ut abolerent prima principia, ſpretaque omni auctoritate conſtituerent *regnum rationis;* non providæ, firmæ, conſtantis, verum ejus, quæ caret fræno, ac quocumque libuerit, præceps feratur. Ergo (ut ſunt humana) in utroque genere litterarum turbatum eſt, et ab uno extremo ad alterum venimus; medium nusquam reperturi, niſi Deus interceſſerit. Verum de hoc ſupra *Capite primo* quædam dixi, cum eſſet agendum de faſtu, in quem effuſi ſunt, qui arti Criticæ operam dederunt. Porro locus et occaſio in capitibus ceteris ſæpe ferret idipſum monere, ni crebra repetitio haberet moleſtiam, ac denique ſatietatem lectoribus afferret.

In futilitatem Grammaticorum, aliorumque emendatricem Criticam exer-

Faceſſat ergo temeritas cenſoria, quæ modum nusquam tenet, nec intra rectum perſiſtit: cumque in uno genere rupit repagula, continuo in reliquis idipſum ſibi indulget tam vitio conſuetudinis, quam propoſita impunitate delinquendi. Ita revertimur ad licentiam in corrigendo veteres, a qua digreſſi ſumus, ſi ſpectes ſignificationem verborum, quam nunc propoſitam habebamus. Nunc ſatis fuerit adſcribere, qui petulantiam Criticorum, ſua, ut vocant

Pericula,	*Veriſimilia*	*Divinationes,*
Conjectanea,	*Caſtigationes,*	*Fortuita,*
Suſpicationes,	*Parerga,*	*Additiones,*
Promulſides,	*Adverſaria,*	*Racemationes,*

centium paſſim inveh***ntur auctores.

Præcidanea, *Exercitationes*, *Emaculationes*,
Reſtitutiones, *Schediaſmata*, *Miſcellanea*,
Locos obſcuros, et male affectos, *Schemata*,
Palæſtras, *Stateras*, *Appendices*

obtrudentium ambitu magno, et in optimos ſcriptores ævi veteris ſic graſſantium, ut illi, ſi reviviſcant, ſua vix ſint agnituri, mulctandam pro meritis duxerunt. Non autem in hos ſolos inſurgunt, qui vocabula in ſpeciem corrupta, vel ab ipſis parum intellecta loco movent, quædam caſca, et ab EVANDRO petita ſubſtituentes, quo Archæi habeantur; ſed etiam ceteros morbos una petunt, huic generi familiares; uti nove et inuſitate dicta, converſiones audaces, priſcam orthographiam, derivationes, et differentias arbitrarias; quibus omnibus ludum dant ingeniis, non ad ſeria, verum illa ducentem, quæ neſcire quam ſcire melius ſit. Ejusmodi ſunt

ANDREAS GUARNA in *bello Grammatico Nominis et Verbi, regum de obtinendo in oratione principatu*,

JUSTUS LIPSIUS in *Satyra Menippæa*,

JOANNES BARCLAIUS *Parte I. Euphormionis pag.* 95.

GABRIEL NAUDÆUS in *Syntagmate de ſtudio liberali cap.* 19. *.

ALETHOPHILUS SINCERUS in *Schediaſmate de Scarabæis Criticis, et Hypercriticis*.

Auctor

* In THOMÆ CRENII *Methodis*.

Auctor Gallus, ſub larva CHRYSOSTOMI MATHANASII in libro: *le Chef d'Oeuvres d'un inconnu;* qui eſt oppido falſus, ac jucundus.

JOANNES BURCHARDUS MENCKENIUS in *Charletaneria Eruditorum a pag.* 120.

JOANNES GEORGIUS WALCHIUS *Sermone de Scepticiſmo Critico.*

Commentatione de nugis, et bellis Grammaticorum. *

FRIDERICUS PLATTNER in *Lance Satura.*

JOANNES LAURENTIUS MOSHEIM *Oratione de eo quod nimium eſt in ſtudiis linguarum, et Critices.*

CHRISTIANUS ADAMUS KLOTZIUS in *Genio ſæculi.*

Moribus Eruditorum.

Somnio, in quo præter cetera Genius ſæculi cum moribus Eruditorum vapulat.

Sed præcipue in *libello de Minutiarum ſtudio et libidine rixandi Grammaticorum quorumdam.*

GOTTLIEB WILHELMUS RABNER paſſim in Satyris, Germanice ſcriptis.

Auctor operis, itidem Germanici, quod inſcribitur Antiquitäten.

* Tomo I. Miſcellaneorum Lipſienſium num. 5.

CAPUT VIII.

Cognitio legum in Hiſtorica Fide æſtimanda.

Remittitur hæc ad aliud opuſculum.

Poſtquam de partibus Criticæ primis diſſerui, de Fide Hiſtorica, ſane præcipua, nunc dicendum eſt Habet nempe Hiſtoria quasdam proprias leges, diligenter hic recenſendas, niſi in opere über das Weſentlichſte in der Geſchichtskunde, oder von der Glaubwürdigkeit der Geſchichtſchreiber ſowohl ins beſondere, als überhaupt, ſeorſim has expendiſſem. Eo autem hæ recidunt:

1. Nullius hominis eſſe fidem indubitatam.
2. Nec omnes Hiſtoricos ſibi conſentientes efficere certitudinem ſtricte dictam.
3. De plurimis tamen narrationibus ambigere neminem prudentem poſſe.
4. Sæpe teſtimonium unius ſufficere ad fidem.
5. Leges Hiſtoriæ eſſe communes tam temporibus, quam locis; imo veteres non aliter de hac ſtatuiſſe, quam noſtros.
6. Requiri ad fidem, ut neque otioſa in loco prætereantur.
7. Sine teſtimoniis neque facere quemquam poſſe fidem, neque habere.
8. In turba Hiſtoricorum, præſertim hodiernorum, ſi paſſim diſſentiunt, eſſe raros, quibus tuto nos committamus.
9. Ne illos quidem, qui has leges ſanxiſſent, præjudicatam fidem habere in narrando, ac ipſos-

ipſosmet interdum graviſſimis in rebus has violare.

10. In tanta diſcordia, quoties res poſcit, a lectore requiri

ut credat ſcribentibus mala de illo, cui ſtudent: et bona ſcribentibus de illo, cui adverſantur.

Ut eventus geſtæ rei conſideret; ut enim in cauſa indubia venitur ad effecta, ſic iſta cum certa ſunt, ſolere de cauſa pronuntiare.

Ut hominum, de quibus diſceptatur, epiſtolas, ſcriptave alia conſulat, ſi quædam reliquerunt.

De rebus, *quæ fidem excedunt*, videlicet de prodigiis, ſequentia docui.

1. Eſſe prodigia, quæ nefas ſit in dubium vocare.

2. Eſſe alia, quæ absque injuria ſaltem rejicere non poſſis.

3. Eſſe rurſum alia, eaque innumera, non ſolum ſuſpecta, ſed etiam fabuloſa.

4. Fidem prodigii non pendere ab ætate: ac poſſe vel nunc fieri, quæ ſuperent vires naturæ,

5. In iſtis debere nos tanto cautiores, non prorſus incredulos eſſe.

Ibidem agens de *dotibus Hiſtorici*, judicavi, credendum illi,

1. Qui rei geſtæ interfuiſſet, partemque in hac quamdam habuiſſet.

2. Qui

2. Qui afferret idonea teſtimonia.
3. Qui teſtes citaret eorum temporum æquales.
4. A quo ſtarent Edicta principum

Tabularia,	Acta judiciaria,
Inſcriptioees	Picturæ,
Imagines aliæ,	Nummi,

Origines et arcana familiarum.
Itineraria melioris notæ

De *vitiis Hiſtoricorum* ita pronuntiavi; fidem non mereri,

1. Qui eſſet a facto nimis remotus.
2. Qui de illo vix poterat edoceri.
3. Qui ſibi contradixiſſet aliquando, vel mendacii fuiſſet convictus.
4. Qui cauſa *religionis*, *familiæ*, *patriæ*, *nationis* ſtudio partium duceretur.
5. Qui peccaret in ordinem temporum.
6. Qui impingeret in Geographiam.
7. Qui eſſet ſceleratus, nullave religione.
8. Qui adulari, vel placere conſtituiſſet.
9. Qui haberet, quod ſibi metueret vera dicendo.
10. Qui his, de quibus ſcriberet, infenſus eſſet.
11. Qui *juridicis*, quas vocant, *præſumptionibus* uteretur.
12. Qui inquireret in occulta, et de arcanis judicaret.
13 Qui ageret oratorem.
14. Qui ſtilo valde, et elegantiis ſtuderet.

15. De-

15. Denique qui ſe anxium oſtenderet, ne dicam nimis religioſum.

Seorſim quoque oſtendi 1. a condito mundo ad diluvium nil eſſe extra Scripturam:

2. Sed neque in ætate Mythologica:
3. Vetuſtiſſimos ſcriptores intercidiſſe:
4. Judæos et Mahometanos fabulis refertos eſſe:
5. Naturaliſtas, ceterosque incredulos in vetere Hiſtoria turbanda junctis viribus laborare:
6. Græcos primos eſſe, qui Hiſtoriam reſtituerunt:
7. Poſtea Romanos:
8. Ex utrisque tam probos enumeravi, quam fallaces:
9. Suſpectum dici quemlibet, ea narrantem, quæ vix poſſis cum ſacra Hiſtoria conciliare.
10. Veteres nimium his tribuiſſe, quæ ultra fidem, ac modum ſunt.
11. Quæ Phyſicæ, et Hiſtoriæ Naturali adverſantur, fruſtra horum auctoritate defendi
12. Non item inſolita, et mira, quibus ſimile quid in ſacris literis, noſtrorumque inventis grandibus reperitur.

Eo igitur remitto lectores Nam tædium incredibile habet idipſum verbis aliis redhibere Jungantur duo libri: et quando poſterior quoque habet varia priori ſervitura, alter alteri mutuam opem præſtet.

Quam-

Quædam tamen repetuntur. Quamquam ne videar hic nihil de integro ſuſcipere, ſequentia notabo, quæ multi prætereunt in Criticis Diſſertationibus; non quod rem ipſam generatim non tangant, verum huic ætati noſtræ, qua nulla magis Hiſtoriam labefactavit, minime accomodent.

Appellandum ſemper ad teſtes ſive participes rerum, ſive æquales, ſive his proximos. Dictum ſupra fuit, in Hiſtoria (quod *civilem* æque ac *chriſtianam* ſpectat) cum cetera ſint paria, temporum æquales, et qui rebus interfuerunt, facere fidem præcipuam debere. Quod præceptum nunc habet quotidianam utilitatem. Pertinet enim ad verſutias, fraudesque novatorum, Eccleſiæ palam inſultantium, quod producunt teſtes, alias non ſpernendos, verum recentiores, qui ab eo, cui perhibent teſtimonium, ſunt nimis remoti. Hærent tamen ad iſtud lectores; quia attendunt nominis celebritatem: inque hac defixi non cogitant Hiſtoriæ legem. Non id nunc agitur, quam magni, ſed quam idonei ſint teſtes. Laudent hos illi, quantumcunque volunt, non intercedo meritis eorum; id unum moneo, per eorum auctoritatem, quaſi ad ipſos res devolveretur, averti minus perſpicaces ab aliis teſtibus; qui, non dico nunc magis integri, religioſi vel incorrupti; ſed melius facti ſunt ad ſuffragium; utpote vicini, et ſpectatores hujus, de quo teſtantur. Unus iſtorum pluris eſt, quam turba illorum, qui ſua ex aliis habentes, cum plurimum addant ad numerum, ad pondus nihil.

Ita

Ita multi inſignes viri, qui *Chronica* ſcripſerunt optimæ notæ, quamdiu ſiſtunt in rebus, quæ ſua ætate contigerunt, merentur magnam fidem. Sed quando narrationem repetunt a ſæculis prioribus, annisque, quibus nondum ipſi vixerunt, niſi idem æqualis teſtetur, caſſa eſt eorum omnis auctoritas. Rurſum egregii Philoſophi, Jureconſulti, Critici interdum quoddam factum aſſumunt, Eccleſiæ rebus valde moleſtum; in quo purgando fruſtra Theologus laboraret, Criticæ expers, atque ignarus. Verum alius, cui familiares ſunt hujus leges: quique optime novit, hæc dici ſine teſtificatione explorata, ſine addito auctore ejusdem temporis, ridet ſcilicet ambioſam ſponſionem: et quando invidiam res habet, claritatem hominis nihil vereri, id unum addit: „ Suſpicio perſonam, „ teſtimonium non item. Quantum illi tribuam „ in ceteris, oſtendi haud ſemel. Quin et hic „ illi aſſurgam, ut primum videro ſtipatum teſte, „ quem volumus. Fruſtra autem hunc quæras: „ illamque narrationem a multis adhibitam, quo- „ rum intererat, etiam ipſe recepit, non convi- „ ctus, aut perſuaſus; ſed quod pariter videbat, „ ſuis rationibus convenire. “ Verum nolo in hoc hærere diutius; tum, quod ſunt manifeſta; tum quod in illo libro *Parte II. regula prima* tam exempla, quam argumenta neceſſarii præcepti executus ſum.

Eodem pertinet, ut amator antiquitatis ſtudia nationum probe noſcat. Nam hinc maxime pen- *Diſcat ſtudia nationum.*

det

det Scriptorum fides, vel dantium quid gratiæ vel negantium. Nec attinet hoc pluribus docere. Nam eodem libro, et de iſta lege fuſius præceptum eſt. Sufficit hic duo adjicere. *Primum* quidem, eſſe paucos, qui neſciant nutare teſtimonium ejus, qui ſit partium ſtudioſus; ſed tanto plures, qui partium ſtudia ipſa, hominumque præjudicatas opiniones ignorent; id quod magnum habet, ac perfrequens incommodum; ſed tollitur uſu convictuque illorum, qui Hiſtoriæ literariæ impenſius vacant. Hi omnes ſcriptores velut de facie agnoſcunt; neque ſciunt ſolum, cujus gentis ille ſit, ſed etiam quo maxime ſpectarit inter ſcribendum. Nempe, ut exemplo agatur, alieniori fere animo in Sedem Romanam ſunt Galli; Hiſpani et Itali plus juſto tribuere illi ſolent. Ita de Græcis, et Latinis, ita de ceteris, jam magis jam minus affectis erga ſententias, privilegia, mores, conſuetudinem aliorum, ſuis rebus obſtantium, vel ſtudentium quovis modo. Miror autem, tam multos Eccleſiaſticos queri de ſtudiis nationum, ſtudia ſectarum nil penſi habere. Quotidie enim terunt Inſtitutiones Hiſtoricas, quas ſive patroni ſcholæ ſuæ ſcripſerunt, ſive ipſi Proteſtantes Hottingerus, Spanhemius, Schmidius, Basnagius, Moshemius; ut mittam tot Janſenianos. Horum fidem malam, et libidinem carpendi, qua vetera ac nova mordicus arripiunt, toties oſtendimus, ut vix deberent ſupereſſe, apud quos derogatum nil ſit

tam

tam ſubleſtæ auctoritati. *Secundum* eſt, neque minus huc facit, quod clariſſimus MABILLONIUS, et cum eo principes Criticorum, volunt, eſſe generatim Græcis minus tribuendum, quam aliis. Fuit enim hujus gentis commune vitium, ut omnia tollerent in majus, quæ videbant pertinere ad auram popularem, famamve parandam. Itaque Latini ſequioribus ſæculis, ævoque illo, quod *medium* vocamus, cum hoc ſtudium partium non noſſent, parumve attenderent, in cauſæ veſtibulo aberrarunt, ſuasque hiſtorias a mendace Græcia petitas ſuperlatione et fabulis novis auxerunt. Accedit, quod Græci plerumque tam ſua, quam res Sanctorum non, ut in ſcriptis æqualium erant, ſoleant referre, ſed phaleris verborum, ſtiloque Poëtis, et Oratoribus proprio ultra modum exornare. Exempla pronuntiati innumera extant apud ſolos auctores, qui *Acta* BOLLANDI proſequuntur.

Accedit, eſſe gentes, quæ credendi facilitate pronius admittant mira, et exotica; e diverſo quæ exoſam hanc habent: putantque adverſus dignitatem quid committere, ſi aliis præterquam certiſſimis teſtimoniis adjungant fidem; unde his ipſis ſuſpicioſos, pugnaces, duros ſe præbent. Quamquam poſterius non natura invexit, ſed conſuetudo. Qui enim attendit, paſſim deprehendet, nunc maxime incredulos prioribus ſæculis fabuloſa plurima admiſiſſe, ſimplices, apertos, faciles: quos merito moris antiqui appellamus. Tanta eſt converſio animorum temporibus ac rebus converſis.

Caput IX.

Cognitio operum veteribus ſuppoſitorum.

Jam inde ab Apoſtolis nunquam defuerunt falſarii, qui ſive nequitia, ſive ſtupiditate, ſive ſtudio lucri antiquis ſcriptoribus libros ſupponerent. Auctores ſuis ſcriptis metuentes clarum nomen adſciverunt: vel librum ignotum, ut infantem projectitium, ſed pulchellum complexi et adoptantes, ſuum nomen illi indiderunt. Rurſus eodem modo, quo quædam abolita, aut celata invidioſe, ne nocerent; ſic alia, ut nocerent latentius, famamve macularent, certe invidiam removerent etc. tributa ſunt alteri. Sed cauſas aliena ſupponendi percenſent JOANNES CLERICUS *Artis Criticæ Parte III. Sectione* 2. *cap.* 1. et LAURENTIUS MOSHEMIUS *de cauſis ſuppoſitorum librorum inter Chriſtianos ſæculo I. et II.* item *Diſſertatione de piis fraudibus.*

Ad ultimum hoc genus, videlicet obtentum pietatis, præcipue ſpectant, quæ VIGILIUS natione Afer, in Byzacena provincia Tapſenſis Epiſcopus, ſæculo V. in ſe cepit. Cum enim ageret in exilio, ab Arianis oppreſſus, ad vitandam horum invidiam, ſuis ſcriptis, quæ neque ingenioſa ſunt neque diſerta, Athanaſii et Auguſtini nomina præfixit. Quo duo eſt conſecutus, ut odia impotentium hominum verteret alio, et his, quæ docebat, conciliaret auctoritatem. Vide *Franciſcum*

Chifle-

Chifletium, Jeſuitam Gallum, qui eum edidit, et illuſtravit *Divione* 1664.

Ut autem merces putidæ a ſinceris ſecernantur, dabo æquiſſimas leges, quas in uſum privatum ex principibus Criticorum ipſe olim collegi primum, tum etiam auxi acceſſionibus variis. Cuique vero, ut eſſent utiliores, exempla ſubjeci, ac momenta rationum.

Regula I.

Libri, quos veteres pro ſpuriis habebant, nonniſi graviſſima de cauſa poſſunt pro veris admitti.

Cum igitur apud Photium *in Bibliotheca*: apud Gennadium Massiliensem *in Catalogo virorum illuſtrium*: apud Hieronymum *de Scriptoribus Eccleſiaſticis*, in *Præfationibus Commentariorum* ſacrorum: in *Epiſtola ad Magnum, Oratorem Romanum*, et aliis quibusdam: apud Epiphanium *in Panario*: apud Eusebium Cæsariensem *in Hiſtoria Eccleſiaſtica* extat teſtimonium, quo ad cenſum Apocryphorum quid amandatur, plane debet pro adulterino haberi. Nempe iſti viciniores erant horum temporum, et cum eſſent toti in talibus exquirendis, ac judicandis, ægre potuit hanc diligentiam effugere, quis foetus notiſſimo parenti ſuppoſitus eſſet.

Exempla.

Regula freti recentiorum multi varia ſcripta cujusque ætatis ex indicibus germanorum expunxerunt. Nec eſt exceptioni locus; maxime cum

habetur ſuffragium ejus cujus intererat librum pro certo potius, quam falſo dubiove venditare. Vide obvium ex his, qui curatius de Scriptoribus Eccleſtiaſticis egerunt, ROBERTUM BELLARMINUM, JACOBUM SIRMONDUM, FRONTONEM DUCÆUM, DIONYSIUM PETAVIUM, THEOPHILUM RAYNAUDUM, PHILIPPUM LABBEUM, HENRICUM VALESIUM, PETRUM DE MARCA, NATALEM ALEXANDRUM, STEPHANUM BALUZIUM, GUILIELMUM CAVEUM, CASIMIRUM OUDINUM, LUDOVICUM ELIAM DUPINUM, SEBASTIANUM NANUM TILLEMONTIUM, RICHARDUM SIMONEM, *Benedictinos e Congregatione* S. MAURI *complures*, JOANNEM ALBERTUM FABRICIUM, REMIGIUM CEILLIER, GEORGIUM CHRISTOPHORUM HAMBERGER etc. etc.

Debet autem teſtimonium, quod extat apud veterem, non eſſe infirmum, vel obſcurum; ſed apertum, ac exploratum. Ex dubiis, quæ habent novam quæſtionem, comperti certique nihil extundas.

Quam neceſſe ſit hoc animadvertere, præ aliis docet GELASIUS Pontifex. Hic enim *in Concilio Romano ſeptuaginta Epiſcoporum anno* 494. Decretum fertur feciſſe, quo varia ſic damnantur, et reprobantur, ut præbeant ſuſpicionem, illud ipſum ad hanc claſſem pertinere, ac eſſe auctoris multo poſterioris. Habeo autem ejus rei idoneas rationes. Et *primam* quidem, quod ibi citantur libri illo anno nondum perſcripti; ut *Tractatus de re-*

velatio-

velatione capitis S. Joannis Baptiſtæ, qui primum eſt vulgatus poſt ævum *Marcellini Comitis*, ibidem memorati. *Secundam*, laudatur *opus Paſchale* SEDULII, quod a Turcio Rufino Aſterio Conſulari collectum eſt, ſed poſt annum quadringenteſimum nonageſimum quartum. Nam hoc anno Conſulatum iſte geſſit. *Tertiam*, inſunt illi abſurda multa, tam Gelaſio, qui minime fuit indoctus, quam Synodo Romana prorſus indigna. Certe ſcripta, quæ orbis univerſus verebatur, pravis accenſet. In eodem videas *Hiſtoriam Eccleſiaſticam Euſebii* inter bona receptam, et inter mala rejectam *: opera CLEMENTIS ALEXANDRINI, TERTULLIANI, JULII AFRICANI, COMMODIANI, ARNOBII, LACTANTII Apocrypha declarata. Repudiantur quoque CANONES APOSTOLICI, quos paulo poſt Dionyſius Exiguus, et Gelaſius ipſe admiſerunt. Demum auctor monet, ſe Hieronymum in omnibus ſequi, cujus Canoni Bibliorum prorſus repugnat, quemadmodum auctoribus ab illo valde laudatis. Adde, quod ante quadrageſimum annum IX. ſæculi nullus ſcriptor, quacunque occaſione oblata, ejus meminerit. Scio, Decretum hoc a Juſto Fontanino, Joſepho Blanchinio, Joanne Dominico Manſi de integro ex codicibus vetuſtis protractum, collatumque cum priori fuiſſe; ſed

* Cum tamen, quod probe nota! Libro contra Eutychen, et Neſtorium, de duabus in Chriſto naturis, qui compertus eſt Gelaſii foetus, fiat Euſebii mentio ſatis honorifica.

ſi diverſum eſt ab iſto, mecum ſentiunt *; ſi idem, oportet ab eis rationes meas convelli. Quod ſi non præſtiterint (nam illorum editiones habere non potui) non eſt ſane, cur abeam a ſententia; præſertim cum ab ea ſit minus timendum veritati.

Regula II.

Teſtimonium Auctoris ipſius.

Cum quis auctor de ſe ipſo teſtimonium dicit, cui nulla ſubſit cauſa ſuſpicionis, vel mendacii, quæ poſt illum traduntur, nec hilum valent in illo toto argumento ſive ſcriptorum ſive geſtorum.

Ratio eſt evidens; quis enim, cujus ſit ſcriptum, norit melius ipſomet auctore?

Exempla.

Thomaſſinus Parte I. Libro 3. *cap,* 3. ex Auguſtino ipſo conficit, eum ante, quam eſſet ad gradum Epiſcopi evectus, cœnobitam non fuiſſe. Ad quid ergo tot clamores, et teſtimonia poſteriorum, qui hac pro re velut aris ac focis ſuis ultra ducentos annos dimicarunt? An ſolus neſcivit Auguſtinus, quis fuerit: eratve idonea cauſa, cur premeret, vel inficias iret? Sed de factis non agitur id loci. Aliud eſt, quod volo. Hoc enim teſtimonium evertit ſcripta, in quibus pro monacho ſe gerit; etſi ſuſpicionem falſitatis aliam non præberent.

Liber

* Omne diſcrimen in eo eſt, quod debent dicere valde corruptum, quod ego plane ſuppoſitum dixi.

Liber de ſeptem dormientibus apud S. GREGORIUM TURONENSEM eſſe ejus non poteſt; quia in Epilogo *Hiſtoriæ*, ubi omnes ſuas lucubrationes, et quidem biennio ante obitum, recenſet, mentionem hujus aliquam minime reperimus.

Magis extat illud, quod lego apud GENNADIUM MASSILIENSEM *Libro de Dogmatibus Eccleſiaſticis ad Gelaſium Papam, ad calcem operum Auguſtini, Tomo VIII.* *Maurino* de neceſſitate divini auxilii, induſtriam hominis ſemper et ubique præcedentis: *Manet itaque ad quærendam ſalutem arbitrii libertas, ideſt rationalis voluntas; ſed admonente prius Deo, et invitante ad ſalutem, ut vel eligat, vel ſequatur, vel agat occaſione ſalutis, hoc eſt inſpiratione Dei. Ut autem conſequatur quod eligit, vel quod ſequitur, vel quod occaſione agit, Deo eſſe libere confitemur. Initium ergo ſalutis noſtræ Deo miſerante habemus. Ut acquieſcamus ſalutiferæ inſpirationi, noſtræ poteſtatis eſt; ut adipiſcamur, quod acquieſcendo admonitioni cupimus, divini eſt muneris; ut non labamur ab indepto ſalutis munere, ſollicitudinis noſtræ eſt et cæleſtis pariter adjutorii: ut labamur, poteſtatis noſtræ eſt, et ignaviæ.* Quis eorum, qui maxime infenſi ſunt Semipelagiono errori, poſſet evidentius mentem explicare? His verbis, ſi quid video, evertitur ille penitus, imo jugulatur. Tamen identidem recurrunt, qui cum Janſenio Iprenſi Gennadium ex aſſe Semipelagianum clament. Atque hoc illi fatum commune eſt cum S. VINCENTIO LIRINENSI, et pleriſque ejus ætatis Arelatenſis, Viennenſis, Lug-

dunenſis provinciæ Epiſcopis. Quod percipere non poſſem, illos facere inanibus conjecturis; niſi ſcirem, GOTHESCALCUM, atque alios, tot teſtimoniis oppreſſos, contentione ſumma ab eis defendi; nulla habita exiſtimatione virtutis, qua illi ſuperiores in Eccleſia ſemper fuerunt. Ut enim ceteros mittam, *Hadrianus* Papa, ſæculo abinde ſecundo, honorifice de Gennadio loquitur *Epiſtola* 3. *ad Carolum magnum;* imo ut ſcriptorem orthodoxum cum præfatione ſanctitatis allegat pro veneratione, quæ Sanctorum exuviis deberetur. Habent ergo cauſas conſilii ſui, quas facile ſit hos omnes odorari, qui non ſunt naribus obeſis.

Sed quid faciam teſtimoniis tot, ac tantis de ORIGENE; cujus *Commentario in Matthæum* 19. 12. *pag.* 369. *editionis Huetii* diſerta inſunt verba: *Nos, qui Chriſtum Dei verbum ſecundum carnem, et ſecundum litteram olim novimus, nunc autem non amplius noſcentes, eorum interpretationem non probamus, qui cœleſtis regni obtinendi cauſa caſtrationem ſibi intulerunt?* Non video locum effugii, niſi poſtquam ſe exſecuerat, iſtud ſcripſit. Atque ſic factum eſſe, ſunt multa, quæ perſuadent. Sed non eſt meum omnia adſcribere in gratiam exceptionis, quæ huic legi certiſſimæ nullatenus poſſit fraudi eſſe.

Regu-

Regula III.

Si in quadam ſcriptione habentur voces, quæ ſint inferioris ætatis, manifeſtum ſit, auctori, cujus nomen gerit, ſuppoſita eſſe. *Voces inferioris ætatis.*

Nec enim fructus ante florem, nec liberi ante parentes ſunt in rerum natura.

Exempla.

Exemplo ſit *vita S. Joannis diſcipulo* PROCHORO *tributa.* Nam in hac reperias voces Τριάδος, et ὁμοȣσίȣ, quæ certiſſime ſunt ſæculi quarti.

Has ipſas voces habet *Commentarius in Jobum Latinus*, quem olim ferebant ORIGENIS eſſe.

Idem dicas *de Conſtitutionibus Apoſtolicis: de operibus Dionyſio Areopagitæ* tributis: *de Decretalibus Epiſtolis Romanorum Pontificum usque ad Siricium;* nam in omnibus his ſunt vocabula, de quibus primi Chriſtiani nec per ſomnium cogitarunt.

Regula IV.

Cum priore conſerta ita habet: *Ubicunque incidimus in res vel perſonas, quæ ſunt recentiores auctore, licet centies præferant hujus nomen, manifeſto indicio falſitatis convincitur vel totus liber, vel certe pars libri, in qua hæc occurrunt.* *Mentio de rebus, vel perſonis auctore poſterioribus.*

Ratio eſt eadem, quæ in Regula ſuperiore.

Exempla.

In Pſeudo-DIONYSIO allegatur Ignatius Martyr, quem dimidio ſæculo Areopagita præceſſit.

In *Quæſtionibus*, quas volebant S. JUSTINI Martyris, laudantur Irenæus, et Origenes, longe juniores hoc Martyre.

In *libro de Theologia, et Incarnatione*, qui nomen HIPPOLYTI præſert, varia legas, quæ ſunt quarti, quinti, ſeptimi ſæculi.

S. CYPRIANO tribuerunt quædam, ubi loci ſacrarum litterarum ex interpretatione Hieronymi allegantur.

In Commentario TITI BOSTRENSIS lego nomina Gregorii Nazianzeni, Gregorii Nyſſeni, Chryſoſtomi, Iſidori Peluſiotæ, Cyrilli Alexandrini, quos palam eſt omnes Boſtrenſi eſſe poſteriores.

In *libro de Spiritu, et Anima*, qui olim AUGUSTINI ferebatur, occurrit nomen Severini Boëthii, et placita Philoſophiæ Ariſtotelicæ plura explicantur, illi ætati plane incognita. Neceſſe eſt ergo, ſæculis multis prodiiſſe poſt Auguſtinum.

S. REMIGIO RHEMENSI adſcriptus eſt *Commentarius in omnes S. Pauli Epiſtolas*, in quo non ſolum Benedictus, Beda, Gregorius magnus laudantur, ſed etiam fit mentio iterata Sarazenorum.

Mitto *Conſtitutiones Apoſtolicas*, et *Epiſtolas Decretales*, ubi non tot quin plura ſunt de templis, aris, conſecrationibus, exorciſmis, dignitatibus, officiis, veſtibus, ceremoniis, quæ dicat nemo fuiſſe ætatis ejus. *

Porro

* In *Decretalibus* Blondellus oſtendit ſententias ex auctoribus poſterioribus ad verbum exſcriptas a Patre, Pontifice, Concilio

Porro regula habet frequentem uſum in Hæreſibus. Nam hæ ante, quam eſſent natæ, non poterant referri, minus incuſari in libro antiquiore. Aliud eſt, ſi quædam affinia docet: et auctor hæreticis cognitus viam munivit ad aberrandum. Nam apud *Clementem Alexandrinum*, et *Origenem* ſunt multa ſemina poſteriorum errorum.

Regula V.

Stilus nexusque ſermonis, qui abit longius a ratione ſcribendi, qua eſt auctor in opere ſincero uſus, argumentum clarum præbet ſuppoſitionis illi factæ. *Stilus alius.*

Antiquiſſima hac lege non *Photius*, non *Gennadius* tantum, ſed etiam *Hieronymus*, et *Euſebius Cæſarienſis* falſa multa a veris ſecreverunt. Equidem qui ſunt dicendi peritiores, poſſunt alterius dictionem imitari; ſed velut fato quodam accidit impoſtoribus, ut ſe prodant alicubi, ac impingant. Quod omnes dabunt, quotquot judicare de ſtilo noverunt. E millibus vix unum reperias, qui dedita omni opera efficere poſſit, ut in diſpoſitione, nexu, uſu particularum, proprietate familiarium vocum, elocutionis tota forma veſtigium fraudis non relinquat. Quod toties Critici

cilio, cujus præferunt nomen. Etſi enim auctores poſteriores potuiſſent eadem ex Decretalibus ſumere, tamen non ſumpſiſſent, quin (ut in ceteris fecerunt) nominaſſent eum, cujus teſtimenia allegabant. Dein illæ ſententiæ cum his, quæ præcedunt, et ſequuntur, ita conſertæ ſunt apud eum, ex quo hauſit falſarius, ut videas clariſſime, non hic loqui alium, ſed eundem.

tici oſtenderunt, et lectores in auctoribus verſati monente nullo per ſe animadvertunt. Quoties ego loco Patris exſcripto, cum eſſem oblitus ſive nomen addere, ſive librum, primoque aſpectu putarem actum de his reponendis; quamprimum apud me verba expendi, ſtilumque reguſtavi, ſenſi extemplo, neque hujus poſſe eſſe, neque illius; accedere vero ad iſtius dictionem: atque ita negotio nullo ex ſaliva, cujus eſſent, deprehendi.

Exempla.

Epiſtolæ SENECÆ *ad Paulum* nec umbram habent dictionis, Philoſopho Romano uſitatæ. Neque dicas, ſi hæ non habent, germanæ perierunt. Id enim neutiquam conſtat: et Senecam Evangelii notitia nulla imbutum clamant omnia opera, ut Lactantius, qui et perdita ejus legerat, probe agnovit. Idem de Auguſtino dicas. Vide ÆGIDII STRAUCHII *Exercitationem de confictio Senecæ Chriſtianiſmo.* De ipſis Epiſtolis agunt JOANNES ALBERTUS et BERNARDUS ELSINGIUS. *

Sed neque *Libri VI. de Sacramentis* poſſunt AMBROSII eſſe; quia ſtilo ejus plane indigni.

Regulà VI.

Viciſſim ſtilus idem ſtat contra ſuppoſitionem.

Si contra vocantur in dubium, quæ præferunt notas omnes ſtili, habentque eandem rationem explicandi ſui, quæ eſt in auctore, debet viciſſim ſtatui, talem librum injuria ipſi abjudicari.

Pro-

* Ille *in Codice Apocrypho novi Teſtamenti a pag.* 88. *et ibidem Parte III. a pag.* 710; iſte in *Diſſertatione de Pſeudepigraphis S. Pauli Apoſtoli.*

Proſtat hic velut lydius lapis: et ſicut vix eſt homo, qui non vultum, vocem, geſtum, morem, genium proprium habet; ſic nullum dabis, cui non ſint ſingulares rationes ſcribendi, quibus nullo negotio dignoſcatur a rerum harum æſtimatoribus. In eundem modum artifices de artifice certo pronuntiant: pictor pictorem, ſculptor ſculptorem agnoſcit, ac ſæpe in unica linea legit auctoris manum. Verum fuſe de hoc egi in *Præfatione Libri II. de Eloquentia Patrum*; quam qui volvet, de veritate utriusque canonis, ſuperioris et hujus, tam parum dubitabit, ut concedat, nec fratrum ac gemellorum ſimilitudinem obſtare, quo minus notiſſimam faciem quis internoſcat ex aſſuetudine contemplandi.

Unum video poſſe objici, auctorem eundem nonnulla aliter ſcribere. Id quod verum eſt; ſed in loco, ac tempore; videlicet cum vult de induſtria latere, vel argumentum eſt nactus diſſimile prorſus: vel etiam cum dudum mutavit ætatem. Tum enim facilius largiar, ſtili ſimilitudinem non poſſe requiri ab æquo judice. Sed verba SIXTI SENENSIS adſcribo, quæ ſunt bella omnino, et huc maxime faciunt. Ait autem *Libro IV. Bibliothecæ ſanctæ ad finem: Nec ſum neſcius, eſſe qui diverſum ſentiant, aſſerentes, in deprehendendis titulorum impoſturis nullum indicium ſtilo fallacius; quoniam non idem ſemper ſit eidem dicendi modus; ſed pro argumenti ratione vel ætatis mutatione, vel ſtudii profectu, vel affectuum diverſitate: et ſæpe duorum auctorum*

rum charaſter ſit omnino perſimilis. Quod nec ipſe prorſus inficior. Aliter enim in epiſtolis ſuis ſcribit Hieronymus, aliter in decertationibus adverſus Rufinum, et Vigilantium loquitur, et aliter in Commentariis Prophetarum. Alio modo dicebat, cum eſſet admodum juvenis, et adhuc Rhetorum exercitatione calens: atque alio modo ſenex, cum graviora ac ſolidiora ſectaretur; ſed ita tamen ſemper ſcribit ac loquitur, ut ubique eum agnoſcas eſſe Hieronymum. Quemadmodum et familiaris tibi amici faciem nunc iratam, nunc mitem, nunc triſtem, nunc alacrem; ejusdem ſemper eſſe hominis cognoſcas. Fateor etiam inter aliquos (etſi id rariſſimum ſit) tantam contingere poſſe ſtili ſimilitudinem, ut eos non facile ſit diſcernere; tamen induſtrius ſtili artifex ſimilitudinem a ſimilitudine diſtinguet non aliter, quam addamantes magnitudine pares, et ſplendore non diſſimiles internoſcunt gemmarii ſagaces etc.

Exemplum.

S. Auguſtinus, cum diceretur, Epiſtolas CYPRIANI contra Baptiſmum hæreticorum confictas eſſe, *Epiſtola* 48. *ad Vincentium* germanas reſpondit eſſe, *eoquod ſtilus ejus haberet quamdam propriam faciem, qua poſſet agnoſci.*

Regula VII.

Stilus alterius ætatis vel conditionis

Sæpe fit, ut ex ſtilo non poſſit peti argumentum adverſus controverſam ſcriptionem, præcipue cum ejus auctoris nulla habetur, quæ poſſit eum iſta conferri. Tum ergo debet ratio haberi

beri aliorum, qui ſcripſerunt eadem tempeſtate: et ſi phraſes deprehenduntur, a genio ſæculi diverſæ, habetur idonea cauſa auctoris repudiandi.

Nempe eſt quædam conditio perſonarum, et ſæculorum, quæ ſatis conſtanter ſuum ſolenne tenet.

Exempla.

Prima movit *Euſebium Cæſarienſem*, *ut Libro III. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ cap.* 25. non dubitaret aſſerere, APOSTOLORUM eſſe haud poſſe, quæ propter credulitatem eorum temporum his tribuebantur. Deſiderabat enim illam Apoſtolicam rationem, gravitati divinorum hominum propriam; quæ, licet non eadem, tamen ſimilis eſſet in omnibus: et ad ſe tam prope accederet, ut ſcriptis una alteri velut reſponderet. Certe moribus ac dignitati congruunt perfecte: ac alter alterius velut imaginem præfert in ſtudio divini honoris, graviſſima ſimplicitate, ſapientia, ardore caritatis: quæque alia ſunt primorum Nuntiorum ornamenta.

Altera *Garnerio* idonea viſa, ut MARII MERCATORIS ante nemini viſos libellos, quorum ſtilum cum ſcripto priore ejusdem auctoris non licuit illi contendere, ſincera ſtatueret. Quod fecit fere omnibus ſuffragantibus. Nam ſingula hic redolent mores, perſonas, negotia, controverſias, dictionem ætatis, qua ſcripſiſſe ſe is indicat, Auguſtini ſcilicet; nam ob copiam monumento-

mentorum æqualium hæc mox internoſcitur ab uſu peritis.

Regula VIII.

Veſtigia Latinitatis in auctore Græco.

Si in libro, qui præſert Græcum auctorem, veſtigia ſunt Latinitatis, vel quædam latina explicantur, aut vertuntur in uſum, habemus notam falſæ inſcriptionis.

Ratio eſt probata cunctis, in Græcia non peregrinis. Nam Græci ab hoc maxime abhorrent, et a Latinis judicandis ubique abſtinent manum; ſibi ſoli ſufficientes, neque indigi, ut opinantur, ſapientiæ alienæ.

Exempla.

Hæc una regula ex Collectionibus ſive Patrum ſive aliorum exterminavit quam plurimas ſcriptiones. Opus imperfectum *in Matthæum* præfert tot notas auctoris Latini, ut ab his quoque, qui volunt errores varios illi aſſutos, non tantum Chryſoſtomo, cujus olim ferebatur, ſed etiam reliquis Græcis quibuscunque abjudicetur. Vetus Teſtamentum ſecundum *verſionem Italicam* allegat, et paſſim habet locos, quos videas non interpretis, ſed auctoris eſſe. Specimen dant ſequentia. *Homilia* 45. ſimulatorem virtutis ita ſtringit: *Dicito mihi hypocrita! ſi bonum eſt eſſe bonum, ut quid non vis eſſe, quod vis apparere? Si vero malum eſt eſſe malum, ut quid vis eſſe, quod non vis apparere? Nam quod turpe eſt apparere, turpius eſt eſſe; quod autem formo-*

formoſum eſt apparere, formoſius eſt eſſe. Ergo aut *eſto quod appares, aut appare quod es.*

Sic etiam, quoties lego *Diateſſaron*, jam TATIANO, jam AMMONIO tributum, atque ut volunt ab *Ottmaro Luſcinio* e Græco verſum, mihi videor elegantem paraphraſin audire, quæ nihil habeat exteri ſermonis, verum plane in Latio ſit nata.

Neque dici poteſt, etiam in his, quæ AMBROSIUS ex Origene, ac BASILIO tranſtulit, ſaporem Latinum ubique ſervari; ut ſi fontem neſciremus, juraret quisque autographa eſſe. Nam Ambroſius illa non vertit, ſed addens jam, jam demens uſus eſt magna libertate, remque ipſam, non phraſin propoſitam habuit.

Commentarii HESYCHII *Hieroſolymitani* verſionem Hieronymianam *noſtram translationem*, noſtram editionem vocantes eodem indicio ſe prodiderunt. Neque juvat cum *Carolo Sardagna in Indiculo Patrum* verbo *Heſychius* de integro argutari: *Id forte non Heſychius in Græco textu, qui nunc injuria temporum interiit, ſed de ſuo addidit Heſychii interpres, qui libros illos ante ſæculum nonum, utpote ab Amalario, Rabano, Walafrido etc. laudatos, Latinitate donavit; eo nimirum tempore, quo verſio Hieronymiana in Occidente jam diu obtinuerat.* Nam huic meriſſimæ conjecturæ patrocinatur nihil in toto opere. Quid enim Græci? Quid translatum ſonat? Sed neque religioſus interpres id ſumit ſibi,

ut in Scriptura explicanda abeat ab auctore, nullove ſigno iſtuc ſe facere lectoribus declaret.

Quod ſi quædam repugnant, et videntur Græcam originem vindicare in tali lucubratione, veſtigia Latinitatis pariunt ſaltem aliam ſuſpiconem: et qui minimum dederit, non inficiabitur, eſſe interpolatam: atque vel librarium vel editorem cum fraude in negotio verſatum.

Porro ejusmodi dubitationes non haberent locum: lisque brevi confecta eſſet, ſi conſtaret aliunde, auctorem ſive fuiſſe, ſive non fuiſſe bilinguem. Qui enim callet utrumque idioma, facile cenſetur, potuiſſe jam hoc jam illo quid litteris mandare.

Sed ubi id oſtendes in aliquo ſcriptore Orientis? Latinorum Patrum multi Græcum callebant; vix quisquam Græcorum, Syrorum, Ægyptiorum, vel inter profanos, ſermone Latino fuit uſus. Operibus S. Gregorii *magni* adjecerunt quædam græce ſcripta; ſed peſſimo conſilio; cum ipſe fateatur, ſe eſſe hujus linguæ ignarum. Equidem Conſtantinopoli cauſam Eccleſiæ olim procuravit ante ſummum ſacerdotium; verum id per interpretem præſtitit, non ſe ipſum.

Regula IX.

Simulatio ſcriptionis Latinæ apud Scriptores Orientis.

Cum liber mentitur parentem Græcum, nil agunt, qui cauſa vendicandi ejus huc confugiunt, ut dicant eum latine ſcientem, habuiſſe rationes ſuas, cur nollet ſermone patrio uti.

Ratio

Ratio hujus legis jam patet ex priore regula; ſed volo illam nunc magis in luce collocare. Auguratio, quam dicis, impoſtori non tam inducit larvam, quam detrahit. Cum enim ſcriptores Orientis tantopere abirent a conſuetudine Latini ſermonis; contra nativi tam amantes, quam periti eſſent, intra patriam in animum non induxiſſent, ut inſcribendo ſubirent tantum moleſtiæ, nec tamen a popularibus intelligerentur. FAVORINUS, ac alii profani, apud Latinos, ſcripſerunt græce; et quidem eleganter. Sed Romæ ſcilicet, et in aliis magnis urbibus provinciarum; ubi cum Græculis omnia ſcaterent, eruditi ac nobiles Græca non minus, quam vernacula verſabant; haud aliter ac hodie fit cum Gallicis. Sed ideo nemo Græcorum Latine ſcripſit; quemadmodum nemo Gallus Germanice, Polonice, Ungarice ſcribit. Qui fata ſermonis Latini perceperint, hoc probe notarunt. Eſt enim una cauſarum, quæ jam ante incurſiones barbarorum in caſum impulit elegantiam ac majeſtatem linguæ Romanæ.

Equidem nonnulli Græci, ut erant fallaces, factique natura ad ſimulandum, cum ſua intereſſet, eo ſunt progreſſi, ut fingerent, e ſuis quemdam Latina mandaſſe literis; verum fraus brevi detecta eſt, et fidem nusquam invenerunt apud rerum peritos. Specimen palmare habes in *Tractatu de Septuaginta Domini diſcipulis*, qui extat Latine *Tomo III. Bibliothecæ Patrum, et ad calcem editionis Romanæ Salviani anno* 1564. *forma folii*: item

 in

in Chronico Paſchali Pariſiis 1688. *ead. forma.* In hoc miræ ſunt fabulæ, teſtibus prorſus deſtitutæ. Præcipue oſtendas Herodem, qui Chriſto illuſit, confectum pediculis: et filiam, cum laberetur per glaciem, hac rupta, ac iterum coëunte capite mulctatam. Quamquam et alia occurrunt, quæ faciant ad quædam capita Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ explicanda. Quo eſſet merx vendibilior, fingit auctor, omnia a S. DOROTHEO, epiſcopo Tyri, cum eſſet utriusque linguæ peritus, Latine ſcripta, et a ſe Græce reddita. Ut autem abeſſent notæ reliquæ ſuppoſitionis, et liber revera latuerit duobus ſæculis, quis ſanus perſuadeat ſibi, hominem Græcum, ne dicam Syrum, qui floruit anno 303. et imperante Diocletiano fuit graviſſima perpeſſus, ſua monumenta, uſibus populi deſtinata, conſignaſſe externo ſermone? *

Regula X.

Errores in Grammatica, titulis, numeris, citationibus quid probent?

Frequentia ſolæciſmorum haud efficit ſuppoſitionem; minus varietas inſcriptionum, et capitum: imo numeri, ipſique loci Scripturæ perperam poſiti.

Ratio explicata, et perſpicua eſt, quia diverſitas hæc non in auctorem, nec in cetera hujus ſcripta cadit; ſed debet librariis vitio verti, qui ob imperitiam, affinitatem litterarum, omiſſionem,

* Vide in hanc rem *Guilielmum Cave in Scriptorum Eccleſiaſticorum Hiſtoria Litteraria ad annum* 303. ubi ſubleſtum ſchediaſma, a quodam *Procopio* ſub annum 525. procuſum obſervationibus variis expenſum, falſitatis convicit.

nem, ceteramque negligentiam, vel aberrationem peccant ſæpiſſime *. Quid quod ipſa vetuſtate inducuntur plurimi errores: neque novum eſt, ab optimis auctoribus ſolæciſmos admitti? Quod præcipue oſtenderunt LEO ALLATIUS *Diſſertatione de erroribus magnorum virorum in dicendo*: JACOBUS BOILEAU *Colloquio Critico de Sphalmatis virorum in re litteraria illuſtrium*: CHRISTOPHORUS AUGUSTUS HEUMANNUS *Commentationis de arte Critica a* §. *XL.*

Exempla.

Male Chriſtianis rebus conſuleret, qui S. HILARIO PICTAVIENSI ex hoc capite, quod vitia ſermonis in ejus libris plura ſint, abjudicare hos vellet. Sit enim, ex cultioribus eſſe eum, ſuamque dictionem velut librare, illi potuit accidere, quod ipſi experimur. Diſtenti enim labore, et obruti negotiis, cum redimus ad ſcribendum vel memoria labimur, vel quædam effundimus, quæ poſt in ipſa correctione fallunt diligentiam, utique rebus magis, quam verbis intentam. Recte igitur fecit Eraſmus, quod in *Præfatione ad opera* hujus Præſulis dixit: *Tales ſolæciſmi ſolent nonnunquam et eruditiſſimis obrepere; adeo ut et in Ciceronis libris unum, atque alterum deprehendas; ne quis conti-*

* Aliter dicendum, cum dictio tota ſquallet, denſisque ſtribiliginibus impedita velut revolvitur. Tum enim redimus ad Regulam, quæ præcipit de judice ſtilo. Certe *Liber Pontificalis*, ſeu *de Romanis Pontificibus*, non ſolum ideo negatur DAMASI eſſe, quod tacetur ab Hieronymo, ſed etiam vel maxime, quod ratio ſcribendi meram barbariem ſonat, qua abfuit Damaſus.

continuo mendum eſſe ſuſpicetur, et raſuram paret. Quod ſi non licet caſtigare, quanto minus ſuppoſititium ſtatuere, quod his labeculis aſperſum ſit?

S. Augustinus de induſtria quædam perperam dixit *in Sermonibus*, et plane peccavit in leges Grammaticæ. Fecit autem, ut a plebe, quæ ſolæciſmo aſſueverat, facilius perciperetur; nam profeſſus eſt, malle ſe reprehendi a Grammaticis, quam a rudibus non intelligi. Quam in rem multa, et ab aliis Patribus, in opere *de Eloquentia* horum dixi; cum oſtenderem, quam illi ſe genio, captuique imperitorum accomodarint,

S. Paulinus fuit ex optimis Poëtarum ſacrorum; cujus carmina a profanis etiam laudantur. Quod ſi ob violatam ſubin proſodiam auderes dicere, eſſe alterius, non illi haberes honorem, verum injuriam gravem inferres. Quoties enim fatetur, ſe vel in proſa depaſcere luxuriam ſtili, et ſimplicitatem chriſtianam omnibus munditiis præferre? Tanto pronius fuit, ut ſyllabarum modos negligeret in verſibus, pietati ſoli deſtinatis. Ut ergo dixi, Eraſmum recte feciſſe, cum ſolæciſmos Hilarii excuſavit, ſic queri nunc de illo debeo, quod aculeis, ipſi oræ adſcriptis, Paulinum vexat, qui hæc ſibi adverſum metricas leges elabi ſiviſſet. Nempe non ſolum refert ſcire, quo ſtilo, ſed etiam qua mente quis aliquid ſcribat.

Verum de ſolæciſmis redibit ſermo, cum dicam de caſtigando corruptos locos. Magis enim

eo

eo pertinet. Id comittere haud poſſum, quin illos accuſem, qui nimia reverentia Patrum, cum in quodam quid oſtenditur adverſum humanis ſcientiis, prævolant ſtatim ad hoc perfugium, librum illi falſo tribui; quia vir tantus peccatum tale non erat admiſſurus in ſcribendo. Quod toties Scholaſtici fecerunt, non ſine riſu eorum, qui hinc ſumpſerunt occaſionem illudendi omnibus Scholis. Cum enim non poſſent negare, originem vocis male derivatam; cum viderent peccari in Chronologiam, vel Geographiam: nullam Phyſices habitam rationem: in Hiſtoria quid perperam ſumptum; tradi opinionem præjudicatam: negligi Dialecticen: more Rhetorum firmioribus dimiſſis infirma tradi; ſtulto conſilio volebant ab aliis venire; ratione quidem nulla data, quam procul habebant; verum præciſe, quod putarent, in viros, quos Deus magiſtros dediſſet, ignorantiam non cadere. Quaſi vero hac ætate floruiſſent omnes litteræ, neque Critice cum multis aliis jacuiſſet! Quid quod Philoſophi aberrarunt ſæpius in iisdem rebus; et magiſtri Scholarum ipſi haud paulo graviora peccarunt?

Verum de hoc ſatis; addo de Scriptura male citata, quod HIERONYMUS *Commentario in Caput VII. Iſaiæ* monet, etiam Apoſtolos, et Evangeliſtas non verba, ſed ſenſum ſecutos in allegando. Horum imitatione Patres ſignificationi hærent. Atque vel huic interdum ſatis incommodæ. Idque pertinet ad eorum errata graviora, de quibus

 alibi

alibi dicebam. Certe Sixtus Senenſis *Libro quinto, et ſexto Bibliothecæ ſanctæ* oſtendit, multos locos a priſcis doctoribus perperam intellectos.

Regula XI.

Fabulæ, et res ſupra fidem, vel modum.

Quod ſi Fabulæ, et reliqua inſunt, quæ ab ingenio, et gravitate ſcriptoris abhorrent, vel dubium reddunt librum, vel ſuppoſititium arguunt.

Nempe aliud eſt ceſpitare, cum lubricum eſt iter, vel lux dubia; aliud digredi a via, et agere, quod a ſana ratione ſit prorſus alienum.

Exempla.

Ideo præter Dorotheum, quem dixi, damnantur ab omnibus

Liber de Vita Prophetarum S Epiphanio *tributus* *:

Proto-Evangelium Jacobi:

Pſeudo-Evangelium Nicomedi:

Libellus de Nativitate B. Mariæ apud Hieronymum:

Opuſculum de Tranſitu B. Mariæ, quod dixerunt Melitonis Sardenſis:

Abdiæ *Babylonii Libri decem de hiſtoria certaminis Apoſtolici*:

Libri duo Lini *Papæ de Paſſione Petri et Pauli*:

Acta S. Theclæ *Virginis*, quæ extant hodieque:

Libri decem Recognitionum S. Clementis Romani:

Hiſto-

* Petavius, qui illum edidit, ſexcentas hic deprehendit mendaciorum nugas, et Thalmudica commenta.

Hiſtoria paſſionis imaginis Chriſti in Beryto poſt opera ATHANASII:

Fragmenta, quæ S. HILARII PICTAVIENSIS nomen gerunt:

Sermones ad Fratres in Eremo, inter opera AUGUSTINI *.

Vita S. MACARII ROMANI *in Vitis Patrum Rosweidi a pag.* 224.

Oratio S. JOANNIS DAMASCENI *de iis, qui in fide dormierunt* **:

Ut mittam hujus generis ſexcenta alia, præſertim in ſæculis conſequentibus. Sunt autem hic portentoſæ fabulæ, quæ prodant ſummam inopiam judicii: nec niſi per credulitatem anilem poſſint in cujusquam animum irrepere. Quo magis miror, chriſtianum hominem eo veniſſe, ut ſibi perſuaderet, tot nugis a mente Evangelii plane alienis juvari hoc poſſe, Deoque, cui tanta eſt cura veritatis, obſequium præſtari. Niſi ſcirem talia non ſcribi, niſi ab his, qui noſtra ſacra intime noſſent, vi magna impellerer in opinionem, ab hoſtibus chriſtiani nominis ad invidiam conflandam

* Quidam non poſſunt bilem tenere, cum legunt eos: et *Cardinalis* BELLARMINUS vehementer ſuccenſuit nebuloni, qui tantum audaciæ ſibi ſumpſit, ut Patri graviſſimo tam indigna affingeret ingenti numero. Auguſtinus, cum eſſet Hipponis Epiſcopus, nondum monachus, petierit Aethiopiam, et ibi monoculos, ſemicanes, aliaque monſtra magis mira ſuis oculis uſurparit etc. !

** Miror, qui abſurda, et falſa legunt, ibi contenta, potuiſſe in mentem admittere, ut ideo Damaſcenum caruiſſe judicio ſcribant, quod in aliis acerrimum oſtendit. *Damaſcenus hæc ſcripſit, ergo non habuit judicandi facultatem.* Ego contra: *Damaſcenus habuit judicandi facultatem, ergo hæc non ſcripſit.*

flandam ficta nequiter, ac hominum ludibrio expoſita omnia fuiſſe. Quamquam et proditorum, ac hæreticorum opera potuerunt hunc in finem procudi; quo gratificarentur ſuperſtitioni, et ſimplicitati illuderent. Nec enim fabuloſa tantum, et abſurda recitant, ſed etiam contraria ſacræ hiſtoriæ; ut poſſint videri ad elevandam fidem Evangelicæ narrationis comparata. Certe tam gentiles, quam apoſtatæ *acta Pilati* ſincera, quorum meminit JUSTINUS *Martyr*, TERTULLIANUS, EUSEBIUS vel corruperunt impudenter, vel ad horum imitationem, ac formam alia ſunt commenti. Et quidem de ducibus hæreſum id refert EPIPHANIUS, qui quædam exemplaria uſurpaverat ſuis oculis *. De Ethnicis conſtat ex EUSEBII *Libro IX. cap.* 5. **. Nam homines illi profani, cum imperium teneret Diocletianus, in odium nominis noſtri circumtulerunt acta Pilato tributa; quæ tandem Maximinus Auguſtus protulit in lucem; juſſitque ubivis locorum tam in agris, quam urbibus proponi palam; quo ipſi magiſtri primarum litterarum hæc ſumerent pro dictatis, et puerum memoriæ infigerent. Hi nempe, quando maxime patent fraudibus, aſſueſcebant a teneris pro commento habere Evangelium, ac in compitis clamabant: en quales ſcurras protulit noviſſima ſectarum!

Regu-

---

* *Hæreſi I. num. I.*
** Cum quibus confer, quæ habet *Libro I, cap.* 5.

Regula XII.

Plane ſpurium eſt ſcriptum, quod his contraria docet, quæ in opere indubitato tradit verus auctor. *Doctrina Auctoris menti contraria.*

Non enim habet ſpeciem veri, quod vir prudens, gravis, doctus jam probet quid, jam damnet; quia mutando ſententiam incurreret notam levitatis, tanto turpiorem, quod caderet in eum ſecurum ſui, nec cogitantem: idque in publica luce. Hoc argumento Rufinus utitur, ut conficiat ORIGENIS ſcripta ab hæreticis vitiata eſſe *. Nam virum talem, inquit, quem neque hoſtes inſanum dicant, toties, et iisdem in ſcriptis ſibi contraria non fuiſſe docturum. Non me latet, homines eſſe nos, qui humani nihil vel a ſe, vel ab aliis debent alienum putare. Non enim conſtamus nobis. Diſcedimus ab his, quæ ſenſimus, nobiſcum ipſi pugnamus: non ſolum non cohærentia interdum dicentes, verum maxime diſparata. Nempe et aliter afficimur, et priorum non recordamur. Neque raro evenit, ut ſcriptor a ſe ipſo abiret; quia in litteris proceſſu facto oculatior evaſit. Ubi non eſt dedecori tradere meliora, atque hæc evertere, quæ olim imprudens conſtruxeris. Nam *falſam ſententiam nunquam tenere, prima laus eſt; ſecunda mutare*; ut habet Auguſtinus **. Atque ſic ipſe fecit, proficiendo ſcribens,

* *In Apologia Origenis pagina mihi* 194.
** *Libro III. contra Creſconium cap.* 3.

bens, et ſcribendo proficiens. Cum enim in libris prioribus quædam diverſa ab his eſſent, quæ docuit ſenior, retractavit illa, vel refinxit de induſtria. Quod vides in *Libris Retractationum*, quæ erunt perenne monumentum tam candoris, quam prudentiæ apud doctorem, qui aliunde præter veritatem propoſitum non habuit in tanta gloria litterarum. Sed nempe hoc ipſo, quod quis repudiat priorem mentem, idque ſcripto facit, jam nihil relinquit dubii, ſe eſſe auctorem utriusque ſcripti, in quo oppoſita leguntur. Atque in eum modum lex firma conſiſtit, quam tulimus; et quæ illi evertendæ ſunt allata, non poſſunt homines alios, quam leves concernere, aut malos: qui ſibi indulgent, vel volunt alios pervertere, quando novæ ſententiæ indicio nullo dato penſi nil habent eodem ore jam frigida proflare jam calida; modo ſeorſim imaginem veritatis præferant, faciantque ad fallendum incautos.

Si alios quis profert vel polygraphi ſunt, librorum multorum parentes, qui licet memoria valent, tamen hanc onerant genere vario litterarum: vel ardore diſputationis abrepti, qui per ſpem victoriæ, ſtudiumve elabendi aſſumunt obvia, parumque expenſa: vel denique qui nolint opuſculi auctores haberi, quod ſcribunt. Nam hoc facit doloſe aſpergere pugnantia cum libris prioribus; quo alter majore fiducia tribuatur diverſo auctori.

Sed

Sed ut ſint hæc veriſſima, ac e medio ſumantur, in hos non cadunt, de quibus ſermo fuit, ſtudioſos ſapientiæ, deditos virtuti, qui ſciunt veritati pretium ponere: neque habent domeſticas rationes fingendi. Ratum ſit ergo, contrarias opiniones, aut doctrinas ſuppoſitionem arguere; quod nunc exemplis declaratum eo.

Exempla.

S. JUSTINUS *Martyr in Dialogo cum Tryphone,* quem nemo neſcit illius eſſe, colloquentem Jacobo Angelum ſtatuit Deum ipſum fuiſſe; contra *in Quæſtionibus ad Orthodoxos, quæſtione* 142. diſerte ait, non aliter, quam ob perſonam, vicesque geſtas, poſſe Deum vocari, qui Patriarchæ apparuiſſet.

ORIGENES *Libro IV. Periarchon cap.* I. docet, Chriſtum anno unico, menſibus paucis docuiſſe; at illo *Commentario in Jobum*, aliunde dubio, *Tomo II. pagina mihi* 28. affirmat, annis tribus, cum dimidio id eſſe factum.

Epiſtola AMBROSIO adſcripta, *de Inventione Corporum Gervaſii et Protaſii* rem aliter narrat, quam ejus *Sermo* ſincerus *de hoc argumento.* Ergo habet alium auctorem.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS, cui tribuunt *Homilias in Leviticum*, habet multa de animabus ante exiſtentibus: negatque ſupplicia impiorum fine carere: quæque ſunt alia ejus generis Origeniana. Tamen poſt Hieronymum non eſt alius

ſcripto-

ſcriptorum veterum, qui dogmata Origenis impugnarit acrius, quam hic antiſtes. Nequeunt ergo ejus eſſe dictæ Homiliæ; ſed ſunt ex Origene, aut etiam aliis collectæ. Ruſinus, ut multa illius, latinas fecit diu ante, quam ſcribere Cyrillus poſſet; imo ex *ſeptima* deſumi poteſt, in Eccleſia Cæſareæ ab ipſo Origene dictas. In eodem opere meminit aliorum ſuorum ſcriptorum.

Compertum eſt, quam fuerit alienus S. Gelasius ab hæreſi Pelagiana; nam et ſcripſit contra illam; nihilo ſecius ejus nomine ferebantur *Libri XIV. Expoſitionum in Epiſtolas Paulinas*, quæ hodie extant, ac certo ſunt Pelagii, etſi purgati a ſordibus ejus manu Caſſiodori; quod contendit clariſſimus *Garnerius Appendice ad Diſſertationem VI. Parte I. Operum Marii Mercatoris pag.* 367. Ait autem Caſſiodorus *, *ſubtiliſſimas quidem et breviſſimas, ſed erroris tamen Pelagiani venenis infectas, in cunctorum manibus ita celebres habitas fuiſſe, ut eas a S. Gelaſio Papa urbis Romæ doctiſſimi viri ſtudio dicerent fuiſſe conſcriptas; quod ſolent facere, qui res vitioſas cupiunt glorioſi nominis auctoritate defendere.*

S. Theodoro Cantuariensi adſcribitur *Liber Pœnitentialis*; cujus *capite* 11. *apud Petitum;* 116 *apud Dacherium* dicitur: *Cujus uxor fornicata, liceat eam dimittere, et alteram accipere; mulieri non licet fornicantem alium accipere.* Quod aperte repugnat *Canoni X. Concilio Herefordienſis*, cui *anno* 673. præſedit:

* *Capite VIII. de Inſtitutione divinarum litterarum.*

ſedit: *Nulli liceat niſi legitimum habere connubium: nullus incæſtum faciat: nullus conjugem propriam, niſi ut ſanctum Evangelium docet, fornicationis cauſa relinquat. Quodſi quispiam propriam expulerit conjugem, legitimo ſibi matrimonio conjunctam, ſi Chriſtianus eſſe recte voluerit, nulli alteri copuletur, ſed ita permaneat, vel propriæ reconcilietur conjugi.*

Regula XIII.

Si in quibusdam manuſcriptis codicibus ſunt libri, capita, epiſtolæ pauciores, quam in aliis, non ſequitur, inde cetera per fraudem adjecta. Contra ſi operi ad calcem quid ſubjicitur, vel ejus initio ponitur, cum hoc minus connexum, ſuſpectumve; ſtandum teſtimonio vetuſtorum librorum, in quibus omittuntur. *Plures, vel pauciores libri, Epiſtolæ capita etc.*

Ratio prioris eſt, quia poterant multa accidere, quæ has partes a toto abſtraherent: et fors, dum reliqua exſcribuntur, hæc nondum vulgata erant.

Exemplum.

In hanc legem peccat Caveus *Prolegomenis ad ſuam Hiſtoriam litterariam ſcriptorum Eccleſiaſticorum.* Nam queritur ibi graviter de numero tractatuum, ſermonum, epiſtolarum Gregorii Magni; qui eſſet major in Vaticana editione, quam in prioribus; certe in omnibus codicibus Angliæ *centum, et quadraginta* harum litterarum deſiderari. Ut enim peccarint Romani (quis enim tum non peccavit in edendo?) ut inquam peccarint, quod

titulos Codicum, unde nova prolata ſunt, non adſcripſerunt: vix ullam editionem ſcio, cui nihil acceſſerit ex codicibus aliis. Quam multa ATHANASIO, NAZIANZENO, CHRYSOSTOMO, AUGUSTINO, LEONI, THEODORETO, DAMASCENO, quam multa aliis vel memoria parentum, vel in oculis noſtris addita, quæ nemo non ſinceris annumerat?

Ratio partis alterius eſt; quia facile quid aſſuitur ob cognationem argumenti, vel ad operis complementum. Maxime vero procemia, quæ libri notitiam præbent, vel ſubeunt vicem argumenti.

Exempla.

Libro TERTULLIANI *de Præſcriptionibus adverſum hæreticos* ſubjectus *index Hæreſum* deeſt in variis codicibus: neque in perfectiſſimo, ac vetuſtiſſimo *Agobardi* reperitur. Inde factum rectiſſime, ut hunc illi abjudicarent.

Librum Teſtimoniorum adverſus Judæos quidam negant GREGORII NYSSENI eſſe; quod ad finem occurrant quædam S. Chryſoſtomi. Nempe ſolum latine emiſſus *ex Sifanii interpetatione*, appendicem habebat, quem *in codice Vaticano* non extare Zacagnius oſtendit.

Collectio Canonum S. ANSELMO LUCENSI ablata; quod laudet *Decreta Urbani II.* poſterioris. Sed *in Codice Vaticano* hoc non habetur. Unde patet, id operis Anſelmo vindicatum *a Codice Barberino ſæculi tertii et decimi*, fuiſſe a quodam alio continuatum.

Regu-

Regula XIV.

Si quis veterum ex ſcripto alterius allegat locum, qui hodie fruſtra quæritur, cave putes, hac de cauſa ſuppoſititium illum eſſe.

Abſentia loci ab alio vetere citati.

Nam 1. ille potuit errore, vel ignorantia nominare alium auctorem.

2. Fors liber ille, ut nunc habetur, non eſt integer.

Exempla.

Quod in SOZOMENO videmus; cujus *Hiſtoriam*, ſi quis vocaret in ſuſpicionem, quod apud *Gregorium magnum Libro VI. Regiſtri Epiſtola* 31. auctor culpetur ob Theodorum Mopsveſtenum celebratum; cum tamen hæc laus nuſpiam inſit, næ ille vehementer aberraret. Ait Gregorius: ab Apoſtolica Sede hunc *non recipi*; *quoniam multa mentiretur, et Theodorum Mopsveſtiæ nimium laudaret, atque usque ad diem obitus ſui magnum doctorem Eccleſiæ fuiſſe perhiberet.* Ex quo nonnulli colligunt, non quidem confictum Sozomenum, ſed Gregorium memoria lapſum, ut THEODORETO Theodorum ſubſtitueret. Verum hi alienum errorem cantantes, haud paulo graviorem ipſi incurrerunt. Præterquam enim, quod librorum Theodoreti fuit magna auctoritas in Eccleſia, Sozomeni Hiſtoria lacunam ingentem habet: et ferme viginti annos deſideramus, qui vitio hominum, vel temporum injuriis plane exciderunt. Ergo dicendum fuit, Gregorio magno, qui poſt

Sozomenum duobus ſæculis vixit, ad manum fuiſſe pleniorem librum, in quo periodus tot annorum etiam tum extabat.

Non minus eſt obvium, quod ſequitur, atque ideo diligenter ab editore notatum: S. Auguſtinus *Libro IV. contra duas Epiſtolas Pelagii cap.* 11. allegat locum ex AMBROSIO *de Noë et Arca*, qui ibi non reperitur. Itaque mancum habemus illud opuſculum, auctoris notas certiſſimas gerens.

Regula XV.

Contra talis loci præſentia.

Vides e contrario, cum liber ſuſpicione laborat, habet tamen locum a vetere allegatum, qui mox apparet non immiſſus, ſed cohærens cum ceteris, ſincerum debere exiſtimari.

Exemplum

Illuſtre præbent *Commentarii in Epiſtolas S. Pauli*, qui hactenus Ambroſio ſubjecti fuerunt. Auctor ferebatur HILARIUS DIACONUS, cui tribui poſſe plures negarunt; quia *in Caput* 3. *Epiſtolæ I. ad Timotheum* de Damaſo Pontifice, ut rectore totius Eccleſiæ loqueretur homo ſchiſmaticus: et *in Caput* 1. *Epiſtolæ II. ad Corinthios* iterationem ſacri fontis damnaret; cum tamen Hilarius magnopere contendiſſet, ut Ariani de integro tingerentur. Verum ex improviſo lis illa loco Auguſtini dirempta eſt; apud quem *Libro IV. contra duas Epiſtolas Pelagianorum cap.* 4. legitur: *Sic ſanctus Hilarius intelligit, quod ſcriptum eſt:* In quo omnes peccave-

caverunt. *Ait enim*: in quo, id eſt, in Adam omnes peccaverunt etc. Cum ergo inſpecto libro verbis totidem *ad Caput* 5. *Epiſtolæ ad Romanos* hoc legatur: neque ſit alius Hilarius, qui vixerit cum Damaſo, præter Pictavienſem, a quo longiſſime hic abit *; effectum eſt ſane, Hilarii Diaconi eſſe: quodque habet majus momentum, eundem remiſiſſe nuntium Schiſmati, ac hæreſi. Hoc enim ni feciſſet, nunquam ab Auguſtino nomen ſancti relaturus erat. **.

Regula XVI.

Etſi in quodam vetere laudante alium ipſe locus non extet; modo tituli, ac argumenta legantur: hæcque cum his conveniant, quæ hodie leguntur, talem librum rejicere nequaquam oportet: quidquid alii cornicentur, et conjecturis attentent. **Congruens titulus apud æqualem.**

Quid enim tunc deeſt ad judicii ſecuritatem?

Exemplum.

Quidam Proteſtantes in *Homiliis* S. Maximi Taurinensis reperiunt, quibus offendantur. Itaque ſubleſtas habent, aut profus omittunt in Indicibus Eccleſiaſticorum Scriptorum. His reponam ingenti fiducia, eſſe auctoris hujus certiſſimum fœtum; quia *Gennadius Maſſilienſis*, qui vixit ea-

 dem

---

* Puta ſtilo, ſententia, uſu verſionis ſacrorum librorum.

** Notandum tamen, *Commentarium in* 10. *priora capita Epiſtolæ ad Hebræos* ex Chryſoſtomo, et Hieronymo contextum eſſe, ceterisque aſſutum.

dem ætate, non ſolum laudat Homilias Maximi, ſed etiam pene omnes recenſet in *Catalogo illuſtrium virorum.* Atque hujus ſententiæ multi ſunt, qui ſectam eandem cum ſuperioribus profitentur.

Regula XVII.

Silentium veterum.

Silentium omnium æqualium, imo ſequentium pone, qui libri, quem poterant in ſuos uſus vertere, non faciunt mentionem, diſertius omni ſermone teſtatur, ſuppoſititium illum, atque confictum eſſe.

Nam adſunt omnes rationes, cur ejus meminiſſe; nulla, cur eum præterire deberent.

Exempla.

Hac de cauſa Euſebius Cæſarienſis varia rejecit, quæ ferebantur Clementis, ac Apoſtolorum eſſe.

Ex operibus Dionysii Areopagitæ, ſi haberent eum auctorem, poterant multa decidi adverſum hæreſes priorum ſæculorum; tamen nunquam laudati ſunt ſive a Gennadio, ſive Hieronymo, ſive Euſebio, curioſiſſimis harum rerum. Sed nec alius antiquorum, tanti doctoris meminit; donec *anno* 533 *in Collatione Catholicorum cum Severianis, Conſtantinopoli habita*, produceretur ab hæreticis; quibus illico Hypatius, Epheſinus Epiſcopus, ſuſpicionem falſi regeſſit.

Ejusdem ſunt furfuris *Epiſtola* Mariæ *ad Meſſanenſes.*

Acta

Acta Synodi SINUESSANÆ 306. *circiter Epiſcoporum in cauſa Marcellini Papæ.*

Acta Synodi ROMANÆ 280. *Epiſcoporum a Sylveſtro habita anno* 324.

Acta multorum MARTYRUM; nominatim S. CATHARINÆ VIRGINIS.

Epiſtolæ DECRETALES *veterum Pontificum usque ad Siricium*, primum medio Sæculo IX. procuſæ.

Acta Baptiſmi, et Donationis CONSTANTINI *magni.*

Origo Fratrum CARMELITARUM apud ædiculam Mariæ viventi exſtructam.

Fabula de BELISARIO, oculis orbato, ac mendicante, quam primus narravit Joannes Tzetzetes, annis ſexcentis poſterior.

Fabula altera, multo plauſibilior, *de* JOANNA PAPISSA, quam ante Martinum Polonum, ultra quatuor ſecula juniorem, nemo norat.

Ejusque generis non tot quin plura, quæ piget hic cumulare. Solos addo *Libros VI. de Sacramentis*, qui hodieque a nonnullis AMBROSII feruntur; quantumvis Sæculo octavo, ac nono primum hujus nomine laudentur.

Regula XVIII.

Secus eſt, ſi æquales ſcriptores ejusmodi librum in cumulo multorum aliorum librorum, ſive in catalogis, quos vocant, illuſtrium virorum omiſiſſent. *Nominatim in Scriptorum catalogis.*

Nam typis nondum repertis facile fuit, ut ſive memoria, ſive ipſum exemplar libri diligentiam effugeret.

Exempla.

Nomen, et *opuſcula duo* ATHENAGORAE, quæ debebat argumentum, et ætas reducere in memoriam, nec Hieronymus refert, nec Euſebius; ſunt tamen extra dubium, atque ab omnibus Criticis admittuntur; quia jam Sæculo III. eorum Methodius meminit.

Idipſum dicas de MARIO MERCATORE, quem ſilet Gennadius Maſſilienſis, imo omnes.

Regula XIX.

In indicibus confectis ab Auctore, vel familiari.

Quod ſi ipſi auctores, eorumve familiares, ſcriptorum Indicem texuerunt, et de quodam non commemorant, actum eſt de ejus germanitate.

Exemplum

Dedi ſupra poſt Regulam II. ex S. GREGORIO TURONENSI, qui duobus ante obitum annis recenſens libros ſuos, mentionem nullam facit illius *de ſeptem Dormientibus.*

Regula XX.

In indicibus rerum numeroſis.

Etſi index ab ipſo auctore, hujusve familiari venit, cum librorum eſt magnus numerus, qui ibi omittitur, non ideo debet ad ſpurios allegari.

Potuit enim accidere, ut tamen in copia unus alterve memoriam fugeret; quod ſæpe fit, cum vel

noſtra

noſtra vel aliorum recitamus, compertiſſima quidem, ſed tamen numeroſa.

Exempla.

S. AUGUSTINUS *in Libris Retractationum* ſilet de quibusdam ſuorum librorum; quos certo notaſſet, ſi horum recordatio animum ſubiſſet. Tantum eſt agmen eorum; ut ſit difficile ſingulorum reminiſci. Quis vero perſuadeat ſibi, omnium exempla ad manus fuiſſe, cum conficeret eorum recenſionem?

S. POSSIDIUS volebat dare curatiſſimum *indicem Auguſtini operum*: et videtur, ut diſcipulus et amicus auctoris, præ omnibus ad id factus fuiſſe. Tamen ob hanc ipſam multitudinem, varietatem, confuſionem, præteriit quædam; ut adeo ex ejus recenſione vix extundas, librum omiſſum debere rejici. Contra facit apertam fidem, eſſe omnes ſinceros, quotquot enumerat.

Regula XXI.

Si liber inuſitatus, quemque minime expectares, tribuitur auctori, cujus eo tranſcripta ſunt quædam ex alio ipſius ſincero libro, dubitare non licet; non opinione ductum, lapſumve errore, qui ei alterum ſuppoſuit, ſed uſum capitali fraude poſteros ludificare voluiſſe.

Liber inexpectatus et ipſius quidem ſcriptoris ſermone refertus, verum mutuato ex hujus alio opuſculo.

Nemo enim ſua tranſcribit, quæ in omnium manibus verſantur, præſertim in ejusmodi argumento; cum cetera, quibus adjiciuntur, invidiam habent, et ſententiam diverſam a mente priori.

 Quod

Quod ſi quis faceret, admoneret certe, ſe alibi hæc tractaſſe: ac ideo iisdem verbis repetere hic ſtatuiſſe.

Exemplum.

Beato PETRO DAMIANI, qui Sedis Apoſtolicæ ſtudioſiſſimus fuit, ejusque jura vindicavit quamplurimis locis, Proteſtantes tribuunt *Libellum de correctione Papæ et Epiſcopi*: eumque velut germanum fœtum hujus antiſtitis ediderunt *Argentorati anno* 1562. Eundem *Melchior Goldaſtus*, impoſturæ multiplicis reus, *Tomo II. Monarchiæ* inſeruit, non ſolum in prima, verum etiam ſecunda editione. Fraus autem in eo eſt, quod quædam ex *duodecima Epiſtola Libri I.* reſecta torquerent in malam partem. Quod notarunt plures, etiam ex Proteſtantibus. Quos inter ſolum memorabo *Joannem Albertum Fabricium in Bibliotheca mediæ, et infimæ Latinitatis Vol. II. pag.* 22.

Regula XXII.

Opus auctoris rudis, ac expertis litterarum, tamen doctum.

Si ullum adeſt ex tot indiciis, quæ arguunt ſuppoſitionem, habetur tamen, ſcriptorem fuiſſe indoctum, bonisque artibus deſtitutum, illi male tribuitur ſcriptum pro ætate elegans, vel doctrina refertum.

Neque dicas, potuiſſe ex ejus voluntate ab alio conſcribi. Si enim ab alio fuit conſcriptum, hujus eſt utique, non illius.

Exemplum.

Habemus quasdam *Regulas*, ac etiam *Epiſtolas* Sanctorum, qui coetus religioſos inſtituerunt.

Cum

Cum autem fuerint expertes litterarum, jure quis dicat, quod opera aliorum ſint uſi ad has ſcribendas. In lubrico verſor, et provoco invidiam; quare conſulto nominibus abſtinebo, id unum profeſſus, me illi non poſſe tribuere ſcriptionem, quem ſcio nec legere illam potuiſſe. Porro recurrere ad prodigia, quorum nulla neceſſitas, nulla ratio, neminem decet, præſertim Criticum. Quis enim ignorat, ad talia ſcribenda vel a peritis ſubin librarios adhiberi? Quanto magis ab eo, qui ſcripturæ nullum uſum habebat? Fateor, hac de cauſa mihi ſuſpectas fuiſſe *Epiſtolas* ipſius Antonii *Abbatis*. Sic enim mecum reputabam: ejus doctrina non humana, verum divina fuit; quia rudis ſcribendi, cum annos viginti egiſſet in ſeceſſu, ut, non dico chartam, ſed nec hominem videret; nolebat alio libro uti, quam rerum aſpectabili natura. In hac legebat divinas dotes, litteris tam grandibus ſcriptas, ut ſolatio codicum, ſine quibus ſolitarii vivere haud poſſunt, facillime careret. Videbatur ergo mihi, cuidam alteri mandaſſe provinciam ſcribendi ſive *ad Monachos*, ſive *ad Imperatorem Conſtantinum.* Sed cum expenderem, quod de his litteris ait *Hieronymus*, Apoſtolici ſenſus, ſermonisque plenas, linguaque Ægyptia exaratas, mutavi mentem; plane perſuaſus, eum, qui ſuos aliosque ſit publice allocutus non ſemel, in promptu habuiſſe, quæ ad verbum dictaret vernaculo ſermone.

Aliter de ceteris ſentio. Nempe cæcis æſtimatoribus non erat ſatis vel imperio, vel fama virtutum florere eos; ni adderent eruditionem, librosque ſub nomine glorioſo circumferrent ad augendam celebritatem, cauſæque ſuæ præſidium quærendum. Et quid optatius potuit accidere, ſive olim librariis, ſive nunc bibliopolis, quam ut merce tam proba inducerent hiantem emptorem? Sed non æque felix, fauſtumque hoc fuit reipublicæ litterariæ; imo et ſacræ; quia permiſtio ſcriptorum non ſolum impoſuit, fucumque fecit hominibus; ſed etiam lites graviſſimas ſuſcitavit, dando patrocinium privatis opinionibus; ne dicam tanto latius palmares errores hæreſesque proferendo.

Regula XXIII.

Liber indoctus auctoris docti.

Contra liber indoctus arguit alium ſcriptorem, quam cujus doctrina in comperto eſt. * *Quis enim credat, qui fudit alia præclara, illeviſſe quædam chartis indigna lectu?*

Exem-

---

* De libro *indocto* dixi, non indiſerto, non inornato, vel impolito. Præterquam enim quod ad ſtilum id pertinet, de quo ſupra præcepi, potuit vir valde litteratus, et, ſi velis, etiam eloquens, in quodam opere verborum rationem nullam habere, ſed ſpectare hoc unum, ut a plebecula plenius perciperetur. Ita tam Augustinum feciſſe, quam alios, non ſemel oſtendi, obiter *hoc ipſo capite Regula X*, cum eſſet ſermo de ſolæciſmis, vitiisque in dicendo apud claros ſcriptores. Sed etiam non raro accidit, ut quædam veniant in lucem, quæ auctor ſcripſit quidem, ſed ſuos in uſus, nequaquam paſſurus exire in publicum, niſi recognita, curisque ſecundis in morem reliquorum retractata.

Exempla.

Multa non ſolum infantia, ſed putida quoque, et boni ſenſus inania, quæ nec in diſcipulo ferres patienter, tributa ſunt ſummis hominibus. Inde tot *Appendices operum*, quæ niſi obtento ſpecioſo nomine nemo noſtrum ſuſtuliſſet. Sæpe de rei indignitate queritur Eraſmus, qui fuit inter primos editores ſcriptorum veterum. Dicebat autem, debere pertinaciæ imperitorum plurimum dari in edendo: et ſibi magno conſtare alienam ſtultitiam. *Ad calcem operum* TERTULLIANI, ORIGENIS, ATHANASII, HIERONYMI, AUGUSTINI, DAMASCENI, BERNARDI occurrunt, quorum nullam paginam ſine ſtomacho percurras. Vide verbi cauſa *Altercationem Athanaſii contra Arium in Concilio Nicæno;* ſat ſcio, dices, hanc vitia, quæ ſunt ſeorſim in ſingulis diſputationibus, ſimul complecti *. Maxime vero Auguſtini hoc fatum fuit. Ut enim taceam de Libris, *Sermonibus* ſunt fæces ſubjectæ, quæ poſſent apud ignaros exiſtimationem ejus valde deterere. Quod vel ſoli *Sermones ad Fratres in Eremo*, de quibus dixi, ſatis, ſuperque teſtantur. Nam in his vix quidquam oſtendas, quod non ſit ex æquo infans, frontisque perfrictæ, ut debeat communi ſenſu carere, qui putet eſſe tanti doctoris. Legat in eo, qui poteſt, Auguſtinum

* Eſt *Vigilii Tapſenſis*, qui auctam poſt, neque multo meliorem iterum emiſit, inſcripſitque *Dialogos ſive Altercationes tres ab Athanaſio contra Arium, Sabellium, et Photinum coram Probo judice habitæ.*

ſtinum jam congreſſum cum Ario, jam Tribunis Romæ præfectum: Hieronymum Cardinalem S. Laurentii: cadaver Cæſaris, quod eſt quatuor ante ſæculis palam crematum, tum maxime fluere tabo, et vermibus ſcatere: quæque alia ſunt hujus generis, in quibus omnes rationes et Hiſtoriæ, et temporum, et naturæ ex æquo turbantur.

Liber de illibata Virginitate ſanctæ ac glorioſæ Genitricis Dei Mariæ contra Infideles (loquor de illo, quem hodie oſtendunt, et Sancti ILDEPHONSI ferunt) quid eſt aliud, quam torrens inanium ſynonimorum, ab eruditione et conſilio magni antiſtitis tam alienus, ut mirer vehementer, pro penſo Eccleſiaſticarum precum ad feſtum diem *Expectati partus virginei* petitas hinc Lectiones; cum tot ſuppeterent aliæ ex Patribus Græcis, ac Latinis, ſane graves, ac luculentæ.

Repete hic etiam, quæ *Regula I. hujus capitis de Decreto* GELASII docebam. Nam doctrina, et ſapientia tam ipſius, quam Synodi frequentis indignum videtur.

Regula XXIV.

Liber longe infra veterum commendationem.

Si quis liber ſit valde apud veteres laudatus, nunc autem in eo eſt nihil, quod poſſit conceptam exiſtimationem tueri, ſub titulo eodem alienus obtruditur. Intelligo autem nomine veterum non quoscunque, verum illos, qui poterant idonei judices eſſe, ac ejus de pretio tam libere, quam vere pronuntiare.

Ratio

Ratio eſt eadem, quæ Regulæ ſuperioris; cum hæ laudes æque ſcriptioni repugnent.

Exempla.

Cum tantæ ſint laudes, quibus Libanius, Nazianzenus, Nyſſenus, Amphilochius, Ephræm, Ambroſius, Gaudentius Brixienſis, Philoſtorgius, Sozomenus, Photius Basilii *magni Homilias et Panegyricos* tollunt: hæcque eorum commendatio exacte reſpondeat recentiorum judiciis: atque omnibus chartis, quæ eſſe ejus certo conſtat, magnopere firmatur; nil dubitem *Homiliam* verbi cauſa *in Lacizis dictam*, *Homiliam in Pœnitentiam*, *Homiliam adverſus eos, qui calumniantur, quod tres Deos colamus*, *Homiliam de libero arbitrio*, *Homiliam in illud:* Ne dederis ſomnum oculis tuis, *Homiliam 2. et 3. de Jejunio*: denique duas, quarum una *in humanam Chriſti generationem*; altera *de Spiritu ſancto eſt*, cuicunque magis tribuere. Nec enim ſunt pares ceteris; imo multum ab his diſtant ſive rem, ſive verba ſpectes: certe cum fama, et præconiis quæ dixi, minime conſentiunt.

Ob idipſum, quamquam non ſolum, quibusdam ſpurii, plerisque dubii ſunt *duo libri poſteriores* ejusdem *in Eunomium*. Nec injuria id fieri omnes dabunt, qui hos cum tribus prioribus contenderint.

S. Antonio Patavino tribuunt *Sermones* tam ſucci expertes, nullo excepto, ut ſi ille non aliter dixit, operæ pretium haud fuerit, ut cauſa audien-

audiendi ejus fierent concurſus ingentes tota Italia, novusque orator in ore omnium verſaretur. Sed non ſcripſit, repones, quemadmodum dixerat; ſunt enim nervi carne ſoluti, ſummave capita dicendorum. Sed præterquam quod mihi ægre perſuadeo, dimiſſis optimis, eum ſolum jejuniora mandaſſe chartis, hac ipſa de cauſa quod aliter dixit ad populum, non ſunt ſermones ejus. Nam de hoc nunc quærebatur.

Clauſula harum Regularum.

Atque hæ ſunt præcipuæ leges ad opera ſuppoſititia a ſinceris diſtinguenda. Quibus addo, uſu ipſo ac lectione veterum curate editorum longe plura ab his diſci, quos inſtituimus. Cum ſæculo ſuperiori vergente Garnerius MERCATOREM educeret e tenebris, cognitum ſtatim, quædam opera, diu tributa Patribus, habere auctores, quorum duos nequidem per ſuſpicionem quis attigiſſet; videlicet *Sermonem* CHRYSOSTOMI *in verba Evangelica*: Si filius Dei es, mitte te deorſum, a Neſtorio hæretico venire: *Expoſitionem Paulinarum*, jam Gelaſio, jam Hieronymo adſcriptam, eſſe PELAGII: denique libros, verius *Sermones adverſum varias hæreſum propoſitiones*, qui S. Athanaſii habebantur, proſcriptos ab EUTHERIO Neſtoriano.

Quid quod *Concilium* ANTIOCHENUM, per cauſam Encæniorum celebratum a Julio I. vindicatum eſt: et cum olim velut ARIANUM traductum eſſet, a Schelſtratio ſic deſcriptum, ut debeat

ibeat legitimis accenſeri? * Regulæ quidem omnia complectuntur; ſed iſtarum adminiculo non poſſunt ſingula expendi; ne inſtitutio accreſcat nimis, oneretque magis, quam levet tyrones.

Porro ex operoſa tractatione Suppoſititiorum nemo debet in hanc cogitationem venire, quidquid ſpectat ad hunc cenſum, abjici, proque nihilo putari debere. Qui eſſet graviſſimus error, nobisque auferret monumenta non auro contra cariora. Nam in tanta turba jam inutilium, jam levium ſcriptorum quædam extant germanis haud inferiora. *Quædam ſuppoſititia lectu digniſſima, quæ minime decet præterire.*

S. CYPRIANO tributi *Libri de Spectaculis*, *de Pudicitia*, *de Singularitate Clericorum*, præterquam quod ſunt valde vetuſti, ejus ſinceris parum concedunt.

Libri de Vocatione omnium Gentium, *Epiſtola ad Demetriadem*, *de lapſu virginis conſecratæ*; quia ſunt perperam Ambroſio adſcripti, inde nihil amittunt.

Inter Opuſcula HIERONYMO ſuppoſita repeRiuntur quædam prima ſerie, ** minime ſpernenda; in quibus nec nitorem quis deſideret, nec morum doctrinam.

Apud AUGUSTINUM, cui raro quid boni ſuppoſitum fuit, tollendæ ſunt *Tomo III. Quæſtiones veteris et novi Teſtamenti*, quæ cenſentur a plerisque

---

* *Commentario ad Sacrum Antiochenum Concilium.* Oſtendit autem, primum a dimiſſo Concilio germano coactum Arianum, a quo damnatus, pulſusque ſit Athanaſius.

** Sive horum, quorum auctores ignorantur.

que Hilarii Diaconi eſſe. *Tomo IV.* Opuſculum *de Fide ad Petrum*, quod pertinet ad S. Fulgentium. *Tomo IX.* in Appendice varia ſunt, quæ ad hiſtoriam Donatiſtarum illuſtrandam apprime faciant. *Tomo X.* iterum quædam proborum auctorum ſunt.

Prospero tributum *Carmen de Providentia* habet magnam commendationem.

Apud Anselmum ſunt quædam Appendices probæ notæ; quædam exigui pretii.

Bernardo adſcripſerunt quisquilias plurimas; pauca laudanda, ut *Declamationes*, *et duo opuſcula Guilielmi Abbatis S. Theodorici.*

Apud Græcos *Epiſtola ad Diognetum inter opera* S. Justini præclara eſt: habetque multorum judicio auctorem longe antiquiorem hoc martyre.

Athanasio multa ſunt indigna, quæ ejus ferebantur. Sunt tamen, in quibus jam nervi, jam acumen, jam nitor ſit, ut editores Maurini monuerunt.

Basilio *magno* adjectus *liber de Virginitate*, et quidam *Sermones*; quæ laudem ſingula merentur. *Sermo* autem *in Barlaamum*, prorſus inſignis, videtur Chryſoſtomi.

Nazianzeno *Tractatus de fide Nicæna*, *et Metaphraſis in Eccleſiaſten etc* fuerunt addita; atque hæc ſunt bonorum auctorum.

Nysseno plura, egregia prorſus, affinxerunt.

Asterio *Homilias ſeptem in Pſalmos*, lectu plane dignas.

Chry-

CHRYSOSTOMO ſubjecta ſunt plurima bona; mala pauca.

NILI quædam permutata, ſed utrinque proba cum probis.

DAMASCENO vix quidquam dignius aſſuerunt.

Sed jam *V. Capite* plura laudavimus ex dubiis, et ſuppoſititiis. Nunc cetera proſequimur, de quibus Critico judicandum eſt, poſtquam coepit monumenta veterum verſare diligentius.

CAPUT X.

Cognitio operum verorum quidem, ſed corruptorum.

Dixi ſupra *initio prioris capitis*, jam inde ab Apoſtolis defuiſſe nunquam falſarios, qui claris hominibus libros ſupponerent; nunc contendo, repertos ſemper, qui ſive iisdem, ſive aliis de cauſis injicerent his manus violentas, eosque jam augerent, jam truncarent, jam interpolarent pro libitu. Atque adverſum temeritatem iſtam non debeo minus præmunire homines, qui accedunt ad propoſitam antiquorum lectionem. Sit igitur ad fraudem diſcernendam

Regula I.

Si quis locus ſcriptoris ab æquali exceptus, in illo non amplius exſtat, manifeſtum indicium eſt, cum cetera ſunt inviolata, conſequenti tempore quavis de cauſa omiſſum hunc eſſe. Quamquam et de aliis omiſſis graviſſima tunc oritur ſuſpicio. *Abſentia loci a vetere citati.*

N Ratio

Ratio eſt, quia tempore illo, quo vixit auctor, non potuit ex libro, qui erat in omnium manibus, palam quid allegari, quod in eo non eſſet contentum.

Exempla

Duo ſelegi, eaque illuſtria. Primum exhibet S. HIERONYMUS *in Commentario ad Caput I. Eccleſiaſtis*, ubi hæc de Terentii quadam ſententia habet, cum mente ſcriptoris ſacri valde conjuncta: *Comicus ait*: Nihil eſt dictum, quod non ſit dictum prius. *Unde et præceptor meus Donatus, cum ipſum verſiculum exponeret*: Pereant, inquit, qui ante nos noſtra dixerunt! Ex iſtis Hieronymi verbis concludunt multi Eruditorum, *Commentarium Donati in Terentium* non quidem ſpurium, verum, ut nunc eſt, plane mutilum eſſe. Cujus rei habentur et aliæ rationes; mihi hæc pro omnibus eſt. Cur enim locus palmaris, a ſcriptoris diſcipulo laudatus, nusquam compareat?

Specimen alterum e CASSIODORO petam. Compertum eſt, *Commentarios in Paulinas Epiſtolas*, de quibus ſupra *Capite VII. Regula* 12. dixi, eſſe easdem, quas olim PELAGIUS *Hæreticus* ſcripſit: et Auguſtinus *Libro III. de Peccatorum meritis, et remiſſione capitibus pluribus*: item *Libro de geſtis contra Pelagium cap.* 16. commemorat. Nihilominus quæ hic inde exſcripſit, non omnia videmus extare. Quod movit clariſſ. virum, JACOBUM USSERIUM, ut judicaret, ex Pelagio, Hieronymo, Primaſio collectos. Sed contrarium a Gerardo Joan-

Joanne Voſſio *Hiſtoriæ Pelagianæ Libro I. cap.* 4. et illuſtrius a Joanne Garnerio *in Appendice ad Diſſertationem de ſcriptis pro hæreſi Pelagiana cap.* 2. oſtenſum eſt. Nempe Caſſiodorus *cap.* 8. *Inſtitutionis divinarum Litterarum* aperte profitetur, ſe ex *Commentariis in Epiſtolam ad Romanos* ſuſtuliſſe plura, quæ hæretica eſſent: cetera relinquere diſcipulis purganda, quo opus cetera inſigne citra periculum legi poſſit. Sapienter ſane; quia eſt inter præcipua, quæ habemus in Novum Teſtamentum, ſi Richardo Simoni fides conſtat.

Eſt ergo ingentis uſus ad ſcripta veterum judicanda, quod extant eorum loci nonnullis in aliis æqualium ſcriptis. Quod ſi quidam notaſſent, venturi huc non erant, ut ex ingenio reſtituerent opuſculum perditum, quin prius in antiquitate veſtigaſſent reſidua fragmenta, hisque ſua aptaſſent ad fucum faciendum. Certe fallacia poſt hanc cautionem detegi ægerrime potuiſſet. *

* Curſim hæc moneo, decimo ſexto ſæculo *Conſolationem* TULLII perditam lucem vidiſſe. Quam cum multi ſinceram ducerent, darentque ingentes plauſus, paulatim eſt deprehenſum, librum totum Caroli Sigonii eſſe, qui imitatione Tulliana litteratis illudere, auramque popularem voluerit aucupari. Quod ſi fraus aliunde non patuiſſet, hoc uno convictus tenebatur Sigonius, quod quædam inſignia *fragmenta* Conſolationis *apud Lactantium* leguntur. Hæc autem quia is neſcivit (ſecus aptiſſime inſerturus) præcluſit ſibi locum evadendi: ſuisque laqueis irretitus ipſe, captusque eſt. Ego qui nunquam affero profana exempla, adhibeo iſtud extra ordinem, quia ceteris exſtantius eſt: et Conſolatio Ciceronis per ipſum uſum Lactantii quodammodo chriſtiani juris eſt facta. Tam dextre enim iſte alter Tullius confeſſionem Philoſophi adhibet ad noſtri dogmatis confirmationem, ut humanam ſapientiam ſuismet verbis convincat, et accuſet erroris adverſum ſe ipſum commiſſi. Qui ſane non habet aliam, quam turpem, ac ridiculam excuſationem.

Regula II.

Alia lectio tulis loci, ejusve abſentia in manuſcriptis.

Si vero locus, imo plures, leguntur aliter apud veterem, quam apud nos, corruptos exiſtima. Idipſum habe, cnm locus ſuſpectus habetur in editis tantum, non in ſcriptis.

Ratio eſt eadem, quam ſupra dedi: incurritque in omnium oculos, qui lucem vident.

Exemplum

Memorabile in IGNATII Martyris editione habemus. Fuerunt *Epiſtolarum* ejus quinque apographa, atque ea prorſus diverſa. *Primum* germanum, ab Iſaaco Voſſio curatum, *ex Codice Mediceo*, qui habuit illarum ſeptem. Hoc præcipui ex Patribus ſunt uſi in Ignatio allegando. *Secundum* Latinum interpretis vetuſti, quod Uſſerius dedit in lucem. *Tertium, quartum* et *quintum* interpolatum varie, auctumque. Cum ergo pro fide editionis Voſſianæ ſtent loci ab Athanaſio, Theodoreto, Gelaſio Cyziceno prolati, manifeſte evincitur, poſteriores ab his vitiatas, qui volebant tantum virum ſuis rationibus aptare. Operæ pretium eſt in editione Uſſerii, vel Cotelerii conferre ſpuria cum incorruptis. Mirabitur lector ſive fallaciam, ſive temeritatem, qua Patri Apoſtolico non ſolum affinxerunt epiſtolas, de quibus nec cogitavit, ſed etiam ejus veris litteris inſeruerunt lacinias complures, manuque tam profana, quam aliena periodos integras adjecerunt.

In

In editionibus MARIANI SCOTI *ad annum* 854. memoratur diligenter de muliere Joanna, quæ Sedem Romanam occupaſſet. Re toties in contentionem adducta; cum odio Pontificis id plurimi crederent, quidam ſtudio veritatis, vel notitia Critices venerunt in cogitationem, vetuſta exemplaria excutiendi. Ne unicum quidem repertum, in quo fabulæ veſtigium appareret. Quo ſolo concidit fides totius narrationis: quando quisque vidit, in poſterioribus nonnullis interpolatam eſſe narrationem. Sed maxime hoc patuit, cum in eodem codice, ad cujus normam editiones omnes exactæ erant, videlicet *Francofordenſi*, non extaret locus niſi ad marginem: et quidem charactere tam diverſo, ut eſſet extra dubium, non a librario, qui ſcripſit, verum alio quocunque venire, qui rem ex ingenio commentus erat, vel transſcripſerat ex codice vitium paſſo. Idipſum accidit *Chronico* SIGEBERTI GEMBLACENSIS in argumento eodem de hac fœmina. Nam in autographo *Codicis Gemblacenſis*, qui cum Auberti Miræi *editione Antwerpienſi* 1608. collatus eſt, non ſolum deſunt *aſſumenta Galfridi Monumetenſis*, quæ legebantur ante in omnibus editis, verum etiam hæc celebris Tragœdia *. Quod præter Miræum Joannes Molanus, Theologus Lovanienſis, vir integerrimus, ac impenſe doctus, teſtimonio oculorum ſuorum confirmat. Accedunt ex Proteſtanti-

* Imo et commentum *Privilegii, ab Hadriano I. Pontifice Carolo magno conceſſi.*

bus ipſis complures, qui volunt, facetias dictas non ſolum abeſſe a manuſcripto, Gemblaci ſervato, ſed præterea ab aliis, quæ a rerum cognitoribus optima, maximeque vetuſta haberentur.

Regula III.

Differentia codicum. *Si in omni retro vetuſtate non occurrit tranſcriptus locus: et codices plures in illo variant, vehementer hic debet ſuſpectus eſſe. Idem eſt, cum aliqui penitus omittunt. Quare ad fidem codicum res devolvitur, quibus collatis tam ex ætate quam peritia ſcribendi judicandum eſt, cui plus deceat deferre,*

Duo ſunt autem, quæ codicem manuſcriptum præcipue commendent; vetuſtas, quam dixi tam librarii, quam fides et peritia Critici emendantis. Codex quo antiquior, tanto propius ad ætatem auctoris, uſumque linguæ accedit. Nam aqua, canalibus multis derivata, lutulentior fluit. Porro peritia, ac ipſa fides Critici ex eruditione, cura, judicio, candore apparet.

Quamquam, ut loqar ingenue, etiam talis codex incurrit ſuſpicionem, ſi quando a ceteris valde recedat, poſſitque dari ratio depravationis, ingenio linguæ, vel ſtilo ſcriptoris conſentiens.

Exempla

Affero, quæ maxime rem illuſtrant.

Quidam loci Josephi in codicibus aliis extant, in aliis minime. Quid ergo? Prorſus vel

Judæi

Judæi hos omiſerunt in odium Evangelii, vel Chriſtiani in gratiam hujus immiſerunt. Re a multis expenſa, tum ultro, citroque diſputatis variis, cum provocaretur ad codices, et inde extundi nil poſſet, Huetius aſſenſu magno putabat, ſtandum auctoritate Origenis, Euſebii et Hieronymi, qui hos locos laudant aperte. Ceteri, cum dicerent, Judæos pro ſtatu rerum ſuarum non potuiſſe exemplaria multa corrumpere, atque græcorum librorum tam incurioſos, quam rudes, fuiſſe, malebant, hos locos ante Origenem aſſutos Joſepho. Alterutrum eligendum eſt! Mihi, quo probe ſciam, religionem haud egere dubiis præſidiis, perinde fuerit, cuicunque parti illa fraus tribuatur. Nam utrumque deteſtor ex æquo; intentus Evangelii commodis, quoties poſſum, non tamen cum diſpendio ejus, quæ debet antiquiſſima eſſe, veritatis. Hujus habeo maximam rationem: hæc locum potiorem apud me ubivis obtinet. Cedat omnis amicitia; cui cum plurimum largiar, iſti negare nil poſſum. Eodem ex capite, quod a Patribus Sybillini libri citantur, apud me pro horum fide nil efficitur. Cum enim certiſſime conſtet, a Criſtianis veteribus eſſe alia ſuppoſita, et mutata, id non derogat ſcriptorum auctoritati, ſi fraudis indicia non adverterunt, vel quadam ſpe utilitatis propoſita diſſimularunt. Unde nec evertitur *Regula*, quam *Capite VII.* primam ſtatui. Quia non tantum petitur ad fidem ſcripto negandam, quantum datur ad faciendam. Boni

N 4 debet

debet intregra eſſe cauſa; vitioſi ſuſpicio ex quovis incommodo eſt.

Regula IV.

Imitatio recentioris.

Si in aliquo libro deprehenditur imitatio recentioris, interpolatus eſt ſane, aut non hujus, cujus nomen gerit.

Sic *Epiſtola* S. CLEMENTIS *Romani ad Corinthios*, quam Patricius Junius *ex Bibliotheca regis Britanniæ anno* 1633. *græce, a latine Oxonii emiſit*, judicio Criticorum habetur opus indubitatum. Atqui in hac videmus veſtigia clara imitationis quorundam locorum CLEMENTIS *Alexandrini*, longe junioris. Nam cum prior deceſſerit *anno Chriſti centeſimo*, iſte anno *ducenteſimo vigeſimo ſecundo* clauſit ſupremum diem. Librarius nempe, cum codicem priorem brevem videret, e re ſua eſſe duxit, ſi illum quomodocunque extendiſſet. Ergo ex cognomine ſcriptore quædam petiit, et *cap.* 46. inter alia verſiculum, quem Scripturæ putabat. Rurſum duo loca ſacra, quæ *Alexandrinus* ſuo more conjuncta profert, et ipſe verbis iisdem conjungit Quam vero fidem ſuperet, ut duo ſcriptores intervallo tanto temporum ac regionum caſu Scripturam mutarent, non ſimili verum æquali, ac ipſiſſima ratione, etiam illi vident, qui Criticæ arti nunquam litarunt. Malim credere, quamvis et hoc incredibile videtur, Clementem poſteriorem Evangelia allegaſſe ex ſuperiori. Supereſt, ut, quidquid extat *apud utrumque Clementem*

mentem conceptum iisdem ſive ſententiis ſive verbis, ſi *Alexandrinus* Romanum non laudat diſerte, ſumptum ex Alexandrino habeatur. Nam certum eſt e diverſo, in hoc multa eſſe ex *Romano* hauſta, præſertim *Libro IV. Stromatum.* Ut ergo germana ſit Epiſtola prioris, interpolatam tamen auctamque conſtat. Quo ipſo habes, quam mira audacia hoc ſumerent ſibi ſcribæ, ut ſententias proferrent latius in exemplari, et carius venderent; quando hoc auſi ſunt in graviſſima Epiſtola, ab Irenæo, Euſebio, Hieronymo, Photio laudata mirifice, habitaque tanto pretio apud majores, ut in ſacris conventibus eodem modo, quo libri divini, recitaretur.

Regula V.

Ubi nota ſunt partium ſtudia, mutatio in codicibus ſtat contra hos, qui ſe ſuſpectos magis reddiderunt. Unde hic maxime provocandum ad exemplarium vetuſtatem.

Studia partium ſæpe ſtant pro corruptela.

Eſt hoc e media Philoſophia, ac hominum cognitione deſumptum principium; cujus cum ſint innumera exempla, pauciſſimis pro more contentus ero.

Exempla.

Rufini interpretationes nullo diſcrimine ſuſpicionem præbent; quod ſciam aliunde, quantum voluerit ſibi licere in laboribus alienis. Ut in ſolis Origenianis ſiſtam, tam merito, quam eleganter de hoc queritur clariſſimus Huetius *Origeniana-*

nianorum Libro I. cap. 1. §. 3. *non alium quemquam Origeni tantum perfidia ſua, et temeritate nocuiſſe, quam Rufinum ipſum; quippe qui ejus ſcripta interpretatus, ita additamentis, et detractionibus vexaverit, et corruperit, ut Origenem in Origene deſideres.* Nimirum cum ejus cauſæ et perſonæ ſtuderet nimium, ut videbat illi prodeſſe, codicibus utebatur: atque hoc ipſo utramque his prodidit, qui non pro affectu judicabant.

Iſaacus Voſſius *Reſponſione ad tertiam objectionem Richardi Simonis*, pronuntiat affirmato, in quibusdam Manuſcriptis, quæ eſſent nullam vim perpeſſa, *in Chronico Euſebii, ab Hieronymo verſo, atque aucto ad annum MM. CCC. XCII.* iſta legi: *Baſilius Cæſarienſis, Epiſcopus Cappadociæ, clarus habetur. Qui multa continentiæ et ingenii bona uno ſuperbiæ malo perdidit.* Itaque vult poſteriora verba a noſtris hominibus reſecta eſſe amore Baſilii. Ego, ſi poſſent hæc verba Euſebii ipſius eſſe (nam ante Baſilium vixit) darem facillime, quam petit violationem. Eſt enim Arianæ factioni nimis exoſus Baſilius; neque poſt Athanaſium alius quis invidia tanta apud hanc flagrat. Verum hac ipſa de cauſa appello æquitatem omnium lectorum, quibus ſunt illa tempora perſpecta. Judicent illi, an codicibus id additum potius ab hoſtibus quam detractum ab amicis videatur. Unde enim Hieronymus tanto viro, cujus alibi præfert ſummam exiſtimationem, tam fuerit infenſus, ut tot alii, imo innumeri apud hæreticos fuerunt?

Eodem

Eodem voluntate magna delatus Joannes Clericus *, Patrum præcipuus obtrectator, Baſilio genuinum infigit, curſim confirmans, ex *Carminibus, et Epiſtolis* Nazianzeni, ſummi ejus amici, hoc ſatis liquere. Quam rectius protuliſſet locos, qui tantam doctoris ſuperbiam oſtendunt, ut bona cetera infuſcarint! Ego qui utrumque trivi diligenter, aſſeveratione magna affirmo, cum ſit verſutus, ac vafer Clericus, conjectandi qualibet arte, tractisque cunctis in deterrimam partem, elicere hinc non poſſe, quod ſit ſatis ad infirmandum tot laudes, quibus Baſilii ſanctitatem cum alibi, tum in *funebri Concione* Gregorius ornavit. Quod autem illum locum Hieronymi ſpectat, ipſum relativum *Qui*, juſto remotius, neque junctum particulæ *ſed* vel *at*, ex genio Latinæ linguæ mihi perſuaſit, illum verſiculum fuiſſe adſcriptum ab Ariano, ac poſt in ſeriem Chronici intruſum. Verum de Gloſſematis proxime dicam.

Pluſculum largiar Clerico in alio exemplo *Parte III. Artis Criticæ, ſectione I. cap.* 15. *num.* 15. ubi contendit cum SIMONE, ſeptem *Epiſtolis Canonicis* additum *Prologum* in gratiam Trinitatis, ad modum ceterorum Hieronymi. Qui tamen vel cum formula *Sed tu virgo Chriſti Euſtochium* ſit certo certius impoſtoris; volentis dictum *Joannis in prima Epiſtola* auctoritate veterum firmare. Vide Adnotationes, quas ſive *Benedictini*, ſive *Veronenſes* in ſua editione ad id loci poſuerunt.

Quod

* *In Præfatione Artis Criticæ, Sectione* 3. *num.* 7.

Quod autem monui in hac Regula de fide codicum antiquorum, præclaro exemplo S. CYRILLUS ALEXANDRINUS *Epiſtola ad Joannem Antiochenum* * declaravit. Cum enim accepiſſet, *Athanaſii litteras ad Epictetum*, quæ habent plurimum momenti ad rem omnem orthodoxam, quibusdam expunctis vel intruſis vitiatam eſſe, nil duxit præſentius ad patrocinium veritatis, quam ſi ſervata Alexandriæ vetuſta exemplaria proferret: riteque deſcripta mitteret Antiochiam. Quo facto ſinceræ ſcripturæ ſuus honos conſtitit: hominumque imprudentium et detecta impoſtura, et repreſſa audacia eſt.

CAPUT XI.

Cognitio Gloſſematum, quæ ſublata e margine miſcentur verbis Auctorum.

§. I.

Prævia quædam in eum finem.

Hic quædam præmitto, quæ non egent explicatione.

Quid ſint Gloſſemata, et quam ſæpe immittantur in ſermonem Auctoris.

Et *primo* quidem, codices plurimos habere quædam ad oram chartæ adjecta. Nam ipſæ oræ idcirco relictæ ſunt, ut poſſent quædam ambigua, vel obſcura notari: et ſi hodie papyro tam multa adſcribuntur, quanto pronius membranis, quæ nec

* *In Actis Concilii Ephesini Parte III. pag. 311. Tomi IV. editionis regiæ.*

nec bibulæ erant, nec tam parabiles, ut ſpatia vacua nollent in uſum vertere?

Secundo: ſæpe vel intra verſiculos leguntur notationes, cum eſt amplius relictum ſpatium.

Tertio: inde librarii ſumpſerunt occaſionem has eximendi e ſua ſede, ac inſerendi in corpus ipſum. Putabant enim fuiſſe omiſſa inter ſcribendum. Quodſi relecta fuit pagina, errrorque notatus, reponebant de integro ad marginem, ad quem ſpectabant; ut etiam deinceps legerentur, et tranſcriberentur.

Quarto: id maxime contigit, quando incolumi ſententia poterant immitti in vicinam orationem.

Quinto: quidam naſutuli hæc conſpicati, putabant eſſe veras lectiones, adjectas ideo, ut, quando res poſtularet, reciperentur eo, quo pertinerent; quæ autem contextus ſermo haberet, omitterentur. Sic eſt eliminata lectio priſca; et nova, quæ hujus explicatio tantum fuit, ejus loco adoptata.

Sexto: idipſum contigit, cum *Notas ad marginem* haberent pro *Lectionibus variantibus*; uti pronum eſt inter acceptiones diverſas ejusdem vocis, quarum apertior ſæpiſſime ſolet oræ adſcribi a legentibus.

Septimo: hinc tanta diverſitas exemplarium, tam in profanis, quam eccleſiaſticis codicibus. Imo in ipſa exemplaria divini Codicis menda plurima hoc modo irrepſerunt. Animadvertit confuſio-

fuſionem HIERONYMUS, quando chartas conferebat. Quare *Præfatione in Evangelia* id candide profeſſus eſt: *Magnus hic in noſtris codicibus error inolevit; dum quod in eadem re alius Evangeliſta plus dixit, in alio, quia minus putaverint, addiderunt: vel dum eundem ſenſum alius aliter expreſſit, ille qui unum e quatuor primum legerat, ad ejus exemplum ceteros quoque æſtimaverit emendandos. Unde accidit, ut apud eos miſta ſint omnia: et in Marco plura Lucæ atque Matthæi; rurſus in Matthæo plura Joannis, et Marci: et in ceteris reliquorum, quæ aliis propria ſunt, inveniantur.*

His præmiſſis ad regulas venio, quibus poſſint Gloſſemata ab auctoris ſermone internoſci.

§. II.

Regulæ.

Obſervatio reflexa.

Regula I. *Incidens, et reflexa, ut ſic dicam obſervatio, quales ſæpe fiunt inter legendum, cum plane redundat, merito movet ſuſpicionem Gloſſematis inſerti.*

Nempe hominibus ineptis omiſſum videtur, quidquid auctor poterat, nolebat tamen adjungere, ſive ſtudio brevitatis, ſive quod noſſet ex nunc, vel ſupra dictis ſuam mentem jam intelligi. Quare ſubolet Critico, eamdem ſententiam ab alio aliter reddi, non ab eodem; præſertim cum præter neceſſitatem, et conſuetudinem videt hoc fieri.

Regu-

Regula II. *Suſpicio alienorum verborum ingraveſcit, ſi continent laudem, reprehenſionem, objectionem, repugnantiam; quæ cum antecedentibus, vel conſequentibus ægre conciliatur.* *Judicium interpoſitum.*

Tum enim habet rationem ſentientis diverſa, aut reſpicientis alio, aut dubitantis, aut omnino obloquentis.

Regula III. *Etiam iſtud afflat odore gravi ſuſpicionum, ac opinionem ſiniſtram præbet; ſi illa, quæ videntur alterius, non cohærent cum ceteris; ac velut hiatum efficiunt, quem ideo lacunam ſolemus vocare.* *Vitium nexus.*

Nam ſic tria conveniunt, quorum quodvis ſufficit ad odioſam conjecturam, quid extrinſecus adveniſſe.

Regula IV. *Porro diffidentia ipſo jure conflatur, habetque ſummam æquitatem, ſi in verbis aliunde ſuſpenſis, aut ambiguis quid illi repugnet, quod auctor tradidit alio loco.* *Sententia auctori repugnans.*

Ratio afferti ipſiſſima eſt, quam *Capite ſuperiori* dabam pro ſpuriis libris. Si enim oppoſita ſententia alienum librum arguit, quanto magis locum alienum?

Regula V. *Certiſſimum eſt Gloſſema, quando verba ejusmodi in aliis codicibus, aut teſtimonio veterum non comparent; ſed tantum iſtuc, quod in ſpeciem obſcurius haberi poſſit.* *Abſentia in codicibus, vel teſtimoniis.*

Tum nempe germana lectio argumentum pro ſe multiplex habet, cui minime licet refragari. Sed eminet iſtud; quia illa notatione omiſſa, in auctore hoc ipſum remanet, quod obſcurius videtur,

detur, et cui illa volebat lucem affundere. Hoc S. Hieronymus *Præfatione jam laudata in IV. Evangelia* uſus eſt. Cum enim admonuiſſet, in translatis tot ſæpe lectiones, quot codices eſſe: nec apparere probabilem rationem, cui plus ſit tribuendum; infert prudenter, ſi eſſet numeri habenda ratio, tanto magis ad fontes, ad originem reduci nos; ut facta collatione corrigantur, quæ interpres, librarius, cenſor adjeciſſet.

Abſentia in ejus verſione.

Regula VI. *Si habetur vetus interpretatio libri, cui putas ineſſe aliena; ibique omittuntur, quæ dubium movent, facile transigitur de additamentis. Idipſum dicas verſa vice; cum apud interpretem, licet curatum, quid reperis, quod deeſt in autographis veteribus.*

Rationem dat S. Hieronymus *Præfatione eadem.* Ait enim, trita a paucis non habere tantundem auctoritatis, quantum reddita variorum linguis. Hoc multiplici uſu doceri, qui pertineat ad rem, quidque illi ſit adjectum. Et quid clarius oſtendat appendiculam interpretatione recentiorem, quam ſi interpres hanc præterit? quid contra, ſi codex, verſione antiquior, quod iſta, aſſumpſit, nusquam redhibet inter vertendum?

Explicatio vocis obſoletæ.

Regula VII. *Cum codex phraſin, vocemve inuſitatam, antiquatam, obſoletam habet: isque codex eſt vetus, locutio ex ſe proba, ſiloque reliquo reſpondens, compertum ſit, antiquioribus loco pulſis ſucceſſiſſe novam, velut planiorem, lectionem.*

Non

Non enim erat ratio, cur lectio perſpicua mutaretur in obſcuriorem, vel uſitata in inſolentem; contra proniſſimum, ut facilior ſubſtitueretur. Ecce oppoſitam ſuperioribus rationem in mente auctoris extundenda! Nam, ut dixi de codice priſco, debere hinc lucem peti; ſic velim ex eodem nunc umbras repeti, auctori familiares. Conſulto autem codicem priſcum poſtulo; recentior enim, cum habeat voces, quæ loco pulſis ſucceſſerint, nec in ſerie jam, nec ad oras lectionem veterem repræſentabit. In quo eſt par conditio cetera imparium; videlicet Gloſſematum, Lectionumque variarum.

Regula VIII. *Cum locus difficilis, qui Gloſſema videtur, de his agit, quæ ſunt inter eruditos controverſa, clamoresque multos civerunt, parit firmam ſuſpicionem, qui in eum inciderit, voluiſſe ſuum facere, vel illi offundere tenebras.* **Anſa ſtudii partium.**

Eſt hæc lex Hiſtoriæ antiquiſſima, quæ debet locum et in ceteris habere. Uſu enim perpetuo ſcimus, quam multa ſtudio partium jam aſſuantur ſcriptoribus, jam detrahantur.

Regula IX. *Si concurrunt duæ ſententiæ ſignificantes idipſum, quæ Gloſſema eſt, diſtinguitur facile ab altera, vocibus auctoris conſtante. Quod enim ſimplicius eſt, atque apertius, habetur pro Gloſſemate implexioris.* **Synonima ad rem explicandam.**

Nempe ideo appoſitum fuit in margine, ut facilius alterum perciperetur.

O Regu-

Regula X. *Sæpe Gloſſema ipſum corruptum eſt, ac emendationis eget; quod cum novum Critico crucem figat, ſubin lucis afferre quid poteſt.*

Gloſſematum menda vel ideo frequentia puto; quod illa apponens potius ſibi, quam aliis ſcribat, ac ideo non ſolum uſitatis litteris, verum etiam compendiis utatur.

Exempla Gloſſematum invidiam habent apud Catholicos, et Proteſtantes.

His legibus ſtabilitis ſe duo objiciunt, ex quibus debeo me expedire, priusquam ad cetera transgredior. Et *primum* quidem eſt, ut dicam, cur hic præter morem nulla exempla ſubjecerim regulis. Video enim mox fuiſſe deſiderata ab his, qui illis ſupra aſſueverunt. Reſpondeo pro cognato candore. Gloſſemata fere poſteriorum ſunt temporum: ac mirum prorſus, quantum auſa hæc fuerint in codicibus ad ſuam ſententiam trahendis. Quid autem invidioſius, quam ea cumulare, quæ ſine offenſione vix legantur in opuſculo, non hos in uſus ſcripto? Nempe partes aliunde exacerbatas concitarem magis, ac efferarem. Tyrones, quorum intereſt, poſſunt aliunde reſcire, quantopere ſit a majoribus in hoc genere peccatum: et novæ editiones præbent exempla plurima; quæ proſtant omnibus. Quid quod litteraria hiſtoria ſeorſim agit de corruptoribus librorum, vocans nominatim, qui involarint in codices, et velut tyrannidem in hos exercuerint. Videas integra capita de variis, qui

Eraſe-

Eraſerint verſus, ſuſtulerint paginas, nunc fruſtra quærendas:

Titulo emaculandi a commentis clamarint intruſum, quod ſuis rationibus non congruebat:

Libris dogmaticis quædam addiderint, ut dogmata novitia fulcirent:

Jam inde, ex quo libri deſcribebantur, alieniſſima ſuppoſuerint:

Data opera imitati ſint ſtilum, ut poſteris illuderent:

Conduxerint artifices manus, ut quædam depingerent formis, ad codicem vetuſtum proxime accedentibus.

Quod factum eſt a Catholicis, eo pertinuit, ut multos faceremus a noſtris ſacris alieniores: et, cum ipſi corruperint plura, dicerent ſibi ducatum a nobis præſtitum. * Sed etiam alii, videntes credulitatem, quæ veris, falſiſque ex æquo movetur, induxerunt in animum, ut deſperarent de hiſtorica fide: et ideo ſenſum probitatis, juſtitiæ, cultus divini exterminarent; primum apud

* Non eſt hujus loci oſtendere, quantum indulſerint ſibi hac in parte. Faciam forte alias; non ut impugnem eos, ſed criminationes regeram in Auctores ex juris gentium præſcripto. Quis enim hoc vitio vertat, ſi fiat cum temperantia, verborumque contumeliis parcatur? Non enim illos ſequar, qui, ne debeant ad ſingularia venire, duobus verbis reſponſionem abſolvunt: *Qui a Libris divinis non abſtinuerint manum, potuiſſe ſibi multo minus temperare a ſcriptis hominum temerandis, cum id poſcerent affectus.* Non id nunc quæritur, verum quinam, Catholici, an Proteſtantes prius, ſæpiusque vitiarint Eccleſiaſticos codices, ſive Conciliorum, ſive Patrum? Ecce ſtatum quæſtionis! cujus invidia augeri non debet; quando hæc, quantacunque eſt, non in Criticum, non in Criticen, verum rem ipſam recidit ex toto.

ſe, dein alios, qui ſunt per vitæ licentiam proclives ad improbe ſentiendum. Itaque vel certiſſimis exemplaribus diffiſi quidam omnia permiſcent. Adeo vel in litteris habet locum, quod verbo vetere contritum eſt: *Mendaces faciunt, ut nec, cum vera dicunt, inveniant fidem.* Inde jam ſæculo ſuperiori tantæ conqueſtiones, Cyprianum *libro de Unitate Eccleſiæ cap.* 3. in variis editionibus corruptum fœde, atque hæc verba, *Chriſtum unam cathedram conſtituiſſe, primatum Petro datum, Eccleſiæ reniti, ac reſiſtere, qui cathedram Petri, ſuper quam fundata ſit illa*, contra fidem pene omnium codicum, priorumque editionum immiſſa in ſeriem orationis. * Verum de hoc plusquam ſatis; conſulendum eſt enim auribus, quas non eſt cujuslibet

— — — *mordaci radere vero*,

ut habet quidam claſſicorum.

Alterum, quod dicent, et cujus me debeo culpa liberare, eodem pertinet; in tam difficili delectu ſuppetere quædam exempla, quæ venirent ab ignotis, ac ideo extra invidiam forent poſita. Atqui hæc afferam libentius. Non enim admiſi in animum, ut ab omnibus, ſed invidioſis abſtinerem. En in uno multiplex.

Exemplum Gloſſematis antiqui, hodie minus odioſi.

Opus imperfectum in Matthæum, de quo dixi, eſſe Chryſoſtomo tributum ab imperitis, videtur aucto-

---

* Equidem lectio in *Pamelii*, et *Baluzii editione* vindicatur probe; verum alia in aliis, verbi cauſa in *Ambroſio Sixtino* habent nullam purgationem.

auctoris Catholici; tamen habet quædam pro Ario, quæ prorſus videntur appoſita margini, ac dein in ſermonem intromiſſa. Sic *Homilia* 33. *de verbis Evangelii;* Dicit dominus vineæ procuratori ſuo, ſubjicit: *Cui procuratori? Sine dubio Filius dicit Spiritui ſancto: et, ſi volueris, concedo tibi, ut Pater Filio dicat.* Tum vero paulatim ungues exſerit, atque ita ſermonem proſequitur: *Non quæro, utrum Filius ſit Patris procurator, aut Spiritus ſanctus filii; ſed hoc dico, quia procurator domus, et paterfamilias nec ejusdem ſubſtantiæ poſſunt eſſe, nec una perſona eſſe, nec æqualis dignitas. Si ergo alter paterfamilias, alter procurator patrisfamilias, quomodo habet locum Ternitas tua? Si autem ejusdem ſubſtantiæ iſte eſt, et eſt minor, injuriam facit ſubſtantiæ. Si vero non æqualis dignitas, ubi eſt una ſubſtantia?* Quæ verba ſunt auctorem lectum carpentis, et in loco ſuam hæreſin venditantis. Etſi enim hanc totam periodum tollas, reliqua fluent nihilo minus; imo, quod nihil interrumpitur, multo magis. Ejusdem commatis ſunt alia, quæ jam Montanum ſapiunt, jam Manetem, jam prorſus pugnantia cum ceteris docent. Ego hunc locum elegi, quem Caveus *ad annum* 398. *pag. mihi* 317. velut decretorium ſtatuit pro immiſſis Gloſſematis. Quo magis miror, velut ſui, certe ejus, quod dixerat proxime, plane oblitum, contendere, quæ auctor idem *Homilia quadrageſima nona* de auctoritate Scripturæ ſolius haberet verboſe adverſum Traditiones, pro ſinceris eſſe habenda: „Nullum aliud

„ eſſe chriſtianorum, fidei veritatem cognoſcere „ volentium, refugium: nullam aliam poſſe eſſe „ veræ Chriſtianitatis probationem, nullam aliam „ in tanta rerum confuſione veræ Eccleſiæ notam; „ ideoque mandaſſe Dominum, ut omnes Chri- „ ſtiani volentes firmitatem accipere fidei veræ, „ conferrent ſe ad Scripturas; caſuros ſecus in „ abominationem deſolationis, quæ in ſanctis Ec- „ cleſiæ locis ſtaret." Si enim in ſuperiore, ac aliis pluribus ſententiis eſt corruptus auctor: habetque prorſus intruſa ab hæreticis; quid hanc vindicat, ac germanam ſtatuit? Rationem nullam dabit, præter iſtam, illas ſibi adverſari, iſtam facere pro rebus ſuis; quæ plane proletaria eſt Critice, et a quavis litigioſa anu adhibetur.

Sed in *editione Colonienſi anno* 1487. facta, diu ante reformationem, hic locus palmaris totidem verbis legitur? Quid inde? Nec editio iſta, nec codex ullus vetuſtior poteſt fidem facere, inter alia corrupta, hoc unum, Arianis æque favens, integrum eſſe Non enim nunc quæritur, cur omiſſum ſit in ſequentibus editionibus; verum an non codici manuſcripto aſſutum, uti alia, ipſi Caveo improbata. Quod cum dicatur a me pari jure, imo majori, per ſe conſequitur, et in illam veterem editionem, inde exſcriptam, debuiſſe irrepére. Vides jam, quantum in uno exemplo ſit exemplorum, a nobis ſupra præteritorum? Nam admonet ſtudium veritatis, quam ars Critica ubique

ubique reſpicit, ut ponantur omnia, quæ damus partibus: neque in judicando de ſcriptis veterum rationem ullam aliam, præterquam legum habeamus, quas nobis ipſi tunc tulimus, cum argumentum nil habuit commune cum opinionibus præjudicatis.

CAPUT XII.

Cognitio vocum, litterarum, ſignorum, quæ ſpectant veterum emendationem.

Non id nunc ago, ut exemplo CLERICI, ac eorum, qui de *Manuſcriptis*, et *Diplomotibus* operoſius ſcripſere, œconomiam omnem ſcribendi, modosque infinitos, quibus voces, ac litteræ in vetuſtis exemplaribus vitiatæ, ac poſt in typos ſunt translatæ, capite uno percurram. Satis eſt monere de præcipuis. Ac

Quam multis modis irrepant menda: quamque cito alienam ſententiam auctori affingant.

Primo quidem erratum ſæpiſſime inverſione ſola ejusdem litteræ; ut *quam tenue judicium!* pro *quam tenue indicium!*

Secundo ejusdem litteræ vel omiſſa, vel poſita repetitione; ut *vitam* pro *vittam*; *Catulus* pro CATULLUS; *aberratum* pro *aberat tum*.

Ubi præter utramque geminationem etiam ſejunctio eſt, de qua infra dicemus.

Tertio unius litteræ detractione; quæ ſolet potiſſimum evenire ipſo initio, cum vocem dictantis non plene librarius percepit; ut *ratio* pro *oratio*;

albus pro *calbus*; *ingratis* pro *ingratiis*; *duabus alis opus* pro *duabus aliis opus*; *mulierem vitavit* pro *mulierem vitiavit*; *Camelus* pro CARMELUS.

Quarto unius litteræ additione; quod fit ſæpe in verbis, quamdam ſimilitudinem habentibus; ut *proprius* pro *propius*; *provinciam placavit* pro *provinciam pacavit*; *juſtos* pro *iſtos* *; *locus non eſt amplius* pro *locus non eſt amplus*.

Quinto mutatione unius conſonantis; qua et ſententia mutatur vehementer; ut *ad vos ſpectat* pro *ad nos ſpectat*; *vocatiſſimus* pro *vocaliſſimus*; *venuſtatem* pro *vetuſtatem*; *acceſſit* pro *arceſſit*; *maturæ conceſſit* pro *naturæ conceſſit*; *monſtrum virgo Barbara!* pro *monſtrum virgo barbata!*

Sexto mutatione unius vocalis; qua iterum ſignificatio prorſus alia inducitur; ut *potentibus* pro *petentibus*; *mulier facunda* pro *mulier fæcunda*; *omnia ducis cauſa* pro *omnia dicis cauſa*; *ſeniores* pro *ſaniores*; *partim putavit* pro *partem putavit*; ſive reſecuit; *angulos* pro *angelos*; *elatus* pro *alatus*; *prælatis funibus* pro *prolatis finibus* (imperii videlicet) *vinum dilatum eſt* pro *vinum dilutum eſt*; *diligere* pro *deligere*; *dimittere* pro *demittere*; *perſonam affectam* pro *perſonam afflictam*; *ex duritia panis decumbens* pro *ex duritia penis decumbens*.

Septimo

---

* Celebris corruptio AMBROSII, cujus Theologos *Tubingenſes* apud Cæſares Ferdinandum I. et Maximilianum I. accuſat *Georgius Caſſander in Conſultatione pag.* 145.

Septimo trajectione litteræ ſive unius, ſive plurium, oppido frequenter; ut *ſuſcipere* pro *ſuſpicere*; *exanimavit* pro *exanimavit*; *fulmen eloquentiæ* pro *flumen eloquentiæ*; *Apage* pro AGAPE; *cuique unica data* pro *cuique uncia data*.

Octavo conjunctione litterarum, quæ facit ex verbis duobus unum; atque contra ſejunctione, quæ facit ex verbo uno duo exurgere; ut *emenſa* pro *e menſa*; *etiam ſublatum* pro *et jam ſublatum*; *quod ipſa reprobaſſet* pro *quod ipſa re probaſſet*; *ex templo* pro *extemplo*, id eſt mox, ſtatim; *in firmo corpore mens erecta* pro *infirmo corpore mens erecta*; *mater terra ſublatum triduo luxit* pro *matertera ſublatum triduo luxit*.

Nono affinitate quorundam ductuum; ut *cedes* pro *ædes*; *attamen* pro *ac tandem*; *aberratum* pro *obæratum*; *ſatiaviſſet* pro *ſatius eſſet*; *ad aram* pro *adoream*; *quianam** *illarum habuit* pro *quin cum illa rem habuit*; *litteris initialibus* pro *litteris uncialibus*; *propter maritum tumultuata* pro *prope maritum tumulo illata*; *quod contigit caput Sancti* MINIATIS pro *quod contigit apud Sancti* MINIATIS, intellige templum, vel ædes; *de injuria amaro queſtu diſceſſit* pro *de injuria amatæ queſtus diſceſſit* **.

* Quæ de cetero eſt proba vox.

** Sæpe hic negotium faceſſunt litteræ illæ perpendiculares in ſcriptura Longobardica. Quod tollitur ſolis punctis ſuo loco adjectis, ut *nummo* ſi adjicias ſupra duo puncta, habebis *minimo*.

Decimo demptione, vel adjectione ſyllabæ; ut *includere* pro *intercludere; notatione* pro *notione; deliberaſſet* pro *delibaſſet.*

Undecimo compendiariis notis, quæ ſecus accipiuntur; ut *ſubſtitit* pro *ſubſtituit; coram* pro *cor autem; librorum* pro *librariorum; navium* pro *navalium; momentis* pro *monumentis; natum* pro *naturam; nequam* pro *nequaquam; duplicatis* pro *duplicitatis; auræ* pro *auroræ; Epicum carmen* pro *Epinicium carmen; rudibus* pro *ruderibus; p m.* id eſt *piæ memoriæ* pro *Pontifex maximus; adverſarii* pro *adverſaria; commentariis* pro *commentis; Bibliam* pro *bibliothecam; antiqui* pro *Antiquarii; ſigillum* pro *ſigillatim; reliqua* pro *reliquiæ; vox obſcura* pro *vox obſcoena; patruus* pro *patricius; Papyrus* pro PAPIRIUS; *Titus* pro TITIUS; *Priſcus* pro *Priſcianus; Valentinus* pro *Valentinianus; Quintilianus* pro *Quintilius; Jovinianus* pro *Jovianus; Auguſtini ætate* pro *Auguſti ætate; Valerianus Martyr* pro *Valerius maximus; corpus exornavit* pro *corpus exoneravit; undecim millia virginum, et martyrum* pro *Undecimilla virgo, et martyr.*

Quædam ſeorſim de interpunctione.

Duodecimo omiſſione interpunctionum, ceterisque notis ſive accentuum, ſive affectuum; quæ quam valeant in utramque partem, videlicet obſcurandum, ac illuſtrandum ſermonem, multi oſtenderunt præſertim Grammaticorum, ſacrorumque Interpretum; ſed maxime THEOPHILUS RAYNAUDUS *in Minutalibus Sacris Tom. XI.* Dubia

bia interpunctio *apud* S. IRENÆUM de Jejunio quadraginta dierum, quem Euſebius Cæſarienſis *Libro V. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ cap* 24 allegat, quantas lites movit! * Idem accidit loco AUGUSTINI: *Qui fecit te ſine te, non te juſtificat ſine te;* cui cum Reformati, quos dicunt, punctum interrogationis adderent, ſententia maxime Catholica in errorem abiit capitalem **.

Scio doctorem Scholaſticum, qui propter accentum omiſſum legit, *Moniales abſolute noluiſſe Pontifici parere;* ad quod riſus ingens eſt conſecutus; quia, quotquot aderant, ad prolem retulerunt, quod res mandati fuit.

Porro interpunctio mutata quam mutet ſenſum Scripturæ, notat ipſe AUGUSTINUS *Libro III. de Doctrina Chriſtiana cap.* 3.

Sunt, qui prorſus negent hunc uſum ſignorum apud veteres; ſed falluntur vehementer. Etſi enim multi codices intervallis carent, tamen alii lectionem probe diſpungunt: idque præter Græcos commendavit CICERO *Libro III. de Oratore num.* 46 et *Oratione pro Muræna num.* 11. SENECA *Epiſtola* 40: HIERONYMUS *Præfationibus in Joſuen, in Iſaiam, in Ezechielem;* CASSIODORUS *Præfatione Inſtitutionis divinarum litterarum*, atque iterum *cap.* 12. *et* 15. operis ejusdem.

Decimo

---

* Hanc ſi neſcis, adi *Guilielmum* BEVEREGIUM, Theologum Anglum, eundemque inſignem virum, ad *Canonem Apoſtolorum* 69.

** *Apud Theophilum Raynaudum libelli laudati Puncto V* Locus autem *Auguſtini*, errore operarum male citatus habetur *cap.* 11. *Sermonis* 15. *de verbis Apoſtoli.*

Anſis omiſſionum.

Decimo tertio omiſſione vocis unius, aut plurium. Quod ſolet deſcribentibus ſæpiſſime evenire; cum, quod animo obverſatur, jam putant in ſua charta eſſe: vel verbum idem in vicinia bis, ter, quater occurrit. Tum enim oculis ab exemplo ad exemplar reductis, ut vident illud ipſum, quod ſcripſerant, non primo, vel ſecundo, verum tertio aut quarto loco, inde pergentes illa omnia prætereunt, quæ neſciunt interjacere.

Orthographia.

Decimo quarto ignoratione, et diverſitate Orthographiæ, quæ ſane fuit fœcunda mater mendorum. De Orthographiæ ratione ex libris et monumentis antiquis collecta præclare ſcripſit ALDUS MANUTIUS junior; ſed ſuperat hunc CLAUDIUS DAUSQUEIUS in *Orthographis antiqui, novique Latii;* in quem doleo me ſerius incidiſſe. Eſt enim ſplendidum ejus opus, eruditum, planeque exaſciatum, *Tomis duobus formæ maximæ;* quod ultimo prodiit *Pariſiis* 1677. Huc ſpectat, quod Græci Latina, Latini Græca nomina aliter ſcribunt; haud ſecus ac hodie Galli; qui quævis extera deformantes pro libitu, jam ſplenem nobis, jam bilem movent. Atque iſtuc opinione mea in libris veterum pluries peperit ineptam correctionem, quam falſam ſcripturam.

Vetere Grammatica.

Decimo quinto peregrinitate veteris Grammaticæ; quæ cum ſit hodie fugienda; quia recte dixit *Favorinus apud Aulum Gellium Noctium Atticarum Libro I. cap.* 10: *Vive moribus præteritis, loquere verbis præſentibus!* noſcenda eſt tamen, certe confu-

lenda

lenda ſtudioſo antiquitatis; quando frequenter hinc pendet ſententia difficilis loci ſive apud ſacros, ſive apud profanos. LUCAS FRUTERIUS *Veriſimilium Libro I. cap.* 3. *et* 18: item *Libro II. cap.* 10. rectiſſime docet, in emendando veteribus Grammaticis quamplurimum tribui oportere. Vide *Caput ſeptimum* hujus operis mei.

Decimo ſexto verbis ac phraſibus barbaris ſequioris ævi, quæ quidem ubi explicentur, in loco dixi *Barbariſmis,*

Decimo ſeptimo erratur ſæpe numero ignoratione differentiarum, quæ in vocum ſenſu vario quamplurimæ occurrunt: et de quibus egi ſupra *Capite ſeptimo* operis hujus. TERTULLIANUS Romanæ linguæ proprietatem, qualis fuit ævo ejus, quam maxime exhibet in dicendo. Grammaticam vero civilem, ac Philoſophicam ſequitur, non illam ſcholarum, nec apicem ponens ſine cura: atque ideo fit plurimi apud Jureconſultos. Quod ipſum fuit cauſa, ut ejus explicatio non ſolum lectoribus, ſed etiam interpretibus multum negotii faceſſeret.

Decimo octavo multis mendis præbita anſa locutionibus ambiguis; de quibus eodem capite ſeptimo quædam notavi, hic recolenda. *ac ambiguis locutionibus,*

Decimo nono curatum ſæpiſſime ſitu, ac ordine vocum, verſuumve mutatis. Quæ res quam turbet auctoris ſententiam, non habeo opus nunc dicere. Patet enim per ſe; quando ſic velut membra luxantur conſtructi ſermonis. Nempe librarii *ordine verſuum,*

rudio-

rudiores cum quædam omiſiſſent, errore notato repoſuerunt; verum non ubi debebant, ſed loco alieniſſimo; ne paginam totam deberent de integro tranſcribere. Exemplum habes *apud Maurinos*, qui HIERONYMUM ediderunt, ad hujus *Præfationem de omnibus veteris Teſtamenti libris.*

omiſſis quibus iam. ac perperam repoſitis,

Neque excidere debet hoc loco, quod ſagaciſſimus MURETUS, poſtquam in veterum emaculandis codicibus annos plures contrivit, *Libro XV. variarum Lectionum cap.* 9. animadvertit: *Solebant homines imperiti, qui avorum, aut proavorum noſtrorum temporibus victum ſibi deſcribendis libris, queritabant, quæ perperam ſcripſerant, non delere; ne libros ſuos, multis lituris deformatos, minus vendibiles redderent, iterumque totas paginas deſcribere cogerentur; ſed iis, ut erant, omiſſis, cetera perſequi. Atque ea res innumerabilem errorum copiam in omne ſcriptorum genus induxit.*

Hæc obiter de vitiis librariorum, quæ omnia habere perſpecta quamplurimum noſtra refert. Nam ut idem MURETUS *Libro eodem cap.* 16. docet: *Ad medicinam melius et certius factitandam non mediocriter utile eſt ſcire, quibus in rebus is, qui ægrotat, peccare ſolitus ſit; quo et cauſa morbi facilius reperiatur, et ad eam medendi ratio accommodetur. Sic et iis, qui ſe ſcriptorum veterum quaſi medicos quosdam eſſe profitentur, noſſe expedit, quibus potiſſimum modis veteres librarii peccare ſoliti ſint, ut latentia ulcera, quæ in optimis quibusque ſcriptoribus inveterarunt, ſagacius deprehendant. Inter cetera igitur*

tur ſane multa genera depravationum animadverti, ſolitos eſſe, ſi quando vetuſtioris libri, ex quo aliquid deſcribebant, ſcripturam ſatis certo, ac liquido perſpicere non poterant, dubitabantque hoc an illo modo ſcriptum foret: aut ſi quando aliud in aliis exemplaribus ſcriptum reperiebant, utramque ponere, et lectorum judicio permittere, utrum verius videretur. Eo modo vix credibile eſt, quam multa in optimis, et nobiliſſimis quibusque ſcriptoribus maculata ſint. Atque hæc ultima ratio mendorum jure optimo priorum agmen claudit. Eſt enim generis ejus, quod oſtendat, per ipſam providentiam ac cautionem, quæ poſſit tam lectorem, quam librarium ſecurum præſtare, de integro interdum peccari. Jam manum de tabula amoveram ad caput aliud tranſiturus, cum rurſus ſe offert occaſio, qua homines illi inducebantur ad codicem non quidem depravandum, ſed tamen imperfectum relinquendum. Itaque

duplici lectione ſimul poſita.

Vigeſimo ſcripta multa vitiavit mos antiquus relinquendi ſpatia pro litteris, verbisque initialibus tam librorum quam capitum. Nam debebant hæc ornata, ac majuſcula eſſe. Cum ergo inter ſcribendum non poſſent rei illi vacare, ſervabant laborem horis ſubceſivis, quibus per otium hæc tingerent diverſo colore, ſive auro illuderent. Ita factum, ut venirent in oblivionem quædam ſpatia, ac denique ex ingenio reſtituerentur. Vide HENRICUM VALESIUM *in Notis ad Euſebii Cæſarienſis Librum IV. cap. 22. de vita Conſtantini.*

More ornandi initia librorum, et capitum.

Vides

Vides ex hactenus dictis per imperitiam, aberrationem, feſtinationem, ceteramque incuriam, præcipue vero affinitatem vocum ac literarum, ſimilitudinem ductuum ac compendiorum corrupta innumera eſſe: alia trajecta: neque pauca, quæ interdum inter eandem vocem repetitam legebantur, vel reliquarum chorum ducebant *, penitus omiſſa. Exempla dedi, quæ obvia habebam; quod ſi quis errata, quæ leguntur ad menſam in ſacris coetibus, notaret: vel tabulas mendorum, quæ ſolent libris ſubjici, percurreret, næ hic brevi ſylvam ingentem collegerit; ubi interdum nec ipſe, nec alii poſſint riſum continere. Tam ſunt monſtroſa quædam, ac præter omnium exſpectationem. Habebam talia in numerato; ſed per decurſum ætatis perierunt cum ceteris.

Exempla Græca conſulto non addidi, cum propter ignaros linguæ ejus, tum cauſa ipſarum operarum, quas nolim infenſas habere, hæc illis obtrudendo. Facturus id eſſem malo meo; quod pro veteribus nova, pro alienis ſua reponerent; ut jam non menda, ſed menda mendorum haberemus. *Palæographia Græca* BERNARDI *de* MONTFAUCON, et *Guilielmi Canteri Syntagma de ratione emendandi Græcos auctores* hoc onere dudum me levarunt.

CAPUT

* Puta voces initio poſitas, de quibus paulo ante.

Caput XIII.

Cognitio dexteritatis in reſtituendo ſententiam, locosve affectos ſanando.

Univerſe dicendum eſt, qui velit his ulceribus mederi, debere eum et ingenio valere et uſu. Certe in præcipiendo utramque hæc paginam faciunt. Et ingenium quidem poſco in anteceſſum; aliquem uſum docent hæc ipſa, quæ cauſis ſubjecimus, exempla mendorum. Nam vides iisdem modis, quibus eſt peccatum, *additione*, *ablatione*, *transpoſitione*, *extenſione*, *contractione*, *diſtinctione*, *copulatione*, *mutatione* librum emendari. Nunc præcipue hortor

Primo, ne quid mutetur, quod non res ipſa, ſeries ſermonis, natura linguæ, mens ſcriptoris, familiaris huic ſtilus, poſtulat.

Induſtria, et cautela varia in emendando, ac maxime cum loci videntur inſanabiles.

Secundo, ſi quid mutatur, corruptionis anſa addatur. Hac detecta conſilium emendandi facilius admittetur.

Tertio, habeatur ratio veterum codicum, minusque ſuſpectorum: cumque hi deſunt, veterum citationum, ac verſionum. Ab harum lectione nemo prudens abit longius: ac recte eſt dictum a Christophoro Augusto Heumanno *in Commentatione de Arte Critica* §. *XXIII*: *Minus mihi peccare videntur, qui artis criticæ expertes manuſcriptis codicibus tanquam ſcopulis adhæreſcunt; quam qui ingenio plus juſto indulgent: nec, quo eundum eſt, duce rationis judicio eunt, ſed, qua data porta, ruunt.*

Quarto, nunquam temerario auſu ſuſpectum locum aggredere, illotisque manibus contrecta. Secus eveniet, ut eligas, quodcunque ſpeciem veriſimilitudinis offert. Feſtinatio, et inconſiderantia, ut in ceteris, ſic maxime hic et anceps et præceps eſt vel apud expertos; quanto magis rudiores? Hi certe quidvis invertent, et mutabunt hac ſola de cauſa, quod putent a nemine intellectum iri, quod non ipſi intellexiſſent. Ita olim librarii fecerunt, de quibus *Epiſtola* 28. *nunc* 71. *ad Lucinium* quæritur HIERONYMUS: *Scribunt, non quod inveniunt, ſed quod intelligunt: et, dum alienos errores emendare nituntur, oſtendunt ſuos.*

Quinto, ne ſis adeo meticuloſus, ut te putes niſi fultum codicibus poſſe nihil in emendando. Si majoribus tam parum animi fuiſſet: ſi damnaſſent omnem conjecturam: ſi nimium dediſſent manuſcriptis: ſi neſciiſſent, ipſos errare, qui primo ſcribunt, et ſcriptione iterata accedere nova errata; tam præclari libri, quos reſtitutos videmus, tritosque omnium manibus, jacerent in tenebris, neque lectorem invenirent.

Sexto, variantibus lectionibus, ipſisque chirographis inſtructum, cum caret ope regularum, neque eſt ſubactus uſu linguæ, hæc parum juvabunt; contra illi, qui ſit verſatus in auctoribus, conſtabit nullo labore vitiata multa notare, quæpiam reponere. Præſidium Critices non ſolum in obſcuro facem præfert, ſed etiam certis legibus retinet communem temeritatem, quod minus arri-

ſerit,

ſerit, ex ingenio emendandi. Quo ipſo diſcernuntur indicia vera a genere divinandi, quod nititur libidine ſola vel arbitratu. Dum ergo imbutus regulis, aut auctori familiaris ſis, ne tenta emendationem. Satius eſt legere, ut vulgo ſolet.

Septimo, poſtquam cognitionem regularum, et auctorum hauſiſti, perſuaſum habe, in reſtituendo loco ingenium pluris eſſe, quam veterem ſcripturam; quia hujus omnis auctoritas nonniſi a fide, peritiaque librarii eſt.

Octavo. Quid vero ſi conſentiunt codices? Poſſunt enimvero et in mendo conſentire. Quare GRÆVIUS, MANUTIUS, alii, qui ſcriptis veterum manum medicam admoverunt, conjecturam maxime probabilem, ac eruditam, cum ſeriem ſermonis nectit, præferunt omnibus ſuis membranis: novamque lectionem tuentur invitis cultoribus manuſcriptorum; quos inter (ut id admoneam in loco) etiam ipſi fuerunt conſtanter.

Nono, ubi ſatis apparet, eſſe quædam omiſſa, ne quæſo te, ſive ingenium jam, ſive regulas, ſive uſum adhibe in conſilium. Ad omnia hæc incaſſum confugitur; præſertim cum nil ſupereſt, quod indicet lacunam: et vocum junctione ſunt deleta univerſa veſtigia. Fortaſſe enim non paucula, ſed multa deſunt: ac evulſa pagina fuit in codice, ex quo tuus eſt exſcriptus.

Decimo cum quædam *propria nomina* ſive locorum, ſive perſonarum ſunt labem paſſa, et qui-

dem eam, ut ratio cognoſcendi non ſuppetat ex hiſtoriis; vel propter utrorumque obſcuritatem, vel, quod deterius, pluralitatem (qua fit ut poſſint quatuor et quinque habere locum haud incommode) tum apage quæſo cum tua qualibet eruditione! Nihil inde præſidii ad talia exſculpenda.

Undecimo ſi adſit ſuſpicio Gloſſematis, quod tam ſuperiori, quam ſequenti ſermoni pulchre congruat, rurſum eſt curta omnis ſuppellex Critica; ut ſit longe ſatius cum ea domi ſe continere. Tantum enim abeſt, ut judicibus harum rerum ſatisfacias, ut nec tibi, ſi rem ex æquo expendere velis. Quare et hic habet locum, quod toties, præcipue vero in ſacris, dici ſolet: *Quæ Deus ignorare nos voluit, libenter utique neſciamus.*

Duodecimo. Sed neque quid tentes ex ingenio, cum poſſunt duæ diverſæ lectiones ſic contendere, ut neutra ſuperet alteram intenti ſenſus probabilitate. Tum enim ſi conſulas omnem perſpicaciam, omnemque uſum ſive proprium, ſive alienum; efficies unice, ut probes utramque: ac per hoc ipſum, optione nulla relicta, poſſis ad neutram dicere illud amatoris

— — — *tu mihi ſola places.*

Decimo tertio ſi locus in codicibus eſt ſic expreſſus, ut putes, librarios, quod legere et intelligere nequirent, maluiſſe quidvis, quam nihil, ſcribere, ab hoc pariter abſtineto. Ni forte ſcri-

pturam

pturam in membrana videre, et ex dubiis ductibus eruere liceat, quid pepererit vitioſam lectionem. Certe ſic apparet facilius, quid *dividi, jungi, diſtorqueri, pro compendio accipi, duplicari, inverti, miſceri* potuerit. Secus pro arbitrio ſtatues, ac ſecundum libertatem; utique ſumptam, non acceptam. Serviet tibi, cui debebas ipſe ſervire: et corruptio tollenda pariet novam corruptionem, tanto pejorem; quia illo ex genere, quod ſibi arrogat jus, inductumque in poſſeſſionem præcludit locum examini ulteriori.

Hæc de præſidiis, et cautionibus in corrigendo; ex quibus æquiſſimis exurget ſane moderatio, quæ eſt caput in negotio caſtigationum univerſo. Nam limites ſtatuit, qui neutri parti plus juſto indulgent: utque multum det perſpicaciæ, imo primas deferat, tamen modum ponit: neque ſinit Criticum bonis horis abuti, cum eſt res deſperata quid reponendi.

Nunc alia addo ex idoneis auctoribus, quæ videntur accedere ad rem iſtam tentandam.

I.

Priusquam aggrederis correctionem, conſidera primo loco, an adſint verba aliena, quæ librarius e margine eo immiſit. Sunt autem, ſi minime huc faciunt: et potuerunt ob conditionem ſive a Critico, ut dixi, ſive lectore ad oram adſcribi.

Aliæ quadam ſeorſim, et extra ordinem reliquarum.

 Ratio

Quædam tollenda magis, quam emendanda.

Ratio eſt, quia corrigere velle, quod ſit prorſus tollendum, non eſt ſani hominis, minus intelligentis, ac eruditi. Unde vero id poſſis eruere, fuſe dixi *Capite undecimo* hujus operis; ſcilicet:

Ex data ratione, cur hoc diceret auctor:

Ex explicata mente, vel vocabulo:

Ex addito, quod omiſſum videbatur:

Ex oſtentata eruditione.

Nam ſi deſunt in libro antiquo: ſi videntur frigida: ſi non cohærent cum ceteris: ſi abeunt ab indole ſtili, vel habent inanem repetitionem: ſi abſunt commodiſſime: ſi demum prioribus dilucidiora quidem, ſed minus antiqua ſunt, præbent aliunde indicium adjectionis factæ.

II.

Cum autem liquet, non in Gloſſemate, verum ipſo ſermone faciendam emendationem, debes prius ab aliis doctioribus reſcire, an locus reipſa laboret mendo; an ſolum difficilior ſit intellectu, cetera ſanus.

Quanti referat. ſcire eſſe locum corruptum.

Nam in tali ſiquid ſumeres tibi conſulto nemine, nil diſtares ab hoc, qui nomen Medici uſurpans, ſed carens intima ſcientia, invaderet ſanam partem ingeſta potione: vel aliquod integerrimum membrum igni ferroque vexaret. Sæpe quid videtur nec locum nec ſpeciem veri habere, quod ab alio alioque inſpectum, collatumque cum ceteris aut vetere Grammatica illuſtratum, non prave, verum breviter, obſcure, barbare, vel ad

imita-

imitationem Græcorum dictum apparet. Hac de cauſa itentidem admonent Critici, debere eum qui velit codicem emendare, non ſolum Grammatica, ſed etiam litteris aliis eſſe ſic imbutum, ut harum ope, interdum juncta, poſſit venire in cognitionem mendorum. Quoties nec Theologus, nec Philoſophus, nec Hiſtoricus videt auctoris mentem putatque librarium erraſſe graviter in deſcribendo; cum ecce Jureconſultus intervenit, et ex ſententia legis cujusdam continuo pronuntiat, veriſſimam eſſe lectionem?

III.

Sed certus de mendo, ut te accingas rectius ad tollendum, debes perſonam auctoris induere: ac tecum intentius cogitare, quid habuerit in animo, quove ſpectarit id loci,

Mens enim poſita ob oculos: tum priora ſequentibus collata: ac maxime quædam alibi ſcripta, facilius oſtendent, quid luxatum, coalitum, omiſſum, additum ſit. Quodſi apparet origo mali, fors alio non opus, quam verbo, ſyllaba, parentheſi reponere ſententiam deſideratam. Præclare dixit LUCAS FRUTERIUS *Veriſimilium Libro II. cap.* 11. *Hoc ego emendationis genus eſſe præſentiſſimum judico, et optimum, quod ex ipſo auctore auctoritatem accipit, et vigorem.*

Præcipua induſtria, conſulto huc reſervata.

IV.

Si porro alii fruſtra ſudarunt, et faciunt fidem, neque editam neque ſcriptam lectionem usquam variare, ſed codices mirifice conſentire in vetere mendo, ne negotium tibi inane faceſſas; ſed potius ſecundum prudentiam reputes, eſſe aliud, quid debuerit auctor ſcribere; aliud, quid ſcripſerit reipſa.

Interdum errat ipſe auctor.

Cum enim errare ſit omnium, tum maxime illorum, qui jam ſint alicubi in errore deprehenſi. Nil pronius, quam deficere in uno, qui multis intendunt. Labuntur memoria, aberrant animo, et ab his avertuntur, quæ propoſita habuerunt. Supra laudavi (*Capite VII. Regula* 10.) LEONEM ALLATIUM, et JACOBUM BOILEAU de hominum illuſtrium aberrationibus ſcribentes. Quibus addere licet CAROLUM ANDREAM DUKERUM *in Opuſculis de Latinitate veterum Jurconſultorum:* JACOBUM FRIDERICUM REIMMANNUM **in der Einleitung in die** *Hiſtoriam Litterariam* **der Deutſchen** *I.* **Band** *a pag.* 126. *et pag.* 162. JOANNEM GEORGIUM SCHELHORNIUM *in Amœnitatibus Litterariis Tomo V.* * Mitto ceteros, qui aliquem claſſicum univerſe culparunt. Ut enim iniqui in eum fuerint, tamen veſtigando in quædam inciderant, quæ non ſunt extra culpam.

Si

* Eodem ſpectant M. ANTONIUS MURETUS *Libro I. Epiſtola* 30. THEOPHILUS RAYNAUDUS *Tomo VIII. pag.* 600. JOANNES *Clericus Artis Criticæ Parte II. Sectione I. cap.* 10. CHRISTOPHORUS AUGUSTUS HEUMANNUS *Commentatione de Arte Critica a* §. 40.

Si ergo reipſa ſit lapſus auctor, tum fines officii transgrediare, et ſtilo confodias ſaniſſimum locum; imo auctores non illos qui erant, ſtatuas, verum ut eſſe debebant, obtrudas.

V.

Cum vero vel difficilem locum feliciter ac ſupra ſpem plane emendaſti, nil inde arrogantior evadas, aut circumſpicias te magnopere.

Nec enim eſt tanti corrigere affectum locum, ut ejus cauſa clamores ſint tollendi vel triumphus decernendus. MARCUS ANTONIUS MURETUS, in hoc genere verſatiſſimus, *Libro IX. variarum Lectionum cap.* II. ex vero ſcripſit: *Incredibile dictu eſt, quam puſilla menda quantas tenebras interdum etiam eruditiſſimis hominibus objiciant; ut quod multa interdum ſæcula ſummos viros latuit, id poſtea indicatum, vel pueri, primis litteris imbuti, aſſequi debuiſſe videantur.* Similia jam ſcripſit *Libro VIII. cap.* 4. Vides, ſæpe caſu offerri ænigmatis ſolutionem: neque tam ingenii ac doctrinæ, quam eventus improviſi hoc opus eſſe. Modeſtia neminem tam decet, quam eruditum: et Medicis magnopere vertimus vitio, ſi ob unum alterumve morbo liberatum ſe ita jactent, quaſi deſperatus fuiſſet æger: nullusque Podalirius potuiſſet hunc ad valetudinem revocare. Recte enim utor ſimilitudine iſta; quando ipſi Critici ſolenne habent profiteri, ſe loca auctorum *ſanare*, *perſanare*, ac quæ ſunt commatis hujus complura alia.

Modeſtia emendatoribus commendatur.

Quo alludens Ludovicus Molinæus *charaćterum Moralium pag.* 168. hunc faſtum ita perfricuit: *In ſcriptis. antiquorum recenſendis, ubi deploratum, ut loquuntur, cujusdam Tragoedi locum in integrum reſtituit, videtur ſibi ægrum valetudinis conclamatæ e mortis faucibus eripuiſſe, ac vitæ, et ſanitati reddidiſſe.* Quod ut minime imminuit exiſtimationem ipſius artis, tamen eum, qui cauſa duarum correćtiorum circumſpicit ſe petulanter, poſſit modeſtiam docere. Docebit autem, ſi cogitet, quod ſupra dixi, quemadmodum in aliis, ita hic ingenio, uſu, judicio, plus ſæpe valere ipſam fortunam.

Monita neceſſaria adverſus petulantiam,

Sed eſt aliud multo majus, cur velim quemvis Criticum, maxime juvenem, ſuo animo temperare, nec propter ſucceſſum proſperum in corrigendo efferre ſe inſolentius. Ni enim id faciat, profećto unacum ſupercilio audaciam ſumet: ac quamprimum ſuo judicio curatius quid potuit, vel planius ſcribi, reclamantibus omnibus libris, legibusque temperantiæ ipſis perruptis: *Ego vero,* dicet, *ita legam: ſic ſtatuo: Non aliter deinceps accipies: quod corrigo hunc in modum; ita dispungo: delendum hoc penitus, ac ſpongia inducendum: miror id neminem advertiſſe: inſaniunt, qui hærent veteri lećtioni*, quæque alia ſunt per jaćtantiam et temeritatem incredibilem a multis effutita. Ita aperietur corruptioni latiſſima via: ſomnia ipſa obtrudentur, ac conjećturæ quævis non, ut mos eſt, in ſubjećtum ſpatium, vel marginem, verum ipſam ſeriem ſermonis inferentur. Quod malo

ſuo

ſuo fecerunt quidam minime indocti, non regulis inventa, verum inventis regulas aptantes: jubentes legem, dantes ſuperba imperia, ſua omnia certa, explorata, luce clariora habentes. Debuerunt autem cordatis, et prudentibus tanto majus ludibrium, quanto ſatius ſapuiſſent exemplo priorum, in hoc negotio tum maxime lapſorum, cum putabant acu ſe rem tetigiſſe. Nempe præcavendum huic malo; quem enim occupavit, ab hoc fruſtra ſperes depellere. Sed neque in certamen cum tali deſcendam quovis modo; quia facerem irrito conatu, præcluſaque ſpe omni emendationis. Nam cum nullo jure in hos invehatur, qui ſentiunt aliter; poſtquam legem noſtræ artis violavit ex deſtinato, ageretur in rabiem, ſi eum quis diceret in errore deprehenſum.

Porro ſuperiorem cautionem de modeſtia, quam velim adhiberi ab aliis, primus ſervabo; ac, quamvis liceret correctionum exempla proferre, quas olim, dum Patres legebam, ſuſpicione attigi, et poſt inveni, a peritis dudum probatas, non committam, ut in his paginis iterum legantur.

Quod autem ſpectat licentiam in corrigendo, quam quidam incredibilem arrogabant, quando ab iſta quoque tantiſper digreſſus ſum, nequit ſat inculcari, ut qui ſumunt ſibi hoc negotium, identidem cogitent, rationem finis habendam, et duplicis quidem. *Primus* eſt, ut non tam ſpeciem ſequantur, quam veritatem: aut ſi hanc

non

non poſſunt, ſaltem metum nobis curamque eximant, ſcripturam codicis retinendo, ut acceperunt. Hac fidelitate nec hilum auctor deperdit: et ipſis, ſi quid probabile habent ex conjectura, licebit ſemper vel ponere ad marginem, vel postremo verſui in morem notarum ſubjicere. Sic ſalva omnia ſunt utraque ex parte. Utcunque res expenditur, neque Critico plus dare nos decet, nec Criticum exigere a nobis. Tantum ex lata lege et æquitatis, et conſilii elucet. Quare præcipui editores, modo error non eſſet manifeſtus, ſervandam ſibi in recenſendo ſemper exiſtimarunt. *Secundus* eſt, ut quidquid corrigitur, ad divinum honorem, hominumque utilitatem referatur. Quod fieri nunquam poteſt, ſi corrector affectus in poteſtate non habet: ſi tollit clamores, ſi alios jam impoſturæ, jam ſocordiæ, jam ignorantiæ accuſat: et ob unicam voculam inimicitias ſuſcipit cum omnibus, qui ſecus ſentiunt. Quid enim juvat auctores a nobis emendari, ſi hac de cauſa ipſi depravemur? An ſatius eſt tollere vitia ex aliorum libris, quam mentibus propriis? Nemo ſanus hoc dixerit; quia ratio et et religio cuivis dictant, quod legimus inter opera ſancti Bernardi: *Unicuique liber eſt ſua conſcientia: et ad hunc librum diſcutiendum, et emendandum omnes alii libri facti ſunt. Libro poſteriore de Conſcientia;* cujus auctorem non habeo compertum.

Caput

Caput XIV.

Cognitio editionum.

Si placeret, non dico compendiaria, ſed præceps via, poteram hic partem magnam regularum duobus verbis abſolvere. Et ſatis erat monuiſſe: *Cura, ut ejus habeas optimam editionem, ad quem legendum accedis. Nam editor ejusmodi non perfunctorie verſatur in negotio ſuo; ſed cum defertur ad difficilem locum, cujus debet explicata ratio ab arte Critica peti, admonet diligenter, facitque omnia, ut inde lectorem expediat.* Hac inquam cautione ſola tam de iſto, quam quatuor ſuperioribus capitibus transactum erat breviſſime: ac licebat deſultorium in morem ad ſequentia transire quamplurima prætervectis. Si enim jam ſua ætate vir clariſſimus Petrus Daniel Huetius exiſtimavit, Criticæ artis neceſſitatem tantam non eſſe; quod veteres præcipuos qua ſacros, qua profanos curate editos, imo illuſtratos, habeamus *; quanto magis hodie videatur carere nos illa poſſe? Verum enimvero, præterquam, quod omnia ineſſe editionibus optimis, non eſt univerſe verum, editores multi vocantur optimi, non tanquam ex merito, propter præſtantiam ipſius operæ; ſed comparatione deteriorum, qui non ſunt feliciter in eodem negotio verſati. Neceſſe eſt igitur facere delectum inter editiones: poſitoque omni ſtudio partium, cui cum Critica nusquam

Compendiaria via præcipiendi de editionibus.

* *In Huetianis num.* 23.

quam convenit, fateri ingenue, quid ſit in ſingulis probandum, quid improbandum. Juniores, ut valeant ingenio, ac facultate reminiſcendi, tamen uſum diſcernendi non habent: et ampliſſimo in argumento non ſunt pares tot rebus ſine duce verſandis. Accedit, quod eſt cognata huic ætati incogitantia; qua fit, ut, cum magno ſtudio ferantur ad legendum, hoc minorem prudentiam adhibeant, et operis ſumma contenti ceterorum modicam habeant rationem Sic autem neceſſe eſt evenire, ut, quod primo ſe obtulit, arripiant pro comperto, temporisque ſummo diſpendio terant diutius vitioſas editiones; harumque cauſa nec cogitantes et ſibi faciant fucum, et aliis.

§. I.

Monita, quæ ſpectant primas, et medias editiones.

Editionum primarum decus primum, quod non debet extendi ad omnes.

Veteres primasque editiones in cœlum laudibus vehunt. Et vero merentur fidem, ſive Græcorum hæ ſint, ſive Latinorum. Nam inter typorum incunabula exceptæ e probis codicibus reddunt veram imaginem auctorum ſuorum; ut recte videantur facere præfecti Bibliothecarum, qui impendio has ſervant, ac cura nihilo minore, quam ſcriptos libros. Poſſunt enim in raritate tanta illorum vices ſupplere. Neque tamen de omnibus ejusmodi typis hoc velim intelligi. Et quis alius inducat in animum; quando interdum vel teſtem non habet, vel videt ſibi opponi ratio-

rationem, cur ne potuerit quidem id fieri? Videtur mihi extra dubium, editores quosdam, cum haberent copiam trium, vel quatuor codicum, præcipue hoc uſos, qui haberet litteras extantes, lectuque facillimus eſſet. Quod ſi ceteros conſuluerunt, tunc eſt factum, cum incidiſſent in locum obſcurum. RICHARDUS SIMON, diribitor acerrimus harum rerum, et qui nunquam ſe patitur impediri religione adverſum reliquos ſentiendi *Tomo I. Bibliothecæ Criticæ cap.* 17. contentius inficiatur contra CAVEUM, manuſcripta optime eſſe initio expreſſa. Norat autem et noſtro Sæculo, et ſuperiore prolata præſtantiora; quæ eſſent in edendo ſecuti expertiſſimi homines ſucceſſu optato. Sic nempe reſtituti ſunt multi auctorum, et faciem aliam induerunt, qua poſſint tandem agnoſci. Ego qui hac de re ſum perſuaſus, exemplum de meo proferam. Alii alia habebunt, ut cuique ſuppeditat propria experientia. S. PACIANI editionem primam curavit Joannes Tilius, Briocenſis Epiſcopus *Pariſiis* 1538. ſed e codice tam pravo, ut ſæpius divinatione nulla venias ad tolerabilem ſententiam in auctore, cujus omnia redolent elegantiam. Certe cum primum legerem, abjeci non ſemel, deſperata tot locorum correctione. Acceſſi poſt Joannem Fridericum Gronovium, qui *libro Obſervatorum in Scriptores Eccleſiaſticos cap.* 8. ſe torquet vehementer, quo poſſit efficere, ut quædam recipiant ſignificationem planiorem. Fruſtra fuit; vir enim eruditus non

vidit

vidit editionem, a Petro Galeſinio, et Paulo Manutio *annis ſex ſupra viginti poſt Tilium Romæ factam.* Quamquam nec ibi ſunt omnia emaculata: et ſervatum hoc eſt Eminentiſſimo d'Aguirre, qui dum collegit *Concilia Hiſpaniæ*, ex Bibliotheca Vaticana protraxit codicem nongentorum, ac amplius annorum; e quo cum eſſet eleganti charactere, emendati ſunt ducenti, et plures loci in tam tenui volumine, quod impreſſum forma maxima vix redhibeat ſeptem paginas. In tanto numero erratorum pauca repræſento.

Ex parænesi ad Pœnitentiam.

lætatur, pariter dolet	*pro*	lætatur, imo pariter dolet.
incuriis	—	incurvis.
retracti	—	retractatis.
Æthna, et Liſaniculus	—	Æthna Siculus.
Scola veſtiti	—	ſtola veſtiet.

Ex Epiſtolis ad Sympronianum.

Secundum phygas te aſſenſiſſe	*pro*	ſecundum Phrygas te ſenſiſſe.
et Græcus Blaſtus	—	et Græcus, et Blaſtus.
et de Catholico nomine	—	et hoc de Catholico nomine.
quomodo admirantibus	—	quoquomodo adjurantibus.
nullus intus	—	nullus inventus.
habet	—	debet.
idonei non fuerint	—	idonei fuerunt.
ubi	—	ubique.

omnia

omnia nuncupatur	*pro*	omnium nuncupatur.
obedientiam	—	inobedientiam.
per obeditionem	—	per dicto audientiam.
vanegiata	—	varietate.
et qui	—	eſt, qui.
num Babylonium	—	non Babylonium.
Tiathytenis	—	Tyathirenſis.
poſſidentur	—	poſſideamur.
nocere	—	noſſe te.
niſi quia ut	—	niſi ut.
Tunc ſecundis quidem litteris	—	Tu ne ſecundis quidem litteris.

Mox inter vocem VIRGILII, *bis poſitam, voces ſex omiſſæ ſunt.* *

atqui ego	—	atqui nego.
quod	—	cum.
Sanctis Patribus	—	ſanctis partibus.
ullis	—	illis.
utinam	—	ut namque.
palam fere	—	paleam auferre.
Epiſcopus impatiens	—	epiſcopatus impatiens.
renovatum	—	renatum.
collegio	—	colligo.
in medio Noë	—	in medio eorum, Noë.
partes in unum	—	partes omnes in unum.
ſecuti foetus	—	ſecuri foetus.
prælatæ	—	perlatæ.

procul-

* Id quam ſæpe fiat inter exſcribendum, ſupra admonui.

proculcari *pro* inculcari.
potui — poſui.
Si cujus — ſi quibus.
quisque miſerabilis — ut quisque miſerabilis.

Sed eſt plus quam ſatis mendorum in tam exili, quam pulchro libello. Plura poſſem oſtendere in editionibus tenuiſſimi opuſculi *ad Virginem lapſam*, quæ *Maurini* emendarunt *in editione* AMBROSII, cui hoc olim tribuebatur.

Decus alterum. Decus alterum in primis Editionibus eſt, quod produnt majorem diligentiam, quam quæ illas ſunt conſecutæ. Curatores typorum neque pretio, neque labori parcebant, ut venirent omnia quam integerrima ad lucem. Nam et ipſi coluere litteras, et correctoribus ſunt uſi non petitis e trivio, ut hodie ſolet. Quidam illorum erant magna eruditione, ipſaque ſcientia veterum linguarum inſtructi. Ita DANIEL BOMBERGIUS, qui VENETIIS *Polyglotta* excudit, Hebraicam callebat exacte, et aliis multis tradebat maxima laude. ERHARDUS RATDOLT diſciplinis Mathematicis ſtudebat. JODOCUS BADIUS, quem *Aſcenſium* dicunt, fuit teſte Eraſmo inter doctiſſimos homines, ac Pariſiis græcum ſermonem docuit. JOANNES OPORINUS eundem Baſileæ, FRANCISCUS RAPHELENGIUS Leidæ Hebræum profitebatur. HIERONYMUM COMMELINUM dicunt virum quam gravem, tam doctum. MANUTIORUM, STEPHANORUM, PLANTINORUM, MORELLIORUM notiſſima ac varia eſt ſive induſtria ſive doctrina. Adde viros

ros clariſſimos, qui, ſive pretio inducti, ſive ſtudio publicæ rei, locabant operam in typo emendando. Ita JOANNES ANTONIUS CAMPANUS in Hahnii: JOANNES ANDREAS * in Schweinhemii, ac Pannarzii: FRANCISCUS JUNTA, celebris Mathematicus in Juntiana cognatorum ſuorum: HADRIANUS TURNEBUS in regia Pariſina: SIGISMUNDUS GELENIUS, et DESIDERIUS ERASMUS in Frobenii: THEODORUS in Epiſcopii, et aliorum: FRIDERICUS SYLBURGIUS in Wechelii, et Commelini: DAVID HÖSCHELIUS in Welſeri ** officinis corrigebant. Vide *Joannis Conradi Zeltneri Theatrum eruditorum Correctorum*; nam habet illorum integram centuriam; quamquam, quod ridiculum eſt, minime omnium correctam. Verbo dicam, munus hoc in tanto honore tunc fuit, in quanto nunc contemptu. ***

Decus tertium, cujus tamen eſt uſus longe minor, quam quidam jactant.

Tertio, ac præcipue a Proteſtantibus, laudatur in primis Editionibus, quod nondum natis de Fide controverſiis et diſcidio religionum, cauſa non ſuberat, cur pars alterutra in excudendo fraudem admitteret. De his ergo nunquam dicas, quod de ceteris audimus toties: *Quædam interpolata*:

 iſtuc

* Epiſcopus Alerienſis apud Corſos.
** Quæ habet inſigne *Pinus*, quod eſt urbis Auguſtanæ.
*** Commodum quoque hic conſules *Joannis Caroli Bequignole Diſſertationem Epiſtolicam de ſtatu Typographiæ ſuperiorum temporum ad hodiernum comparato* 4. *Halæ Madeburgicæ* 1710: quique fuit primo laudandus, *Michaëlis Maittairii Annales Typographicos*, quos *Schwarzius*, aliique plures ſupplementis ad hanc diem maximis auxerunt.

iſtuc truncatum, hoc corruptum eſt: illud omnino ſuppreſſum! Ut hæc omnia ſint veriſſima, tamen ego editiones novas, cum habent dignos auctores, veteribus longe prætulerim Cujus rei habeo duplicem rationem: quamque nemo refellet, qui cognoverit.

Prima eſt, quod initio pauciſſima prodierunt, quæ pertinent ad Eccleſiaſticos ſcriptores; videlicet Ambroſiii, Hieronymi, Auguſtini, Euſebii Cæſarienſis, Cypriani nonnulla. Solus Lactantius, ut tum erat, integer comparuit. Sed etiam quæ majore copia Frobenius, Herwagius, Amerbachius, duo Manutii poſt dederunt, non efficiunt uberem meſſem. Hæc cæpit primum excreſcere cum Stephani *, Plantinus, Commelinus, Savilius, Morellii etc. acceſſerunt. Quod autem *Guilielmus Cave in Prolegomenis ad Scriptorum Eccleſiaſticorum Hiſtoriam litterariam, ſectione VII.* admonet, hanc laudem editionum deſinere, quando coepit Tridentinum Concilium, memoria illum deſtituit diffidentia rerum noſtrarum. Nam ipſæ quas effert, ac commendat ſive hoc loco, ſive decurſu operis, in oculis omnium lectorum prorſus oppoſitum oſtendunt. Quos enim id loci celebrat? Nonne

Plane pugnantia loquentes.

Manutianas, Savilianas, Vitrianas,
Stephanianas, Elmenhorſtianas, Cromoiſianas,
Plan-

* Operibus Patrum Græcorum, quæ Robertus Stephanus emiſit, nil ſimile, ſive typum, ſive chartam, ſive curam ſpectes. Solus fere Chryſoſtomus Savilianus cum eo contendere poſſit.

Plantinianas, Morellianas, Petitianas, Commelinianas, Sonnianas, Pigetanas, Wechelianas, Nivellianas, du-Puiſanas, ceteraſque omnes, quæ ex regiis typis Pariſienſibus prodierunt? Quod ſi a laudibus operarum venio ſeorſim ad ipſos curatores, de quorum cura frequentius commemorat? Nempe de ſummorum hominum

Jacobi *Billii*, Friderici *Sylburgii*,
Petri *Pithoeci*, Frontonis *Ducæi*,
Henrici *Savilii*, Davidis *Höſchelii*,
Andreæ *Schotti*, Papirii *Maſſoni*,
Danielis *Heinſii*, Jacobi *Sirmondi*,
Matthæi *Raderi*, Franciſci *Combefiſii*,
Dionyſii *Petavii*, Nicolai *Rigaltii*,
Henrici *Valeſii*, Franciſci *Scorſi*,
Joannis *Auberti*, Gilberti *Mauguini*,
Petri *Poſſini*, Lucæ *Dacherii*,
Joannis *Garnerii*, Petri Danielis *Huetii*,
Joanns Georgii *Pritii*, Joannis Baptiſtæ *Cotelerii*,
Stephani *Baluzii*, Ludovici Eliæ *Dupini*,
Stephani *Chamillard*, Joannis *Mabillonii*,
Ceterorum *Benedictinorum*, qui erant *de Congregatione S. Mauri*.

Atqui et editiones, et editores, quos nunc audiſti, ſi non omnes abſoluto, certe coepto, et continuato Tridentino juniores ſunt: tantoque numero, ut, qui illud Concilium anteceſſerunt, nec centeſimam illorum partem efficiant; quando unus ſæpe emiſit plura diverſorum opera. Quot enim

per Deum! dederunt Schottus, Petavius, Poſſinus, Dacherius, Mabillonius, Baluzius. De Jacobo Sirmondo unice dicam; qui præter opera Theodoreti varia, quam numeroſa habet *Collectionem Patrum, et Monumentorum Eccleſiaſticorum*, quæ juncta a *Jacobo de la Baune* implent quinque volumina maximæ formæ. Neque tacendum eſt ad calcem hujus indicis, quod in eo de induſtria Proteſtantes miſcui, et Catholicos; quia dictu ridiculum foret, ſtudium partium in hos ſolos cadere.

§. II.

Monita, quæ pertinent ad Editiones novas, ac noviſſimas.

Commoda novarum editionum præ aliis.

Quidquid ex ignoratione, vel odio obtrectetur, certiſſimum eſt, editiones novas, ac noviſſimas longe præſtare mediis ac primis. Cujus rei tam idoneas, tam multas habeo rationes, ut dubio nec locum relinquant, cum loquimur univerſe. Nam

1. vel completæ ſunt, vel habent, quæ poterant habere, cum lucem viderunt.
2. Opera omnia collocant ordine temporum, quo ſunt perſcripta. Quod ſi iſtuc non obſervent, ſolummodo accidit in opuſculis, quorum ætas neſcitur.
3. Non ſolum addunt auctoris vitam, ſed etiam cetera expediunt, quæ poſſint ad librorum majorem uſum quid conferre.
4. Cuilibet libro præmittunt Monitum.

5. Ar-

5. Argumentum ipſum ſic declarant, ut laborem legendi levent magnopere.

6. Subjiciunt notas, ac obſervationes, quæ mirifice faciant ad intelligentiam; ſed etiam accomodationem, fructumve quemlibet ampliorem.

7. Addunt variantes Lectiones; quæ res habet ingens commodum. Sic enim præter typos habemus ipſa manuſcripta, ſi quando diſſentiant. Quare inanes ſunt quorumdam querimoniæ, cum dicunt editorem non ſequi præcipuum, vel puriſſimum codicem. Ut enim dem (quod eſt in quæſtione) quid obeſſet legentibus, quando eadem pagina ob oculos habes, quidquid differt a ceteris codicibus? Ut fatear ingenue, hac de re nimium, ne dicam inaniter tumultuatum eſt adverſus editionem *Maurinam* AUGUSTINI. Quoties enim recordor controverſiæ, quæ hos monachos cum noſtris colliſit, ſic reputo apud animum meum: *Nullum codicem ſcriptum præterierunt, cujusque lectionem ad oram ſubjecerunt; verbo liberarunt fidem ſuam. Qui enim decipere vult, non aperit, ſed tegit illa, in quibus poſſit deprehendi.* *

 8. In-

* Dum hæc ſcribo, accipio recentem librum, *Disquiſitiones Critico-Philoſophiæ, et Hiſtoriæ* FRANCISCI ROBERTI, qui *anno* 1781. *Romæ* 8. *maj.* prodierunt. Harum *ſeptima* agit *de Maurinorum editionibus:* et quæ ultro citroque diſputata ſunt, refert magno candore. Ego, poſtquam hanc percurri, capite dudum abſoluto, nil ideo reperi, quod a ſententia me mea abducat. Quidquid peccatum eſt per illam cautionem adjectarum *variantium Lectionum*, nunquam poteſt ad rei ſummam pertinere.

8. Indices habent non ſolum copioſos, ſed etiam præclaros, qui via, qui ordine procedant, poſſintque in rebus Hiſtoricis, et Theologicis perpetuo eſſe adjumento. Quod utinam ſcirent, qui toties tempus terunt in paginis vertendis! Tam ſunt ſibi ac libris moleſti, de quibus ſæpe dicebam: *Non ſolum reperire, ſed ne quærere quidem noverunt.*

Ex his quisque videt, quas dixi, editiones et habere commoda ſuperiorum, et his adjicere multa alia, quæ ibi fruſtra requiruntur. Certe eſt genus felicitatis in illas incidere; quando qui hoc conſecutus eſt, poſſit magna ex parte his regulis absque incommodo carere, Quod cum quis audit, ne exiſtimet, eſſe ſermonem de quovis typo iterato. Quid enim juvat habere te editorem optimum, ſed perperam cum agmine magno erratorum recuſum? Vidi quædam hujus generis in *Germania*, et *Venetiis* de integro impreſſa tam mendoſe, ut nec pro ceteris vellem obligare fidem meam. Inde quidquid pecuniarum impenditur in tales libros, velut furto ablatum haberi debet, damnisque rei familiaris adſcribi.

§. III.

§. III.

Editiones quæ optimæ habentur nullo diſcrimine vel ætatis, vel typorum. *

Patrum, et Scriptorum Eccleſiaſticorum ordo alphabeticus,

ADAMI *Magiſtri* editio optima	a Joanne Joachimo Madero.
ADELMANNI	*habetur apud S. Gaudentium Brixienſem.*
ÆNEÆ GAZÆI	a Gaſpare Barthio.
AGAPETI *Diaconi*	a JoanneAuguſtinoGrœbelio.
ALVARI *Cordubenſis*	in Floreſii *Hiſpania ſacra Tomo XI.*
AGATHIÆ	*inter Scriptores Hiſtoriæ Byzantinæ Pariſiis* 1760.
AGOBARDI	a Stephano Baluzio.
AIMONII	a Jacobo du Breul.
ALCUINI	a Frobenio Forſter.
AMBROSII	a Maurinis.
AMOLONIS	a Stephano Baluzio.
AMPHILOCHII	a Franciſo Combefis.
ANDREÆ *Cretenſis*	a Franciſco Combefis.
ANSEGISI, et BENEDICTI *Levitæ*	a Jacobo Sirmondo.
ANSELMI *Cantuarienſis*	a Gabriele Gerberon.
ANSELMI *Havelburgenſis*	a Luca Dacherio.
ANSELMI *Lucenſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.

* Nam per ſe patet, inter Exempla optimarum diverſa debere illam præferri, quam vocant *originalem*, niſi ſequens ſit plenior, neque minus emendata.

quorum diſperſa opera

ANTONII *Abbatis*	ab Andrea Echellenſi.
ANTONII *Meliſſæ.*	a Frontone Ducæo.
ARNOBII *Senioris*	a Claudio Salmaſio.
ARNOBII *Junioris*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
ASTERII	a Franciſco Combefis.
ATHANASII	a Maurinis.
ATHENAGORÆ	a Maurinis.
ATTONIS	a Carolo Burontio.
AUGUSTINI	a Maurinis.
AVITI	a Jacobo Sirmondo.
BACHIARII	a Franciſco Florio.
BARNABÆ	a Joanne Baptiſta Coteierio *in Patribus Apoſtolicis.*
BASILII *Magni*	a Maurinis.
BASILII *Seleucienſis*	a Claudio Dausqueio.
BEDÆ	a neſcio quo *Coloniæ* 1688.
BERNARDI	a Maurinis.
BERNARDI *Morlanenſis*	ab Eilhardo Lubino.
BOËTHII	ab Henrico Lorito Glareano *Baſileæ* 1570. *
BONIFACII	nunc maxime nova nuntiatur a Moguntinis.
BRAULIONIS	ab Emanuele Riſco.
BRUNONIS *Aſtenſis*	a Mauro Marcheſio.
BRUNONIS *Carthuſiani.*	a Theodoro Petreio.

BRU-

* Antiquiſſimam *Venetam* 1491. non memini me vidiſſe; et Gothica eſt haud dubie.

BRUNONIS *Hiſtorici*	*in Scriptoribus rerum Germanicarum editionis Argentoratenſis* 1717.
CAESARII *Arelatenſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
CAPREOLI *Carthaginenſis*	a Jacobo Sirmondo.
CASSIANI	ab Alardo Gazæo *Atrebati* 1628.
CASSIODORI	a Maurinis.
CLEMENTIS *Alexandrini*	a Joanne Pottero.
CLEMENTIS *Romani*	a Joanne Baptiſta Coteletio *in Patribus Apoſtolicis.*
COLUMBANI	a Patricio Flemmingo.
COMMODIANI	a Jacobo Daviſio.
COSMAE *Pragenſis*	*in Menckenii Scriptoribus rerum Germanicarum Tomo III. a pag.* 1771.
CYPRIANI	á Stephano Baluzio, et Prudentio Maran.
CYRILLI *Alexandrini*	a Joanne Auberto.
CYRILLI *Hieroſolymitani*	a Maurinis.
DAMASI	ab Antonio Maria Merenda.
DIONYSII, dicti *Areopagitæ*	a Balthaſare Corderio.
DITHMARI	a Gottfrido Guilielmo Leibnitio *Tom. I Scriptorum Brunſvicenſium.*

DORO-

burusque nemo collegit.

DOROTHEI	a Balthaſare Corderio.
EADMERI	a Gabriele Gerberon *in editione Anſelmi.*
ENNODII	a Jacobo Sirmondo.
EPHRAEMI	a Petro Benedicti, et duobus Aſſemanis.
EPIPHANII	a Dionyſio Petavio.
EUCHERII	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
EUGENII *Toletani*	a Jacobo Sirmondo.
EULOGII *Cordubenſis*	ab Ambroſio Morales.
EUSEBII *Cæſarienſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
EUTHYMII	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
FAUSTINI *Presbyteri*	a Jacobo Sirmondo.
FAUSTI *Rejenſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
FERRANDI *Diaconi*	a Franciſco Chifletio.
FIRMICI	a Joanne Woverio.
FLODOARDI	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
FLORI *Magiſtri*	nondum collectæ, certæque ſunt ſcriptiones.
FRECULPHI	apud Commelinum.
FRODAE	ab Andrea Buſſæo *Hafniæ* 1744.
FULBERTI *Carnotenſis*	a Carolo de Villiers.
FULGENTII	a Luca Urbano Mangeant.

GAU-

GAUDENTII	a Paulo Galeardo.
GENESII	a Stephano Berglero.
GEORGII *Nicomedienſis*	a Franciſco Combefis.
GEORGII SYNCELLI	*inter Scriptores Byzantinos Pariſiis* 1652.
GILDAE	a Thoma Gale *Tomo I. Scriptorum Hiſtor. Britann.*
GOFFRIDI *Vindocinenſis*	a Jacobo Sirmondo.
GREGORII *Magni*	a Maurinis. Novam Joannis Baptiſtæ Galliccioli *Venetiis* 1777. nondum vidi.
GREGORII *Nazianzeni*	a Maurinis.
GREGORII *Nyſſeni*	a Frontone Ducæo, et Jacobo Gretſero.
GREGORII *Thaumaturgi*	cum Macario Ægyptio, Baſilio Seleucienſi, et Zonara *Pariſiis* 1621. ubi Billii, et Ducæi Notas habes.
GREGORII *Turonenſis*	a Maurinis.
GUIBERTI *de Novigento*	a Maurinis.
GUIGONIS *Carthuſiani*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
HAYMONIS	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
HENRICI *Huntindonienſis*	*in Henrici Savilii rerum Anglicarum Scriptoribus.*

HER-

HERMAE	a Joan. Baptiſta Coteleri**o** *in Patribus Apoſtolicis.*
HERMIAE	a Maurinis.
HESYCHII	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
HIERONYMI	a Domino Vallarſio.
HILARII *Arelatenſis*	a Fratribus Balleriniis *in Leone Magno*, vel a Joanne Salinas.
HILARII *Diaconi*	a Maurinis in Ambroſio, et Auguſtino.
HILARII *Pictavienſis*	a Scipione Maffæi.
HILDEBERTI *Cenomanenſis*	a Maurinis.
HINCMARI	a Jacobo Sirmondo, quem auxerunt Cellotius, Labbæus, Harduinus.
HIPPOLYTI	a Joan. Alberto Fabricio.
HONORII *Auguſtodunenſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
HUGONIS *Flaviacenſis*	a Philippo Labbæo.
HUGONIS *Floriacenſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
HUGONIS VICTORINI	nullo judicio, delectu, ordine eſt facta.
JACOBI NISIBITAE	a Nicolao Antonelli.
IGNATII *Martyris*	a Joanne Baptiſta Cotelier *in Patribus Apoſtolicis*, acceſſerunt aliæ præſtantes editiones.

ILDE-

ILDEPHONSI	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.	
JOANNIS *Chryſoſtomi*	a Maurinis.	
JOANNIS *Damaſceni*	a Michaële le Quien.	
JOANNIS *Climaci*	a Matthæo Radero.	
JORNANDIS	a Joſepho Antonio Saxio *Tom. I. Scriptor. rerum Italicarum Muratorii.*	
IRENAEI	a Maurinis.	
ISIDORI *Hiſpalenſis*	nuper *Madriti ab anno* 1778.	
ISIDORI *Peluſiotæ*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.	*Satis eſt ſaltem nomina ſola*
JULIANI *Pomœrii*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.	
JULIANI *Toletani*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.	
IVONIS *Carnotenſis*	a Joanne Baptiſta Sonchet.	
JUSTINI	a Maurinis.	
JUVENCI	a variis juncta opera *Altorfii* 1710.	
LACTANTII	a Joan. Baptiſta le Brun, et Nicolao Lenglet du Freſnoy.	
LAMBERTI *Schaffnaburgenſis*	a Joanne Piſtorio *Tomo II. Scriptorum rerum Germanicarum.*	
LANFRANCI	a Maurinis.	

LEAN-

LEANDRI	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
LEIDRADI	a fratribus Balleriniis.
LEONIS *Magni*	a Ludovico Antonio Muratorio *Tom. IV. Scriptor. rerum Italicarum.*
LEONIS *Marſicani*	et quæ pertinent ad eum,
LEONTII *Byzantini*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
LEONTII *Cyprii*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
LIBERATI	a Joanne Garnerio.
LUCIFERI *Calaritani*	a Joanne Dominico et Jacobo Colitis.
LUITBRANDI	ab Hieronymo de la Higuera, et Laurentio Ramirz.
LUPI SERVATI	a Stephano Baluzio.
MACARIORUM	a Joanne Georgio Pritio.
MARBODI	a Maurinis cum Hildeberto Cenomanenſi.
MARCELLINI *Comitis*	a Jacobo Sirmondo *Tom. II. operum.*
MARCI *Eremitæ*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
MARCULPHI	*Tom. IV. rerum Gallicar. Bouqueti.*
MARIANI SCOTI	a Burchardo Gotthelf Struvio in Piſtorii *Scr ptoribus rerum German. Tom. I.*

Marii Mercatoris	a Joanne Garnerio.
Martini *Bracarenſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
Maximi *Martyris*	a Franciſco Combefis.
Maximi *Taurinenſis*	a Ludovico Antonio Muratorio.
Methodii	a Franciſco Combefis.
Minutii Felicis	a Joanne Daviſio.
Nemesii	a Joanne Fell; certe *ex Theatro Sheldoniano Oxonii* 1671.
Nicephori *Bryennii*	a Petro Poſſino, *ad calcem Procopii in corpore Byzantino.*
Nicephori *Patriarchæ*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
Nili *Abbatis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
Nili *Doxopatri*	a Stephano le Moyne *in variis ſacris Tom. I.*
Odilonis	in Bibliotheca Cluniacenſi.
Optati *Milevitani*	a Ludovico Elia Dupino.
Orderici Vitalis	ab Andrea du Chesne *in Scriptor. Hiſt. Norman.*
Origenis	a Carolo de la Ruë.
Orosii	a Sigeberto Havercampo.
Ottonis *Friſingenſis*	a Chriſtiano Urſtiſio *Tom. I. Hiſtoric. German.*
Paciani	a Cardinale d'Aguirre.

PALLADII	a Joanne Meurſio *Tomo VIII. operum.*
PASCHASII RADBERTI	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
PAULINI *Aquileienſis*	a Joanne Franciſco Madriſio.
PAULINI *Nolani*	a Joanne Ludovico Muratorio.
PAULI *Bernriedenſis.*	a Gretſero, Papebrochio, Mabillonio, Muratorio.
PAULI WARNEFRIDI	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
PETRI ABAELARDI	ab Andrea du Chesne. *Quædam addidit Martene, et Pezius.*
PETRI CHRYSOLOGI	a Sebaſtiano Pauli.
PETRI *Cluniacenſis*	in Bibliotheca Cluniacenſi.
PETRI *Damiani*	a Conſtantio Cajetano.
PETRI *Diaconi*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
PETRI *Siculi*	a Matthæo Radero.
PHILASTRII	a Paulo Galeardo.
PHOEBADII	a Gaſpare Barthio.
PHOTII	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
POLYCARPI	a Joanne Bapt. Cotelerio *in Patrib. Apoſtolicis.*
POSSIDII	a Joanne Salinas.

PRAEDESTINATI *Anonymi*	a Joanne Sirmondo.
PROCLI	a Vincentio Riccardo.
PROCOPII *Hiſtorici*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
PROSPERI	aLucaUrbanoMangeant.
PRUDENTII	a Stephano Chamillard. *hic adſcribere,*
RABANI	a Georgio Colvenerio. Plura poſt reperta ſunt.
RADULPHI *Glabri*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
RATHERII	a fratribus Balleriniis.
RATRAMNI	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
REMIGII *Antiſiodorenſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
REMIGII *Lugdunenſis*	a Gilberto Mauguino.
ROSWITHAE.	ab Henrico Leonardo Schurzfleiſchio.
ROBERTI PULLI	ab Hugone Mathoud.
RUFINI	a Dominico Vallarſio.
RUPERTI *Tuitienſis*	a Michaële Pleunichio, et Gregorio Cannoni juncta opera.
RURICII	ab Henrico Caniſio *in Lectionibus antiquis.*
SALVIANI	a Stephano Baluzio.
SEDULII	ab Henrico Joanne Arntzenio.
SIDONII *Apollinaris*	a Jacobo Sirmondo.

SIGEBERTI *Gemblacenſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
SIMEONIS *Junioris*	a Jacobo Pontano.
SIMEONIS *Metaphraſtis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
SMARAGDI	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
SOCRATIS, SOZOMENI cum reliquis Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ ſcriptoribus.	ab Henrico Valeſio.
SOPHRONII	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
SULPITII SEVERI	ab Hieronymo de Prato.
SYLVESTRI II.	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
SYNESII	a Dionyſio Petavio, *ſecunda vice.*
TAJONIS	ab Emanuele Riſco.
TATIANI	a Maurinis.
TERTULLIANI	a Petro Priorio, tertia vice *Pariſiis* 1675.
THEODORETI	a Jacobo Sirmondo, et Joanne Garnerio
THEODORI *Abucaræ*	partim a Franciſco Turriano, et Jacobo Gretſero, partim ab Andrea Arnoldo.
THEODORI *Prodromi*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.

THEO-

THEODORI *Studitæ*	a Jacobo Sirmondo, et Jacobo de la Baume.
THEODULPHI *Aurelianenſis*	a Jacobo Sirmondo.
THEOPHANIS *Ceramei*	a Franciſco Scorſo.
THEOPHILI *Alexandrini*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
THEOPHILI *Antiocheni*	a Maurinis.
THEOPHYLACTI	a Bernardo Maria de Rubeis.
TITI *Boſtrenſis*	a Franciſco Turriano.
VALERIANI *Cimelienſis*	a Jacobo Sirmondo.
UDALRICI *Babenbergenſis*	a Joanne Georgio Eccardo *Tom. II. Corp. Hiſtor. medii ævi.*
VENANTII *Fortunati*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
VICTORIS *Tunnunenſis*, cum Joannis Biclarienſis Chronico	ab Henrico Caniſio.
VICTORIS *Vitenſis*	a Theodorico Ruinart.
VICTORINI *Marii*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
VIGILII *Tapſenſis*	a Franciſco Chifletio.
VINCENTII *Lirinenſis*	a Stephano Baluzio, vel Joanne Salinas.
WALAFRIDI *Strabonis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
WILHELMI *Malmesburienſis*	nondum coll. ſunt ſcript.

WITIKINDI	a Gottfrido Guilielmo Leibnitio *Tom. I. Scriptorum Brunſvicenſium.*
ZACHARIÆ *Mitylenenſis*	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.
ZENONIS *Veronenſis*	a Scipione Maffæi, et fratribus Balleriniis.
ZONARÆ	nondum collectæ ſunt ſcriptiones.

Hæ ſunt editiones optimæ; in quibus, rurſum dicam, nec ætatis, nec typi diſcrimen facio; editorem ſpectans, ejusque diligentiam, ac peritiam, quam cognitoribus probavit. Quod ſi recenſio in quibusdam eſt minus plena, ac fuit in Eloquentia Patrum *, per ſe liquet, ibi quosdam veniſſe in cenſum, qui non pertinent ad præſens inſtitutum. E contrario hic multæ occurrunt, quas ibi eadem de cauſa præterivi; quod eo non facerent; videlicet Hiſtoricos, et Canonum eccleſiaſticorum collectores.

§. IV.

Editiones aliæ, quæ quidem vel integræ non ſunt, vel minus perfectæ; adhiberi tamen ab his debent, quibus priores non ſunt in promptu.

Jam innui, pauciſſimis contingere, ut omnium ſcriptorum, qui pertinent ad ſacram vetuſtatem, habeant

* *Libro IX. Diſſertatione I. de ratione Patres legendi.*

habeant præcipuas editiones. Nam et Bibliothecæ, ceteris valde inſtructæ, hic deficiunt: et quasdam vidi ex præcipuis, ubi non multæ, verum quamplurimæ deſiderantur. Numerus tantus ſcriptorum, temporibus, locisque diverſis emiſſus, non tantum ingenti ſumptu, ſed etiam labore conſtat: neque, qui Bibliothecis præſunt, in hoc foro tam verſati ſunt ſemper, ut poſſint cognitionem rei, quæ patet latiſſime, et præſidia petit varia, per ſe ipſi parare. Ergo, ut mihi faciendum annis pluribus fuit, quotquot his libris deſtituuntur, curare debent, ut ſaltem ſit copia *Bibliothecæ Maximæ Patrum cum Auctariis Ducæi*, *Combefiſii*: iisque omnibus *ſupplementis*, quæ *Dacherio*, *Mabillonio*, *Marteneo* aliisque pluribus debemus. Nam *I. Libro de Eloquentia Patrum* agmine magno advocavi eos: et hic non ſunt ſingula ſeorſim repetenda. *De Bibliotheca Maxima, ejusque Auctariis.*

Eodem modo Hiſtorici, quorum principes nunc laudabam, partem magnam vel non habent niſi in magnis collectionibus, vel in iſtis ſaltem recuſi proſtant. Quæri proin debent inter Scriptores *De corporibus, ut vocant, Hiſtoricis.*

Rerum Byzantinarum,
Rerum Francicarum,
Rerum Germanicarum,
Rerum Italicarum,
Rerum Britannicarum etc. etc.

Nam *corpora* hæc, ut vocant, licet pretioſa, ſimul parantur a Bibliothecariis; contra varii velut diſperſa membra hinc inde colligi debent ex re-

 motiſſi-

motiſſimis locis. Accedit, quod priora pompam faciant, longaque ſerie voluminum grandium præcipuo ornamento ſint; ceteri deliteſcant in turba, ac ſpeciem multo minorem gerant. Inde fit, ut junctos et grandiores Tomos, quos dixi, frequentius reperias, quam ſolitarios auctores, curatius emiſſos.

Poſt noſcendæ editiones ſecundi ordinis, ac minime nunc ſpernendæ; quia, etſi non habent ſummam commendationem, tamen laude ſua fruſtrari minime poſſunt: et illis ſupplementis adjectis continent pleraque ad noſtram lectionem requiſita. Sunt autem

Notandum, harum editionum ſecundi ordinis

ADAMUS *Magiſter*	Lindenbruchii.
ÆNEAS GAZÆUS	JOANNIS Wolfii.
AGAPETUS *Diaconus*	Schveningi.
AGATHIAS	Vulcanii Lugd. Batav. 1594.
ALVARUS *Cordubenſis*	Ambroſii Moralis.
AMBROSIUS	Gillotii, vel Coſterii.
ANSELMUS *Cantuarienſis*	Maynaudi, vel Picardi, præſertim 1612.
ANTONIUS *Meliſſa*	apud Lugdunenſes 1609. vel Tiguri 1536.
ARNOBIUS *Senior*	Priorii *, Heraldi, Elmenhorſtii, Stevechii, Canteri.
ASTERIUS	Rubenii.

ATHA-

* *Ad calcem operum Cypriani, Pariſiis 1666.*

ATHANASIUS	Nannii *apud Commelinum* 1601. *Lipſienſis, ſive ut mentiuntur, Colonienſis* 1686. nulli eſt uſui.
ATHENAGORAS	plurium.
AUGUSTINUS	Lovanienſium, vel Eraſmi.
BARNABAS	Dacherii, vel Iſaaci Voſſii.
BASILIUS *Magnus*	Ducæi.
BERNARDUS	Horſtii.
BERNARDUS *Morlanenſis*	*Rinteliæ* 1626. vel *Luneburgi* 1640. *
BOËTHIUS **	*Baſileenſium prior* 1546.
BONIFACIUS	Serarii.
BRUNO *Carthuſianus*	Jodoci Badii Aſcenſii *Pariſiis* 1524.
CASSIANUS	Ex repetitis aliquot typis Gazæi.
CLEMENS *Alexandrinus*	Sylburgii.
CLEMENS *Romanus*	Junii.
COMMODIANUS	plurium.
COSMAS *Pragenſis*	plurium; ſed prior Freheri non eſt tota.
CYPRIANUS	Felli, Priorii, Pamelii etc.

* Recuſus ſcilicet ex editione Lubini, quam optimam ſupra dixi.

** Imo præſtat habere pro noſtra lectione *Lugduno - Batavam editionem* 8. 1671. ubi *Conſolatio et opuſcula ſacra* ſeorſim impreſſa ſunt.

CYRILLUS *Hieroſolymitanus*	Prevotii, Petavii, Milleſi.
DAMASUS	ex ſæpe repetito typo Sarrazani.
DITHMARUS	Maderi.
EADMERUS	inter opera Anſelmi, cui tum ſupponebatur.
ENNODIUS	Schotti.
EPHRÆM	Voſſii.
FIRMICUS	quibusdam editionibus Minutii Felicis, et Cypriani adjectus.
FRECULPHUS	Colonienſium 1539.
FULGENTIUS	Sirmondi, Pirkheimeri *Hagenoæ* 1520.
GILDAS	Joſſelini *Londini* 1568. et *Heidelbergæ* 1587.
GREGORIUS *Magnus*	Guſſanvillæi.
GREGORIUS *Nazianzenus*	Billii.
GREGORIUS *Thaumaturgus*	Gerardi Voſſii.
GREGORIUS *Turonenſis*	Morellii 1561.
HERMAS	Ruſſelii, Clerici, Barthii.
HIERONYMUS	Maurinorum, vel Tribbechovii, vel Victorii.
HILARIUS *Arelatenſis*	Queſnelli, Barralis.
HILARIUS *Pictavienſis*	Maurinorum, vel Eraſmi.
IGNATIUS	plurium, qui veras Epiſtolas ſecreverunt.

Plurimos etiam haberi in Bibliotheca Maxima Lugdunenſi;

JOAN-

JOANNES CHRYSOSTOMUS	Ducæi, et Commelini.
JOANNES *Damaſcenus*	Billii.
JORNANDES	Vulcanii, vel magis Lindenbrogii.
IRENAEUS	Feuardentii, præſertim ex tertio typo Pariſiis, cum notis variorum: aut magis Grabii *Oxoniæ* 1702.
ISIDORUS *Hiſpalenſis*	Jacobi du Breul.
JUVENCUS	in collectione veterum Poëtarum Eccleſiaſticorum *Baſileæ* 1562.
LACTANTIUS	Bünemanni, Walchii, Galæi, atque aliorum.
LAMBERTUS *Schaffnaburgenſis*	Baſileenſium, vel Argentoratenſium.
LEO *Magnus*	Cacciarii, vel Quesnelli.
LUCIFER *Calaritanus*	Tilii.
LUPUS *Servatus*	ex repetito typo Baluzii.
MARCELLINUS *Comes*	Sirmondi, extra collectionem operum ſeorſim editus: et a Scaligero *in Theſauro temporum* recuſus.
MARCULFUS	Lindenbrochii,etBaluzii.
MARIANUS SCOTUS	Joannis Oporini *Baſileæ* 1559.

MA-

Imo aliis quoque minoribus, ut Pariſienſi. Colonienſi.

MARIUS *Mercator*	Baluzii.
MAXIMUS *Taurinenſis*	Petri Galeſinii, ac Pauli Manutii: ſed etiam aliorum complurium.
MINUTIUS FELIX	Rigalti, Woweri, Cellarii, Lindneri.
NEMESIUS	Ellebodii.
OPTATUS	ſex probæ notæ typorum.
ORIGENES	Huetii, Genebrardi.
OROSIUS	plurium, ac maxime Franciſci Fabricii *Moguntiæ* 1615.
OTTO *Friſingenſis*	Argentorati 1515.
PACIANUS	Manutii.
PALLADIUS	Rosweidi.
PAULINUS NOLANUS	Brunii, Chifletii, Sacchini, omnes probæ notæ.
PAULUS *Bernriedenſis*	plurium, atque optimæ notæ.
PETRUS CHRYSOLOGUS	Raynaudi, vel Mitæ prioribus typis.
PETRI *Cluniacenſis*	Petri a monte Martyrum.
PHILASTRIUS	Joannis Alberti Fabricii.
PHOEBADIUS	Petri Pithoëi cum aliquot veteribus Galliæ Theologis *Pariſiis* 1586.
POLYCARPUS	plurium optimæ notæ.
POSSIDIUS	plurium inter opera Auguſtini.

PRU-

PRUDENTIUS	Weitzii, Plantiniana, item Heinſii, Cellarii, omnes præſtantes.
RATHERIUS	Dacherii.
ROSWITHA	*Norimbergæ* 1501.
RUFINUS	Barræi *Pariſiis* 1580.
RUPERTUS *Tuitienſis*	Moguntiacorum 1631. vel minus correctus *Pariſiis* 1638.
SALVIANUS	Barbulii, Ritterhuſii, Pithoëi, Gallefinii, et Manutii, Braſſicani.
SEDULIUS	Gruneri, Cellarii, Jureti.
SIDONIUS *Apollinaris*	prior Sirmondi, vel ſecunda Savaronis, vel maxime illa Elmenhorſtii Hannoviæ apud Wechelium 1617.
SOCRATES, SOZOMENUS, et ceteri Hiſtorici Eccleſiaſtici Græci	ex repetito Taurini, et Moguntiæ typo Valeſii.
SULPITIUS SEVERUS	Clerici, Hornii, Forſtii.
SYNESIUS	Petavii prima vice.
TATIANUS	plurium, ut Schilteri, Palthenii, Worthii.

TER-

Tertullianus	Rigaltii primis vicibus, Pamelii, Rhenani, et nuperrime Semleri Sociniani.
Theodoretus	Halenſium *ab an.* 1769.
Theophilus *Antiochenus*	Joannis Chriſtophori Wolfii, vel Ducæi repetita *Oxoniæ* 1684.
Valerianus *Cimelienſis*	Mitæ, vel potius Raynaudi.
Victor *Tunnunenſis* cum Joanne *Pictavienſi*	apud Schottum *Tomo IV. Hiſpaniæ*, et in Scaligeri *Theſauro temporum.*
Victor *Vitenſis*	Chifletii.
Vigilius	Caſſandri, qui putabat eſſe *Tridentinum.* *
Vincentius *Lirinenſis*	et ipſe plures, eosque probos editores eſt nactus.
Witikindus	itidem plurium bonorum editorum.
Zeno	etiam.

Poteram plures cumulare, ſi hæc res numero abſolveretur. Verum ego (ut aliis in rebus) delectum malo, quam copiam. Hic autem tanto magis, quod lectori non poſſum ubique ſecuri-

tatem

* Cujus S. Martyris nihil extat.

tatem præſtare; quod in reliquis nec memoria me, nec quorumdam judicium fallat. Diffidentiæ cauſas nolo expromere; ſatis ſit pronuntiaſſe me de iſtis, quæ proprio, præſentique uſu habebam explorata; non nixa conjecturis popularibus, aut laudibus domeſticis, quæ in periculum fraudis adducunt. Neque eſt cordatus quisquam, qui velit mihi vitio vertere, quod neminem jubeo ſecurum eſſe, ubi ipſe non ſum. Nam vidi oculis meis, complures de his ſcribentes non verſari diligenter in negotio, per ſe difficili, ac implexo, quodque temporis partem magnam auferat eo unice intentis.

CAPUT XV.

Cognitio Codicum Manuſcriptorum.

Equidem video hic lege mecum acturos non paucos. Sed maxime conclamabunt Friburgenſes, et Salisburgenſes et Viennenſes, ceterique minutorum Criticorum *, qui, ſicut a ceteris imparati, ſic in ipſo hoſpites graviſſimam quamque quæſtionem temeritate ſola abſolvunt: conclamabunt, inquam, quid ego hic de manuſcriptis præcipiam, quando mihi ex hac tota ſuppellectile nil ſit ad manus, quod poſſit quid juris tribuere ad pronuntiandum de tanta re; ut ideo in ventum abeant, quæcunque per loquacitatem,

Etiam qui caret manuſcriptis poteſt de his optime judicare.

* Deleri hæc volebat amicus, quod diceret, *ſecurum me ab his, quamdiu Latina ſcriberem.* In quo ille non fallitur. Nolui tamen inducere; quod eſſet jam liturarum plusquam ſatis in exemplari.

tatem, et intemperantiam linguæ nunc chartis il-
leviſſem. A quibus, ſi fieri poteſt, bona verba
poſtulo! non utique mea cauſa, quam de inte-
gro hi rejicerent jure levitatis; ſed viri ejus, qui
vere κριτικώτατος vocetur; videlicet CHRISTOPHO-
RI AUGUSTI HEUMANNI. Sic autem iſte *Com-
mentationes de Arte Critica* §. *XXII: Illud unum hic
objici mihi poſſe videtur, me fruſtra de uſu M. SS.
codicum diſſerere, cum eorum copia nemini ſit, niſi
cui illuſtres Bibliothecas adire permiſſum eſt. Ac fa-
teor ſane liberaliter, me nec ipſum ejusmodi antiquita-
tis reliquias poſſidere, nec in Bibliotheca verſari iis
inſtructa. Ceterum et me et alium quemvis hanc ino-
piam accuſandi magnopere cauſam habere, prorſus ne-
go. Quam multæ enim extant auctorum veterum edi-
tiones, in quibus variæ lectiones ex M. SS. collectæ
exhibentur? Has qui ob oculos ponit, an non manu-
ſcriptos codices conſulit? Parum enim intereſt, utrum
ipſe librum oculis uſurpem, an alter, quid ibi lega-
tur, mihi patefaciat. Equidem varias illas lectiones
intueor, quotiescunque aqua mihi hæret in perluſtratio-
ne auctoris cujuspiam: idque cum mihi haud raro pro-
fuerit ad veram ſcripturam inveniendam, tum maxi-
mæ voluptati eſt, ſicubi ante in veram lectionem medi-
tando incidi, quam codicum ſcripturam vel plane con-
ſentientem, vel non multum diverſam, notam habui.*
Heumanno LUCAM FRUTERIUM jungo, multo
priorem, qui *Libro I Veriſimilium ſuorum* cap. 2.
ſic habet in rem noſtram: *Doctiores hodie conqui-
ſitis paſſim ſcriptis codicibus auctoribus bonis eandem*

digni-

dignitatem reddunt, quam ſuis aliquando temporibus habuerunt: aut, ſi id fallit, ingenio ſuo ad eam rem prudenter tractandam utendum judicant. Quæ ratio mihi (nam omnino libris manuſcriptis careo) pene ſemper ſequenda fuit. Nec pœnitet tamen conſilii; imo interdum juvat intelligere ab amicis meis, quibus manuſcriptorum feſtiva eſt copia, locum aliquem, quem ad illos miſeram, ita ſe habere in ſcriptis libris, ut ante multo conjeceram legi debere. Sed et alii codicibus carentes, aut certe deſerti ab his, cum in mendo omnes conſentirent, ex ingenio ſunt aggreſſi emendare Scriptores.

Eſt vero aliud quid addendum juſtiſſimæ excuſationi, quod video, et *Fruterii*, et *Heumanni* ſolertiam effugiſſe; videlicet litteratis eſſe copiam multorum librorum, quos qui ſcripſerint, contriverunt annos in omnibus verſandis, quæ pertinent ad auctorem emaculandum. Tales ſunt

Petrus VICTORIUS,
Hadrianus TURNEBUS,
Dionyſius LAMBINUS,
MANUTII duo,
Marcus Antonius MURETUS,
Jacobus BILLIUS,
Juſtus LIPSIUS,
CANTERI duo,
Caſpar BARTHIUS,
Joſephus Juſtus SCALIGER,

Cunradus RITTERSHUSIUS,
Claudius SALMASIUS,
Iſaacus CASAUBONUS,
Paulus COLOMESIUS,
Hugo GROTIUS,
GRONOVII duo,
Petrus Daniel HUETIUS,
Joannes Georgius GRÆVIUS,
BURMANNI duo,
Joannes CLERICUS,
Joannes Auguſtus ERNESTI,

præter ſexcentos alios; nam hic omnes recitare velle arduum, ne dicam ultra vires.

Ecce, quomodo nugas agant, qui nos poſtulant nugarum; quando qui codicem in manus non ſumunt, levi brachio poſſunt oſtendere, quomodo ſint nævi ejus tollendi. Quid quod una opera, qua inſtituo lectorem in ſcriptis abſtergendis, ſimul doceo corrigere typo excuſa. Par eſt utriusque ratio; quia iisdem de cauſis in editos libros irrepunt graviſſimi errores; debentque ope earumdem regularum emendari. Aut quo alio hic opus, quam ut operæ ex officinis in locum jam negligentium, jam rudium, jam audacium librariorum ſuccedant? Experientia habeo, in typis non peſſimæ notæ interdum ea legi, quorum nec obvia, nec inutilis ſit emendatio; præſertim in propriis nominibus? Ad quædam hodieque hæreo, qua lectione accipiant ſenſum commodiorem. Imo

Imo in pluribus fruſtra ſudavi: non habens, quod quærentibus reponerem, præter ingenuum illud: *Non perſpicio. Nihil ſuccurrit. Vix conjecturæ hic locus.* Diſceſſi igitur a perſanando loco deſperato; illud Poëtæ reputans:

Non eſt in medico ſemper relevetur ut æger:
Interdum docta plus valet arte malum. *

Aut dicet quis, omnes, qui excudunt, illis imperitiores eſſe, qui exſcribunt? Quod non video; ſuperlationem ſaperet, et quidem ejus generis, quod habet ſummam invidiam. Redeo jam, unde digreſſus ſum; et quidquid his videatur, magnopere contendo, licere cuivis lectionem ſcriptam, et editam, nec inſpecto autographo, ex æquo corrigere. Quod ſi intereſt aliquid, mihi melior videtur conditio typorum; quia liber excuſus, aut exemplari auctoris exceptus ignotæ manui multum præſtat opinione fidei, et diligentiæ. Quod ergo jus eſt regularum in libros recentiores, cur non ſit in monumenta vetera; quæ debebant utique injurias plures ſubire, dum ad nos perveniſſent? Si exemplaria e manu auctoris in manus alienas veniunt, veneruntque ſemper, ſecurius eſt illud, quod venit in pauciores. Scilicet, quod rurſum moneo, moderandum eſt tantiſper novæ ſapientiæ: ut qui accingunt ſe ad judicandum de

* *Ovidius Libro I. ex Ponto. Epiſtola* 3.

omnibus rebus, ſibi nusquam hoc ſumant, ut loquantur, priusquam cogitent.

Cum ergo, quod codices ſpectat, me ſatis purgaverim, nil obeſt, quo etiam deinceps hos appellam per decurſum, atque commendem lectoribus, qui ſacram antiquitatem noſſe, tractareque per ſe ipſi conſtituerunt. Quamquam hoc ita me facere profiteor, ut demptis, quorum id proprium inſtitutum eſt, malim recte impreſſa conſuli, quam tot horas, vel dies prodigere lectione ſcriptorum; præſertim quia plures ſunt, quorum oculi ob hebetudinem minime ferunt laborem, fugientes, inſuetasque litteras diutius contuendi.

Dicam ergo, quantum ſatis eſt, ne noſtri lectores prorſus hoſpites ſint in illa re, quæ cum ſtudio antiquitatis habet plurimum commercii. Etſi vero hoc genus litterarum numquam attingent, laudandum eſt tamen, vel ſummam ejus in capita digeſtam in promptu habere. Sunt enim quidam eventus fortuiti, certe improviſi, ubi magnopere quis vellet habere, quem conſuleret absque temporis diſpendio.

I.

Manuſcriptorum nomen.

Nomine *Manuſcriptorum*, quod omnes ſciunt, hic non intelligo libros chartæ ſimplici, verum membranis mandatos. Nam illa apographa ſunt, quæ magni non fiunt, velut partus ſæculorum po-

ſtremo-

ſtremorum. Referendi quoque ad membranaceos ſunt papyracei e papyro Nilotica, cujus uſus ad usque Sæculum nonum permanſit.

II.

Horum pretium non eſt in ornatu: nec etiam a fama, vel infamia ejus, qui ſcripſit. Hæc extrinſecus adveniunt, neque pertinent ad uſum inde petendum. In quam ſententiam prudenter HIERONYMUS *Præfatione ad Jobum, ex Hebræo converſum: Habeant qui volunt veteres libros vel in membranis purpureis, auro, argentoque deſcriptos, vel uncialibus, ut vulgo ajunt litteris* * *onera magis exarata, quam codices; dummodo mihi, meisque permittant pauperes habere ſchedulas, et non tam pulcros codices, quam emendatos.* Quod ipſum repetit *Præfatione alia in eundem Jobum verſum e Græco*, ac emendatum. **Pretium.**

III.

Sed neque vetuſtas ſola manuſcripto pretium conciliat. De FRANCISCO TOLETO, Eccleſiæ purpurato, qui vir doctiſſimus et ſapientiſſimus fuit, fertur multorum ſermonibus, cum ei Fulvius Urſinas, vetuſtatis ultra modum ſtudioſus, oſtendiſſet Terentium ſummæ ætatis, exeſum tineis, ac temporum injuriis aliis ſic affectum, ut legi **Cultus nimius.**

* Unciales litteræ non ſunt eædem cum *initialibus*, quas vocant, verum majuſculæ quævis, quibus non ſola initia librorum, ſed etiam integra volumina ſcribebantur. Inde eſt, quod *onera* Hieronymus vocat.

vix poſſet: adderetque, codicis pretium tantum, ut par nemo foret illi redimendo, ſi pro æſtimatione cognitorum ſtatueretur, reſpondiſſe non ſine furtivo riſu: *ſe quidem in ſuos uſus malle exemplar Terentii probe excuſum, ac mendis carens* *. Sed nunc non loquor de libro impreſſo. Eſt enim ſæpe in ſcripto antiquiſſimo mendorum magna copia; e diverſo ſunt chirographa juniora valde emendata. Jam ſua ætate AULUS GELLIUS *Libro VII. Noctium Atticarum cap.* 20. eſt queſtus de corruptis exemplaribus: et ut ſpecimen demus Eccleſiaſtici Scriptoris LUPUS SERVATUS Sæculi IX. notiſſimus ſcriptor, *Epiſtola* I. *ad Einhardum* ait, *ſe Tullii de Rhetorica librum habere quidem, ſed in plerisque mendoſum.* Addit dein, quod maxime notari velim: *Quare cum codice iſtic reperto illum contuli: et quem certiorem putabam, mendoſiorem inveni.* Hunc locum cum allegaſſet Clariſſ. HEUMANNUS *Commentatione de Arte Critica* §. X. ſolerter ſubjecit: *Jam cogita lector, ſi duo hi codices, ætatem minimum nongentorum annorum habentes, hodie exſtarent, quantos plauſus excitaturum ſit Criticorum vulgus! Quod quid eſſet aliud, quam admirari carbones pro theſauro.* Nempe et librarius auctori æqualis, plus dicam, auctor ipſe, potuit aberrante calamo aliud ſcribere, quam volebat; ut quidem videmus, et experimur quotidie, præſertim

* Vide JANUM NICIUM ERYTHRÆUM *in Pinacotheca imaginum Parte I. cap.* 4.

ſertim cum labor urget, et valde feſtinamus. Si ergo quis deſcribat primum exemplar, poſſunt irrepere nova menda; dum ſenſim deſcriptione alia, atque alia menda cumulantur majorem in modum. Nempe hic eadem ratio, quæ librorum excuſorum. Illi, quamvis veniant e manu auctoris, ſintque curate excepti; tamen, quod autographum haberet vitia, poſt omnem et auctoris et correctoris induſtriam hæc redhibent legentibus. Qui ſi ſint acuti, ac perſpicaces, ſibi minime ducunt religioni ab illis diſcedere.

Rationi tam manifeſtæ nemo repugnet, ut maxime ſuperſtitioſus cultor ſcriptorum codicum, quique ægerrime ſe patiatur ab horum verbis dimoveri. Ipſi Critici, qui lectionem quamvis recipiunt, quæ ſit in chartis antiquiſſimis reperta, deprehendunt nonnunquam ſententiam auctore indignam, neque negant fuiſſe aliter ab illo ſcriptum. Horum unus Paulus Manutius *Commentario ad Ciceronis Librum V. Epiſtolarum ad familiares 2. Epiſt.* vidit ſe eo redactum, ut fateretur ingenue: *Nec vero librum ullum tam antiquum eſſe arbitror, qui omni proſus vacet mendo. Quippe cum ne illa quidem interdum, quæ a nobis cogitata ipſi noſtra manu ſcribimus, emendata ſatis videamus.* Evidentia rei etiam Joanni Gregorio Grævio confeſſionem ſimilem expreſſit, quando in *Libros* ejusdem *Ciceronis de Officiis* præfatus ita ſe ab iſta religione expedivit: *Sunt, qui malunt ineptire miſer-*

rime in corruptis corruptius exponendis; ut aliquid eliciant, quod ſpecie veriſimilitudinis imponat imperitis, quam librarii aut fidem, aut manum, aut interpolatoris imperitiam accuſare, et aut ipſi diſtortionem ſcripturæ inveſtigare, aut alterius ſolertiam, parva litteteræ, aut vocis mutatione nebulas omnes diſcutientem, et genuinam lectionem, quæque ex illa naſcitur, veram ſententiam reſtituentem, agnoſcere. Sed hic aut ſtupor eſt, aut livor, aut inſcitia puerilis, aut anilis quædam religio in editis libris quidquam, quamvis ſuadeat aut ratio, aut linguæ genius, aut vetuſtiores codices, immutandi. Patet nomine vetuſtiorum codicum non venire Grævio prolatos, atque oſtenſos, ſed qui proferri, oſtendique poſſent, ſi eſſent ad manus. Nam ſi illos, non hos diceret, iidem, qui vetuſtis tantum tribuunt, vetuſtioribus plus deferrent.

IV.

Paucitas. Vetuſtiſſimorum codicum, ne nullos dicam, quam pauciſſimi ſuperſunt, præterquam in ſpecubus ſubterraneis, quos fuit neceſſe diligentiam omnem inquirentium effugere. Eruti hinc quidam deſideria aliorum accendunt; modo exeſi non ſint, et litteris velut abſterſis. Nam tempus omnia conſumit: et, ſi lapidibus non pepercit, quando minus a chartis, et coloribus abſtinebit? Diſparuerunt omnes ætate MARCI TULLII, CÆSARUMque primorum exarati: quique jactantur

inde

inde eſſe, vix perſuadent; certe non ſunt *Articuli fidei* hiſtoricæ.

Vetuſtiſſimi fere ſunt Longobardici ſub Carolo *Magno* deſcripti, atque hi longe Gothicis pulchriores, uti omnes fatentur. Inde liquet, quam multorum facta jactura ſit. Nam, ut ingens extet numerus exemplarium, tamen plurimi auctorum, quorum ſola memoria vel nomen extat, perierunt funditus: cumque olim inter Gentiles, et chriſtianos innumeri lectione afficerentur, librosque volverent; ſubductis rationibus, qui reſidui ſunt univerſi, non ſufficerent ad aviditatem lectorum unius provinciæ ſatiandam. Ergo quod reliquum fecerunt injuriæ temporum, atque bellorum, velut tabulæ debent haberi communis naufragii, quod ægerrime evaſerunt. Sed vide apud ipſum Montfauconum, qui opere digniſſimo collegit omnia manuſcripta, quæ nunc exſtant toto orbe. Titulum infra dabo *ad finem capitis ultimi.*

V.

Nota ætatis, quas gerunt.

Ætas manuſcriptorum colligitur ex litteris, notisque compendiariis; ex ſpiritibus, et accentibus: ex materia ipſa atque ornatu. Litteræ *unciales*, *quadratæ*, ac *rotundæ* præbent argumentum ſummæ vetuſtatis *; maxime ſi græca non aſpiren-

* Nomine ſummæ vetuſtatis illam accipio, cujus reliquiæ ſuperſunt, nam de alia remotiore judicare hac ipſa de cauſa neutiquam licet; divinatione hic agitur, ac tenuibus teſtimoniis.

aſpirentur. Nam iſta ſigna primum *ſæculo VII.* inducta ſcimus. Litteræ *Gothicæ* invaluerunt ſæculo ſexto; quibus poſt *Longobardicæ* ſucceſſerunt. Antiquiſſimi quoque ſunt libri, qui non habent diſtinctiones vocum, ac periodorum; ſed ſubinde ad finem totius ſententiæ ſpatium unius duarumve litterarum relinquunt. Porro in vetuſtiſſimis Diphtongi *æ*, et *œ* raro contrahuntur, ſed apparent ſeorſim vocalibus ſingulis expreſſæ. Ubi multa ſunt compendia vocum, facillime colligas, harum ætatem non eſſe majorem ſex ſæculis. Etſi enim et veteres his uſi ſint, tamen ævo, quod *medium* dicunt, ſunt diverſa a ceteris, lectuque difficiliora; ex quibus male perceptis, manarunt varii, praviſſimique errores.

Ratio ipſa formarum teſtatur de codicum ætate, præſertim cum obtuſæ ſunt, detritæ, ac litteras *initiales* Longobardorum exhibent. Scriptura *ſæculi X. et conſequentium duorum*, eſt oppido elegans; *ſub finem* vero *XIII.* diſparuit elegantia, et in locum nitidarum, et diſtinctarum vocum, tenues, deformes, abſtruſæ ſucceſſerunt. *Sæculo XIV.* codices, præſertim vulgares, multo deterius ſunt ſcripti Fœdæ enim litteræ, pallidæ, fugientes, ſubflavæ; quod atramenti veteris eſt decor, et viſcus amiſſus eſſet. Adde chaos formarum hærentium ſibi ac implicitarum cum compendiis infinitis. Atque hæc barbaries *ſæculi XV. initio* nondum fuit ſublata; donec *ſub* ejus *medium* revo-

revocatis diſciplinis, etiam characteres aliam faciem induerent. Nam ſunt firmius exarati, lineis æque multumque diſtantibus; ut mittam ornatum auri, et colorum in capite, membrisque præcipuis; qua parte ſuperiorum temporum munditias craſſiores iſti ſuperant longiſſime. Vide ſubjectam Tabulam I.

Ratio compingendi hoc ipſo ſæculo prorſus alia. Codices antiquiſſimi filis ligabantur, involucris raro; ſi ſacros excipias, qui rubro holoſerico maxime obducti fuerunt. Facies externa imaginibus multis Chriſti, Mariæ, Apoſtolorum etc ſive aureis, ſive eburneis, ſive depictis ſplendebat mirum in modum. *Sæculo XII. et XIII.* cœperunt tabulis ligneis compingi: utque membranæ melius legerentur ſive in medio, ſive ad angulos adnexæ ſunt bullæ ex orichalco; quæ has concluderent, pulveremque arcerent. Qui mos viguit usque *ad medium ſæculum XIV.* quo tabulæ ligneæ corio fuſco, vel rubro ſunt veſtitæ; donec ſuccederet illud denſius, ſuillum videlicet. Porro forma ipſa chartarum antiquiſſimarum fere quadrata eſt, quarumdam oblonga.

Qui horum curioſior eſt, habet BURCARDI GOTTHELF STRUVII *Schediaſma de Criteriis Manuſcriptorum*: DANIELIS EBERHARDI BARRINGII *Clavem Diplomaticam*: GODEFRIDI BESELII *Prodromum ad chronicon Gottwicenſe*: BERNARDI a MONT-

MONTFAUCON *Palæographiam Græcam*: JOANNIS WALTHERI *Lexicon Diplomaticum*: duorum Benedictinorum *nouveaux Traité de Diplomatique, ou l'on examine les fondemens de cet art. Paris* 1750–1758. *ſeqq. Tomis VI. in* 4. qui nunc Germanice ſunt redditi: denique Domini VANIES Benedictini *Dictionaire raiſonné de Diplomatique.* Laudatur quoque DAVIDIS CASLEY *Catalogus M. SS. Bibliothecæ regiæ Londinenſis*, datus in lucem *Londini* 1734. *in* 4. * Verum hunc non vidi; ſed neque intelligerem; cum ſit lingua Anglicana perſcriptus. Oſtendit autem brevius, quam ante dicti, rationem univerſam ſcribendi, quæ eſſet in codicibus *a ſæculo III. usque ad decimum quintum.* Quid quod ratio litterarum illuſtratur egregie ab omnibus his, qui curatius *de Nummis, et Inſcriptionibus* egerunt; ut JOANNES CASPAR HAGENBUCH *in Epiſtolis Epigraphicis Tiguri* 4. 1747. Quo etiam, quantum ad notas compendiarias, quæ una vel pauculis litteris voces integras dabant, JOANNIS NICOLAI *Tractatus* præſtans *de Siglis veterum:* et G. PLACENTINII *de Siglis veterum Græcorum* etc. pertinent. De ceteris docebunt CHRISTIANI GOTTLIEB SCHWARZII *Diſſertationes de ornamentis librorum.*

VI.

---

* Eruditio Diplomatica debetur ſuperiori ſæculo jam vergenti. Cum enim DANIEL PAPEBROCHIUS *Tomo II. Aprilis Propylæum Antiquarium circa veri ac falſi diſcrimen* in

VI.

Optimos codices debemus cœnobitis. Jam enim CASSIODORI extrema ætate deſcribebant innumeros codices; quod legere nimirum, et ſcribere ſinguli noſſent. Sed etiam TRITHEMIVS refert vel ſua ætate magnam fuiſſe curam ſcribendi in cœnobiis. Nam Prælati aſſignabant cuique partes ſuas: et quidem doctioribus præcipua, minus doctis libros vulgares, aut facile legendos. Aderant experti quidam, ut recognoſcerent, conferrent, darentque omnem operam, ne fucus fieret lectori credulo. Huc vero delatus non poſſum ſat mirari maledicentiam hominum, qui culpant cœnobitas quotidie, quod manu nil operis fecerint: quod fuerint gulæ dediti: quod ſcripta veterum depravarint, quæque ſunt alia ejus generis plura, a cura cuticulæ, et otio nimio petita. Si enim tam obnoxii fuiſſent ventri, ut ceteri fuerunt, nec jota ſupereſſet ſive ſacrorum, ſive profanorum ſcriptorum. Aut unde iſti? A quibus ipſi Proteſtantes habent tot edita, et ſcripta niſi a cœnobitis, ſive Græcis, ſive Latinis, qui deſcripſerunt de integro vitiatos codices, atque ſervarunt? Si quidem quid mu-

---

in vetuſtis membranis præmiſiſſet, amicum ſuum MABILLONIUM excitavit, ut rem pleniſſime verſaret præclaro opere *de re Diplomatica*; quod dein, præſertim apud Benedictinos, peperit ſummos ejus cognitores.

mutaſſent (nulla mala fide, ſed imprudentia) cur omnibus objicitur paucorum temeritas inconſulta? Hodieque eorum codicibus corriguntur alii, edunturque in lucem. Ergo gratiæ iis agendæ potius pro tot monumentis ſartis, quam maledicta ingerenda pro aliquot vitiatis Innumeri ex illis abſtinuerunt a fraude, cum noſſent, his artibus non egere religionem: et ſi quidam veſte ſolum et colore inſtitutum religioſum tenuerunt, id ipſum regerendum eſt omnibus Chriſtianis, qui tantopere a ſanctitate, ac diſciplina majorum receſſerunt. Non debemus diſſimulare vitia noſtra multo plura, ſi quando libet in aliena invehi. Erunt vitia, donec homines: et ſi quid dici debet in odium præteritæ ætatis, imo præſentis; dicatur ex æquo de ſtatu, et conditione qualibet: imo ſic dicatur, ut veritati ſit locus: neve modeſtia, pietas, caritas ipſa in narratione deſiderentur. Sed hæc toties depulſa ſunt, ut ſatis appareat, non id agi repetitis clamoribus, quo aliqui emendentur, ſed rudis plebecula paulatim imbuatur peſtilentiſſima opinione ſanctum nil eſſe in noſtra religione: miniſtros hujus exigere ab aliis, quod ipſi non crederent: vitia naſci nobiſcum: neque poni ab aliquo: ac denique licitum eſſe, quod publicum eſt.

Non poſſum hic committere, quin adſcribam verba Joannis Matthiæ Gesneri *in Prælectio-*

ctionibus ſuper Iſagogen in Eruditionem univerſalem §. 116: *Quod reliquum erat bonorum librorum, monachi perdebant aliis modis, imprimis radendo libros pergamenos, ut illis inſcriberent boatus ſuos, quos* HORAS *dicunt. Relicta ſunt hinc inde aliquot fragmenta bonarum litterarum in illis libris muſicis etc.* Quod quam inique ſit dictum, non eſt opus ex aliis, etiam Proteſtantibus, oſtendere; res ipſa calumniam revincit. Fuit Geſnerus eleganti ingenio, et cognitione magna bonarum litterarum; cui tribuerem plurimum, ni toties aperte falſa pro perſpectis venditaret ex hominum ſermonibus, et odio rerum noſtrarum. Quædam ejusmodi ex ejus ſcriptis enotavi: et, ſi ferat occaſio, palam exhibebo. Nunc ſufficit monere, quod ipſe de ſe fatetur *ejusdem operis* §. 1217. laudans librum *Matthæi Hale de Talione divina: Mature hunc librum legi, anno circiter ætatis XXX: et ab eo tempore diligenter attendi ad me ipſum: et quoties aliquid moleſte accidit, fuit id ejusmodi, ut poſſem ſentire, ubi et qua re meruerim. Mihi hoc ſæpiſſime evenit, ut male audiam ſine cauſa apud illos, quibus placere vel maxime velim. Hoc inde eſt: aliquis non recte vitat etiam ſpeciem mali: non compeſcit linguam: audit libenter de aliis maledici: titillatur hac re: non poteſt ſe continere, quin et ipſe addat verbum etc. Deus aurem malam mala lingua ulciſcitur. Mendaces impudentes eſſe, qui criminoſe de me dicunt, certo ſcio: et me inſontem eſſe mea mihi*

teſtis

teſtis eſt conſcientia. Sed eadem etiam ſemper hac occaſione, quoties mendaciis oneror, clanculum mihi in aurem: HEUS TU FRATER JOANNES MATTHIA! *dicit:* TUIS HOC AURIBUS MERUISTI: IN POSTERUM CAUTIOR ESTO. Si eſſet in vivis, et illi ob oculos poſſem ponere, quæ falſa non ſolum libenter audivit, ſed etiam ſcripſit: nunquid adderet conſcientia: *Ecce! hic inſontem te eſſe haud teſtor. Falſiſſima de aliis hic et ibi chartis mandaſti; ergo alius veriſſima nunc reponit de te ipſo in aliis chartis!*

VII.

Codices vetuſti fere optimi: ac ſæpe cauſa ſolius vetuſtatis.

Quamvis ſum largitus, vel in vetuſtis exemplaribus ineſſe menda, tamen ratum debet eſſe, quod quanto ſint propiores ætati auctoris, tanto majorem illis fidem debere. Avertat Deus, ut contemptos velimus, aut tenebris damnemus ob quorumdam perverſitatem! Juniores codices ex antiquioribus deſcripti omnes ſunt; unde habent auctoritatem ſuam ab illis. Si ergo quo quis horum integrior eſt, id debet bono alteri libro vetuſtiori; iſte, non alius, erat fons, unde hauſit integritatem. Præterea ſunt multa, quæ non poſſunt reſtitui niſi e libris veteribus. Quod palam eſt conſiderantibus nobis tot lacunas; locosque implexos; de quibus ubi occurrunt in junioribus, nemo poteſt pronuntiare niſi ex illis, qui veniunt ex ſuperiori ætate. Nec enim ſi ingenium ſufficit

ad

ad docendum, deeſſe aliquid, propterea divinare potes, quid ſit omiſſum; cum raro teſtimonia auctoris laudentur ab his, qui non procul ab eo abfuerunt; neque reponi inde poſſint, quæ nunc deſunt. Rurſum quædam propria nomina, verba e margine ſumpta, lectiones duæ ex æquo probabiles internoſci nusquam poſſunt, niſi codex vetuſtior adeatur. Denique ſæpius nec conjecturæ relinquitur locus, ſi ductus ipſos litterarum non licet oculis uſurpare, ac contemplari in ejusmodi affectis implexisque vocibus, qui hucusque ſolertiam omnem criticorum vicerunt. Ut enim in ceteris forenſibus controverſiis devolvitur res ad judicium oculorum, quod Jureconſulti abſurdo nomine, *viſum repertum* vocant; ſic tali in lite uſuvenit, ut ſolus ſenſus videndi, qui apud quosdam acerrimus eſt, recognoſcat propoſitæ rei obſcuritatem.

Sed majus quid dicendum in gratiam priſci libri. Quod facio verbis peritiſſimi in hoc genere viri, quem ſupra laudabam, Marci ſcilicet Antonii Mureti. Iſte *Variarum Lectionum Libro II. cap.* 26. ita habet: *Soleo libenter veteres libros, quicunque in manus meas incidunt, evolvere; cujus modi tandem illi ſint, et quocunque litterarum charactere exarati. Quod enim Plinius de toto librorum genere dicere ſolebat, nullum eſſe tam malum, ex quo non caperetur aliquid fructus; id ego in his maxime verum eſſe comperio. Multos enim nanciſcor mutilos, laceros, corruptos, evaneſcentibus litteris;*

T *tum*

tum (*quod moleſtius eſt*) *deſcriptos ab hominibus imperitiſſimis, ideoque* ἕλκεσι βρύοντας; *ut in eis legendis incredibilis quædam moleſtia exhaurienda ſit. Sed non in multos incido, qui omni ex parte fruſtrentur opinionem meam. Fere enim ſemper aliquid tamen lucelli facio. Sive autem hæc conſtantia vocanda eſt, ſive etiam quidam error;* (*non enim, quo minus, quo quisque volet, nomine appellet, impedio*) *ita obſtinato animo ſum, nulla ut ſit tanta erratorum multitudo, quæ me a legendo abſterreat. Neque mihi male operam collocaſſe videor, quum ex illis difficultatibus tanquam e ſalebris quibusdam emerſus, in recenſione reperio, unum aut alterum boni alicujus ſcriptoris locum bidui, triduive labore purgatum eſſe.* Similia his habet *Libro XIV. cap* 1. *Vereor interdum, ne ſint, quibus hoc totum ſcriptionis genus leve, atque contemnendum eſſe videatur; quod ad maculas e veterum libris eluendas refertur. Ut enim vera ſint, quæ ſcribimus; fere tamen, ſimul atque quis unam, aut alteram litteram vocemque in libro ſuo aut mutaverit, aut deleverit, aut addiderit; ita ſingula horum librorum capita concerpat licet, ut quorum vix uſus præterea ullus eſſe alius poſſit. Sed tamen ſi quis ſecum reputet, primum quanta utilitas ex veterum ſcriptorum lectione capiatur, deinde quantam difficultatem depravata ſcriptura illorum ſtudioſis exhibere ſoleat; magnam gratiam habendam eſſe judicabit iis, qui ſuo labore laborem aliis minuunt, et in quibus ipſi fortaſſis aliquando hæſitarunt, in eis, ne alii quoque hæſitent, elaborant.* Optime vero *Libro VIII. cap. 4.*

cap. 4. Quotidie magis intelligo, verum eſſe id, quod ſemper exiſtimavi, nullam eſſe mendam ita puſillam, quam non permagni interſit e veteribus munumentis tolli, ac corrigi: neque ullum hominum genus magis prodeſſe ſtudiis, quam eos, qui accurate, et fidenter operam in illis purgandis, emendandisque ponunt. Unius enim litterulæ erratum interdum eas etiam eruditiſſimis hominibus offundit tenebras, ut tanquam in illa nocte errantes, quovis potius perveniant, quam quo volunt.

Quantus ſit labor in libris integris reſtituendis.

Porro quæ dicit MURETUS de utilitate correctionum, in comperto ſunt, et præter ineruditos, vel malevolos habent omnes ſuffragatores *; quod vero addit de difficultate operis, video in dubium a quibusdam vocari: nec prorſus immerito; tot enim duces, præſidia tot habemus; ut videatur difficultatis pars major ſublata. Non agitur autem ex æquo et bono, ſi, quod hodie facilius eſt, univerſe dicant, nullo labore conſtitiſſe. Sunt enim in hoc genere aſpera quam plurima; quæ iſti a ſuperioribus non adjuti, nunquam ſuperarent. Ergo faciunt invidioſe, ſi volunt ideo facilia, quia facta: negantque honorem inventoribus, quem poſſe ſe aſſequi deſperarunt. Quamquam, ut verum fatear, cum præſtita ſint plurima, multa ſuperſunt, quibus opera locanda ab omnibus antiquitatum ſtudioſis; non quidem ut per ſe ipſi ſanent vitioſas lectiones,

* Interdum enim vel palmaris veritas hinc pendet, vel falſitas.

ſed quotquot offendunt inter legendum, his denuntient, qui partem ætatis contriverunt in illo ſtudio: neque nunc deſiſtunt a ferendo onere, cui pares humeros ſint allaturi. Atque, idipſum eſt, quod laudatus a nobis Muretus optabat magnopere. Ait enim *Libro VII. ejusdem operis cap.* 12. *Non eos modo, qui corruptos præſtantium ſcriptorum locos emendant, præclare operam ſuam ponere, arbitror; verum illos quoque, qui quum aliud nihil poſſunt, eos indicant. Proponunt enim hominibus ingenioſis, et copioſa veterum Codicum ſuppellectile inſtructis materiam, in qua ſe exerceant: eosque excitant ad aliquid excogitandum.*

Hæc de ſcriptis codicibus, quantum in rem noſtram; cetera, quæ habent pluſculum delectationis, juvantque familiarem conſuetudinem inter eruditos, nunc paucis perſtringam.

n latinarum
marmoribus occurrentium,
xvit
IARDUS·.

Am... Latio. quin... cept...	Alphabet. curſivum Seculi VI.	Alphabetum Gothicum e Græco & Latino A.D.388. Vlfila auctore.	Alphabetum Runicum e Gothico. A.D. 400.
A · λ · a	a u	λ · a · 1.	X · λ · λ · X · a ar, a. annus.
B b.	b d	B · B · 2.	B · b. biarkan, betula.
C · G	c	Γ · Γ 3.	Y · 1 · c. cneſol.

Ob

Ob *Tabulam litterarum Græcarum*, quæ ſæculis chriſtianis vices varias ſubierunt, habentque multa compendia ſyllabarum, omnino videndus *Nouveau Traité de Diplomatique*, aliusve ex laudatis.

Caput XVI.

Cognitio Bibliothecarum, quibus Codices Manuſcripti ſervantur.

Antequam de his dicere aggredior, præmittenda ſunt quædam de Bibliothecis veterum; quod fieri poteſt per tranſennam. Video enim, quæ de his ſcripta ſunt ab idoneis auctoribus, fere eodem recidere. Legas enim

I. meriſſimas nugas de Bibliothecis *Antediluvianis*. *Bibliothecæ veteres deperditæ.*

II. Originem Bibliothecarum apud Ægyptios.

III. Narrationes de Bibliothecis præcipuis, quæ *deperditæ* ſunt; ut de *Alexandrina*, omnium præcipua, *Attalicâ* Pergamenorum, *Antiochi Magni*, *Romanis* variis;

Dein poſterioribus multo pluribus; ut de *Byzantinis*; præſertim quæ erat *ad S. Sophiæ*, prorſus miranda. Quibusdam *Juliani Imperatoris*, *Theodoſii junioris*, *Eudociæ Macrembolitiſſæ*, *Imperatoriæ*, de integro collectæ, *Caroli Magni* quibusdam, *Budenſi*, *Heidelbergenſi priore*, *Fuldenſi priore* etc. etc.

Damnum paſſæ aliæ, etiam recentiores.

IV. Multarum res adverſas, ac detrimenta graviſſima; ut *Sangallenſis* tempore Concilii Conſtantienſis, *Vaticanæ*, multarum in *Germania* tempore belli Suecici, *Londinenſis* in incendio urbis 1666. *Scorialenſis* regiæ in incendio 1671. etc. etc.

Quibus nunc maxime addas fata innumerabilium Bibliothecarum in *Collegiis abolitæ Societatis Jeſu*, quarum libri paſſim diſtracti, furtoque ſublati ubivis gentium, atque terrarum.

His præmiſſis doceo, quæ hodie ſint præcipuæ Bibliothecæ. Maxime vero celebrantur:

Præcipuæ per orbem Chriſtianum Bibliothecæ, quod quidem codices ſcriptos attinet.

VATICANA Romæ: REGIA PARISINA, aliæque ejus, ac primo loco illa S. GERMANI *Benedictinorum* *: CÆSAREA VIENNÆ: Regia SCORIALENSIS in Hiſpania; AMBROSIANA Mediolani: ** Complutenſis XIMENIANA: SALMANTICENSIS; Regia WESTMONASTERIENSIS in Anglia: Regia SOCIETATIS SCIENTIARUM Londini; COTTONIANA ibidem: BODLEIANA Oxonii: Academiæ CANTABRIGIENSIS: LUGDUNO-BATAVA: BARBERINIA Romæ: CHIGIANA ibidem: MEDICAEA Florentiæ: alia in PALATIO Magni DUCIS ibidem: Mediolanenſis METROPOLITANAE Eccleſiæ: Veneta apud S. MARCUM: Regia

* De his omnibus ſeorſim, curateque DANIEL MAICHELIUS *Introductione ad Hiſtoriam litterariam de præcipuis Bibliothecis Pariſienſibus*, ex editione anni 1721. *Cantabrigiæ* 8.

** Huic MABILLONIUS in *Muſæo Italico Tomo I. P. I.* pag. 15. inter omnes Italicas præter Vaticanam primas dedit.

Regia TAURINENSIS: Eſtenſis MUTINAE: Regia HOLMIENSIS in Suecia: UPSALENSIS Academica: Regia HAFNIENSIS in Dania: Hafnienſis ACADEMICA: MOSCUENSIS in Ruſſia: PETROPOLITANA in eodem imperio: ZALUSCIANA Varſoviæ: AUGUSTANAE urbis: Regia BEROLINENSIS: urbis BREMENSIS: GUELPHERBYTANA: CASSELLANA in Haſſia: Regia DRESDENSIS: GOTHANA in Saxonia: GÖTTINGENSIS: Senatoria HAMBURGENSIS: Electoralis HANNOVERANA: HELMSTADIENSIS: HERBIPOLENSIS Eccleſiæ Cathredralis: Academica JENENSIS: Academica LIPSIAE: SENATORIA ibidem: MOGUNTINA Collegii Metropolitani: Electoralis MONACHII, ad quam etiam nunc pertinet, quæ eſt in Collegio Societatis Jeſu: NORIMBERGENSIS Reipublicæ, ſi jungatur cum *Senatoria*: S. EMMERAMI Ratisbonæ, quæ una eſt ex principibus:

Præter has in Oriente varias ſupereſſe nemo dubitat; utinam non deperditis accenſendas!

Porro in tot Scriniis pauciſſima extant duodecim ſæculis antiquiora; multorum vetuſtas falſa venditatur ab his, quorum eſt ſua omnia in majus tollere. Nominatim *Evangelium* S. JOANNIS ab ipſomet ſcriptum litteris aureis, in æde S. Saturnini apud Toloſates: item *Evangelium*, quod manu S. MARCI exaratum Venetiis ſervatur: *Hiſtoria Reginæ Eſther*, opus convolutum in pelle vi-

tulina ſubacta coloris flavi majuſculis litteris Hebraicis ab ESDRA ipſo conſcripta, quam oſtendunt in ſua Bibliotheca Canonici Regulares ad S. Salvatorem Bononiæ: tria volumina *Pentateuchi* ante natum Servatorem ſcripta in Bibliotheca Academiæ Helmſtadienſis. Ut enim vetuſta ſint, dicta ætas hinc non conficitur; quod illa Judæus Imperialium millibus ſex voluerit mercari. Quam vere hæc omnia dicam, vel unius exemplo evincitur. Nullus forte auctorum profanorum pluries exſcriptus a Romanis CORNELIO TACITO; de quo *Flavius Vopiſcus cap.* 10. *Hiſtoriæ Auguſtæ* videri poteſt. Cum enim narraſſet, quo in pretio is fuiſſet apud Imperatorem Tacitum, iſtuc addit: *In omnibus Bibliothecis collocari juſſit: et ne lectorum incuria deperiret, librum per annos ſingulos decies ſcribi publicitus in euicis archiis* * *juſſit, et in Bibliothecis poni.* Tacitus autem Imperator mortuus eſt ſub finem tertii ſæculi anno 276; et tamen nec unum extat Hiſtorici exemplar, quod poſſet ad hanc ætatem referri. Nam omnium quæ ſcimus vetuſtiſſimum et in loco memorandum, tribus poſt ſæculis fuiſſe ſcriptum ex litteris Longobardicis apparet.

In his rariſſima quædam Biblica.

Tamen quædam mirandæ vetuſtatis præſertim ex libris ſacris ſuperſunt. Sic

In regia BEROLINENSI eſt *Pentateuchus Ebraicus* anno Chriſti 334.. in Inſula Rhodo exaratus.

In

---

* Videtur legendum in *Urbicis Archivis.*

In COTTONIANA habetur *Liber Geneſis*, græce ſcriptus, quem Fronto Ducæus, idoneus judex, quotquot extent in orbe, antiquiſſimum cenſuit. Sed *Græca Fragmenta primi Libri Hiſtoriæ Moſaicæ* litteris aureis, et argenteis majuſculis ſcripta adpictis imaginibus ſplendidis in CAESAREA Vindobonenſi habent ætatem mille et quingentorum fere annorum.

In CAESARODUNENSI eſt Pentateuchus ætatis duodecim ſæculorum Latine ſcriptus.

In regia WESTMONASTERIENSI volumen *Veteris ac Novi Teſtamenti*, quod *Codicem Alexandrinum* dicunt, ſæculo IV. vel V. Græce conſcriptum.

Hoc judice Montfaucono vel æquat vel ſuperat ætate *Pentateuchus Græcus* in Bibliotheca LEIDENSI, habens adjunctam *partem Librorum Joſue, et Judicum.* Sed etiam de palma contendit Codex Græcus Bibliorum in VATICANA; cujus ætatem alii quarto tribuunt, alii quinto ſæculo *.

Accedit liber Græcus Bibliothecæ S. GERMANI Pariſiis, complectens *Heptateuchum*, *librosque alios Scripturæ cum notis Hexaplorum ad marginem;* qui eſt certe ſæculi VI. vel VII.

In Bibliotheca Eccleſiæ TIGURINAE eſt Codex *Bibliorum Latinus*, a Carolo magno in illam illatus: ac haud dubie multo ante conſcriptus.

* Legitur *Diſſertatio* JOANNIS SAMUELIS HICHTEL, *qua antiquitas et præſtantia codicis Romani præ Alexandrino contra Millium aſſeritur, Jenæ* 1734.

In Bibliotheca REGIA PARISINA varii ex utroque Teſtamento Libri annorum plusquam mille ducentorum; ſuper quorum characteres fere extinctos opera S. Ephræmi quis exaravit.

Hæc de prioribus Libris Codicis ſacri; deinde univerſis, aut ſaltem pluribus conjunctis. Nunc ad *Pſalteria* ſeorſim venio.

Bibliotheca S. GERMANI Pariſiis habet codicem Latinum *Pſalmorum* celeberrimum, litteris aureis, argenteisque uncialibus, in charta purpurea V. vel VI. ſæculi.

EADEM oſtendit aliud *Pſalterium Græcum*, ſæculo VI. circiter chartis mandatum.

In Bibliotheca Eccleſiæ TIGURINAE eſt volumen *Pſalmorum*, purpurea in membrana, titulis aureis, et litteris argenteis græce expreſſum eleganter.

Neque minores theſauros habemus ex *Teſtamento Novo.*

Baſilica VERCELLENSIS ſervat codicem *Evangeliorum* *, quem S. Euſebius Vercellenſis ſua manu exaravit. Hic ultra quadringentos ſupra mille annos habet: eſtque ad unguem expreſſus Mediolani 4. 1748. opera Joannis Andreæ Irici.

In Bibliotheca MOSCUENSI, quam dicunt Synodalem, habetur *quatuor Evangeliorum Liber Græcus* ſæculi VI.

FUL-

* Secundum verſionem; quæ dicitur *Italica.*

FULDENSIS hodierna oſtendit codicem, qui eſt ſaltem mille ducentorum annorum, ac inter alia *Epiſtolas Pauli*, *Actus Apoſtolorum*, *Epiſtolas S. Jacobi*, *Petri*, *Joannis ac Judæ cum Apocalypſi* complectitur.

Bibliotheca BASILEENSIS habet alium codicem *quatuor Evangeliorum*, græce ſcriptum, ſaltem mille annorum.

Certiſſima eſt ætas *Evangeliorum voluminis Latini*, auro multo, gemmisque pretioſiſſimis ornati, quod Carolus Calvus in uſus Eccleſiæ S. Dionyſii litteris aureis ſcribi juſſit, in Bibliotheca RATISBONENSI *a S. Emmeramum*; quæ habet ſupra mille libros, non ſolum vetuſtiſſimos, ſed etiam lectiſſimos, eosque plures in membranis. Hoc ergo volumen nongentorum eſt et amplius annorum.

In Bibliotheca S. GERMANI Pariſiis eſt codex *Evangelii S. Matthæi*, in charta purpurea, aureis et argenteis litteris, ſane elegantibus, VII. circiter ſæculi

In eadem ſunt *quatuor ſupra decem folia græca ex Epiſtolis S. Pauli*, quæ circa V. ſæculum ſcripta cenſentur. Horum pretium inde accenditur, quod ſunt exacta ad fidem codicis *Bibliothecæ Cæſarienſis in Palaſtina*, quem *S. Martyr Pamphilus exaravit ſua manu.*

In eadem Bibliotheca S. GERMANI extat codex præclarus *Epiſtolarum quarumdam S. Pauli*, Græce et Latine, papyro Ægyptia, qui ſæculi XII. habetur.

In

In Bibliotheca REGIA PARISINA eſt Codex Græco-Latinus *Epiſtolarum S. Pauli*, in tenuiſſimis, ac elegantiſſimis membranis (*Claromontanus* vulgo dicitur) ſæculi circiter VII.

Rariſſima quædam ſcriptorum Eccleſiaſticorum.

A libris S. Scripturæ progredior ad Patres, aliosque Eccleſiaſticos ſcriptores.

Hic eminent aliquot Libri *Flavii Joſephi de Antiquitatibus Judaicis, interprete Rufino;* ſcripti XII. abhinc ſæculo. Volumen hoc chartæ Ægyptiæ, ſeu Philyræ, mutilum extat in Bibliotheca AMBROSIANA Mediolanenſi.

In Bibliotheca S. GERMANI Pariſiis eſt codex *S. Cypriani* VI. vel VII. ſæculi, quem habent pro antiquiſſimo omnium hujus Sancti.

In Bibliotheca regia TAURINENSI habetur * codex V. vel VI. ſæculi, in quo *Lactantii Epitome divinarum Inſtitutionum* plenior, et accuratior eſt, quam in aliis quibuscunque exemplaribus: atque ideo a clariſſimo Chriſtophoro Matthæo Pfaffio anno 1712. Pariſiis vulgata fuit.

Ejusdem *Lactantii Inſtitutiones divinæ cum Libris de Ira, et de Opificio Dei*, quadratis litteris ante annos mille ac centum exaratæ, habentur in Bibliotheca Canonicorum Regularium ad templum S. SALVATORIS *Bononiæ.* Ejus tamen exemplaris *Præfatio* cum duobus, vel tribus primis foliis periit.

De

* Volebant quidam non eſſe hunc diverſum a Cantabrigienſi; ſed Daniel Maichelius *Libri laudati pag.* 22. *ſeq.* ac etiam Joannes Adamus Oſiander in *Orationum Academicarum biga Tubingæ Oratione* 2. contrarium evicerunt.

De codice VATICANO *S. Paciani*, qui fuit reginæ Chriſtinæ, et annos circiter mille habet, ſupra dixi *capite XI.* ac etiam in opere *de Eloquentia Patrum*, *Diſſertatione de ejusdem* vetuſti ſcriptoris *Eloquentia cap.* I. *ad calcem.*

In Bibliotheca AMBROSIANA Mediolanenſi extat codex *Prudentii*, ſæculo VII. vel VIII. ſcriptus.

Academia HELMSTADIENSIS aliquot *Homilias* græcas *Chryſoſtomi* habet, quæ gerunt notas ſæculi VII.

In Bibliotheca regia SCORIALENSI ſervatur *liber S. Auguſtini de Baptiſmo parvulorum*, ſane ipſius auctoris manu conſcriptus.

In Bibliotheca S. GERMANI Pariſiis eſt alius codex *Epiſtolarum S. Auguſtini* charta Ægyptia, litteris uncialibus; non quidem ab ipſomet ſed tamen VII. circiter ſæculo exaratus.

Rariſſima quædam ſcriptorum profanorum.

A Patribus facio gradum ad *ſcriptores profanos*, ac primum *Claſſicos.* Eſt autem mirum, ex tot operibus Græcis, ac Latinis numerum codicum ad eam paucitatem eſſe redactum. Id quod tribuo tam barbaris, qui his minus pepercerunt, poſtquam Chriſto dederant nomen; quam ipſis cuſtodibus Romanis, majorem curam ſacrorum habentibus; præſertim ab ætate, qua bonæ litteræ labem maximam ſunt paſſæ in Imperio ad Occidentem.

Super-

Superſunt ergo ex naufragio communi hæ triſtes reliquiæ, ut augeant deſiderium opum perditarum,

In Bibliotheca VATICANA *Terentius Fulvii Urſinatis*, de quo dixi ſupra poſt initium prioris capitis. Cenſetur ſcriptus ſæculo IV.

In eadem reſtat codex *Virgilii*, quem Mabillonius putat non inferiorem ætate Conſtantini Magni; proin facile vetuſtiſſimum in hoc omni genere Romanorum ſcriptorum.

Ejusdem *Virgilii* ſupereſt alius in Bibliotheca MEDICÆA, Florentiæ, cui deſunt duo, ut dicimus, quaterniones, *Bucolicorum* initia continentes. Hunc volunt eſſe deſcriptum circa tempus, quo Valens, vel Theodoſius Magnus rerum potiebatur.

Livii vetuſtiſſimum in orbe exemplar poſſidet Bibliotheca CAESAREA Vindobonenſis, aliquot centum ſupra mille annos habens. Conſtat autem, quod dolendum, ſolis quinque ultimis libris, quos nempe inter editos numeramus.

Taciti, et *Apuleji* volumen ſcriptura Longobardica, quod habet Bibliotheca MEDICÆA Florentiæ teſte Holſtenio, admirandæ eſt vetuſtatis; quamquam hanc vir expertiſſimus non definivit. *

Ex

* *Ciceronis* ego nullum ſcio ſcriptum codicem, qui cum ceteris in comparationem vetuſtatis poſſit venire. Miror autem quo devenerit vetuſtiſſimus MEDICÆUS, cui tantum tribuit Petrus Victorius, oratoris ſummi cupitator. Nec enim reperio illum inter ejus Bibliothecæ præcipua. Vel ergo deperditus eſt, vel non tantæ vetuſtatis, ut quibusdam, qui oculis non uſurparunt, videri poſſit.

Ex ceteris profanis commemorandus primo loco *Dioſcorides Medicus;* cujus codex græcus ineunte ſæculo VI. ſcriptus figuras plantarum exhibet artificio tanto adpictas, ut ſpeciem viventium referant. Atque hoc ſuperbit Bibliotheca CÆSAREA Vindobonæ.

In Bibliotheca Eccleſiæ Cathedralis HERBIPOLENSIS viſitur *Codex Theodoſianus*, inter præcipua Germaniæ ornamenta numerandus. Ejus forma quadrata eſt, litteræ ſemiunciales. Porro ſententiarum nulla diſtinctio. Ejus ætatem referunt ad tempora ipſius Juſtiniani Imperatoris: ac prope eſt factum, ut ille interiret. Latebat enim longiſſimo tempore; nec ejus notitia ulla ſuperfuit, dum Chriſtophorus Franciſcus Huttenus, ejus Eccleſiæ tum Decanus, poſt antiſtes, anno ſæculi hujus decimo ſeptimo inſpiciens tectum templi, forte fortuna incidit in acervum librorum, ſatis magnum. Nam erant aliquot centuriæ editorum, ac circiter centum ſeptuaginta ſcripti, tum ſeptuaginta; quos inter etiam iſte fuit. Vix dubio eſt locus, tantum theſaurum tempore belli Ruſtici, aut Suecici in hoc perfugio abſconſum eſſe ab his, qui ſcirent ei pretium ponere.

In publico PALATIO *Civitatis Florentinæ* ſervatur exemplum *Pandectarum*, volumine duplici formæ quadratæ exceptum, eoque prægrandi, quod Mabillonius et alii referunt ad vergens ſæculum

VI.

VI. Quo vides *Codicem Theodoſianum* Herbipoli, eſſe Pandectis iſtis multo ſuperiorem.

Hæc, ni fallor, præcipua ſunt ex compertis. Si quid majoris momenti omiſimus, dandum eſt laboris improbitati, quo tot ligna ex ſylvis vetuſtiſſimis legenda fuerunt. Qui plura vult, adeat BERNARDI DE MONTFAUCON *Bibliothecam Bibliothecarum Manuſcriptorum novam; ubi, quæ innumeris pene Manuſcriptorum Bibliothecis continentur, ad quodvis litteraturæ genus ſpectantia, et notatu digna deſcribuntur, et indicantur. Tomis II. fol. Pariſiis* 1739. JOSEPHI SIMONIS ASSEMANNI *Bibliothecam Orientalem Clementino-Vaticanam, recenſentem M. SS. Codices Syriacos, Arabicos, Perſicos, Turcicos, Hebraicos, Samaritanos etc. ex Oriente juſſu Clementis XI. conquiſitos, et Bibliothecæ Vaticanæ additos, cum ſingulorum Auctorum vita. Romæ* 1719. *ſeq. Voluminib. IV. in fol.* STEPHANI EVODII ASSEMANNI *Catalogum Codicum Orientalium M. SS. Bibliothecæ Mediceæ Laurentianæ, et Palatinæ, ſtudio Antonii Franciſci Gorii Florentiæ* 1742. *in fol.*

Unum addo, quæ vulgo feruntur de ſummis ſcriptoribus, hodieque integris, eruendis conjecturalia eſſe; ut trahi poſſint in utramque partem. Certe hominibus fuit ſemper ſolenne, ut crederent libentius, quod valde optabant. Negari tamen haud poteſt, multa dediſſe tempus, et induſtriam, de quibus conclamatum jam erat. Quanto tempore delituit *Octavius* MINUTII FELICIS?

CLE-

Clementis Alexandrini *Liber*: *Quis dives ſalvus?* Lactantius *de mortibus perſecutorum.* *Marius Mercator integer*, etc ?

Subit nunc cogitatio, apud neminem a me lecta, verum ejusmodi, ut poſſit vel parum litteratus in eam venire: *Si habemus tam paucos codices, qui ſint ante octavum ſæculum deſcripti: ſi habent plerique ætatem multo inferiorem: imo qui excedunt quingentos annos vetuſti cenſentur; quid tribuunt illis tantum fidei: quid tollunt auctoritatem eorum? quid recurrunt ad eos?* Si enim non creditur narranti, qui abeſt ab geſtis longius, cur valeat teſtimonium de ſententia verbisque priorum auctorum? Non eſt in his par ratio, vel negandi fidem, vel adhibendi? Quod ſi impar eſt, diſcrimen eo recidit; quod verbis fuit magis timendum, quam factis in ignorantia tanta linguarum, et barbarie occiduis partibus incumbente. Quidquid nempe ſive auri, ſive argenti, ſive æris eſt ſuper, per manus ferreas luteasque fuit devolutum: et ſcripſerunt innumera rudes librarii, quæ neceſſe fuit jam ſecus accipere, jam penitus, atque ex toto ignorare.

Manuſcriptis etiam minus vetuſtis habendus honor.

Sunt hæc ita comparata, ut videantur ad conjectum primum oculorum præbere argumentum difficile, ac oppido moleſtum; verum propius acriusque ſpectanti non exhibent negotium. Cum enim manuſcripto undecimi, duodecimi, imo ſequentis ſæculi, honorem habemus, non ille in librarium, ſed codicem vetuſtiorem cadit, unde ſuum exceperat: neque potuit per imperitiam in

illo tantundem mutare, quantum in tradita per millenas linguas hiſtoria; cui additur ac demitur ſemper ſtudio novitatis. Idem factum quotidie a quibusdam refertur; codex per ſæcula manet, dum litteris fugientibus, vel ſenſim eroſis de integro ſcribatur. Ita fit, ut narratio in aliam abeat, rei ſumma immutata; cum ſcriptura, quæ patet uni injuriæ, in minutiis varietur; et quidem iis, quæ poſſint ex ipſis, quæ præeunt, vel ſequuntur, facile emendari. Uno verbo, in codice reperio easdem litteras, ſermonem eundem, qui fuit ante quingentos annos; in relatione, cujus nulla vetuſta *Acta* habentur *; non tantum diverſa, ſed etiam pugnantia audio: nec eſt quidquam, ex quo lux affulgeat ad judicandum aliud, quam ſibi hanc non conſtare: et cum ſingulis teſtimoniis nil poſſit deferri, neque poſſe univerſis. In multos ſermones diviſa eſt, et quilibet horum aliter habet. In quo ponam ergo veritatem? In quolibet haud poſſum. Deſigna ergo, quem volueris, ut illi aſſentiar! Sed quidquid dem uni, ceteris auferam; quia quisque evertit alterum contradicendo. Cum ergo ut ſua firmet, infirmat alia; hæcque tollit, tollitur viciſſim ab omnibus; ut ſit ſemper uni contra univerſos, ac univerſis ſemper contra unum habenda fides. Quo fiunt quævis incerta: illique teſtes jam prorſus inuti-

* Hæc enim ubi ad manus ſunt, jam nihil hic repugno. Nam patet per ſe, eſſe eandem ſive hiſtorici, ſive alterius monumenti rationem. Sed etiam, ubi vitium habet, iisdem præſidiis utrumque reſtitui poteſt a rerum peritis.

utiles præterquam adverſum ſe ipſos, ſe invicem ſic jugulant in morem militum Cadmæorum, ut nullus ſuperſit ex toto agmine conſerentium manus: victisque tot partibus, quot hominibus, victor nemo habeatur in ſtrage communi.

Caput XVII.

Cognitio Nummophylaciorum celebriorum.

Nummorum eſſe maximum uſum in hoc foro, nemo eſt, qui ignoret. Inter alios id oſtendit *Diſſertationibus de uſu Nummorum veterum in ſtudio Theologico* Valentinus Ernestus Löscherus. Atque iſtas oportet addere præclaro operi, quod Ezechiel Spanhemius ſub ficto nomine *Debielis de uſu et præſtantia nummorum* univerſe conſcripſit. Videnda eſt autem editio pleniſſima, quæ *duobus voluminibus formæ maximæ* prodiit, partim *Londini* 1706. partim *Amſtelodami* 1717. *

Cum ergo nummi, præſertim ſecundum ætates, ſeriesque diſtributi mirifice illuſtrent antiquitatem, non eſt mirum, ab aliquot ſæculis induſtria ſumma conquiſitos eſſe Studium enim hoc cepit initium cum ipſa inſtauratione bonarum litterarum. Et quidem in Italia opera *Petrarchæ*, *Alphonſi*, regis Arragoniæ, *Antonii Cardinalis* S. Marci, *Coſmæ Medicei*, filiique *Petri*, et Nepotis *Laurentii*: in Germania *Matthiæ Corvini*, *Maximi-*

* Ipſe quædam de uſu nummorum admonui in opuſculo: Ueber das Weſentlichſte in der Geſchichtkunde, oder von der Glaubwürdigkeit der Geſchichtſchreiber ſowohl insbeſondere, als überhaupt. III. Theil. 8. Regel.

ximiliani Cæſaris. Imo inter privatos fuit ingens numerus ubique terrarum colligentium nummos; in quibus eminet *Guilielmus Budæus.* * Sic orta Nummophylacia apud omnes populos cultiores.

Noſtra ætate innumera viſuntur; quorum ego celebriora tantum memorabo, idque pauciſſimis verbis; tantum ut ordinis cauſa diſpeſcam hæc in nationes, ubi conſtructa fuerunt. Vellem autem recenſioni huic præmitti Diſſertationem AUGUSTINI CALMET *de vetuſtate monetæ ſignatæ*, quam habes ante ejus *Commentarium in Geneſin.*

IN GALLIA

REGIUM Pariſienſe: Abbatiæ ad S. GENOVEFAM ibidem.

IN ITALIA

VATICANUM Romæ: REGIUM Taurini: MEDICEUM Florentiæ: FARNESIANUM, quod Parma translatum Neapolim, ibique Academiæ donatum fuit: PISANUM: Honorii ARIGONI, quod Tarviſii in *ſtatu Veneto* oſtenditur: THEUPOLIORUM Venetiis.

IN GERMANIA

CÆSAREUM Vindobonæ: BRANDEBURGICUM Berolini: Ducis SAXOGOTHANI: Ducis WIRTENBERGICI Stutgardiæ: Electoris SAXONICI Dresdæ: MAGISTRATUS civici Lipſiæ: Electoris PALATINI Heidelbergæ.

IN

* Fuſius hoc oſtendit HUBERTUS GOLTZIUS *in Præfatione ad opera numiſmatica.*

IN BELGIO

Ducum Crojiorum, et Areschotiorum.
Regium Londini: Bodlejanum Oxonii.

IN SUECIA

Regium Holmiæ: Univerſitatis Upſaliæ.

IN DANIA

Regium Hafniæ.

Præter iſta, quæ hunc in diem principatum obtinent, nova plura poſt ſæculi labentis medium, ſi non colligi primum, certe augeri acceſſionibus magnis cœperunt. Qua de re conſuli poſſunt, qui ab illa tempeſtate *Itinera litteraria* typis mandarunt; quamquam in majus ſubinde ſolent tollere, qui hac notitia vel probe imbuti non ſunt, aut illa ſcrinia obiter percurrerunt. Ad utrumque ergo, peritiam et diligentiam, debent attendere, qui illa in manus ſumunt; quando periculum hodie majus eſt a jactantia, mendacio, adulatione communi, quam memoria patrum, cum ſtudium placendi nondum ſe effudiſſet.

Porro, qui vicinus eſt Nummophylacio, adire hoc frequentius debet, uſurpare oculis, et luſtrare per ſe unamquamque claſſem. Prudenter enim admonuit clariſſimus Ernesti in *Archæologia litteraria Parte II. cap.* 4: *Hæc ſcientia libris ſolis parari non poteſt, uſumque aliquem deſiderat inſpiciendis, et tractandis nummis ipſis, viſendisque Muſæis.* Aliquem dicit uſum. Nec enim negandum eſt, Muſæo uni familiarem poſſe deinceps ex ſola deſcriptione reliquorum proficere.

Caput XVIII.

Cognitio vetuſtiſſimarum Inſcriptionum, hodieque extantium.

Inter illa præſidia, quibus Hiſtoriæ omnium ætatum vel reſtitutæ ſunt, vel incrementum acceperunt, Inſcriptiones non ultimum habent locum. Nec enim tot fraudibus exponuntur, quibus nummi, fraude qualibet, et artificio multiplici ficti toties, et adulterati, ut plane ſit opus ſingulari dexteritate ad diſcernendum ſpurios a ſinceris. Quam in rem commendo Diſſertationem Gallicam Domini Beauvais, his ipſis diebus Germanice redditam. Titulus eſt: **Abhandlung, wie man ächte alte Münzen von nachgemachten unterſcheiden kann.** 4 **Dresden** 1791. cui addendum *caput decimum* Joberti de re nummaria *ex editione Bimardi Pariſina* 1739.

Utinam vero de uſu ſacro Inſcriptionum quis cogitaret! Scio, Marquardum Gudium quid tale meditatum eſſe; fidem tamen minime liberavit, rebus aliis diſtentus. Nam, ut ingenue fatear, uſus hic in omni genere doctrinæ varius ac prope major eſt, quam ille nummorum. Dum alius id operæ in ſe ſuſcipiat, legendus venit Sebastianus Donatus, Luccenſis Presbyter, qui noſtra ætate ſupplevit ea, quæ Comes Scipio Maffeius imperfecta reliquit *Libro IV. cap. 2. et 3. appendicis luculentæ ad Theſaurum Inſcriptionum Muratorii.* Mihi alius aut incognitus eſt,

aut

aut inter ſcribendum memoriam effugit. Uno verbo, hominibus, ad quos ſpectat, ſingulari Critica eſt opus in lapidibus cognoſcendis. Ut enim in Nummis, et Diplomatibus parum hodie deſideremus *, iſta multum abeſt a perfectione. Unum affero exemplum fructus ejus, qui exiſtit ab Inſcriptionibus antiquis. His maxime fracta eſt malignitas HARDUINI, ſcriptores priorum ſæculorum partem magnam pro commentitiis habentis; quod et alii et JOANNES MATHIAS GESNERUS *commentatione ſuper quatuor Inſcriptiones in Pocockiana collectione* ad oculum oſtendit.

Fuerit ergo pretium vetuſtiſſimas tranſcribere, quas temporum injuriæ reliquas fecerunt. Non quidem, quod eas traham ad res ſacras; ad quas minime nunc pertinent; pertinere autem pro loco ac tempore per nexus Hiſtoriæ facile poterunt; ut ſæpe factum in ceteris capitibus antiquitatum, ſive Græcarum, ſive Romanarum, ſive Barbararum.

Valde antiquas habeo Inſcriptiones, quæ apud CITIUM, urbem Cypri ad partem inſulæ orientalem, detectæ ſunt. Habent autem litteras Phœnicias, et viſuntur *in natura*, quod ajunt, in *Muſæo Oxonenſi.* Imagines vero exhibentur in SVINTONI

* Videlicet ob opus Spanhemii, ſupra laudatum: novumque *Tractatum diplomaticum, a duobus Benedictinis ab anno* 1751. *ad annum* 1765. *Gallice* in lucem emiſſum.

TONI *Diſſertatione de Inſcriptionibus Citticis*: item in *Marmoribus Oxonienſibus*, quæ nuper ſplendidius, et cum variis additionibus prodierunt hoc titulo præfixo: *Marmora Oxonienſia, regi magnæ Britanniæ Georgio III. dicata, et edita cum præfatione Chandleri. Oxoniæ, è typographeo Clarendoniano, impenſis Academiæ.* 1763. *in fol. max.* Dolendum quam maxime, quod SVINTONO haud conveniat cum aliis in reddendo ſententiam illarum.

Secundo Inſcriptiones in ARABIA DESERTA, ac maxime in monte SINAI. Sunt partim in Ægyptio, partim Arabico idiomate conſignatæ. POCOCKIUS *junior*, ſive RICHARDUS, ea tranſtulit in *Tomum I. Itinerarii pag.* 148: et dubia, quæ MAFFEIUS *in Critica lapidaria Libro I. pag.* 9. oppoſuit, judicandi facultate magna expedivit.

Tertio AMYCLÆAS, prope Spartam veterem, quæ STEPHANUS FOURMONT *in Réflexions critiques ſur les Hiſtoires des Anciens Peuples, Chaldéens, Hebreux, Phéniciens, et Egyptiens, Grécs etc. juſqu'au temps de Cyrus* emiſit.

Quarto SIGÆAS, a metropoli Troadis dictas. Antiquiſſimum hoc monumentum exhibet EDMUNDUS CHISHULL, primo ſeorſim, tum in *Aſiaticis Inſcriptionibus.* Verſus autem a ſiniſtra, et dextra flectuntur retro in morem ſulcorum agreſtium. Vide Tabulam huic capiti ſubjectam.

Quinto

Quinto plures apud RICHARDUM *Libro Inſcriptionum antiquarum Græcarum, et Latinarum. Londini* 1752. *Tomis duob. in fol.*

Sexto HERCULANAS, quas legimus in ALOYSII SYMMACHI MAZOCHII *Commentario in regii Herculanenſis Muſæi tabulis*, apud nos minus raro, ac peregrino: ultimæ quatuor claſſes Græcæ ſunt omnes, et inferioris ætatis.

Septimo ex Latinis non habemus vetuſtiores, quam LAMELLAS TIBURTINAS apud *Raphaelem Fabretti* in *Inſcriptionum antiquarum, quæ in ædibus paternis aſſervantur, explicatione et additamento, cum emendationibus Gruterianis pag.* 461: item illas in baſi columnæ DUILLIANAE: et *Senatusconſultum* DE BACCHANALIBUS. Verum nuper vir clariſſimus JOANNES WINKELMANNUS **in der Geſchichte der Kunſt des Alterthums** *ad pag.* 292. in vaſe æneo quasdam oſtendit ſuperiores ætate.

Cujus vero ætatis ſint, quæ paucis abhinc annis in AMERICA repertæ ſunt, videnturque Punicæ, et factæ a nautis Carthaginenſibus tempeſtate huc delatis, dies docebit. Nunc enim maxime dicuntur in hoc laborare Angli, ad quos miſſum eſt illarum exemplum. Promiſerunt nempe amatoribus antiquitatum, velle ſe quamprimum explicationem edere in lucem. Certe in commentariis, quæ nova nuntiant, ipſe legi obligatam fidem. Inciſæ autem rupi ad oſtium fluvii 50 milliaribus Anglicis Boſtone diſtantis.

Qui hac in parte eruditionis curioſos ſe præbent, habent multum præſidii in opere doctiſſimo Blasii Cariophili, Societatis Jeſu * *de antiquis Marmoribus*, cui accedunt etiam Diſſertationes aliquot. *Vindobonæ.* 4. *anno* 1738.

Pertinet ad jacturas, quas orbis litteratus innumeras fecit, quod primum cœpit ſæculo XV. perſpicere, quanti momenti hæ reliquiæ ſint, ad Hiſtoriam, ejusque præcipuam partem, Chronologiam videlicet, magis illuſtrandam. Si enim maturius veniſſet ad iſtam cogitationem, minus tarde eſſemus progreſſi in utriusque ſcientiæ principiis cognoſcendis. Spem tamen idcirco non abjicimus, hodiernam ſolertiam, qua major nunquam fuit in his rebus, protracturam multa in lucem, quæ hactenus non tam implexa, ac recondita, quam ſepulta penitus, vel oblitterata ſæculis plurimis fuerunt. Docebunt autem varia, in quibus extricandis incaſſum hactenus vel doctiſſimi deſudarunt. Sic nempe natura comparati ſumus, ut ſpe præcipiamus, quæ votis ardentius perſequimur. Obtinuimus quædam nec opinato. Ergo trahitur exſpectatio, non præciditur; *quando*, ut ait Seneca, *ſpes improbiſſimas complectuntur inſperata conſecuti*. **

Nempe

---

* Alias Garofolo, qui fuit de gente Maronitarum, et Romæ exoticas linguas, ni fallor, publice docuit.
** *Libro I. de Clementia cap. I.*

Nempe et monumenta *Palmyrena*, quibus nuper aucti ſumus, animos addiderunt. Fuit Palmyra urbs Syriæ vetuſta, de qua parum ſciebamus. Imperium quidem tam nobile reddidit Zenobia, ut nemini eſſet ignotum; verum de ſplendore, et magnificentia metropolis pauciſſima ad nos venerant ob temporum iniquitatem. Primus, quod conſtat, ſuſcipiendi itineris auctor ROBERTUS HUNTINGTONUS. Ergo inſtitutum fuit anno milleſimo ſexcenteſimo octavo; verum cum caſibus diverſis impeditum fuiſſet, tandem ejusdem ſæculi nonageſimo primo reſumptum eſt. Sed multo curioſius verſati ſunt in perluſtrando, qui noſtra ætate, videlicet *anno* 1750. ex eadem gente illa loca peragrarunt. Incredibile vero dictu, quo operæ pretio poſteriores duæ peregrinationes ſint obitæ. Princeps illorum fuit ROBERTUS WOOD; cujus auſpiciis pererrarunt ſolitudines Syriæ, regiamque illam ſedem ſpectatum venerunt. Primus laboris fructus, isque ampliſſimus, quem ſuperiores jam retulerant. Viderunt rudera ultra omnem mortalium expectationem; et ſplendorem urbis plusquam regium, imo plane ſtupendum. Sic enim conſtructa hæc fuit, ut omnia ædificia Romana ſuperaret. Parum ad ejus majeſtatem Conſtantinopolis, parum Alexandria. Imo totus terrarum orbis ſimile nihil habet. Quis vero perſuaſiſſet ſibi, in regione vaſta, deſertaque, quam præter latrunculos Arabes

bes ſæculis multis nemo acceſſit, hæc artium prodigia latere!

Alter fructus ex antiquis Inſcriptionibus relatus fuit. Inter iſtas enim opes antiquitatis multa legerunt, partem magnam Palmyrenis litteris, quæ ſunt eædem cum Syris, conſignata. Vide opus Anglicum *The Ruins of Palmyra, otherwiſe Tedmor in the Deſart. fol. maj. Londini* 1753. Nihil deeſt, ſive ſplendorem, ſive diligentiam ſpectes.

Porro qui formam litterarum Phœniciarum, Samaritanarum, veterum Ægyptiarum videre cupit, adeat novam editionem Calmeti, quæ *Avenione* prodiit *ſex voluminibus in* 4. ubi in *Diſſertatione ſuper Esdram* ab Abbate *de* Vence ſeorſim exhibentur, et quidem æri inciſæ.

TABU-

Iſta ... *cendi* ... *em ſunt* ... *tici, in* ... *vis genen* ... *rerum* ... *verbo-*
hau
ſequ

noſt
ſtia
nov
litte

Scholarum, *et ſtudiorum ratione*, quædam ſunt pariter huc facientia.

TABU-

ſcendi
em ſunt
tici, in
vis gene-
rerum
verbo-
s.

Scholarum, *et ſtudiorum ratione*, quædam ſunt pariter huc facientia.

Caput XIX.

Cognitio Criticorum ipſorum, qui his de rebus præcipiunt.

Quia non ex uſu ſolo, ſed etiam placitis aliorum, ſive Proteſtantium ſive Catholicorum, has leges ſancivimus, eorum ſyllabum ſubjicere nunc oportet; quando ipſa notitia non eſt nimiæ diligentiæ, ſed habet ſuas opportunitates. Sunt autem duo genera; unum ferentium leges, alterum augentium eruditionem, vel vim judicandi acuentium.

Noſcendi ſaltem ſunt Critici, in quovis genere, rerum ac verborum.

§. I.

Syllabus auctorum Catholicorum.

Aldus MANUTIUS *de veterum notarum explanatione.*

Franciſcus ROBORTELLUS *Diſputatione de Arte corrigendi antiquorum libros.*

Guilielmus CANTERUS *Syntagmate de ratione emendandi Græcos auctores.*

Philippus Jacobus MAUSSACUS *Diſſertatione Critica, de Harpocratione, ejusque ſcriptis.*

Gaſpar SCIOPPIUS *de Arte Critica, et præcipue de altera ejus parte emendatrice.* *

Joannes PASSERATIUS *de Litterarum inter ſe cognatione, ac permutatione*

Philippus CAROLI *Diſſertatione de Criticis.*

Theo-

* Idem ſub larva PASCASII GROSIPPI edidit *Paradoxa litteraria*, in quibus, quemadmodum in *Conſultatione de Scholarum, et ſtudiorum ratione*, quædam ſunt pariter huc facientia.

Theophilus RAYNAUDUS *in Erotematis de malis, ac bonis libris.*

In Minutalibus ſacris.

Henricus JUSTELLUS eruditiſſima *Præfatione in Patris ſui Bibliothecam Juris Canonici veteris.*

Franciſcus FLORENS *de Origine, arte, et auctoritate Juris Canonici veteris.*

Henricus VALESIUS *Libris duobus de Critica* (*cum emendationibus Burmanni.*) Hos utinam abſolvere viro tanto licuiſſet!

Sertorius URSATUS *in Explanatione notarum, et litterarum, quæ frequentius in antiquis lapidibus, marmoribus, et auctoribus occurrunt.*

Hadrianus BAILLET *in Jugemens des Savans, Tom. I. et II.*

Joannes Petrus ERICUS *in Principio Philologico de vocum, ſignorum, punctorum, litterarum maxime, ac numerorum origine.*

BONAVENTURA *Argonenſis de optima methodo legendorum Eccleſiæ Patrum.*

Jacobus Benignus BOSSUET *in Defenſe de la Tradition, et des ſaints Peres.*

Joannes MABILLON *Tractatu de ſtudiis monaſticis.*

De re Diplomatica Libris ſex, cum Supplementis.

Bartholomæus GERMON *de veteribus hæreticis Eccleſiaſticorum codicum corruptoribus.*

Antonius PAGI *in Critica Hiſtorico-Chronologica in univerſos Annales Eccleſiaſticos Cæſaris Baronii.*

RICHARDUS SIMON *in Bibliotheca Critica.*

ALPHON-

ALPHONSUS BAPTISTA *in Defenſione Apologetica pro auctoritate S. S. Patrum.*

Nicolaus le NOURRY *in Apparatu ad Bibliothecam Maximam Patrum.*

Zegerus Bernardus van ESPEN præter *Prolegomena* brevia *in Jus Eccleſiaſticum univerſum*, *Diſſertationibus* aliquot eidem *Juri Eccleſiaſtico ſubjectis in ultimo Tomo.*

Claudius FLEURY *Diſſertatione ad prima ſex ſæcula Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ.*

ANONYMUS *de moralibus Criticæ regulis compendioſa monita* 4. *Coloniæ.* 1706.

Cæſar VICHARD *de ſaint Real, de l'uſage de l'Hiſtoire.* Item *de la Critique.*

Ludovicus Antonius MURATORI *de ingeniorum moderatione in religionis negotio.*

Theodoricus RUINART *Præfatione in Acta primorum Martyrum ſincera, et ſelecta.*

Ignatius de LAUBRUSSEL *in Traité des Abus de la Religion.*

Jacobus LADERCHIUS *Diſſertatione de abuſu Criticæ hodierno. Romæ.* 1726.

HONORATUS *a S. Maria, Animadverſionibus in regulas, et uſum Critices.*

MICHAEL *a S. Joſeph*, qui mihi ſolo nomine notus, in *Criſi de Critices arte.*

Bernardus de MONTFAUCON *in Palæographia Græca.*

Remigius CEILLIER *in Apologie de la Morale des Peres.* Item *in Proœmio* fuſiſſimi operis *Hiſtoriæ Eccleſiaſticorum auctorum.*

ANTO-

ANTONIUS *Genuenſis in Elementorum artis Logico-Criticæ libris ſex.*

Duo BENEDICTINI *e Congregatione S. Mauri in Nouveau Traité de Diplomatique, ou l'examine les fondemens de cet art.*

Liberatus FASSONUS *de Morali Patrum doctrina adverſus librum Joannis Barbeyraci etc.*

Euſebius AMORT *in Principiis artis Criticæ.*

Carolus PORÉE *Oratione de Criticis.*

Oratione in doctrinis quanti referat neque nimis, neque minus credere.

PETRUS THOMAS *a S. Barbara, in Critice apologetica veterum Patrum. Florentiæ.* 1762.

Franciſcus ROBERTI *in Arte Critica, et in Diſquiſitionibus Critico-Philoſophicis et Hiſtoricis.*

Daniel TOBENZ *in Inſtitutionibus uſus et doctrinæ Patrum.*

Joannes MARCHETTI *in Criſi Hiſtoriæ et Diſſertationum Abbatis Fleury*, quæ nunc Germanice eſt reddita.

Adde opuſculum noſtrum, quod dixi, über das Weſentlichſte in der Geſchichtkunde, oder von der Glaubwürdigkeit der Geſchichtſchreiber ſowohl insbeſondere, als überhaupt für einen jungen Herrn von Stand. Item *Librum IX. operis de Eloquentia Patrum*, ſive Diſſertationes de ratione Patres legendi, enotandi, allegandi, imitandi.

Mitto alios, quos inter ſcribendum non habebam in numerato. Sunt enim quamplurimi, ut neceſſe foret luſtrare exercitum, ſi velles tibi nullum excidere.

§. II.

Syllabus auctorum Proteſtantium.

HENRICUS STEPHANUS *Diſſertatione de Criticis veteribus Græcis et Latinis, eorumque variis apud Poëtas reprehenſionibus.*

De origine Mendorum; qui utique huc faceret præ aliis, ſed lucem non vidit. Equidem ad calcem caſtigationum Ciceronis ſubjecit menda in hoc varia cum cauſis illorum; verum ex *novis Litterariis Kohlii anno* 1738. *pag.* 34. ſatis nunc conſtat, illum alium, ac multo ampliorem eſſe librum.

Abraham SCULTETUS *in Aphoriſmis de fructuoſa lectione Patrum,* præfixis *Medullæ Theologicæ Patrum.*

Joſephus Juſtus SCALIGER *de Arte Critica Diatriba* ex Muſæo Joachimi Morſi, 4. *Lugduni Batavorum* 1619.

Joannes a WOWER *de Polymathia Tractatione,* ſecundum editionem tertiam, 8. *Lipſiæ* 1665.

Daniel HEINSIUS *Diſſertatione de veræ Criticæ apud veteres ortu, progreſſu, uſuque, cum in diſciplinis ceteris, tum in ſacris.*

Joannes Gerardus VOSSIUS *de Artium et Scientiarum natura, et conſtitutione;* ubi et *de Philologia* dat librum ſingularem.

De litterarum permutatione Tractatu, qui præfigitur ejus *Etymologico.*

Joannes DALLÆUS *de uſu Patrum ad ea definienda religionis capita, quæ ſunt hodie controverſa, libris duobus* *.

Joannes WEITZIUS *Epiſtola Critica.*

Joannes Henricus HOTTINGERUS *in Elencho, ſive Catalogo ſcriptorum ſuppoſititiorum.*

Joannes FORBESIUS *a Corſe, in Inſtitutionibus Hiſtorico-Theologicis de Doctrina Chriſtiana, et vario rerum ſtatu, artisque erroribus et controverſiis, jam inde a temporibus Apoſtolicis ad tempora usque ſæculi decimi ſeptimi priora* **.

Daniel Georgius MORHOFIUS *in Polyhiſtore litterario, Philoſophico et Practico.*

Thomas BARTHOLINUS *Diſſertationibus VII. de libris legendis.*

Andreas RIVETUS *in Critico ſacro.*

Franciſcus BACO *de Verulamio Libro VI. de Scientiarum augmentis cap. 4.*

Joannes Michaël DILHERRUS *in Apparatu Philologiæ.*

Fridericus SPANHEMIUS, *filius, in brevi Introductione ad Hiſtoriam ſacram novi Teſtamenti.*

RICHARDUS SIMON *in Lettres Critiques* ***: *atque etiam in Bibliotheque Critique.*

Jaco-

* In hoc opere multum ingenii, et eruditionis: neque minus verſutiæ, et captiuncularum, quo tyronum attentionem utiliter exerceat idoneus magiſter.

** Horum ſedecim librorum editio aucta, et caſtigata habetur in *operibus* Forbeſii *ſimul editis Amſtelodami.*

*** *Ex editione Amſtelodami 1730. IV. Vol. in 12.*

Jacobus PERIZONIUS *de fide Hiſtoriarum contra Pyrrhoniſmum Hiſtoricum.*

In Animadverſionibus Hiſtoricis.

Andreas BASNAGE *in Hiſtoire de l'Egliſe depuis Jeſu-Chriſt jusqu'a préſent.* Opponitur *Boſſueti variationibus Eccleſiarum Proteſtantium*, debetque cum illis identidem conferri.

Guilielmus CAVE *Prolegomenis ad Scriptorum Eccleſiaſticorum Hiſtoriam litterariam.*

JOANNES CLERICUS *in arte Critica, in Epiſtolis Criticis, et in Parrhaſianis.*

Joannes Albertus FABRICIUS *in codice Apocrypho novi Teſtamenti.*

Chriſtianus FALSTERUS *in Cogitationibus variis philologicis tripartitis:* ſive, ut habet editio ſecunda, in *Amœnitatibus philologicis.*

Joannes Burchardus MENCKENIUS *de eo, quod juſtum eſt circa teſtimonia Hiſtoricorum, in Diſſertationibus Academicis.*

Joannes Georgius WALCHIUS *de Scepticiſmo Critico. Tomo I. Miſcellaneorum Lipſienſium.*

Joannes Franciſcus BUDDEUS *in Iſagoge Hiſtorico-Theologica ad Theologiam univerſam.*

Auguſtinus GRISCHOV *Introductione in Philologiam generalem, unacum ſuccincta et ſelecta Bibliotheca ſcriptorum Philologiæ generalis.* 8. *Jenæ* 1715.

Chriſtophorus Auguſtus HEUMANNUS *in Parergis Criticis.*

In Commentatione de arte Critica.

In Hebdomadibus Criticis.

In Gloſſematum Decade,

In Poecile, cum Appendice exhibente Diſſertationes argumenti rarioris.

Mitto alia ejus huc pertinentia, ſunt enim profecto multa.

Joannes Erneſtus Immanuel WALCHIUS *de ortu, et progreſſu artis Criticæ apud veteres Romanos,* 8, *Jenæ* 1757.

Chriſtophorus Henningius BÖHMERUS *Diſſertatione de neceſſitate et utilitate ſtudii Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ in Juris Canonici prudentia.*

Joannes Caſpar HAGENBUCH *in Epiſtolis Epigraphicis.*

Joannes Auguſtus ERNESTI *Præfatione in Suetonium,* quæ mihi probatur vehementer. Sed et alia ejus viri magnopere huc faciunt, quæ omnia adſcribere foret longiſſimum.

Joannes Salomon SEMLER in opuſculo Germanico: **Verſuch den Gebrauch der Quellen in der Staats- und Kirchengeſchichte der mittlern Zeit zu erleichtern.** 8. **Halle**, 1761.

Georgius Chriſtophorus HAMBERGERUS in Directorio Hiſtoricorum medii ævi. 4. *Göttingæ,* 1772.

Sæpiſſi-

Sæpiſſime vero in *Præfationibus ad editos claſſicos auctores* ſunt capita magni momenti huc ſpectantia. Exemplo ſit illa Petri Burmanni *ad ſecundam editionem Phoedri. Leidæ* 1727. ubi hiſtoriam hodiernæ Critices egregie illuſtrat.

Quorum tamen multa nos minime probamus,

De induſtria Proteſtantes Catholicis junxi. Non enim propter mala, quæ continent, etiam bona debebant rejici. De regulis plerisque inter nos convenit. Quo magis dolendum eſt, cum oporteret has rebus aptare, iri in partes tam præfracte, quaſi nunquam de illis transactum foret. Porro nec cum Catholicis, quos laudavi, ubique ſentiam: neque mihi

— — — *ſunt omnia protinus alba,*

quæ viri cetera doctiſſimi pro ſuo quisque ſenſu judicabant. Poſtulant hoc leges ipſæ æquitatis, vetantque vehementer, illum, qui ceteris, ubicunque licet, relinquit ſentiendi libertatem, ejus uſu ipſummet privare. Itaque in rebus, quæ mihi videntur parum expenſæ, aut venire ab opinionibus præjudicatis, iſta religione dudum me exſolvi: neque recordor ſine moleſtia, quanti ſteterit, ut afferto jure depellerem jugum; quod his graviſſimum impoſitum eſt, qui ſemel induxerint in animum, ſe facere ſemper cum quamplurimis debere: nec ſine piaculo a mente magiſtrorum, quibus aſſueverant, recedere poſſe. Hoc dum mihi arrogo, tanto paratior ſum emendari ab his, qui viderint, receſſiſſe me tantiſper a vero, quod vo-

Sed nec noſtra venditantes aliis.

lebam tueri, vel illuſtrare. Eſt enim præcipuum in bono viro, ut porrigat herbam cuicunque, a quo ſe viderit modeſte confutatum. Doceri ipſe vult, cum docet alios: nec amore ſententiæ ſuæ fumum vendit, quo excipiat oculis proſpectum ulteriorem. Relinquit hoc impotentibus, qui ſe efferunt ſupra conditionem humanam: vel in vulgus commendationis quid quærunt in opinandi licentia; eligentes ſæpe clariſſimum nomen, in quod invehantur: ſatiusque exiſtimantes, judicia explorata pro commentis haberi, quam ſuum aliquem errorem deprehendi. Fuerit id uſitatum in judiciis urbanis Romanorum, ubi quisque volens magnis inimicitiis clareſcere, etiam juvenis, etiam obſcurus, viris præcipuis diem dixit. Quando aguntur cauſæ in foro litterario (agi autem inter hos ſolos debent, qui ſunt judicio ſubacto, habentque affectus in poteſtate) non eſt, quod ſibi quis metuat ex mente mutata. Nil enim hi ſpectant præter veritatem; a qua voluntate ſumma patiuntur ſe vinci, ſi quando per communem nobis infirmitatem imprudentibus quid excidit inter ſcribendum, quod illi adverſetur. Atque hæc eſt ex præcipuis ſententiis beati AUGUSTINI, quibus maxime afficior. Monet enim *Epiſtola* 238. *ad Paſcentium: Bonum eſt homini, ut eum veritas vincat volentem; quia malum eſt homini, ut eum veritas vincat invitum. Nam ipſa vincat neceſſe eſt, ſive negantem, ſive confitentem.* Videtur autem princeps

ceps fructus Criticæ artis, ut agnitæ veritati manus demus. Aut quo mihi omnes ejus regulas, quas lego, vel perſcribo, ſi, cum uſus tulerit, earum rationem ipſe non habeam? Secundum facinus corruptorum, qui veritatem premunt ex inſtituto, non eſt gravius, quam illorum, qui diſſimulant actibus, dicentes aliter, aliterque facientes. Quod ſane in dies nunc vires ſumit apud ſtudioſos novarum rerum: neque poteſt tolli quacunque opera data; licet pertineat ad communem calamitatem: ac reipublicæ tam profanæ quam ſacræ peſtem certiſſimam, ipſumque exitium ſit allatura. Et quem vitæ non tædeat, in qua nullus jam honos conſtet ſive cognatæ, ſive excultæ rationi? Sed quando non licet contra torrentem niti, tam exemplo, quam verbis illi hæreamus cum paucis, dum fato perfuncti evaſerimus ex tot nebulis ad videndam in puriſſima luce conſtitutam veritatem, fruendumque ſorte meliori, quam Servator omnibus promiſit, qui non ſinunt ſe abripi vulgaribus vitiis: neque pergunt illa lata, tritiſſimaque via, quæ ducit ad tenebras ſempiternas. Id unum ſolatii relictum eſt nobis; quia in republica litterarum ſingula turbata ſunt: et ut fieri ſolet in maxime capta urbe, ubi non igni, non ferro abſtinetur, neque ipſa religio retinere poteſt ruentes in prædam; quia evertitur, qui obſtat, et inter communes iras, cruentasque manus temerantur ſacra et profana

Ut ſit hodie a rerum novarum ſtudioſis, odiumque Eccleſiæ palam profeſſis.

 nullo

nullo diſcrimine; ſic iſtis, velut ſigno ad miſcendum dato, nullus recti, nullus pudoris reſpectus. Per conſuetudinem, ac impunitatem ſoluti legibus errores ſunt: quique conjurarunt adverſus veritatem, conſilium in viribus, ac victoriam in numero habent; ut ſcias graſſatores eſſe, non philoſophos, dum nomine Critices, et ſapientiæ ad noſtram perniciem abutuntur, noluntque nos ſervata ſupplicia ante credere, quam experiri.

EPISTOLA

AD

AMICUM,

AUCTORIS OLIM DISCIPULUM,

DE

FACIENDO DELECTU

IN

MONUMENTIS VETERUM COGNOSCENDIS,

QUÆ

nunc cum ipſo DELECTU vulgatur in uſus omnium,
quibus non voluntas, ſed otium deeſt
ad plurima verſanda.

EPISTOLA
DE
SACRA LECTIONE VETERUM.

Amice!

Negas, per tot occupationes tibi licere, ut *alia, præter præcipua quædam*, legas ex Eccleſiæ ſcriptoribus; idque cito perſuades. Sed nec propter antiquam in me voluntatem recuſare poſſum, quod petis, nempe indicem horum, quæ præcipua judico in omnibus, ſive hiſtoriam, ſive dogmata, ſive mores, ac diſciplinam Eccleſiæ illuſtrent. Texui illum ordine temporum, et Hiſtorica a ceteris ſecrevi. Nam Exegetica, ut alias dixi, annos ſibi plures ſola vendicarent. Itaque hæc aliis debes relinquere, contentus probo interprete, Calmeto, Menochio, Weitenauero, Tirino. Nullum autem ſcripturæ locum allegabis, minus pro concione explicabis hoc inconſulto, ejusve ſententia non aliunde jam cognita. Porro cum ſcriptoribus Eccleſiæ optime feceris, ſi e proxima Bibliotheca quemlibet petas eadem ſerie, qua illum hic collocavi. Vale, meique in ſacris memor eſto

Tuus

I. A. W.

Caput

CAPUT I.

Index præcipuorum, quæ ſpectant Eccleſiæ Hiſtoriam.

FLAVII JOSEPHI *de Bello Judaico Libri VII.*

Ex primis Eccleſiæ ſæculis.

ACTA *Martyrum ſincera, a Theodorico Ruinart collecta.*

LACTANTII *de mortibus perſecutorum Liber.*

EUSEBII *Cæſarienſis Hiſtoria Eccleſiaſtica.*

Ex proximis.

S. ATHANASII *Vita Antonii Abbatis.*

S. GREGORII *Nyſſeni Vita S. Gregorii Neocæſarienſis.*

SULPITII SEVERI *Hiſtoria ſacra.*

Vita S. Martini, cum appendicibus.

Dialogi.

S. GAUDENTII *Vita S. Philaſtrii.*

S. HIERONYMI *Vita S. Pauli.*

Vita S. Hilarionis.

Vita Malchi monachi.

Vita S. Paulæ, Marcellæ, Fabiolæ, Nepotiani etc. *

De Muliere ſepties icta.

Catalogus Scriptorum Eccleſiaſticorum.

S. HILARII *Arelatenſis Vita S. Honorati Maſſilienſis.*

S. NILI *Narratio de cæde Monachorum montis Sinæ.*

De laudibus Albiani Galatæ.

THEODORETI *Hiſtoria eccleſiaſtica.*

Philotheus, ſive Hiſtoria religioſa.

VICTORIS *Vitenſis Hiſtoria Perſecutionis Vandalicæ.*

MALCHI *Fragmenta duo* ampliſſima. Photius *præſtantiſſimum* vocat *Hiſtoricorum, eorumque normam.*

S. ENNODII *Vita S. Epiphanii Ticinenſis.*

THEO-

---

* Niſi has mavis legere cum *Epiſtolis*, quibus inſunt.

THEODORI *Lectoris Excerpta Hiſtoriæ eccleſiaſticæ.*
MARCELLINI *Comitis Chronicon.*
JORNANDIS *de Getarum, ſive Gothorum origine, et rebus geſtis Hiſtoria.* *
PROCOPII *Libri VIII. Hiſtoriæ.*
Hiſtoria arcana.
AGATHIÆ *continuatio ejusdem Hiſtoriæ.*
EVAGRII *Scholaſtici Hiſtoriæ eccleſiaſticæ Libri VI.*
S.GREGORII *Turonenſis Hiſtoria eccleſiaſtica Francorum.*
MARCULPHI *Formulæ veteres.*
FREDEGARII *Scholaſtici Libri V. Hiſtoriæ chronographicæ.*
Pauli WARNEFRIDI *de geſtis Longobardorum Libri VI.*
THEODORI *Studitæ Vita S. Platonis Abbatis.*
EGINHARDI *Vita Caroli magni.* *Ex mediis.*
Annales regum Francorum.
FRODOARDI *Annales.*
Hiſtoria Eccleſiæ Rhemenſis.
DITHMARI *Chronicon Martisburgenſe.* *Ex poſterioribus.*
LAMBERTI *Schaffnaburgenſis Hiſtoria Germanorum*, quam Scaliger, quam Barthius, etiam ſtili et Chronologiæ cauſa, vehementer commendant.
SIGEBERTI *Gemblacenſis Chronicon.* **
BALDERICI *Chronicon Cameracenſe, et Atrebatenſe.*
NESTORIS *Monachi Chronicon Ruſſicum.*

NE-

* Eodem pertinent S. ISIDORI *Hiſpalenſis Chronicon Gothorum, Vandalorum, Suevorum, et Wiſigothorum.* PROCOPII *Fragmentum de priſcis ſedibus, et migrationibus Gothorum.*

** Quod cum magni fiat propter varia, quæ alibi fruſtra requiras, tamen vitiis minime caret. Nam et Proteſtantes ei exprobant quædam fabuloſa, erroresque chronologicos. Studia vero partium Henrici IV. adverſum Pontifices Gregorium VII., Urbanum, et Paſchalem ſecundos in aperto ſunt.

Nestoris *Monachi Vitæ quorumdam Abbatum, et monachorum cœnobii Peczerini.*

Hugonis *Fioriacenſis* (qui alius eſt ab æquali eorum temporum Hiſtorico, *Hugone Flaviacenſi*) *Chronicon*, et *excerpta Chronica*, olim Ivoni Carnotenſi tributa.

Alberti *Chronicon Jeroſolymitanum.*

Eadmeri *Hiſtoria Novorum.*

Wilhelmi *Malmesburienſis* omnia.

S. Bernardi *Sermo XXVI. in Cantica.*

De obitu Humberti.

Vita S. Malachiæ.

Petri *Cluniacenſis de Miraculis ſui temporis Libri duo.*

Ottonis *Friſingenſis Chronicon.*

De geſtis Friderici I. Libri duo.

Guilielmi, Arnoldi, et Gaufridi *Vita S. Bernardi.*

Quæ omnia potes concludere lectione *Chronici Gottwicenſis*, ætate noſtra editi, quod eſt ſane præſtans, uſumque maximum habet.

Caput II.

Index præcipuorum, quæ ſpectant Eccleſiæ Dogmata.

Ex primis Eccleſiæ ſæculis.

Tertulliani *Apologeticus.*

Præſcriptiones adverſum Hæreticos.

Minutii *Felicis Octavius.*

Clementis *Alexandrini Adhortatio ad Gentes.*

Origenis *Libri contra Celſum.*

Lactan-

LACTANTII omnia, quæ contra Philoſophos, et Gentiles habet. Nil enim his pulchrius, gravius, firmius.

ALEXANDRI *Alexandrini Epiſtolæ tres reſiduæ* ex ſeptuaginta, plane excellentes. Apud *Socracratem*, *Theodoretum*, *Cotelerium*. *

EUSEBII *Cæſarienſis Præparatio evangelica.*
Demonſtratio evangelica.

S. ATHANASII *Oratio contra Gentes.* *Ex proximis.*
Oratio de Incarnatione.
Epiſtola de Sententia Dionyſii.
Orationes duæ contra Arianos.
Apologia ad Conſtantium.
Epiſtola ad Monachos.
Epiſtola ad Epictetum.
Libri II. contra Apollinarium.
Encyclica ad Epiſcopos Epiſtola.
Epiſtola ad Epiſcopos Ægypti, et Lybiæ.
Libellus de legatione Eccleſiæ Ancyranæ, primum repertus poſt opera a Maurinis vulgata.

S. BASILII *M. Libri in Eunomium.*
Opuſcula dogmatica minora, quæ pro ſinceris habentur, ut *Libellus de Fide* egregius.

S. OPTATI *Milevitani Libri VII. de Schiſmate Donatiſtarum.*

S. GREGORII *Nazianzeni Orationes quinque de Theologia*; quarum longe præcipua eſt ſecunda.

Adde

---

* Præcipuam Cardinalis Perronius ita extollit, quaſi ſimile nil prodiiſſet etiam noſtra ætate. *In Perronianis pag.* 21.

Adde alias, ſive myſteria ſive rem Arianam ſpectantes.

S. PACIANI *Epiſtolæ ad Sempronianum.*

S. GREGORII *Nyſſeni Libri adverſus Eunomium*, in quibus pars poſterior excellit.

Antirrheticus adverſus Apollinarem.

Catecheſis.

S. AMBROSII *Libri de Pænitentia.*

De Fide.

De Incarnationis Dominicæ ſacramento.

De Spiritu S.

NEMESII *Liber de Homine.*

PRUDENTII *Libri contra Symmachum ac veterem Deorum gentilium cultum.*

Apotheoſis, et *Hamartigenia*, quæ ſunt reipſa idem opus.

JOANNIS CHRYSOSTOMI *Liber ad eos, qui ſcandalizati ſunt.*

Homiliæ quinque de Incomprehenſibili.

Orationes adverſus Judæos.

Homilia: Filius ex ſe ipſo nihil facit.

Homiliæ in Joannem, quoties Anomæos impugnant.

Homilia in illud: in faciem Petro reſtiti.

Homiliæ duæ de Prophetarum obſcuritate.

RUFINI *Explicatio Symboli.*

S. HIERONYMI *Libri contra Jovinianum.*

Liber contra Helvidium.

Liber contra Vigilantium.

Dialogus adverſus Luciferianos.

S. HIE-

S. HIERONYMI *Dialogi contra Pelagianos.*

S. AUGUSTINI *Liber de vera Religione.*

Libri duo contra Academicos.

Libri de Civitate Dei.

Enchiridion ad Laurentium; ubi doctrinæ morum ſynopſin dogmatum præmittit.

Liber contra Secundinum Manichæum.

Libri contra Fauſtum Manichæum.

Libri duo contra Maximinum Epiſcopum.

Libri III. contra litteras Petiliani, quorum tertius admirabilis eſt.

Libri IV. contra Creſconium Grammaticum.

Libri ad Simplicianum.

Libri ſex prioris refutationis *contra Julianum.*

His adde dogmatica varia, eaque præcipua ex *Epiſtolis;* quamquam præſtat a lectione harum illa non diſtrahere Quod etiam de dogmaticis *Sermonibus* dictum exiſtima.

S. CYRILLI *Alexandrini, Libri X. adverſus Julianum apoſtatam.*

Theſaurus de ſancta et conſubſtantiali Trinitate ad Nemeſinum, quod opus omnibus præſtat.

Adverſus Neſtorii Blasphemias contradictionum libri quinque.

S. VINCENTII *Lirinenſis Commonitorium.*

THEODORETI *Sermones decem de Providentia.*

Libri de curandis affectionibus Græcorum.

S. PETRI *Chryſologi Epiſtola ad Eutychem.*

BASILII *Seleucienſis Sermo* 38. ubi præclare contra Judæos, veniſſe Meſſiam, oſtendit.

S. Leonis *M.* aut cujuscunque, *Libri duo de Vocatione omnium gentium.*

S. Prosperi *Carmen de Ingratis.*

Carmen illi tributum *de Providentia.*

Æneæ Gazæi *Theophraſtus, ſive de animarum immortalitate, et corporum reſurrectione.*

S. Fausti, *Rejenſis, Epiſtola ad Lucidum.*

Dialogus.

Severini Boëthii *de Conſolatione Philoſophiæ Libri V.*

Joannis *Philoponi, Commentarii in Moſaicam mundi creationem,* qui ſunt præclari, et dogmatis plus habent, quam exegeſeos.

S. Joannis *Damaſceni, Libri de orthodoxa Fide.*

Orationes de Imaginibus.

Diſſertatio contra Epiſtolam Marci Epheſini.

Dialogus contra Manichæos.

Tractatus contra Jacobitas.

Tractatus de duabus in Chriſto voluntatibus.

S. Maximi *Confeſſoris,* opuſcula *contra Monothelitas,* quæ ſunt plura.

De Theologia, deque Filii in carne diſpenſatione capita ducenta.

Theodori *Abucaræ, opuſcula contra Hæreticos, Judæos et Saracenos.*

Ex mediis. S. Theodori *Studitæ,* opuſcula dogmatica *adverſum Iconomachos.*

Agobardi *adverſus legem Gundobardi, et impia certamina, quæ per eam geruntur.*

Ago-

AGOBARDI *contra judicium Dei, ſive damnabilem opinionem putantium divini judicii veritatem igne, vel aquis, vel conflictu armorum fieri.*

De grandine et tonitruis liber.

Epiſtola ad Bartholomæum Narbonenſem.

Liber de pecorum lue, et ejus cauſa.

RABANI MAURI *Epiſtolæ tres de Prædeſtinatione Dei adverſus Gotheſchalcum.*

LUPI SERVATI *Liber de tribus Quæſtionibus*, videlicet *Libero arbitrio*, *Prædeſtinatione*, *Redemptione.*

PHOTII *adverſus recentes Manichæos libri quatuor.*

Sex breves Diſſertationes Theologicæ de Divinitate et Incarnatione.

Quædam ex *Amphilochicis*, quæ huc faciunt.

HUMBERTI *Cardinalis, opuſcula adverſum errores Græcorum.* *Ex poſterioribus.*

GUITMUNDI *Averſani, Libri III. de veritate corporis et ſanguinis Chriſti in Euchariſtia.*

LANFRANCI *Liber de corpore et ſanguine Domini.*

Liber de celanda confeſſione.

Petri ALPHONSI, ex Judæo chriſtiani, *Dialogi duodecim contra Judæos*, addito *Samuelis* MAROCCHIANI *libello* ejusdem argumenti.

S. ANSELMI *Cantuarienſis*, *Monologium et Proſologium*, quæ agunt de exiſtentia, natura, et trinitate Dei.

Liber Apologeticus contra Gaunilonem reſpondentem pro inſipiente. Hic proſequitur Proſologium, et clariſſimus Leibnitius in eo veſtigia profundiſſimi ingenii detexit.

S. ANSELMI *Cantuarienſis*, *Liber de Fide Trinitatis, et de Incarnatione Verbi contra blaſphemias Roſcelini.*

Libri tres de veritate, de libero arbitrio, et de caſu diaboli *.

De concordia Præſcientiæ et Prædeſtinationis, nec non gratiæ cum libertate.

Euthimii ZIGABENI *Panoplia adverſus omnes Hæreſes.*

HILDEBERTI *Cenomanenſis, Tractatus Theologicus* **.

Petri ABAELARDI *Libri V. Theologiæ chriſtianæ* ſaltem obiter conferendi ſunt cum *Libris Sententiarum Petri Lombardi;* ut videas ex *Libro I. et V.* pleraque ad verbum inde hunc tranſtuliſſe.

Roberti PULLI, vel *Pulleni Libri VIII. Sententiarum de Trinitate;* quos ſaltem luſtrare decet. Habent enim imaginem veteris, ſinceræque Theologiæ. Unde nec miror, ex quo fonte manarit cognitio divinarum rerum, quam apud eam ætatem in quibusdam non Scholaſticis reperio.

S. BERNARDI *Tractatus de Gratia, et libero arbitrio ad Guilielmum.*

Tractatus contra quædam capitula errorum Abaelardi ad Innocentium II. qui et legitur inter *Epiſtolas ordine* 190.

S. BER-

---

* Debent autem ſecundum auctoris mentem hoc ordine legi; etſi alio ſunt ab illo perſcripti.

** Hoc Scholaſticos non tam ætate, quam perſpicuitate, ſoliditate, brevitate pluſculum ille præivit.

S. BERNARDI *Tractatus ad Hugonem de S. Victore, de Baptiſmo, aliisque quæſtionibus ab ipſo propoſitis,* qui itidem inter *Epiſtolas* legebatur.

PETRI *Cluniacenſis, Epiſtola ad Petrum de S. Joanne contra eos, qui dicunt, Chriſtum nunquam ſe in Evangelio aperte Deum dixiſſe.*

Tractatus adverſus Judæorum inveteratam duritiem; qui ſi cetera abeſſent, vel eloquentiæ cauſa legendus foret.

Epiſtola ad S. Bernardum de translatione Alcorani, cum *Summula brevi de erroribus Saracenorum.* Addendi *Libri duo adverſus nefandam Sectam Saracenorum;* nam ex quatuor hi ſoli ſuperſunt.

Tractatus adverſus Petrobruſianos.

CAPUT III.

Index præcipuorum, quæ ſpectant Eccleſiæ mores, ac diſciplinam.

S. CLEMENTIS *Romani, Epiſtolæ duæ ad Corinthios.* *Ex primis Eccleſiæ ſæculis.*

S. IGNATII *Epiſtolæ ſeptem germanæ.*

S. POLYCARPI *Epiſtola ad Philippenſes.*

CLEMENTIS *Alexandrini Pædagogus.*

TERTULLIANI *de Oratione.*

De Pœnitentia.

De Spectaculis.

TERTULLIANI *de habitu muliebri*, et ejusdem argumenti opuſculum *de cultu fœminarum*.

De velandis virginibus.

De Patientia.

Ad Martyras.

ORIGENIS *de Precatione liber.*

Exhortatio ad Martyrium.

S. CYPRIANI *Sermones*, ſive Tractatus *.

Epiſtolæ.

S. GREGORII *Thaumaturgi*, *Oratio ad Origenem.*

S. ATHANASII *Epiſtola ad Dracontium.*

Ex proximis. S. EPHRÆMI omnia præter Exegeſes.

S. BASILII *M. Homiliæ*, quarum pleræque de moribus agunt.

Aſceticorum Libri duo.

Libellus de Judicio Dei.

Epiſtolæ 428. quas inter tres *Canonicæ* ſunt ad *Amphilochium.*

S. GREGORII *Nazianzeni* Orationes morales *in plagam grandinis.*

De pauperum amore.

De moderatione in diſputando duæ.

Tres de Pace.

Quatuor Apologeticæ.

Quo etiam pertinent plures, quibus quorumdam laudem exequitur, *Epiſtolæ* item, et *Carmina* multa.

S. PA-

* Non omiſſis ſuppoſiti iis, ſed valde antiquis ac ſalutaribus, *de Spectaculis*, *de Pudicitia*, *de Singularitate Clericorum.*

S. Paciani *Parœneſis.*

S. Ambrosii *de Virginibus Libri III.*

De Virginitate liber unus.

De Inſtitutione Virginis ad Euſebium liber unus.

Exhortatio Virginitatis.

De lapſu virginis conſecratæ liber unus.

Liber de Viduis.

Libri de Officiis.

Liber de bono Mortis.

Quæ ſcripſit in quasdam Scripturæ hiſtorias, mores habent, ac elegantiam haud vulgarem; ut *Liber de Nabuthe*, *Apologia David ſecunda* etc.

Accedunt *Epiſtolæ* magis inſignes, præſertim *ad Imperatores*, et *duæ ad ſororem.*

S. Asterii *Homiliæ.*

Prudentii *Libri Periſtephanon, Cathemerinon, Pſychomachiæ.*

S. Chrysostomi *Libri de Sacerdotio.*

Parœneſes ad Theodorum.

Libri de Compunctione cordis.

Liber de Virginitate.

Libri duo ad Viduam juniorem.

Comparatio Regis et Monachi.

Libri tres ad Stagyrium.

Libri duo in Clericos, ac fœminas una viventes.

Libri tres adverſum oppugnatores vitæ monaſticæ.

S. CHRYSOSTOMI *Liber, quod nemo læditur niſi a ſeipſo.*

Epiſtolæ omnes.

De innumeris *ſermonibus*, item de *parte morali* Commentariorum in libros Scripturæ arduum eſt hic dicere; quia his ſolis nominandis aliquot paginas implerem. Ut videas, qui ceteris præſtent, lege *caput* 3. *Diſſertationis noſtræ de Eloquentia S. Joannis Chryſoſtomi*, quam habes *Libro III. de Eloquentia Patrum.* Nam ibi recenſentur copioſe, ac velut de palma inter ſe quam plurimi contendunt.

S. GAUDENTII *Sermones undeviginti.*

SULPITII SEVERI *Epiſtolæ*, ſane præſtantes.

PELAGII Hæretici *Epiſtola ad Demetriadem de Virginitate*, perelegans.

S. HIERONYMI *Epiſtolæ ſelectæ.* Sub nomine *Tullii Chriſtiani* prodierunt *Pariſiis* 1718. *ſtudio Monachi Maurini. in* 12.

S. AUGUSTINI *Libri priores Confeſſionum.*

Libri de Moribus Eccleſiæ Catholicæ, et de Moribus Manichæorum.

Enchiridii ad Laurentium pars altera, quæ mores tangit.

Liber IV. de Doctrina Chriſtiana, quo inſtituit ſacrum oratorem.

S. AU-

S. AUGUSTINI *Liber de Mendacio*, et alius *contra Mendacium*.

Liber de bono Viduitatis.

Inter *Sermones*, quorum eſt ingens numerus, debet delectus fieri; ut facile poteſt *in Editione Maurina*; modo ad *Argumenta* attendas, quæ trita non ſunt; ſed habent quid peculiare, ſpectantve diſciplinam. Cuique vero ſuum argumentum illa editio præmittit.

SYNESII *Epiſtolæ*; ubi præcipue debet haberi ratio 58ª. Quamvis non Epiſtola, ſed *Decretum* eſt, præfecto impio ſacra interdicens. Miro autem ardore percellit ipſum legentem.

Concio dicta in maximam barbarorum incurſionem.

Concio in laudem Anyſii.

Homilia in pervigilio Natalis Domini.

Oratio de regno ad Arcadium Imperatorem.

Hymni decem.

S. PAULINI *Nolani*, *Epiſtolæ et Carmina*.

S. JOANNIS *Caſſiani*, *Collationes Patrum*, ac cetera de Monachis.

S. CYRILLI *Alexandrini*, *Homiliæ Paſchales*, et quædam aliæ.

S. ISIDORI *Peluſiotæ Epiſtolæ*.

SEDULII *Opuſcula*.

S. Nili *Epiſtolæ.*

Libellus de octo vitioſis cogitationibus.

Moralia et *Aſcetica* alia, quæ habent potiorem uſum; ut maxime ſunt ejus *ſententioſa*; in quibus, quemadmodum in *ſimilibus*, mirum eſt, quantum valeat religioſiſſimus ſcriptor.

S. Eucherii *Paræneſis ad Valerianum.*

Epiſtola de laudibus Eremi ad Hilarium Arelatenſem.

Sermones plerique, *Euſebii Gallicani* nomen gerentes.

Theodoreti *Epiſtolæ.*

Oratio de Charitate, plane egregia.

Salviani omnia, etiam *novem Epiſtolæ.*

S. Leonis *M. Sermones.*

Epiſtolæ, nunc 141. addita quoque illa, neſcio cujus, de *Humilitate ad Demetriadem.*

Inter *Appendices* quædam reliquiæ antiqui juris ſunt, valde pretioſæ.

S. Gregorii *M. Epiſtolæ.*

Libri moralium in Jobum.

Libri in Ezechielem.

Homiliæ in Evangelia, quorum multæ ſunt prorſus inſignes.

S. Columbani *Epiſtolæ* præclaræ, cum reliquis brevibus libellis.

S Joannis *Damaſceni, Carmina.*

Sacra Parallela.

LUPI SERVATI *Epiſtolæ.* Egregiæ ſunt enim, ac ſupra conditionem temporum illorum. *Ex reliquis ſæculis.*

FULBERTI *Carnotenſis Epiſtolæ*, quæ etſi ſint fere hiſtoricæ, tamen mores habent.

S. ANSELMI *Cantuarienſis, Epiſtolæ.*

Exhortatio ad contemptum temporalium, et deſiderium æternorum *.

Admonitio morienti.

SIGEBERTI *Gemblacenſis, Epiſtolæ duæ de regula S. Bernonis, et de Jejuniis quatuor Temporum.*

HUGONIS *Floriacenſis de Regia poteſtate, et ſacerdotali dignitate libri duo ad Henricum Anglorum regem.* Sunt enim cum judicio, et dignitate perſcripti.

S. BERNARDI *Epiſtolæ;* in quibus quædam ſunt curſim ſcripta, neque limam paſſa; tamen omnium ingens robur, ſapientia, libertas, pondus ſententiarum, varietas, et ubertas doctrinæ. Illæ, quas polivit, ſplendorem præterea, et elegantiam habent ſingularem.

Libri de Conſideratione.

Tractatus de moribus Prælatorum ad Henricum Senonenſem.

S. BER-

* Hoc opuſculum, quod nervos habet, vehementer miror, oratoribus ſacris tam incognitum eſſe potuiſſe.

S. Bernardi *Tractatus de Converſione ad Clericos.*

Apologia ad Guilielmum Abbatem.

Sermones omnes; quia plurimum valent ad pietatem: et in *parvis* quoque (quos mallem *Fragmenta* dici) paucos reperias, in quibus nil ſplendeat, vel afficiat.

Petri *Cluniacenſis Libri VI. Epiſtolarum*, ſane præclari. Quibus reliqua adde, ad pietatem, vel diſciplinam ſpectantia. Suus cuique honos conſtare debet.

Quodſi in tanta copia hominum et librorum quid omiſi, vitio memoriæ tribuas, non incuriæ, non fugæ laboris, minus remiſſæ in te voluntati.

SPE-

SPECIMEN
EXERCITATIONIS
CRITICÆ,
DE
CANONIBUS SARDICENSIBUS,
QUOS FERUNT
A SEDE ROMANA
PRO NICÆNIS OBTRUSOS.

Momento infligitur vulnus, quod diu curandum eſt, præſertim ubi inveteravit. Sic facere calumniam, quam depellere facilius, poſtquam coepit ſermonibus hominum ferri, et abſunt longius, qui deberent revincere.

SPE-

SPECIMEN EXERCITATIONIS CRITICÆ, DE CANONIBUS SARDICENSIBUS, QUI DICUNTUR A SEDE ROMANA PRO NICÆNIS FUISSE PER FRAUDEM OBTRUSI. ADVERSUS JOANNEM DALLÆUM.

§. I.

Recitantur verba Dallæi.

„Sed quod longe maximi momenti eſt, ipſi „etiam Patres, ſeu propriæ ſententiæ ſtudio „tenerentur, ſeu affectibus nimis indulgerent ſuis, „has artes interdum adhibuerunt. Exemplum ha„bemus inſigne, et quod Latinis ante ducentos an„nos Græci objecerunt. * Contendentibus inter „ſe Pontificibus Romanis et Synodis Africanis; „illis quidem totius orbis chriſtiani ad ſuam Se„dem appellationes ſibi vindicantibus **, his con„tra-

Ex interpretatione Met-tayeri, *ab auctore probata, imo illi nuncupata.*

* *Conc. Florent. Seſſ.* 20, *p.* 460. 461.

** Ergo valde vetuſtas oportet has Poſtulationes eſſe, ſi jam *initio V. Sæculi* lex conſuetudinis illi obtenta eſt. En exemplum obſervationis, quales fieri debent inter legendum, ſive veteres, ſive novos; ac maxime tum, quando obtrectant. Ut enim aliud non dicam, fit ſæpiſſime, ut gladio, quo hoſtem petunt; ipſi ſe vulnerent graviſſime. Verum de hac conſuetudine paulo plura infra dicemus.

„tranitentibus: ZOZIMUS, et BONIFACIUS, Epi-
„ſcopi Romani, obtruſere Africanis quosdam Ca-
„nones, quaſi Concilii Nicæni, quibus eas ad ſe
„pertinere confirmarent. * Commoti Afri (hæc
„autem ineunte quinto ſæculo acta ſunt) illico
„Conſtantinopolim, Alexandriam, et Antiochiam
„mittere: in optima, incorruptiſſima, adeoque
„authentica Concilii Nicæni exemplaria inquirere:
„nec labori, nec diligentiæ parcere; Canones ve-
„ro iſti, Nicæni ſcilicet, nusquam comparere.
„Enimvero, etſi Canones, et Acta Nicæna, quæ
„nunc teruntur, ex illo tempore per multas ma-
„nus tranſiverint, iis tamen nihil ejusmodi con-
„tinetur; nequidem in editionibus, quas homi-
„nes dignitatis Pontificiæ ſtudioſiſſimi procurarunt;
„qualis illa Latina eſt, quam collegit, et edidit
„DIONYSIUS *Exiguus, circa annum Domini* 525:
„neque in ullis aliis, ſeu veteribus, ſeu recen-
„tibus. Nam quod attinet ad illud *Concilii* NI-
„CÆNI exemplar, quod neſcio, quis *Frater* JOAN-
„NES in *Synodo* FLORENTINA ſolum illibatum
„evaſiſſe a corruptelis Arianorum, propterea que
„ſub clavi diligenter clauſum, et ſigillo munitum
„Romæ aſſervatum contendit **, ex quo Canones
„illi deſumpti ſunt; næ oportet revera arctiſſime
„obſerratum, et obſignatum fuiſſe; cujus in re
„tanti momenti ne tribus quidem Pontificibus Ro-
„manis, ZOZIMO, BONIFACIO, et CAELESTINO
„co-

* *Concilium Africanum VI. c.* 3.
** *Concilium Florentinum, uti ſupra.*

„copia facta eſt, maxime cum laborantibus in aſ-
„ſerenda apud Patres Africanos fide ſua; ut ve-
„hementer mirum ſit, qui *Fratri* JOANNI, homini
„mille annis poſt nato, id in mentem venerit;
„cum illi ipſi, qui illud penes ſe ſcilicet habe-
„bant, ne verbulum quidem de eo unquam fece-
„rint; quod argumento invicto eſt, exquiſiti iſtius
„voluminis ſigilla nunquam aperta, aut reſerata
„alibi fuiſſe, niſi in fraterculi iſtius cerebro; in
„quo uno fabricatum, et reconditum, natum et
„mortuum ſimul eſſe apparet. Maxima quippe
„pars eorum, qui ſubſecuti ſunt, frivolum iſtud
„commentum neglexere: neque eo quiſquam in
„hisce controverſiis nunc utitur. Sed ſi verum
„amamus, ne id quidem, quod ipſi excuſandis
„iſtis Pontificibus comminiſcuntur, hilo eſt *Fra-*
„*tris* JOANNIS mendacio probabilius. Iſti ſcili-
„cet cauſantur, ſuos illos Pontifices NICAENAM,
„et SARDICENSEM *Synodos* (in qua poſtrema ha-
„bentur Canones ab iis citati) pro una eadem-
„que habuiſſe. Cui enim fidem facient pro uno
„et eodem Concilio cenſendos duos cœtus eccle-
„ſiaſticos, totis viginti duobus annis inter ſe diſ-
„ſitos: a diverſis Imperatoribus convocatos ob
„cauſas admodum diverſas? Illum quidem ad il-
„luſtrationem fidei, hunc vero ad reſtituendos
„duos Epiſcopos; adhæc in locis remotiſſimis,
„alterum Nicææ, Sardicæ alterum habitos; quo-
„rum denique Canones plurimum inter ſe diſcre-
„pant argumento, numero, auctoritate; cum Ni-

„cænos quidem ſemper ab omni Eccleſia receptos, „Sardicenſes vero in Oriente ne notos quidem „fuiſſe conſtet? Id confirmare, qui queant, qui „tam acriter invehuntur in Græcos, quod hi mul-„to majori cum rationis ſpecie *VI. Synodo* tribuant „202 *Canones Conſtantinopoli* decennio poſt in cœ-„tu, cui plerique ſextæ Synodi Patres intererant, „conditos? Quî in vetere Eccleſia receptum iſtud „fuit, cum in antiquorum iſtorum Canonum col-„lectione Græca Sardicenses plane omiſſi ſint: „et in illa Latina, quam Dionysius exiguus „abhinc mille et centum annis contexuit Romæ, „non cum Nicænis, aut proxime poſt illos, qua-„ſi unum corpus cum iſtis conſtituentes, ſed lon-„ge infra illos, et poſt omnium, quæ hactenus „habita fuerant, Conciliorum Canones rejecti „ſint? * Unde quoque accidit, ut ſi ea fuit „veterum iſtorum Pontificum ſententia, dum eos „allegant, prorſus de ea taceant? Negabant con-„ſtanter Africani Epiſcopi, iſtos ſibi a Romanis „objectos Canones in ſuis Codicibus haberi. Cur „ad hæc non reſpondebant Romani, eos extare „in illa altera, quam recentiores nunc memorant, „Canonum Nicænorum parte, inter eos, qui Sar-„dicæ conditi ſunt? Nonne id in promptu erat, „ſi Nicænam, et Sardicenſem Synodos pro una, „eademque habuere? Maxime cum bonos iſtos „Africanæ Synodi Patres, ut ſe ex his ambagi-„bus expedirent, de mittendo Conſtantinopolim, „et

* Dionysius exiguus *Codice Canon. Eccleſ. univerſ. p. 93.*

„et Alexandriam ſenſerunt deliberare? Et tamen „de ea re nec γρῦ quidem. Si Canones Sardi„cenſes pro Concilii Nicæni parte habiti ſunt, „mirandum eſt, tot Africanos præſules, tam do„ctos, adeoque pios, AURELIUM, ALYPIUM, „ſanctumque ipſum AUGUSTINUM, clariſſimum „Africæ, totiusque Eccleſiæ jubar, id prorſus la„tuiſſe. Sed portentum plane eſt, eorum non „miſertos tres Pontifices Romanos, eorumque Le„gatos, nec dignatos uno aut altero verbo, quod „perfacile fuit, eos ex tam craſſa, tamque ſuis „rebus noxia ignorantia liberare. Stet ergo im„motum, ZOZIMUM, et BONIFACIUM Pontifices, „non alia habuiſſe Canonum Nicænorum exem„plaria, quam noſtra: neque cenſuiſſe Sardicæ „decreta Concilii Nicæni partem facere; ſed ſcien„ter, et prudenter Synodo Nicænæ Canones Sar„dicenſes ſuppoſuiſſe. Illi nimirum ex quadam „vulgari ſententia, et ſuperioribus ſæculis rece„pta, et ab horum temporum moribus minime „aliena, exiſtimarunt ad bona et ſancta promo„venda conſilia fas interdum eſſe aſtu rem gere„re, et fraudes illas, quas *pias* dicunt, adhibe„re. Cum ergo apud ſe conſtituiſſent, Sedis ſuæ „ſupra omnes alias primatum magni eſſe momen„ti, et ad rem chriſtianam plurimum conferre; „non eſt, quod miretur, ſi ad jura illius confir„manda, paululum de via deflexerunt, et Sardi„dicam pro Nicæa ſubierunt, rati futurum, ut „ſi voti compotes fierent, rei ipſius utilitas, et

„ſecutura ex ea comoda facile ſarcirent, quidquid „in re ipſa peccatum eſſet.

„Neque tum accepta ab Africanis repulſa ob„ſtitit, quo minus aliquot poſt annis LEO Papa „*ad Theodoſium Imperatorem* ſcribens, eadem arte „ipſum adoriretur, et Sardicenſem pro vero Ca„none Nicæno ſupponeret. Unde fit, ut VA„LENTINIANUS et GALLA PLACIDIA, *ad eundem* „*Theodoſium* ſcribentes, extra dubium ponant ve„teres, et Nicænos Canones de fide et præſulibus „Eccleſiæ judicandi jus Pontifici Romano conceſ„ſiſſe; authore ſcilicet Leone; a quo Sardicenſe „Decretum pro Canone Nicæno acceperant. At„que ita porro perrectum eſt in fraude iſta pia; „ut maximæ Chriſtianorum parti perſuaſum ſit, „Nicæni Concilii Decreto Romanum Primatum „fuiſſe conſtitutum; ita ut in hac controverſia „maxima illius Synodi auctoritas pro hac ſenten„tia paſſim obtrudatur. Ignoſce, benigne lector, „quod tam, et forſan ultrà quam propoſito meo „conveniebat, te remoratus ſim in hoc argumen„to; id enim magni omnino momenti eſſe, vi„ſum eſt in hac controverſia. Quid enim (in„quient Proteſtantes) expectandum nobis eſt a re„liquis Epiſcopis, et Doctoribus; quandoquidem „Papæ duo, quos omnium Chriſtianorum Ponti„fices, et Coryphæos volunt, falſa ſuppoſuerunt? „Et quidem in ipſis quinti ſæculi initiis, quibus „fides, et doctrinæ ſinceritas plurimum viguiſſe „putantur? Qui iis temporibus talia auſi ſunt,

„quid

„quid non fecerunt in ſequentibus? Quibus ſcri-
„ptoribus pepercerunt, qui ſacro Nicæni Concilii
„illuſtriſſimi poſt verbum Dei in Chriſtianiſmo
„monumenti nomine abuti non ſunt veriti? Qui
„in adeo auguſti cœtus luce, in ore doctiſſimo-
„rum ſanctiſſimorumque totius Africæ Epiſcopo-
„rum, immo ſub magni ipſius Auguſtini oculis,
„talia comminiſci, et uſurpare non dubitarunt,
„quid alias ſibi non permiſerunt? Quid non in-
„ceptum, et ſuſceptum eſt in longis, denſisque
„tenebris, quæ per tot ſecuta ſæcula in totam
„terram incubuerunt? Mihi quidem certe nunc
„non eſt propoſitum, eos vel accuſare propterea,
„vel excuſare; hoc unum volo, non eſſe adeo
„proclive, quam prima fronte videatur, veras
„Patrum ſententias ex iis ſcriptis intelligere, quæ
„ſub eorum nomine hodie circumferuntur; quan-
„doquidem, qui tanto tempore ante nos ea apud
„ſe habuerunt, ſic ſe in iis geſſerunt.“ *Libro I. de uſu Patrum cap.* 3.

Nihil præteritum eſt ex verbis Dallæi.

De induſtria verba integra Dallæi recitavimus; et quidem ex ea interpretatione, quæ autographi fidem habet. Sic enim faciendum eſt germano Critico, ut nihil omiſſum, nihil præteritum, nihil præter cauſam dictum opponi poſſit ab his, qui vident ſuas obtrectationes ad trutinam revocari. Nunc etiam ex Canonibus Concilii Sardicenſis ſaltem ea adſcribam, de quibus quæritur hoc loco.

§. II.

Recitantur verba *Canonum* Sardicensium, qui ſpectant appellationes ad ſummam Sedem.

Quia conſtat ex *Præfatione* Dionysii *Exigui*, hos Canones primum Latine ſcriptos, Græca verſione ſolum utemur, cum Latina involvuntur, et obſcura evadunt. * Dicitur

Canone III.

Connexi inter ſe ſunt omnes, et

Quod ſi aliquis Epiſcoporum judicatus fuerit in aliqua cauſa, et putat ſe cauſam bonam habere, ut *etiam rurſus judicium* renovetur, ſi vobis placet, Petri Apoſtoli memoriam honoremus, ut ſcribatur ab his, qui cauſam *judicarunt*, Julio Romano Epiſcopo: *Et per propinquos provinciæ Epiſcopos, ſi opus ſit, judicium renovetur, et cognitores ipſe præbeat. Si autem probare non poteſt, cauſam ejus eſſe talem, ut eam rurſus judicari opus ſit; quæ ſemel ſunt judicata, non infirmentur, ſed rata ſit lata ſententia.*

Canone IV.

Si quis Epiſcopus depoſitus fuerit judicio Epiſcoporum, qui ſunt in vicinia, et dicat, rurſus ſibi defenſionis negotium competere, non prius in cathedram alius ſubſtituatur, quam Romanus Epiſcopus cauſa cognita ſententiam tulerit.

Cano-

---

* Quid ex Græco reddatur, oſtendunt voces, ac verſiculi litteris diverſis expreſſi, *ſecundum editionem Herveti*, qui Latinam ſententiam eandem quidem, verum explicatam, perſpicuamque hinc redhibet.

CANONE V. *

Placuit autem, ut ſi Epiſcopus accuſatus fuerit, et congregati Epiſcopi *ejusdem regionis eum gradu moverint: et veluti appellans* confugerit ad Epiſcopum Romanæ Eccleſiæ, et voluerit ſe audiri; ſi juſtum putaverit, ut renovetur judicium, vel diſcuſſionis examen; ſcribere his Epiſcopis dignetur, qui in finitima, et propinqua provincia ſunt; ut ipſi diligenter omnia requirant, et juxta fidem veritatis definiant. Quod ſi is, qui rogat, ſuam cauſam iterum audiri, deprecatione ſua moverit Epiſcopum Romanum, ut de latere ſuo Presbyterum mittat, erit in poteſtate Epiſcopi, quid velit, et quid æſtimet: et ſi decreverit, mittendos eſſe, qui præſentes cum Epiſcopis judicent, habentes ejus auctoritatem, a quo deſtinati ſunt, erit in ſuo arbitrio. Si vero crediderit, Epiſcopos ſufficere, ut negotio terminum imponant, faciet, quod ſapientiſſimo conſilio ſuo judicaverit. *eodem tendunt*

§. III.
Notantur quædam ex Hiſtoria, quæ hos Canones illuſtrent.

Nota I. *Synodus* SARDICENSIS coacta eſt in gratiam *S. Athanaſii*, et aliorum, quos calumniis oppreſſos gradu moverant Arianarum partium Epiſcopi. *facta, qua nemo in dubium vocare poſſit.*

* Apud Græcos; nam apud *Dionyſium* eſt *ſeptimus*; ego quia hic Canon præcedentium appendix eſt, malui ordinem illorum ſequi.

Nota 2. Concilium conſtabat ex Patribus magnam partem Occidentalibus; quo cauſa *Athanaſii* (quæ et fidei cauſa fuit) in Occidentem pertraheretur. Plerique enim ad Orientem, penes quos erat ſumma rerum, ac maxime Imperator, iniquiſſimos ſe illi præbebant, curis, et cogitationibus omnium in viri perniciem converſis.

Nota 3. Occidentalium dux erat OSIUS, Epiſcopus Cordubenſis, qui *Synodo Nicænæ* jam præſederat. Hic quæſivit a Patribus, *an placeret Petri Apoſtoli memoriam honorare?* Placuit; et munus judicandi detulerunt ad ſucceſſorem Apoſtolorum principis, tanquam communem patrem, centrumque unitatis chriſtianæ. Quidquid ergo cornicentur de appellatione *propria*, ac *minus propria* (non enim eſt hujus loci) ſtatutum eſt, debere recurri ad Romanum Epiſcopum, velut præcipuum, ac ſuperiorem.

Nota 4. Ipſa adeo Eccleſia Græca, ſaltem in *Concilio* QUINI-SEXTO, quod *in Trullo* vocant, SARDICENSES *Canones* ſolenniter recepit.

Nota 5. His canonibus Romanæ Sedi nil novum tribuit SARDICENSE *Concilium*; quia nemo neſcit, jam ante iſtud eo appellatum eſſe; *proprie*, an *ſolo recurſu*, nil diſputo; quia, ut dixi, ad rem noſtram minime hoc pertinet; neque debeo, dum me volo ex una controverſia expedire, alia nova implicari. Rei teſtes habeo

S. Cyprianum, cui in negotio appellationum plus ceteris tribuunt, et Proteſtantes, et Febronia-

niani, *Epiſtola* 63. *ad Stephanum*, ſummum Pontificem; ubi ſcribit: *Dirigantur in provinciam, et ad plebem Arelatæ conſiſtentem, quibus abſento* MARCIANO *alius in locum ejus ſubſtituatur.*

Euſebium Cæſarienſem, qui *Libro VII. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ cap.* 30. narrat, Patres *Synodi adverſus* PAULUM SAMOSATENUM celebratæ, voluiſſe, ut Acta ſua a Papa Dionyſio rata haberentur. Movendum autem ſtatuerant Paulum.

S. Auguſtinum, qui *Epiſtola* 162. de CAECILIANO, Carthaginenſi Epiſcopo, plane ſic loquitur, ut videas, eum a S. Melchiade Papa jure reſtitutum Sedi ſuæ, a qua fuit dejectus in Synodo Africana.

Nota 5. Multo plura exempla habemus *poſt Concilium* SARDICENSE; ut

EUSTATHII SEBASTENI,
HELLADII TARSENSIS,
EUTHERII TYANENSIS,
S. JOANNIS CHRYSOSTOMI.

Ac deinceps a *Synodo Africana*, quam dixi, *ſive Carthaginenſi VI. anni* 419; ut

EUTYCHETIS, FLAVIANI, THEODORETI.

De quibus omnibus, ne ſim longior, *toto Tomo VIII.* diligenter docuit *Chriſtianus Lupus.* Certe ipſi Afri *Novella Conſtitutione anno* 445. adacti ſunt ad obſervandos Canones Sardicenſium, et ſummi paſtoris auctoritatem in judiciis Epiſcoporum agnoſcendam. *

* Vide *Petrum de Marca cap.* 15. *num.* 5.

§. IV.

Reſpondetur ad difficultates a Dallæo motas.

Canones Sardicenſes potuerunt citra fallaciam pro Nicænis obtrudi.

DALLAEUS in anteceſſum ſtatuit, ponitque extra dubium, *Canones* SARDICENSES non potuiſſe niſi dolo ac fraudibus pro NICAENIS venditari. In quo fallitur vehementer; nam idipſum eſt, de quo quærimus maxime: et quod probandum illi incumbit non quomodocunque, verum gravibus momentis ſecundum accuſationis magnitudinem; in qua agitur exiſtimatio publica de negotiis, ac juribus Romanæ Eccleſiæ ab antiquis temporibus. Vult enim lex æquitatis, ut nemo accuſetur apertæ fraudis ſine cauſa pariter aperta: et qui hoc ſuſcipit, ſibi ipſe imponit neceſſitatem, non ex ſuſpicione, conjecturis, diffidentia, odio, verum ad rationem, ſeveritatemque legum rem evincendi. Ergo ut verbo priore rurſum utamur, accuſatori incumbit onus totum probationis tam ex Dialecticæ, quam juris ipſius præſcripto; præſertim, ſi quis ante poſſedit, quod voluiſſet fraudibus aquirere: et accuſatio petit viros dignitatis magnæ, inculpatæ vitæ, notæ ſanctitatis. Atquin hæc duo nunc maxime locum habent in negotio SARDICENSI. Nam Canones Synodi nil novum Romano Antiſtiti tribuerunt, ut *Nota* 5. diligenter oſtendimus: et ZOSIMUS, BONIFACIUS, COELESTINUS I. Pontifices, ab Eccleſia habentur, habitique ſunt ſemper homines ſancti. Nusquam certe reperias ſcriptos, niſi hoc

Imo ex lege æquitatis

titulo

titulo præfixo. Quare omnibus, qui ſtudia partium tantiſper ponere velint, ſufficit quævis idonea cauſa, cur ſine fraude potuiſſet id fieri, ut illico accuſati abſolvantur. Quid enim, ubi cum omnibus aliis, etiam miſerioris conditionis, lege agitur, hic non eſt jure experiundum? Hoc præmiſſo dabo quædam, minime repellenda; ex quibus præjudicetur, hanc Canonum ſuppoſitionem abſque malitia vel circumſcriptione contigiſſe.

Sola veri ſpecies accuſatos abſolvit a crimine impacto.

Ratio I. Patet *ex Actione XVI. Concilii Chalcedonenſis* (ubi LUCENTIUS, Apoſtolicus Vicarius, *Canonem tertium Conſtantinopolitanum*, qui legebatur, negavit in *Synodicis Conſtitutionibus* haberi) fuiſſe olim apud Romanam Eccleſiam *codicem Canonum veterum.* Quod video quibusdam doctiſſimis Proteſtantium minime diſplicuiſſe. Et firmatur vehementer a DIONYSIO *Exiguo;* qui edens ſuam collectionem ſub finem ejusdem ſæculi, id ait ſuſcipere ſe, ut Eccleſia haberet codicem magis perfectum. Hoc in codice fuerunt *Canones* SARDICENSES; de quo quis dubitet, ut ſit maxime moroſus, ac difficilis? et quidem fuerunt proxime NICAENIS ſubjecti. Nam etſi fuerunt duo diverſa Concilia, quo ſibi tantopere DALLAEUS placet, tamen erat juſtiſſima cauſa hos jungendi; SARDICENSE enim, præſide eodem OSIO coactum unice, ut ſtatuta Nicæna munirentur; quæ et pro norma fuerunt illi in omnibus; ut velut *Appendix*, *ac complementum* eſſet Synodi generalis. Sane pro tali habitum reperio apud eos omnes,

Si nempe Nicænis in codice Canonum Romano proxime ſubjecti fuerunt.

Quod potuit fieri ex æquo ac bono.

omnes, qui de Conciliis curatius ſcripſerunt. Quid autem mirum, ſi Canones, Romanis ſuffragantes, fuerunt in amore: titulusque favorabilis, cui ſuberat idonea cauſa, eſt latius extenſus? Eſt et nova ratio ſic judicandi, quia INNOCENTIUS I. jam ante *Concilium Africanum* in *variis Epiſtolis* ad eos provocavit, velut Nicæam ſpectantes; quod quod quidem DALLAEUS, ſi nolebat ex inſidiis agere, diſſimulare non debuit. Cum ergo nil furtive, nil clanculum hic ſit actum: neque nova jam poſſit dici venditatio Nicæni nominis, acerbius, quam par eſt, vocatur in crimen fallaciæ. Nam iſtis, quæ fiunt fallaciter, et ſtudio circumveniendi, artificia ſubſunt, machinæque occultæ, quas ille, cujus intereſt, non proferat palam; ſed nec alter deprehendat primo aſpectu.

Indicium aliud inſperatum ex codice vetuſto.

Ratio 2. Quæ in dictorum confirmationem ſane mira accedit; *Codex aſceterii* DIESSENSIS apud Bojos habet eosdem Canones, ſed tantiſper variantes, hac inexpectata inſcriptione.

N. II. Incipit Concilium Nicæum XX. Epiſcoporum, qui in Græco non habetur, ſed in Latino eſſe inveniuntur tantummodo.

Ex quo titulo, nemini non novo, ac, ſi quid video ego, conjecturis multis obnoxio, oritur apud Criticum ſuſpicio latentis neſcio cujus cauſæ, ob quam nomen NICAENORUM illi Canones retulerunt. Neque juvat codicis auctoritatem hinc elevare,

elevare, quod ſequiorum temporum ſit ille habendus. Gerit enim notas *ſæculi octavi vel noni.* Qui vero vel elementa norunt artis Criticæ, codices hujus ætatis non adnumerant manuſcriptis ſequiorum temporum, ſed valde vetuſtis; quia *ſeptimi* et *ſexti* ſunt optimæ notæ; *quinti* tantæ raritatis, et pretii, ut inter theſauros præcipuarum Bibliothecarum numerentur. Apage ergo cum futili dicterio! cum codex *ſæculi octavi vel noni* ex longe antiquiori ſit exceptus. Nec enim deſcribebantur (præſertim, qui erant minoris uſus) niſi litteræ in membranis prioribus vaneſcerent, vel charta ob vetuſtatem a tineis roderetur.

Idonea cauſa, cur Pontifices argumento nullo pugnarent pro Canonum conjunctione.

Ratio 3. Dallæus plurimum tribuit ſuæ cauſæ, quod Romani Pontifices non ederent, cur *Canones* SARDICENSES Nicænis annumeraſſent Hoc illi evidens eſt indicium ſubleſtæ fidei, conſiliique ad fallendum comparati. Sed mihi pronum eſt credere, ejus rei fuiſſe aliam rationem, haud paulo honeſtiorem. Vir clariſſimus, DIONYSIUS PETAVIUS *in Rationario temporum Partis primæ Libro VI. cap.* 4. pauciſſimis ut ſolet multa complexus de Synodo Sardicenſi iſta commemorat: *Ejecto Athanaſio ſubſtitutus eſt Georgius Cappadox; qui ingenti patrata cæde, ſedem illam occupavit; clam dilapſo Athanaſio, ac Romam profecto; quo et Paulus Conſtantinopolitanus, et alii Catholici Epiſcopi ab Arianis expulſi, tanquam ad aſylum ſeſe receperunt. Horum in cauſa Conſtantis, et Conſtantii juſſu Sardicæ generalis eſt habita Synodus anno* 347. *A qua, Arianis ſe*

ſubdu-

ſubducentibus, reſtitutus eſt Athanaſius, ac ceteri Epiſcopi: et damnatis hæreticis Nicœna fides iterum approbata. Eodem tempore Ariani Philippis in Thracia conventiculum celebrant; quod et Sardicenſis vocabulo nuncuparunt; in quo CONSUBSTANTIALIS *vocem audiri ultra vetuerunt: idque Decretum ad Afros miſerunt.* Quid in tota narratione non ſimplex, petitumque ex media Hiſtoria? Et vero teſtes vocat, exceptione majores; *Socratem Libro II. cap.* 20. *Sozomenum Libro III. cap.* 10. Pro Decreto autem in Africam miſſo *Fragmentum Hilarii.* Igitur mihi rem ponderanti hic nihil negotii; adducor enim, ut credam, Catholicorum multos, ac maxime Romanos ob nomen SARDICENSE, e coetu Philippenſi retentum, tribuiſſe Sardicenſi *vero* Concilio nomen NICAENO-SARDICENSIS, ſive *Nicœnici*, id eſt, ſentientis cum Nicæno, hærentisque illi; dum Conciliabulum appellationis ejusdem docebat adverſum, et teſſeram Catholicam audiri vetabat tam impotenter, ac ſi ſolo nomine arrogato utrique tam Nicæno quam Sardicenſi reclamatum una, ac derogatum foret.

Forte et ideo rationem Afris non dederunt, quod ſeptuaginta poſt annis, urbe paulo ante bis populata, hæc ipſis non erat in promptu. Quanta vaſtitas per eam calamitatem Bibliothecis illata ſit, Gothis omnia diripientibus, docet Hiſtoria litteraria; et quis poſtulet a nobis, ut demus barbaros, cum bibliothecas vaſtarent, tabulariis pepercitiſſe?

Quod

Quod ſi contendas (contendas inquam; quia faceres ſine aſſumpto argumento, in modum negantis) Romanos ſciviſſe originem miſtarum Synodorum; quod vero officeret rationibus ſuis, diſſimulaſſe; ſit tantiſper, habuiſſe ejus ſcientiam aliquam; ne ſic quidem efficies conſilium fraudulentum, quod cadat in ſummum ipſum Antiſtitem. Age enim hiſtoriam Africani concilii excutiamus. URBANUS, Siccenſis, S. Auguſtini diſcipulus, Presbyterum ſuum *Apiarium*, ſceleris non unius convictum, exauctoraverat ſententia *Synodali.* Hic vero ad Romanum Pontificem ZOSIMUM recurrit, munitaque ſibi via per homines idoneos ab hoc benigne acceptus, inque ſacrorum communionem reſtitutus eſt. Quo cum eſſent Afri vehementer commoti, neceſſe habuit ZOSIMUS legare in Africam *Fauſtinum* Epiſcopum, ut inter cetera negotia defenderet rationem agendi, quam cum *Apiario* tenuiſſet. Afri videntes a ſumma Sede hunc defendi, qui Eccleſiis offendiculo magno fuiſſet, ad vitandos ſermones, litemque præcidendam negotium componi ſic voluerunt, ut *Apiarius* petita venia hanc a Synodo impetraret; verum extra Siccenſem Eccleſiam ſuo munere fungeretur. ZOSIMO mortuo *Apiarius* novis criminibus ſibi negotium faceſſivit; eousque progreſſus, ut Patres de integro damnandum haberent. Sed ſemel perfugium Romæ nactus, ad COELESTINUM I. navigavit. A quo ob gratiam, ac præjudicium ejus, cui ſucceſſerat, receptus, obtinuit litteras, tam ad Patres,

Etſi noſſent diſtinctionem Canonum, nondum hinc fallacia infertur.

Patres, quam *Fauſtinum*, in Africa vice altera agentem. Hic coactis in Synodum non ſine injuriis exprobrat, quod Romanam ſententiam flocci facerent, et quem duo Pontifices recepiſſent, tertio judicarent. Verum Afri fiducia cauſæ examen proſequuntur, et agitato per triduum operoſiſſimo judicio, cum *Apiarius* aſtu, Fauſtinus *poteſtate* uteretur, denique volente Deo reus omnia fatetur, quæ patraverat. Quo datus in ruborem *Fauſtinus*, ac *typhi ſæcularis*, ut tum dicebant, convictus eſt. Nempe eum ſe præbuit in utraque legatione, ut illi ad Coelestinum litteris datis aperte profiterentur, ſe certos eſſe, quod deinceps Africa eum minime latura eſſet. Dum ergo Legatus ſuperbe multa facit, etiam in hoc potuit peccare, ut vellet allatis *Canonibus* fidem haberi: eosque tam parum, ac cauſam clientis examinari. In quo licet mandati limites fuiſſet transgreſſus, vel ideo reprehenſum non legimus, quod re male geſta aliunde odium, ac dedecus ſibi conflaverat. Ergo invidia utriusque facti non utique in principem, ſed impotentem miniſtrum recidit.

Typhus Pontificii Legati.

Quæ ego ex natura negotii ſumo; non quod certa habeam, ſed quod illis reſiſti nequit ob ſpeciem veri, quam ſolam ab accuſatis judicii requirunt. Quodcunque eligat Dallaeus, ſuo damno faciet, ac ſecundum Pontifices judicabitur. Quamquam ut dixi, haud opus huc confugere; quia quin cauſam adverſario tradam, permittere

licet,

licet, Romanos ipſos fugiſſe, cur *Nicæna* appellatio ad ſtatuta SARDICENSIA extenderetur.

Hoc autem aſſumpto non eſt, cur miremur ignorationem Afrorum. Scio quosdam in hoc caput ponere difficultatis; quia vident, adverſarium, ſive miſſis, ſive compoſitis ceteris fore ſemper dicturum: *Niſi dolo eſſet actum, ac aliqua fraus interveniſſet, Africani neceſſario debuerant Decretorum quamdam notitiam habere; cum tamen nec hilum de re tota illi noſſent.* Qui minime expendunt, remotiores Afros non potuiſſe inter tot turbas videre, quæ nec Romani comperta habebant. Quamquam nec par conditio et in alio fuit. Cum enim *Pſeudo-Sardicenſes*, ut ſupra relatum eſt, Decretum de abrogando CONSUBSTANTIALI ad hos miſiſſent, neceſſe fuit conſequi, ut fieret odioſum in eo angulo, quidquid SARDICENSE nomen præferret; certe ſuſpectum. Quare vel ob famæ ambiguitatem de illis Canonibus poſt decurſum annorum famâ nil accepiſſe, haud fuerit a ratione alienum.

Jam non mirum, Afros nil ſciviſſe de Sardicenſibus ſtatutis.

Quam facile potueris evenire, ut Africani de his Canonibus nihil ſcirent.

Erunt, nil dubito, qui me dicent in refellendo partes cauſidici ſuſcepiſſe: ac legibus agere, non via et ratione, qua ſolent Critici, monumenta et teſtimonia inter ſe, comparantes. Facinora multa vera eſſe, quæ facta probari minime liceret. Nempe difficilia ſic fieri, non falſa. Qui ſic ſentiunt, faciunt mihi injuriam palmarem. *Primo* enim alibi oſtendi, quam ſim alienus a technis rabularum in Hiſtoriam inducendis. Ne mihi objicias illud ſolenne: *Si feciſti, nega!* et quæ ſunt

ejus generis alia effugia. Potius illud aſſumo: *Aliter judicant Philoſophi, aliter leges.* Ideo in hac tota cauſa conjeci nihil, quod non factis firmarem, ab illa ipſa ætate petitis. Quod qui præſtat, recte fungitur partibus Critici. Nam, etſi ars Critica ſingulare habet forum, tamen ubique veretur æquitatem; ut quæ debet in omni ſententia, judicioque obtinere. Antiquior eſt omnibus artibus: debentque hæ ad illam, non illa ad has ſe componere. Tum non valent poſtulata generalia Legúleiorum, cum nituntur ſola ſuſpicione: cum ducunt ad meram conjecturam; cum ſunt tota in incertis veſtigiis perſequendis: cum in re geſta nihil fidei, ignorantiæ, caſui permittentes hærent diffidentiæ ſuæ, et a paucis ad omnes concludunt.

Quod hic maxime DALLÆUS facit. Quid enim ejus accuſatio de fraude, niſi ſuſpicio, et diffidentia eſt, qua, ſuetus omnia Pontificum, etiam priſcorum, in partem deteriorem trahere, ſtatim pro comperto aſſumit, quod deberet teſtimoniis evinci? Certe ſi expendas ad lucem, ejus tota actio in Sedem Romanam ſuperſtructa eſt illi poſtulato cauſidicorum, quando ſumunt perſonam accuſantis: *Ejus eſt ſcelus, cui prodeſt.* In hoc cardo vertitur argumenti: primatum ſupra ceteros antiſtites magni momenti eſſe; inde arripuiſſe omnem anſam ad id juris ſtabiliendum, ob rei utilitatem, atque commoda proventura. Fuiſſe illis ſanctum, quidquid utile: cumque dominatum omnium rerum

rum ſpectarent, ad promovenda conſilia neceſſe habuiſſe rem aſtu gerere, fraudesque, quas pias tum dicant, in loco adhibere Sed lege ipſummet; nam ideo ejus verba præmiſimus, ut poſſent cum noſtris ubique conferri. Jocis, quibus DALLÆUS *Fratrem* JOANNEM, mordicus arreptum, ſus, deque jactat, ego minime intercedam. Sæculis his, quibus jacebant litteræ, et legibus Criticis pretium nullum ponebatur, in *Seſſionibus* ipſis *Conciliorum*, dum inter ſe commiſſi Theologi conſerunt manus, per loquacitatem, et ſtudium clareſcendi varia jactata, quæ noſtrum nemo aliquo numero habet. Nec enim ad rem illa pertinent. *Magiſtri* et *Fratres*, qui ſe præviis concertationibus miſcent tempore Synodorum, tam parum poſſunt ſibi temperare, quam Leguleji, patronive cauſarum in curiam intromiſſi. Quid quod neque Epiſcopi omnes, omnesque Senatores, cum eò veniunt, ubi debent partes audire, ponunt affectus in veſtibulo, ſed ſumunt ſecum, produntque iniquiſſimo loco? Concilia in *Decretis* non habent talium ullam rationem; cum enim Eccleſiam referant, et Spiritu divino regantur, expenſis omnibus atque collatis aurum a ſcoria ſeparant, dimiſſisque humanis, ac dubiis certo veritatem amplectuntur.

Itaque in ventos ſubſidunt, quæ apparatu tanto argutiarum, et accuſatione verboſa jactat DALLAEUS ſuper dolo eorum Pontificum, de quibus præter priſcam fidem, ſpectatamque probitatem nil legitur in omnibus Eccleſiæ monumentis. De-

cipi hos potuiſſe facile largior in cauſa illorum Canonum; verum decipere voluiſſe non concedam ex tam frivolis rationibus. Eſt cur doleam vicem, non illorum, ſed hoſtium implacabilium, qui ſtudio factionis, et diffidentia cauſæ ſuæ imminent omni occaſioni, qua ventilent ſacros cineres: poſitaque modeſtia ſummos paſtores, canis ipſis venerabiles, habent in morem ſcurrarum, tractantque ut veteratores manifeſtos; præſtigiarum poſtulantes, quoties vim, et apertam injuriam exprobrare non poſſunt. Sed certent ſane maledictis, quando ab argumentis deſeruntur. Nos illis tam parum movemur, ac ſe iſtis moveri ipſi patiuntur.

§. V.

ADDITAMENTUM

de ſimili, imo graviore accuſatione Dallæi.

Nova calumnia ejusdem generis cum ſuperiore in Leonem magnum.

Capite IV. Libri I. de uſu Patrum in factum ejusdem argumenti paratragœdiatur. Ait enim incredibili temeritate: *Crevit licentia iſta, prout ſæcula in pejus ruebant: et dum ab auctorum ipſorum ætate recedebatur, fallacias iſtas revincere difficilius in dies evadebat; maxime cum clariſſima Eccleſiæ lumina ab his artibus aliquando non abſtinerent, et ſuo exemplo ſingulis ad ejusmodi audenda animum adderent. Nam amabo te! nonne ſtupendum eſt, Leonis Papæ legatos jam anno* 451. *coram toto Concilio Chalcedonenſi apud ſexcentos ſelectiſſimos Epiſcopos, totius Eccleſiæ florem, VI. Canonem Concilii Nicæni recitaſſe cum hiſce, in*

quibus

quibus ſumma vertitur, verbis : Eccleſiam Romanam ſemper primatum habuiſſe; *quæ non magis quam Afris a Zoſimo obtruſi Canones in ullo codicum Græcorum inventa ſunt : ut neque hodie habentur vel in Codicibus Græcis, vel in Latinis, vel in editione Dionyſii Exigui, qui annis quinquaginta poſt vixit. Cum mecum reputo, tam ſancti Pontificis Legatos ejusmodi lacinia tam venerabilem Canonem fœdare non dubitaſſe, pene in eam adducor ſententiam, ut ex antiquitate nihil ſani, nihil incorrupti ſupereſſe exiſtimem, præter ea, quæ nullius fuere momenti: vel quæ ſine ſumma infamia, et omnibus reclamantibus contaminari, et alterari non potuere.* * *Nec ſine certiſſima Dei providentia accidiſſe reor, ut facti iſtius memoria ad nos usque permanaret: et doceremur, quam caute, quam prudenter in his verſandum ſit: quamque non temere, tanquam Nicænum, aut Conſtantinopolitanum, vel tanquam Cypriani, aut Hieronymi accipiendum ſit, quidquid nobis hodie iſtis nominibus obtruditur.*

Nempe iſtuc dicemus; ad invidiam, quæ ſit in facto, nimium; ad errorem minus afferri a DALLAEO. Non ſolum fatemur, PASCHASINUM, Legatum Romanum, protuliſſe exemplar, ubi lemma Canoni præfixum, *Romanam Eccleſiam ſemper primatum habuiſſe*, in Canonem ipſum, velut ejus pars, immiſſa erat, ſed etiam Canonem ne quidem percepiſſe. Verbo abſolvam, Legatus non *Depellitur.*

* Hæc verba probe notari debent. Non enim ſunt hominis ſani: et ſi quid video ego, non catholicam, ut vult DALLÆUS, verum omnem Hiſtoricam fidem, ac adeo Religionem tollunt, illi ſuperſtructam.

non perperam tantum, ſed etiam inepte citavit; quia hic de ſolis *Metropolitis*, ac præcipue *privilegiatis* agit. Nulla de Primatu, vel Patriarchatu Romano mentio; ut ejus verba reſpectu hoc perinde ſe habeant: et nec incommodent illi juri, ut Proteſtantes; neque commodent, ut quidam Catholici contenderunt. Pertinent omnia ad *Eccleſias ſuburbicarias*, ſive in Provinciis Romæ adjacentibus ſub ditione Vicarii urbis ſitas; in quas ubique compertum eſt, Epiſcopum Romanum jam ante *Nicænam Synodum* exercuiſſe jus idem Metropolitæ, quod Alexandrinus in Ægypto, cogendi Synodos, nec ferendi Epiſcopum citra ſuam facultatem ordinatum.

Quid autem ex Legati allegatione nunc extundes? Quod vult DALLAEUS, ab anno quadringenteſimo decimo octavo, ubi *Canones* SARDICENSES pro *Nicænis* obtruſi ſunt ad annum ejusdem ſæculi quinquageſimum primum, proin triginta tribus annis tam *ſtupendum* in modum auctam Romanorum Pontificum fallaciam, ut *clariſſimum Eccleſiæ lumen*, *tam ſanctus Pontifex* LEO, *Nicænum* ipſum *Concilium* corruperit in codice ſuo: ac ideo ex antiquitate nihil ſuperſit ſinceri? Ohe! quo rapi te ſinis Romanarum rerum odio! Non ſunt hæ voces cordati hominis; potius ſibilum ſerpentis mihi videor audire; nam ejus et cetera habes; *cernere acutum*, *ſerpere molliter*, *latere ſub floribus*, *ac virus ſpargere*; quod dictum de quodam fuit ex gente, ac ſchola eadem prognato. Aliter ger-

mana

mana Critice, aliter Dialectica, partium ſtudio non abrepta; et

I. quidem PASCHASINUM, qui nec mandata accceperat ſuper rem improviſam, provocaſſe ad id, quod niſi ſincerum putaſſet, certo certius fuit omiſſurus; quia ſpes non erat tegendæ fraudis in tanto conſeſſu.

II. Inter exempla Romæ deſcripta fuiſſe unum, ubi *Gloſſema*, vel titulus margini adſcriptus, in locum Canonis ſucceſſit: atque hoc a legato Chalcedonem allatum.

III. LEONEM Pontificem tantum abeſſe, ut hunc codicem corruperit, ut forte ne viderit quidem, veroſimilius ſcriptum ante, quam illi ſummum ſacerdotium deferretur.

Atque hæc quidem cuivis in promptu ſunt, qui nec dogmatum, nec jurium ſacrorum ſit valde ſciens; ſed reſtant alia, quibus DALLAEI malæ artes magis protrahantur in lucem. Fingit hic loci, actum Chalcedone de hoc, quod hodie ſenſu Theologorum *Primatum* vocamus. Quod eſt plane a vero alieniſſimum. De hoc neque ſermo, nec controverſia fuit. Minime gentium. Sed illud volebant, qui ſunt ad Orientem, ut deinceps Antiſtiti Conſtantinopolis, ut urbis regiæ, novæque Romæ, eminentia honoris proximo poſt Romanum loco daretur. Quæ dignitas in eo fuit, ut qui eſſet iſti Sedi admotus, inter Græci imperii paſtores primum locum obtineret. Ex ipſis Proteſtantibus doctiſſimi homines agnoſcunt,

ſcunt, hoc jure præcedendi nec auctoritatis, nec juriſdictionis quid tributum Conſtantinopolitano: atque Græci, cum hoc vocant *eandem prærogativam*, qua gauderet Romanus, *ſimilem* volunt, non *eandem*; quia, ut ſupra dictum, loco proximo hunc ſtatuebant. Quare Legati aberratio non eſt tanti, ut ideo clamores DALLAEUS tolleret, ac velut divina humanaque omnia permiſta lamentaretur. Accuſans et accuſatus Primatum ſecus accepit. Is oppugnando, hic defendendo; is malitia, hic ignoratione. Jam ſtatue, cujus gravior ſit peccatus. Ego dudum ſtatui.

Primatus Romani ſunt aliæ rationes, et in tuto poſitæ: neque ejus duntaxat, quem honoris, vel auctoritatis dicunt: quemque nemo Catholicorum unquam negavit; ſed etiam Juriſdictionis, ſive poteſtatis in Eccleſiam univerſam, quam ut paſtor docere, præire, caſtigare, regere debet. *Primum* vindicant verba Servatoris, qui *Matthæi cap. XVI. a verſ.* 18. PETRO dixit: *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adverſus eam: et tibi dabo claves regni cœlorum: et quodcunque ligaveris ſuper terram, erit ligatum et in cælis: et quodcunque ſolveris ſuper terram, erit ſolutum et in cœlis.* Quæ verba, ubi nil continent præter promiſſa, nomine Eccleſiæ PETRO facta, ut inde privilegium ſingulare in hujus perſonam non redundet, tam aperte detorquentur, ut apertius nulla poſſent in ſententia quavis Evangelica. Dominus

minus PETRUM eſt allocutus: neque potuit ſuam mentem magis exprimere, quam hac ſignificatione: *Et ego dico tibi*: *tibi dabo.* Nam de Eccleſia ante locutus: *Portæ inferi non prævalebunt adverſus eam*, continuo debebat addere: *Et illi dabo claves regni cælorum*, ſi has eidem voluiſſet committere. At vero non *illi* dixit, ſed *tibi dabo.* Itaque ſi tam dilucida verba in re ſummi momenti fas eſt pro libitu accipere, certe nil manet in volumine toto divinarum litterarum. Sane hanc Chriſti mentem Eccleſia ſemper agnovit et, CONCILIA OECUMENICA *IV. V. VI. VII. VIII.* et deinceps alia ſucceſſorem PETRI aſſeveratione magna Epiſcoporum primum ſtatuerunt; ut eſſet in pari officio honoris diſcrimen: atque unus inter omnes collegas reliquos emineret.

Alterum, primatum Jurisdictionis, verba eadem *apud Matthæum* tribuunt. Ut CONCILIUM OECUMENICUM FLORENTINUM, quod Græcos cum Latinis in concordiam reduxit, tanquam dogma certiſſimum, ſemperque agnitum proponit *in Fidei Definitione.* Ait enim: *Definimus . . . . ipſi* (Romano Pontifici) *in beato Petro paſcendi, regendi, et gubernandi univerſalem Eccleſiam a Domino noſtro Jeſu Chriſto plenam poteſtatem traditam eſſe; quemadmodum etiam in geſtis Oecumenicorum Conciliorum, et in ſacris Canonibus continetur.* Equidem recte dicitur, Eccleſiæ ipſi (docentem intelligo, corpusque paſtorum) eſſe relictas claves: PETRUMque tunc maxime geſſiſſe perſonam ejus, cum

has acciperet. Nam reliqui antiſtites in *partem ſolitudinis vocati* ſunt, *poſitique ad regendum Eccleſiam Dei.* Verum, quod Petrus erat caput, neceſſe fuit illi tradere, quod omnium eſſet; ut poteſtas penes ipſum reſidens pareret unitatem, corpusque totum caritate et fide jungeretur, ſi nullus poſſet contra communem cathedram ſingularem alteram collocare. Quidquid habent Epiſcopi, habent eadem communione, qua ſingula membra cujusque corporis hujus omnia participant; modo ut capiti unita ſint, atque ſubjecta. Exigit hoc forma perfecti regiminis; ut haberet quilibet dignitatem, et poteſtatem; ſed nempe gradui convenientem. Multitudo ipſa induceret confuſionem, et ad diſſidia fovenda tanto plus virium haberet. Unde eſt quidam paſtorum paſtor, gerens præcipuam omnium curam, qui chriſtiana profeſſione cenſentur, nectensque Eccleſiam, tam *in gregem*, quam *ovile unum* collectam; videlicet Romanus antiſtes. Etſi enim alii ſemper aliique homines, tamen eadem Eccleſia: et cum Eccleſia fides, caritas, regimen; ut ſuſcepta gubernacula Petrus non reliquerit; ſed in ſuis ſucceſſoribus hodieque vivat, ejusque dignitas, vel indigno in hærede, deficere nunquam poſſit.

§. VI.

Clauſula Exercitationis.

Reditus ad cauſam priorem.

Redeo ad *Canones* SARDICENSES, a quibus tantiſper digreſſus ſum. Si quis de illis nomine NI-

CAE-

CAENO venditati, fors plura deſideret, adeat auctores, qui FEBRONIUM depexuerunt, ſuntque complures. Sed maxime ZACCARIAM *in Editione nova Antifebronii Tomo III. a pag.* 483. Ego nihil ex quoquam decerpſi, tum ne longior eſſem, tum quod pro DALLAEO ſufficere hæc viderentur.

Jocos ejus, ac cavillos de induſtria non attigi, ab illis æque paratus, ſiquidem ita, ut ſibi perſuadet, de rei ſumma tranſactum foret. Quam facile enim vereretur in riſum, quod ait, *Latinos acriter invehi in Græcos, quod hi multo majori cum rationis ſpecie ſextæ Synodi tribuant* 202. *Canones, Conſtantinopoli decennio poſt in cœtu, cui plerique ſextæ Synodi Patres interérant, conditos?* Præclare enimvero, ut neſcias callidior audacia, an confidentior aut aſtutia ſit ad miſeros Papicolas ludendos! Sed non luſiſti DALLÆE, non luſiſti! Nam Græci in illa *Synodo* TRULLANA non ſolum *ſextam*, ut dixti, ſed etiam *quintam Synodum Oecumenicam*, annis centum quadraginta vetuſtiorem, proſequi, et cum ſua connectere volebant, ſpecioſo obtentu, harum neutram attigiſſe res diſciplinæ. Unde et nomen QUINI-SEXTÆ illi tribuerunt. *Par pari relatum.*

Quamquam ſunt aliæ plures cauſæ, cur *Canones* TRULLANOS rejecerit Latina Eccleſia; quas debuit omnes DALLÆUS premere, ut plauſu majore TRULLANI Patres cum SARDICENSIBUS committerentur. Nimirum ſibi ipſe dicit legem candoris, et innocentiæ, qui ſpecie utilitatis communis aliorum fraudes recludit. Quod ſi contra

 facit,

facit, ſcripto eodem, quo voluit hos convincere, non ſolum accuſatos abſolvit, ſed etiam ſe condemnat. Diſertus eſt in convitium ſuum. Redundant in ipſum omnia maledicta, quæ miſit. Deludetur, qui deludebat: detractaque ſibi fide, ac excuſatione omni adempta, velut præco domeſticæ malitiæ traducetur. Nemo vel maxime moderatus temperabit a ſibilo, albisque dentibus oſtenſis, obvium ita ſalutabit: *Quanto melius tacuiſſes? Ito, jam reconde gladium, et obliga vulnus tuum! Nemo tam graviter te ſauciavit, quam tu.*

Atque ejusmodi forent plurima in *Libris duobus* DALLÆI; ego hæc elegi, magis implexa; ut haberent juniores, in quo exercerentur, dum ſacris Criticis volunt initiari. Quod conſilium, ſi ſæculo priore quidam cepiſſent, ejusque ſingula ſophiſmata ſeorſim ſolvere aggreſſi eſſent, non erat huc venturum, ut tam magni fieret, et ſcriptio captioſa a gregalibus in cœlum laudibus veheretur. Iidem, qui dicebant *concatenatio quaſi rationibus firmatum librum, atque conſtrictum* *, evidentia victi vel conticuiſſent omnino, vel faſſi eſſent, inſtituiſſe eum eosdem irretire dolo, et artibus circumvenire, quibus fallaciam objectabat.

* Sunt verba THOMÆ ITTIGII *Oratione inaugurali pro Joannis Dallæi tractatu de uſu Patrum.*

Erra-

Errata.			*Corrige.*
Pag.	*Lin.*		
10.	30.	hæc	hæc verba
13.	4.	enarrare	enarrari
24.	12.	Eccleſia	Eccleſiæ
—	26.	exacerbatus	etiam exacerbatus
25.	15.	caret	cavet
—	30.	nimirum	nimium
29.	2.	&c.	CELLIERIUM, &c.
35.	28.	ducere	docere
43.	8.	ſtudioquo	ſtudioque
45.	7.	pro	præ
—	11.	aſtines	affines
53.	10.	dixit: S.	dixit S.
—	24.	quocumque	quoscunque
55.	11.	at	et
65.	11.	IV.	VI.
66.	3.	VII.	VIII.
75.	30.	Hæc	Hoc
81.	9.	Phœbatius	Phoebadius
84.	12.	familioris	familiaris
86.	1.	Leguntur	Legantur
88.	7.	Vicroris	Victoris
90.	12.	Libri VII.	Libri XII.
91.	16.	Turonentis	Turonenſis
93.	14.	Leonti	Leontii
94.	9.	argumento	argumenta
100.	5.	S. Eulgeii	Eulogii
106.	27.	Theophilacii	Theophilacti
107.	13.	Balderii	Balderici
108.	19.	Alio	Alia
118.	9.	Jacorus	Jacobus
138.	21.	otioſa	odioſa
143.	14.	ambioſam	ambitioſam
147.	12.	In margine addes	*Judicium veterum Criticorum.*
151.	16.	Deo	Dei
170.	22.	puerum	puerorum
174.	28.	Concilio	Concilii
199.	12.	quo	qui
204.	27.	Parte IId. Tom. IV.	Parte III. Tom. VI.
229.	16.	indulgent	indulget
—	26.	ob conditionem	ob argumenti conditionem
244.	24.	Quos	Quas
264.	21.	Maynaudi	Raynaudi
—	24.	1536.	1546.
272.	24.	maximæ	maximæ mihi
282.	25.	eſt	*deleatur.*
288.	16.	debere	deberi
295.	24.	multorum	imo multorum
299.	30.	ſæculi XII.	ſæculi VII.
321.	19.	de la Religion	*de la Critique en matiere de la Religion.*
324.	4.	Epiſtola Critica	Epiſtola de Critica.
370.	26.	judicii	judicia

Bey dem nämlichen Verleger ſind auch nachſtehende Bücher zu haben:

Joſephi Antonii WEISSENBACH, de Eloquentia Patrum Libri XIII. in 8. *Volumina novem.* 1775. fl. 8. 30 kr.

NB. Auf dieſes Werk, ſo ebenfalls in gr. 8. gedruckt iſt, beruft ſich der Verfaſſer des gegenwärtigen öfters.

Joh. Friedrich Penthers, gräfl. Stollbergiſchen Cammer-Raths, Gnomonica fundamentalis & mechanica, oder von Verfertigung allerhand Sonnenuhren, in fol. Mit 16. Kupfern. 1794. fl. 1. 30 kr.

Diſſertatio canonica de Inſtituto Canonicorum revocando potius, quam abrogando, in 8. 1794. fl. — 12 kr.

NB. Eine zu Gunſten der Dom- und Collegiat-Stifter von einem großen Gelehrten, der ſich durch ſeine andere Werke ſehr beliebt gemacht hat, geſchriebene Abhandlung.

Predigt-Entwürfe, neubearbeitete, auf alle Sonn- und Feſttage des Jahrs. Erſter und zweyter Jahrgang. 4 Theile, in 8. 1791-1792.

— — auf alle Sonntage des Jahrs. Dritter Jahrgang, in 8. 1794.

NB. Das Feſtivale folgt nach.

Auch iſt daſelbſt ein vollſtändiger Catalog aller Verlags-Bücher unentgeldlich zu haben.

BIBLIOTECA NAZIONALE TORINO
0553179

Digitized by Google